

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOG‘LIQNI SAQLASH VAZIRLIGI
TOSHKENT FARMATSEVTIKA INSTITUTI

IJTIMOIIY FANLAR KAFEDRASI

“KASBIY PEDAGOGIKA”
FANIDAN

O‘QUV-USLUBIY MAJMUA

Bilim sohasi: 500000 - Sog‘liqni saqlash va ijtimoiy ta’minot
100000-Gumanitar soha

Ta’lim sohasi: 510000 - Sog‘liqni saqlash
110000 -Pedagogika

Ta’lim yo’nalishi: 5111000 – Kasb ta’limi (5510500- Farmatsiya
(farmatsevtika ishi))

Toshkent 2021

Kasbiy pedagogika fanining o'quv-uslubiy majmuasi O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi 2019yil "12" 09 dagi "231"-sonli buyrug'i bilan (buyruqning 1-ilovasi) tasdiqlangan "Kasbiy pedagogika" fani dasturi asosida tayyorlangan.

Tuzuvchilar:

A.S.Kaldibekova - Nizomiy nomidagi TDPU "Umumiy pedagogika" kafedrası Pedagogika fanlari nomzodi., dotsent

D.O.Kamalova - Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Taqrizchilar:

F.O.Mirzayeva - Nizomiy nomidagi TDPU "Ijtimoiy pedagogika" kafedrası mudiri P.h.D., dotsent

K.K.Ismailov - Toshkent Farmatsevtika instituti Ijtimoiy fanlar kafedrası mudiri i.f.n., dotsent

Fanning o'quv-uslubiy majmuasi Ijtimoiy fanlar soha uslubiy Kengashining 2021yil 18.06 dagi 11-sonli yig'ilishida muhokama qilingan va tasdiqlashga tavsiya etilgan.

Soha uslubiy kengashi raisi

K.K.Ismailov

Fanning o'quv-uslubiy majmuasi institut Markaziy uslubiy kengashining 2021yil 28.06 dagi 11-sonli yig'ilishida muhokama qilingan va tasdiqlashga tavsiya etilgan.

Markaziy uslubiy kengash raisi

Z.A.Yuldashev

Fanning o'quv-uslubiy majmuasi institut Kengashining 2021yil 29.06 dagi 11-sonli yig'ilishida muhokama qilingan va tasdiqlashga tavsiya qilingan.

Kengash kotibi

V.R.Xaydarov

MUNDARIJA

Kirish	4
I-O'quv materiallar	
1.“Kasbiy pedagogika” fan sifatida.....	5
2.Kasbiy ta'lim pedagogikasining shakllanishi va rivojlanishi.....	15
3.O'zbekiston Respublikasida kasbiy ta'lim tizimi islohatlari.....	36
4.Kasbiy ta'limning dolzarb pedagogik muommolari.....	50
5.Kasb-hunar pedagogikasining huquqiy- me'yoriy asoslari.....	52
6.O'zbekiston xalq xo'jaligining asosiy tarmoqlari.O'MKHK.....	56
7. Professional ta'limni joriy etilishi.....	66
8.Ta'limni standartlashtirish.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni, maqsad va vazifalari.....	73
9.Kasbiy ta'lim tizimlarining qiyosiy tahlili (chet el tajribasi sifatida).....	78
10.O'rta-maxsus kasb-hunar ta'limi bitiruvchilarining ishlab chiqarishga moslashuvi.....	84
11.Ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi aloqalarni amalga oshirish jarayonlari.....	92
12.Kasbiy ta'lim pedagogikasining didaktik tamoyillari.....	102
13.Kasbiy ta'limda qo'llaniladigan metodlar, shakllar va vositalar.....	117
14.Kasbiy ta'limda qo'llaniladigan metodlar, shakllar va vositalar.....	117
II.Amaliy mashg'ulotlar	
1.“Kasbiy pedagogika” fan sifatida.....	119
2.Kasbiy ta'lim pedagogikasining shakllanishi va rivojlanishi.....	120
3. O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi.....	123
4.Kasbiy ta'limning dolzarb pedagogik muammolari.....	124
5.Kasb-hunar pedagogikasining huquqiy- me'yoriy asoslari.....	125
6.O'zbekiston xalq xo'jaligining asosiy tarmoqlari.O'MKHK.....	127
7.Professional ta'lim.....	129
8.Ta'limni standartlashtirish.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni, maqsad va vazifalari.....	130
9.Kasbiy ta'lim tizimlarining qiyosiy tahlili (chet el tajribasi sifatida).....	131
10.O'rta-maxsus kasb-hunar ta'limi bitiruvchilarining ishlab chiqarishga moslashuvi.....	134
11. Ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi aloqalarni amalga oshirish jarayonlar.....	135
12.Kasbiy ta'lim pedagogikasining didaktik tamoyillari.....	137
13.Kasbiy ta'limda qo'llaniladigan metodlar, shakllar va vositalar.....	139
14.Kasbiy ta'limda qo'llaniladigan metodlar, shakllar va vositalar.....	140
III.Glossary	146
IV.ILOVALAR	
1.Fan dasturi.....	151
2.Ishchi dasturi.....	153
3.Talabalarni bilimini baholash mezoni.....	167
4.Tarqatma materiallar.....	172
5.Testlar.....	175
V.ADABIYOTLARRO'YXATI	180

Kirish

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2019-yil 6-sentabrdagi PF-5812-son Farmoni ijrosini va O'zbekiston Respublikasida kasbiy malakalar, bilim va ko'nikmalarni rivojlantirish milliy tizimi faoliyatini tashkil etish. Qolaversa, O'zbekiston Respublikasi Ta'lim to'g'risidagi Qonuni 2020-yil 23-sentabrda taqdim etilgan bo'lib unda 11-bob, 75-moddadan iboratdir. Ushbu me'yoriy- hujjatlar kadrlarni kasbiy tayyorlash kompetensiyasini rivojlantirish asosi sifatida hizmat qiladi. Kasbiy mahorat va layoqat shaxsning shunday sifatlariki, ular bo'lajak mutaxassisning hayotiy va mehnat muvaffaqiyatlarini belgilab beradi. Respublikamizda ta'limni rivojlantirishning yangi bosqichida kasbiy pedagogika fanining asosiy vazifasidan biri sifatida jahon talablari darajasida yangilanib borayotgan ishlab chiqarish sharoitlariga moslasha oladigan, mamlakatimiz iqtisodiyotini buyuk davlat darajasiga ko'taradigan mutaxassislarni tayyorlash, va bu jarayonda asosiy omil sifatida beriladigan axborotlar hajmini emas, balki ijodiy yondoshuvni shakllantirish, mustaqil fikrlash va tadbqiq qilish sifatlarini tarbiyalashga e'tibor qaratish lozim.

2.Fanning maqsadi va vazifalari

2.1Kasbiy pedagogika fanining maqsadi: Yangi O'zbekistonda ta'limni rivojlantirishning yangi bosqichida kasb ta'limi pedagogikasi fanining maqsadi sifatida jahon talablari darajasida yangilanib borayotgan ishlab chiqarish sharoitlariga moslasha oladigan, mamlakatimiz iqtisodiyotini buyuk davlat darajasiga ko'taradigan mutaxassislarni tayyorlash, va bu jarayonda asosiy omil sifatida beriladigan axborotlar hajmini emas, balki ijodiy yondoshuvni shakllantirish, mustaqil fikrlash va tadbqiq qilish sifatlarini tarbiyalashga e'tibor qaratish lozim. Kasbiy pedagogika fani professional ta'limi o'quv yurtlari o'quvchilarining ta'limi, tarbiyasi, o'qishi hamda rivojlanish qonuniyatlarini o'rganadi, pedagogik va axborot texnologiyalarini qo'llash mezonlarini ishlab chiqadi, kasb ta'limi muassasalari turlarini va ularni boshqarish tizimi asoslaydi.

2.2. Kasbiy pedagogika fanining vazifalari: Kasbiy pedagogika professional ta'lim o'quv yurtlari o'quvchilarining ta'limi, tarbiyasi, o'qishi hamda rivojlanish qonuniyatlarini o'rganadi, ta'lim va tarbiya, pedagogik va axborot texnologiyalarini qo'llash mezonlarini ishlab chiqadi, kasb ta'limi muassasalari turlarini va ularni boshqarish tizimi asoslaydi. U pedagogik nazariyalar to'g'risidagi bilimlarni, innovasion texnologiyalarni loyihalash uslublarini umumlashtiradi. Kasbiy pedagogikasi fani insonni kasbiy faoliyatga tayyorlash, yangi avlodni kasbiy tarbiyalash, malakali ishchi kuchini yangi talablar darajasiga moslab borishni ko'zda tutadi.

I-O'QUV MATERIALLAR

1-mavzu: “Kasbiy pedagogika” fan sifatida. (2soat)

Reja:

1. Kasbiy pedagogikasi fanining maqsadi.
2. Kasbiy pedagogikasi fanining vazifalari
3. Kasbiy pedagogika fanining tarmoqlari
4. Kasbiy pedagogikaning asosiy tushunchalari

Tayanch soʻz va iboralar: kasb taʼlimi, pedagogika, taʼlim-tarbiya, kasb hunar kolleji, akademik litsey, maʼlumot, madaniyat, mentalitet, insonning rivojlanishi, oʻqitish, pedagogik faoliyat, muhit, axloqiy tarbiya, xuquqiy tarbiya.

1. Kasbiy pedagogikasi fanining maqsadi.

Kasbiy mahorat va layoqat shaxsning shunday sifatlariki, ular boʻlajak mutaxassisning hayotiy va mehnat muvaffaqiyatlarini belgilab beradi. Mustaqil Respublikamizda taʼlimni rivojlantirishning yangi bosqichida ***kasb taʼlimi pedagogikasi fanining asosiy vazifasi*** sifatida jahon talablari darajasida yangilanib borayotgan ishlab chiqarish sharoitlariga moslasha oladigan, mamlakatimiz iqtisodiyotini buyuk davlat darajasiga koʻtaradigan mutaxassislarni tayyorlash, va bu jarayonda asosiy omil sifatida beriladigan axborotlar hajmini emas, balki ijodiy yondoshuvni shakllantirish, mustaqil fikrlash va tadbir qilish sifatlarini tarbiyalashga eʼtibor qaratish lozim. SHu sababli bugungi kunda barcha fan sohalari boʻyicha, jumladan kasb taʼlimiga oid darsliklar, oʻquv qoʻllanma va tavsiyalarning yangi avlodini yaratish muhim ahamiyatga ega boʻlmokda.

Kasbiy taʼlim pedagogikasi kasb-xunar taʼlimi oʻquv yurtlari oʻquvchilarining taʼlimi, tarbiyasi, oʻqishi hamda rivojlanish qonuniyatlarini oʻrganadi, taʼlim va tarbiya, pedagogik va axborot texnologiyalarini qoʻllash mezonlarini ishlab chiqadi, kasb taʼlimi muassasalari turlarini va ularni boshqarish tizimi asoslaydi. U pedagogik nazariyalar toʻgʻrisidagi bilimlarni, innovasion texnologiyalarni loyihalash uslublarini umumlashtiradi. ***Kasbiy taʼlim pedagogikasi*** fani insonni kasbiy faoliyatga tayyorlash, yangi avlodni kasbiy tarbiyalash, malakali ishchi kuchini yangi talablar darajasiga moslab borishni koʻzda tutadi.

Kasbiy taʼlim pedagogikasi jahon miqyosida tan olingan eng ilgor metodlar va yoʻnalishlar bilan boyib bormoqda. Bugungi kunda oʻzining keng tadbirini

kutib yotgan, fannshg boshqa sohalari bilan bog'liq ravishda ishlab chiqilgan yangi konsepsiyalar va nazariyalar rivojlantirilmoqda.

Kasbiy ta'lim pedagogikasi umumiy pedagogika fanining tarmog'i sifatida kasbiy - texnik ta'lim tizimining takomillashish jarayonida shakllanib boradi. U nisbatan yangi fan sohasi sanalib, bugungi kunda ko'plab tushunchalari shakllanib, rivojlanib kelmoqda. Har qanday fan sohasida bo'lgani kabi kasbiy ta'lim pedagogikasi o'z kategoriyalari va tushunchalariga, sifat ko'rsatkichlariga egaki, bular fanning asosini tashkil qiladi.

2. Kasbiy pedagogikasi fanining vazifalari

Kasbiy ta'lim pedagogikasi fani boshqa fanlar bilan birgalikda kasbiy ta'limning turli tizimlarida quyidagi vazifalarni bajarishi mumkin:

- * o'quvchilarning yangi, yanada murakkab vazifalarni amalga oshirishlarini ta'minlash uchun ularning kasbiy mahoratini oshirishi;
- * kasbiy-texnik ta'limning yangi konsepsiyalarini amalga oshirish vosita va yo'llarini yaratishga e'tiborni qaratish, faol-ijodkor shaxsni tarbiyalash;
- * pedagogik bilimlarni egallashga yangicha yondoshuvlarni ishlab chiqish.

Uzluksiz ta'lim tizimida o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi quyidagi talablar asosida tashkil etiladi va rivojlantiriladi

- * - akademik liseylar va kasb-hunar kollejlari faoliyat ko'rsatishining normativ bazalarini ishlab chiqish va joriy etish;
- * - soxa uchun oliy ta'lim muassasalarining, ishlab chiqarish, fan va madaniyat soxasining mutaxassislarini jalb etgan xolda yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash va qayta tayyorlashni, shu jumladan chet ellarda tayyorlash va qayta tayyorlashni tashkil etish;
- * - o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalari uchun ta'lim va kasb-hunar dasturlari, o'quv-uslubiy majmualar ishlab chiqish;
- * - akademik liseylarning o'quvchilari mehnat faoliyati ko'nikmalarini egallashlari uchun ixtisoslashtirilgan dasturlar ishlab chiqish va joriy etish;
- * - kasb-hunar kollejlarida tayyorlanadigan mutaxassislarga nisbatan ixtisos va kasb- hunar, malaka talablarining ro'yxatini ishlab chiqish.

Kasb pedagogikasining ilm sifatidagi o'rni XXI asr bo'sag'asida ijtimoiy iqtisodiy munosabatlar rivojida inson aql-zakovati va ma'naviyati asosiy muvofiqlashtiruvchi, rivojlantiruvchi omil va vosita ekanligi tobora namoyon bo'lmoqda. Shuning uchun insonparvarlik bozor iqtisodiyoti asosidagi huquqiy, demokratik davlat erkin fuqarolik jamiyati qurilishining bosh tamoyili sifatida qabul qilinmoqda.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonunida (2020 y.) ta'lim davlatimiz ijtimoiy taraqqiyoti sohasida usutuvor deb e'lon qilinishi Pedagogika fani zimmasiga juda katta mas'uliyatli ulug'vor vazifalarni yukladi. Juda boy ilmiy, ma'naviy, madaniy, diniy merosimizni qayta tiklanishi ularni zamon ruhi talabi bilan uyg'unlashtirib faqat shaxsiy, milliy manfaat kasb etilib qolmasdan umumjahon ma'naviy, ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga ulkan hissa bo'lib qo'shilmoqda.

Har bir mustaqil fan o'zining predmeti (mavzusi) va metodologik asoslariga egadir. Jumladan, Kasb pedagogikasi ham fan sifatida shakllanib o'zining predmetiga ega bo'ldi. Boshqa fanlar kabi Kasb pedagogikasi ham fan sifatida paydo bo'lar ekan, u avvalo jamiyatning talab va ehtiyojlari asosida paydo bo'ldi.

SHu sababli tarbiya jarayonini ijtimoiy hayotning ajralmas qismi deb qarash lozim, chunki tarbiyaviy ishlarni olib bormasdan turib jamiyatni, uning rivojlanishini tasavvur qilish qiyin.

3. Kasbiy pedagogika fanining tarmoqlari: maktabgacha tarbiya pedagogikasi, umumiy pedagogika, pedagogika tarixi, maxsus pedagogika, harbiy pedagogika, kasbiy ta'lim pedagogikasi, ijtimoiy pedagogika, axloq tuzatish, davolash pedagogikasi, solishtirma qiyosiy pedagogika, fanlarni o'qitish metodikasi, hamkorlik pedagogikasi, madaniy-oqartuv pedagogikasi – ma'aviy-ma'rifiy ishlar, injenerlik pedagogikasi, oliy ta'lim pedagogikasi, boshqaruv pedagogikasi, yangi pedagogik ta'lim.

Pedagogika amaliyotning istiqbollarini bashorat qilish va amaliyotga joriy etish uchun pedagogika fani tizimidagi fanlarning o'qitilishi holatini chuqur taxlil qilish zarur. Quyida pedagogika tarmoqlarining ayrim xususiyatlari haqida qisqacha to'xtalib o'tishni zarur deb hisobladik. Bular pedagogikaga oid kitoblarda atroflicha berilgan. Biz esa o'qituvchiga eslatish maqsadida fikr yuritishga harakat qilamiz.

Umumiy pedagogika – maktab yoshidagi o'quvchilarni tarbiyalash va o'qitish haqida baxs yuritadigan fan.

Milliy ta'lim-tarbiyani aks ettiruvchi, davr talablarini o'zida singdirgan pedagogika fanlari (nazariyasi) bo'yicha o'quv darsliklari, xrestomatik adabiyotlar yaratish zarur. Hozirgi kunda Respublikada 100 ga yaqin pedagogika fanlari doktorlari, profesoarlar faoliyat ko'rsatmoqdalar, ana shularning kuchiga tayangan holda, umumiy pedagogika muammolarini tahlil qilib, eng muhimlarini echish zarur.

Maktabgacha tarbiya pedagogikasi - maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalash muammolari bilan shug'ullanuvchi fan.

Maktabgacha yoshdagi bolalarning tushuncha, tafakkur, dunyoqarashlarini shakllantiruvchi, ularni fikrlashga o'rgatuvchi, dasrliklarni, qo'llanmalarni yaratib, amaliyotga tadbiq etish muhim pedagogik vazifadir? Buning uchun bolalarning xususiyati (yosh xususiyati, bilim darajasi, qiziqishi ijtimoiy muhiti)ni yaxshi anglash zarur.

Maktabgacha yoshdagi bolalarni ikki guruhga bo'linadi.

Yasli davri: 1-3 yosh; maktabgacha davr: 3-7 yosh.

Bolaning o'sishi: har yili bo'yi 6 smga, og'irligi esa Rq 1-2kgga o'sadi. Ammo bu o'sish oilaviy sharoit, muhitga bog'liqligini unutmaslik zarur.

V.A.Suxomlinskiy yozadi: «Odam ikki marta tug'iladi»: birinchi marta tirik jon, ikkinchi marta fuqaro va faol fikr yurituvchi, harakat qiluvchi, mustaqil shaxs dunyoga keladi.

Insonni aqliy qobiliyati umumiy rivojlanishining teng yarmi dastlabki 3-4 yoshida, 30 foizi 4-8 yoshlik davrida, qolgan 20 foizi esa 8-17 yoshlarida ro'y beradi.

K.D.Ushinskiy fikricha, 6 yoshli bolaning bir oy davomidagi jismoniy va aqliy kamoloti 10 yashar bolaning bir yillik o'sishidan ustun turadi.

5 yoshdagi bolada paydo bo'lgan biron bir hissiyotni u ko'pincha umrbod esidan chiqarmaydi. 7 yoshdagi odat 70 yoshida ham saqlanadi.

Bolada bilimga qiziqish 1,5-2 yoshdan boshlanadi.

Olti yoshli bolalarni maktabga jalb qilish mumkinmi?

Bola 6 yoshga to'lmagan bo'lsa, ya'ni 3-4 oy etmasa, bu holat bolani ijobiy o'qishiga salbiy ta'sir etadi; 6-7 yoshli bola har kuni, har soatda o'sadi. Bu davr uchun bir hafta ham muhim omil hisoblanadi. Bundan keyin bolaning yoshi bir tekis rivojlanadi. Masalan: 10,11,13 va 14 yoshli; 15-16 yoshli o'smirlarga umumiy psixologik xarakteristika berish mumkin, 6-7 yoshli bolalarga bunday qilib bo'lmaydi.

- 6 yoshli bolani 7 yoshli boladan farqi nimada?

- 6 yoshli bolani o'quvchi deb hisoblasa bo'ladimi?

Bola 6 yoshdan maktabga borgani ma'qulmi yoki 7 yoshdan?

Tarbiyaning vazifasi yoshlarni o'z-o'zicha fikrlashga o'rgatiishdan iborat bo'lmog'i darkor, - deb maslahat bergan I.P.Pavlov.

Bolalarning rivojlanishi: bolalarni rivojlanishi har xil bo'ladi. Oddiy rivojlanish (normal), tez rivojlanish; sekin rivojlanish.

Pedagogika tarixi – o'tmish ajdodlarimizning ta'lim-tarbiya sohasidagi qarashlarini o'rganuvchi fan.

O'tmishda ta'lim-tarbiya qanday bo'lganligi, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sharoitlarning o'zgarishi tufayli pedagogik g'oyalar, tarbiya ishlarining mazmuni, usullarining yangilanib borganligini, o'tmishda ijod etgan olimlar: Abu Nasr Farobiy, Ahmad Farg'oniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Mirzo Ulug'bek, Maxmud Qoshg'ariy, YUsuf Xos Xojib, Umar Hayyom, Az-Zamahshariy va boshqa olimlarning pedagogik qarashlari, faoliyatlari natijasidan bilim olish mumkin.

Bugungi kun talabi asosida Avesto, Qur'oni Karim, Xodislarda aks etgan pedagogik g'oyalarni ilmiy-metodik jihatdan ochib berilmog'i zarur.

Eskini o'zlashtirgan va yangini tushunishga qodir insongina tarbiyachi bo'laoladi (Konfusiylar)

Ta'lim-tarbiya, pedagogika fani tarixini bilmasdan o'qituvchilik qilish mumkin emas.

Pedagogika fani tarixini yaratish zamon talabi.

Maxsus pedagogika – pedagogika faqat sog'lom o'quvchilarning ta'lim-tarbiyasi bilan emas, balki nogiron bolalar (kar, ko'r, aqli zaif) ta'lim-tarbiyasini ham o'rganadi. Bunday pedagogikani maxsus pedagogika deb ataladi:

Oligofrenopedagogika – aqliy jihatdan orqada qolgan bolalarga ta’lim-tarbiya beradi.

Tiflopedagogika – ko’r bolalarni tarbiyalaydigan fan.

Surdopedagogika – kar va soqov bolalarni tarbiyalaydigan fan.

Nogiron bolalarga ta’lim-tarbiya berish o’ziga xos xususiyatga ega. Bu sohada maxsus tadqiqot ishlarini olib borilayotganligini inkor etmagan holda davr talablariga javob bera oladigan darslik, qo’llanmalar yaratilishini yanada takomillashtirish zarur.

Nogiron bolalar nimani bilishi, nimani uddasidan chiqishi kerakligini kasbiy nuqtayi nazardan aniqlash lozim.

Bu borada chet el tajribasidan foydalanish maqsadga muvofiq emasmikan. Nima sababdan chet davlatlarda nogiron bolalar umumiy ta’lim bolalari bilan birga o’qishadilar. Bizda esa alohida. (Angliya, 2000y).

Harbiy pedagogika – armiya sardorlari va askarlarini vatanimizning shon-sharafi va or nomusi uchun etuk kurashchi, zamonaviy harbiy qurol-yarog’lardan samarali foydalana oladigan yoshlarni tarbiyalaydigan fan. Bu sohani takomillashtirishda Amir Temur, Mirzo Ulug’bek hamda umumjahondagi ilg’or g’oyalardan unumli foydalanish lozim.

Kasbiy ta’lim pedagogikasi – ta’lim-tarbiya oluvchilarga aniq yo’nalishdagi kasbiy ma’lumotlarni o’rgatuvchi fan.

Ijtimoiy pedagogika – bolalar va o’smirlarning maktabdan tashqari sharoitdagi ta’lim-tarbiyasiga oid masalalarni o’rganadigan fan.

Ijtimoiy munosabatlar chuqurlashib borayotgan bir sharoitda mazkur pedagogika asoslarini ham nazariy, ham amaliy jihatdan ishlab chiqish zarur. Bu esa, bolalarni bo’sh vaqtlaridan unumli foydalanishlariga imkon yaratadi.

Axloq tuzatish – mehnat pedagogikasi – huquqbuzarlik holatlariga yo’l qo’ygan, jazoni o’tash muassasalaridagi shaxslarni qayta tarbiyalashning nazariy hamda amaliy asoslari to’g’risida ma’lumot beruvchi fan.

Terrorizm va diniy ekstremizm, hududiy ayirmachilik, giyohvandlik muammolarining xalqaro maydonda o’sib borishi ularga qarshi kurashni talab etadi. Bunday sharoitda axloq tuzatish, mehnat pedagogikasi fani o’z vazifasini talab darajasida ado etishi zarur.

Axloq tuzatish, mehnat pedagogikasining nazariy amaliy asoslarini batafsil ochib berilishiga erishish uchun pedagog, psixolog, huquqshunoslik olimlarining hamkorligi zarur. Bu boradagi hamkorlikni yaratish, huquqni buzgan yoki huquq buzarlikka moyil bolalar va o’smirlar o’rtasida kriminogen holatlarga qarshi immunitet hosil qilishda axloq tuzatish pedagogikasining ahamiyati muhim. Bunday muammolarni hal etish umuminsonimy ahamiyatga ega.

Davolanish pedagogikasi – jismoniy jihatdan nogiron bolalarni bevosita ijtimoiy faoliyatga tayyorlash asoslarini o’rgatuvchi fan.

Maxsus tayyorlangan mutaxassislar ishtirokida fan asoslarini, texnika va texnologiyaning rivoji nuqtai nazaridan yaratilishiga erishish maqsadga muvofiq.

Solishtirma qiyosiy pedagogika – jahon mamlakatlari ta’lim-tarbiya tizimlari asosini qiyosiy o’rganadi.

Rivojlangan xorijiy davlatlar ish tajribasini o’rganib amaliyotga tadbiq etish, ta’lim tizimining rivojlanishiga asos bo’ladi.

Xorijiy davlatlar ta’lim tizimiga oid ma’lumotlarning etib kelmasligi ta’lim tizimining rivojlanishiga salbiy ta’sir etadi. Bu sohada alohida tadqiqot ishlarini amalga oshirish maqsadga muvofiq...

Fanlarni o’qitish metodikasi – har bir fanning mazmunini aniqlab, ketma-ketligini belgilab, tanlangan materiallarni o’rganishning shakl va metodlarini hal etadi. Masalan, fizika, kimyo, biologiya va h.k.

Hamkorlik pedagogikasi – bola tarbiyasi murakkab jarayon. U o’qituvchidan mas’uliyat, tinimsiz izlanishni talab qiladi. Biroq shunday omillar ham borki, ular ham bevosita bola kelajagini belgilash imkoniyatiga qodir. Bu omillardan biri oiladagi tarbiya bo’lsa, ikkinchisi tashqi muhit, ya’ni mahalla-kuy ta’siri.

Bola tarbiyasiga: maktab, oila, mahalladagi muhit kuchli ta’sir etadi.

Bola tarbiyasida ana shu uchta omil (muhit)ni mushtarak holda olib borilishi, bolaning kelajakda etuk va komil inson bo’lib voyaga etishida etakchi ahamiyat kasb etadi.

Oila muhiti. Jamiyat qurilishining birinchi bosqichi oiladir. Oila a’zolarining o’zaro munosabatlari ijtimoiy muhitni belgilaydi. «Qush uyasida ko’rganini qiladi», degan xalq maqoli oila muhiti mohiyatini ifodalab beradi.

Madaniy-oqartuv pedagogikasi – ma’naviy-ma’rifiy ishlarni boshqarish muammolarini o’rganadi.

Injenerlik pedagogikasi, oliy o’quv yurtlari pedagogikasi; boshqaruv pedagogikasi ham mavjud.

Umumiy o’rta ta’limda ta’lim-tarbiyani yaxshilash uchun muhim pedagogik tadqiqot izlanishlarni amalga oshirish zarur.

Pedagogik izlanishlar. Pedagogika fani muammolarini hal etish uchun quyidagi savollarga javob izlashga to’g’ri keladi:

- Umumiy ta’lim nimani talab qiladi?
- O’quvchilarga yondashish va ularga ta’lim-tarbiya berish yo’llari qanday bo’lishi kerak?
- Pedagogik jarayon qanday bo’lishi lozim?
- Qachon o’qish oson bo’ladi?
- O’qitib tarbiyalash mumkinmi?
- Qanday qilib bolani erkin ijod qilishga o’rgatish mumkin?
- Ta’lim jarayonining tuzilishi qanday bo’lmog’i kerak?
- O’qituvchi kim, uning pozitsiyasi nimadan iborat?
- Darsga qo’yilgan talab va uni amalga oshirish yo’llari nimadan iborat?
- Hozirgi zamon darsi qanday bo’lishi kerak?
- Muomla san’ati qanday bo’lishi kerak?
- YOsh o’qituvchilarga amaliy yordam qandayo bo’lishi kerak?
- O’quvchilarda fuqarolikni qanday shakllantirish lozim?

- O'qituvchilar kasbiy mahoratini takomillashtirishning pedagogik usullari qanday bo'lishi kerak?

- Ilg'or pedagogik tajribalar o'rganilib, umumlashtirilib, amaliyotga joriy etilayaptimi?

- Ilg'or pedagogik tajribani belgilovchi mezon nima?

- Ta'lim jarayonida o'qituvchini o'rni qayerda bo'lmog'i zarur?

O'qituvchiga qanday talablar qo'yiladi?

Pedagogika fani tizimining rivojlanishida bu kabi muammolarga bo'linish quyidagilar bilan izohlanadi:

1. Uzluksiz ta'lim mazmunining takomillashuvi, yaratilayotgan o'quv manbalarining mazmun va sifat jihatdan yuksak darajada bo'lishiga qo'yilayotgan talablar, maxsus tadqiqot ishlarning olib borilishini talab etadi.

2. Pedagogika fanlari ijtimoiy-madaniy hayot bilan bevosita bog'liq. SHu bois jamiyatda ijtimoiy-madaniy sohalarining barchasiga amalga oshirilayotgan islohotlarni ijobiy yakun toptirish pedagogika fani rivojini ta'minlaydi.

3. Bilimlarni o'rganish, metod va vositalarni ishlab chiqish, shaxs ta'lim-tarbiyasini amalga oshirishdagi imkoniyatlarni kuchaytiradi.

4. Ta'limiy xizmat ko'rsatish bozorini shakllantirish, uning sifatini oshirish, axborotli texnologiya imkoniyatlarini hamda masofadan o'qitishni ta'minlash.

5. ta'lim jarayonida uzluksiz ravishda mustaqil bilim olishni yo'lga qo'yish.

6. Fanlar mazmunini to'g'ri, to'liq va qiziqarli bo'lishi, uzviylikni ta'minlash.

Kasbiy ta'limni tashkil etish jarayoni. Kasbiy pedagogika umumiy pedagogika faning tarmog'i sifatida kasbiy - texnik ta'lim tizimining takomillashishi jarayonida shakllanib boradi. U nisbatan yangi fan sohasi sanalib, bugungi kunda ko'plab tushuncha va ma'lumotlar bilan boyib, rivojlanib kelmoqda. Qar qanday fan sohasida bo'lgani kabi kasbiy pedagogika o'z kategoriya, tushuncha, va sifat ko'rsatkichlariga egaki, bular fanning asosini tashkil qiladi.

Kasbiy ta'lim vazifalari:

Kasbiy pedagogika fanining asosiy tushunchalari, uning mazmuni kasbiy ta'limni tashkil etish jarayonida quyidagi vazifalarning bajarilishi uchun xizmat qiladi:

* o'qituvchilarning yangi, yanada murakkab tadbirlarni amalga oshirish maqsadida o'z kasbiy mahoratlarini oshirishlari uchun sharoit yaratish;

* kasbiy-texnik ta'limning yangi konsepsiyalarini amalga oshirishning yangi yo'l va vositalarini yo'llarini yaratishga e'tibor qaratish, faol-ijodkor shaxsni tarbiyalash;

* pedagogik bilimlarni egallashga yangicha yondoshuvni yuzaga keltirish;

* ta'lim tarbiyaning yangi, yanada samarali shakl va metodlarini yaratish;

* rivojlanib boruvchi yangi pedagogik jarayonlarni loyihalash, ta'lim oluvchilarning barcha imkoniyatlari va qobiliyatlarini ishga solish uchun sharoit yaratish, kasbiy mahoratni egallashlari uchun sarflanadigan vaqtni qisqartirishga erishish.

2.Kasb ta'limi pedagogikasida asosiy tushunchalar

Kasbiy ta'lim pedagogikasi fanining asosiy tushunchalari O'zbekistonda milliy mafkurasi shakllanib bormoqda. Pedagogika ilmidagi tushunchalar, ta'riflar milliy mafkuraga mos, umuminsoniylik ruhida tushuntirilmog'i maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Albatta ta'lim va tarbiyada umuminsoniy qadriyatlar bilan birga milliy o'ziga xoslik nisbati, muvozanati alohida ahamiyatga ega.

Yana bir tomondan ta'lim nazariyasish, ta'lim-tarbiya mazmunini, shaklini va uslublarining asosiy jihatlari Sharqda ishlab - chiqarilib, Ovrupo orqali o'zgarib, rivojlanib yana Sharqqa qaytib kelganini va dunyo pedagogik jarayonini bir butunligini xisobga olinsa quida kltiriladigai tushuichalarda xususim milliylikdan ko'ra umuminsoniylik jihatlarning ko'pligi ko'zga tashlanib turadi.

Kasbiy ta'lim pedagogikasining muxim tushunchalariga to'xtalamiz.

Ma'lumot - o'qitish jarayoni va uning natijasi xisoblanib, o'quvchida bilim, iqtidor va ko'nikmalarning o'zlashtirilganligini, bilish qobiliyati o'sganligi va ular asosida ilmiy dunyokarash, shaxsiy sifatlar shakl-langanligini, ularning ijobiy kuchlari va qobiliyatlarining qay darajada rivojlanganligini anglatadi.

Ta'lim - ma'lum maqsadga yo'naltirilgan, rejali ravishda amalga oshiriladigan "o'qituvchi - o'quvchi -o'qituvchi" muloqoti bo'lib, uning natijasida o'quvchida ma'lumot, tarbiya va umumiy shakllanish, rivojlanish amalga oshadi. Odamlarning ma'lumoti faqat ta'limninggina natijasi bo'lib qolmay, balki ota-ona va oila tarbiyasi o'z-o'zini tarbiyalash va ommaviy axborot vositalarining (kino, radio, zangorn ekran va hokazo) ta'sirida amalga oshiriladi.

Insonning rivojlanishi -tashqi va ichki, boshqariluvchi va boshqarilishiga berilmaydigan omillar tomonidan shaxsning shakllanish jarayonidir. Ularning tarkibida albatta, maqsadga ysialtirilgai tarbnya asosiy rol o'ynaydn.

Maktabdagi o'qitish jarayonida ta'lim, tarbiya va ma'lumot o'zaro xmustahkam bog'lpk «ravishda amalga oshiriladi. O'qituvchi qaysi fanni o'kitishdan qat'i nazar, o'sib kelayotgan avlodga fan asoslarnpn o'rgatadi, bilimlarni bayon kiladi. SHu materiallarning mazmuniga qarab tarbiya masalalarinni xam hal qiladi, bolalarda ilmiy dunyokarashni tarkib toptiradi, madanny xulq-atvor ko'nikmalarini tarbpyalaydi, ularping ongi-ga ilg'or madannyatlilpk prinspplarini spngdirib boradi. Demak, ta'lim nazariyasining mavzu baxsi tarbiya va ta'lim masalalaridan tashkil topib, ularning xammasi bir vaqtda, bir jarayonda amalga "oshirib bori,ladi.

Inson shaxsining shakllanishida ma'lum maqsadga qaratilgan o'zi tushunib etib orzu qilgan (o'zi mustaqil tarbiyalay oladigan) fazilatlar, sifatlar" va xulqlarning shakllantirnlishi katta rol o'ynaydi.

O'qitish - o'rgatish - bolalarning maxsus tashkil etiladigan faol mustaqil, bilish - tanish, mehnat, estetik, jismoimy faoliyati bo'lib, tabiiy qobiliyatlarini va psixik jarayonlarini rivojlantirish, tajriba-lar, ko'nikmalar hamda bilimlarni egallash, o'zlashtirishga yo'naltirilgan faoliyatidir.

Pedagogik faoliyat - estetik, axloqiy, siyosiy, iqtisodiy maqsadlarga muvofiq ravishda yosh avlodni hayotga tayyorlashning aqlan o'ylab ko'rilgan, katta yoshdagilarning ijtimoiy zarur bo'lgan mehnatining o'ziga xos turidir.

Tarbiyaning ob'ektiv qonunlari - o'quv - tarbiyaviy jarayonni tashkil etish va ijtimoiy hayotning shaxsni, uni o'ziga xosligi hamda sifatlarini shakllantirishdek talablaridagi turg'un bo'lgan an'analaridir.

Tarbiyaning asosiy qonuni - o'sib borayotgan yosh avlodni katta yoshdagilar ijtimoiy tajribasining egasi qilish uchun, ularning ijtimoiy hayotga qo'shilishini ta'minlab berish uchun amalga oshiriladigan zaruriy va majburiy faoliyatdir. Jamiyatning hayotiyligini ta'minlash, alohida olingan bir inson va har bir shaxsning mohiyatini tashkil etuvchi kuchlarning rivojlanishini, avlodlar orasidagi vorisligini amalga oshirish demakdir.

Pedagogika printsiplari - ijtimoiy munosabatlarning tekshirilgan amaliy va barqaror yo'nalishlarini o'zida aks ettiradigan nazariy umumlashtiruvchidir. SHuningdek, o'quv-tarbiyaviy jarayonni, bolalarning jismoniy» badii, ijodiy, mehnat va boshqa har qanday faoliyatiga pedagogik rahbarlikni tashkil etishga bog'liq bo'lgan qonuniy aloqalardir.

Pedagogik tajriba - o'qituvchi tomonidan pedagogikaning prinsiplari va amaliy qonunlarini ijodiy va faol ravishda o'zlashtirish xamda real shart-sharoitlarni, bolalarning, bolalar jamoasining, shaxsning o'ziga xosliklarini hisobga olgan holda amaliyotga tatbik etishidir.

Pedagogik qarama-qarshiliklar (kelishmovchiliklar)-pedagogika amaliyoti jarayonida vujudga keladigan eskirgan pedagogik ko'rsatmalar, qarashlar, konsepsiyalar va pedagogik jarayonning tarbiyaviy sama-radorligini pasaytiradigan, shaxsni shakllantirish tizimlari bilan vujudga kelgan nomuvofiqlikdir,

Yangi taraqqiy etib borayotgan, o'sib borayotgan yosh avlodga hayot talablarining murakkablashib borishi, umuman bu tarzida vujudga keladigan ehtiyoj ta'lim va tarbiyaning yangi mazmunga, shaklga ega bo'lgan uslublari bilangina qanoatlantirinishi mumkin.

Tarbiyaning maqsadi - jamiyating alohida bir olingan shaxsga bo'lgan ehtiyojlarini aks ettirish, uning mohiyati, ideal talablarini, o'ziga xosligi va fazilatlarini, xayotga munosabatining, akliy, jismoniy, axlokiy va estetik rivojlanishini nazariy umumlashtirishdir.

Shaxsning har tomonlama kamolotga etishi - ma'lum bir real tarixiy shart-sharoitlarda amalga oshirish mumkin bo'lgan Qobiliyatlar va iqtidorlarning, uning mohiyatini tashkil etadigan hamma kuchlarining to'liq, va batamom rivojlanishidir.

Pedagogik jarayon - ma'lum bir maqsadga yo'naltirilgan kattalarning pedagogik faoliyati ta'sirida tashkilpy shakllantirilgai va mazmunan boyitilgai hamda tarbiyachining yo'naltiruvchi va olib boruvchi rahbarlik roli -natijasida bolaning o'z-o'zini taraqqiy ettirishidir.

Bolalarni tarbiyalovchi jamoa - bir butun o'quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil etishning asosiy shakllaridan biri bo'lib, jamoaviy yuqori darajadagi axloqiy, estetik xamda ijtimoiy munosabatlarni tarbiyalaydigan, maxsus tashkil etilgan sistema, bolalar muhitida muloqot olib borishdir.

Havaskorlik - bolalarniig mustaqil, ixtiyoriy, o'z xohishiga ko'ra amalga oshiradigan ichki faoliyatidir.

Tarbiyaviy muxit - inson shaxsini shakllantiruvchi tabiat, ijtimoiy munosabatlarning sistemasi, ijtimoiy tafakkur, turmush va shaxslararo munosabatlarning doirasi kabi omillarning bir-birini boyitishi va muvofiq kelishidir.

Pedagogik muxit - pedagogik maqsadlarga muvofiq ravishda maxsus tuzilgan shaxslararo munosabatlar sistemasidir.

Ichki muxit - yuqori darajadagi o'ziga xos asabiy faoliyatlarning, xarakterlar o'ziga xosligining, hayotiy tajribaning, irsiy tafakkur ko'nikmalari tizimining hamda bola uchun, odatdagi ruhii xolatlarda o'zini namoyon etadigan ta'sirchanlik va xaqiqatga munosabatlar majmuasining o'zaro bir-birnga muvofiq keinishi, bir-birini to'ldirishi va boyitishidir,

Irsiylik - bolaning shakliy o'ziga xosliklarini belgilab beradigan anatomik, fiziologik, psixologik tashkiliy jihatlarni, qobiliyatlarini va iqtidorlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan, bolalarga ota-onalari tomonidan o'tkazilgan irsiy bilgilardir.

Ta'lim va tarbiyani insonparvarlashtirish - pedagogik diqqat hamda e'tiborning markazida insonning muxim masalasi va muammosi, ya'ni bolalarda inson shaxsiga dunyodagi eng yuqori, bebaho boylik sifatidagi munosabatini shakllantirishdek muhim faoliyat yotadi.

Ta'limni gumanitarlashtirish - texnokratizmga va noinsoniy qiyofa va xususiyatlarga qarama-qarshi turish, inson shaxsining ma'naviy boyligini oshirish va taraqqiy ettirish maqsadida ta'limning gumanitar hamda tabiiy-matematik davriyligi orasida garmonik muvozanatni o'rnatish.

Aqliy tarbiya - bolalarning ongi va tafakkurini -bilimlar, ongli ko'nikmalar hamda malakalar bilan boyitish. Aqliy kuchlar, sezgilar, ruhiy jarayonlar, iqtidorlar, biluvchanlik maqsadlari, dunyoqarash va faoliyat ozodligini shakllantirish.

Huquqiy tarbiya - huquqiy madaniyatni, o'quvchilarda- qonunga bo'ysunuvchanlik xatti-harakatini shakllantirish.

Politexnik ma'lumot - hozirgi zamon ishlab chikarishini tashkil etishning asosiy prinsiplari bilan, chiqindisiz va ekologik toza texnologiya bilan tanishish. SHu bilan birga kompyuter texnikasi, mexanizasiyalashtirilgan hamda avtomatlashtirilgan mehnatning hozirgi davrdagi jihozlari bilan ishlash malakasi bilan qurollantirish.

Mehnat tarbiyasi - bolalarni umumiy mehnat bilimlari va ijtimoiy foydali mehnat malakalari bilan hurollantirish. SHu bilan birga, mehnatssvarlik, mehnat

kishisining psixologiyasini rivojlantirish, mulkning har xil shakldagi turlarida mexnatipig xar xnl shakllarini tashkil etish qobiliyatini namoyon etnb muvaffaqiyatga erishish, tadbirkorlik va ijodii yondoshuvni namoyon etish xususiyatlarinnng egasi sifatida shakllantirishdir.

Iqtisodiy tarbiya-o'quvchilarni asosiy iktisodiy tushunchalar bilan tanishtirish jarayoni bo'lib, ularni ishlab chiqarishni tashkil etish sohasidagi oddiy harakatlar, qilishi lozim bo'ladigai ishlar ko'nikmasi, malakasi bilap, taqsimot va talimot bilan, iqtisodiy tafakkurning rivojlanipsh bilan qurollantirish.

O'zbekiston Respublikasi sosial-iqtisodiy rivojlainshning asosiy tamoyillarini chuqur o'zlashtirish.

Ekologik tarbiya - o'quvchilarni ekologik (atrofmuxit muxofazasi) bilimlari bilan qurollantirish, shuningdek tabiatga nisbatan axlokiy-estetik, okilona ekologik xatti-harakatlar ko'nikmalarini, ekologik ta-fakkurini hamda ekologiya uchui faol kurashish qobiliyatlarini shakllantirishdir.

Axloqiy tarbiya - o'quvchilarda umuminsopiy axloqiy prinsiplarga sodiq bo'lishdek, jamiyat axloqiy talablari va me'yorlarini hisobga olgan holda o'z xatti-harakatlarini tanlay olish maxoratini, axlokiy tafakkur va kundalik odatdagi axloki! xatti-xarakatlarinig mustahkam tizimini shakllantirish.

Jismoniy tarbiya - bolaning xamma jismoniy xususiyatlarini: anatomik, fpziologik, asab va boshka sistemalarini xar tomonlama rivojlaitirish, sog'lom xayot kechirishning afzalliklari, shart-sharoitlari, asoslari xamda jnsmoniy madaniyatning odatdagi zarur elementlarini mustaxkam tarzda shakllaitirish.

Estetik tarbiya-badiiy-estetik tafakkurni shakllantirish, real hayotda san'atdagi estetik hodisalar» ko'rinishlar, xolatlarni xis qila olish, qabul qila olish, baholay olish kobiliyatlarini shakllantirish shuniigdek, pjodiyotda faol ishtnrok etish.

Tarbiyalash uslublari (metodlari)- katta yoshdagilar bilan bolalar o'rtasidagi pedagogik, aklan o'ylab ko'rilib, ma'lum maqsadga yo'naltirilgan ta'sirlarining jamiyat tomonidan shart sifatida qo'yilgai usullari bo'lib, bolalik davri, faoliyati, muloqoti, munosabatlarini tashkil etishga yordam beradi, ularning faolligini rag'batlantiruvchi xamda xatti-harakatlarini boshqarish asoslari hmsoblanadi.

Nazorat savollari:

- 1.Kasbiy pedagogikasi fanining maqsadi,vazifalari nimalardan iborat?.
- 2..Kasbiy pedagogikaning falsafiy-uslubiy asoslari nimalardan iborat?
- 3.Kasbiy pedagogikaning ilm sifatidagi o'rmini izohlab bering?
- 4.Ma'lumot, madaniyat, mentalitet tushunchalarini ta'riflang?
- 5.Malakaviy bilim berishda asosiy rivojlanish tizimining yo'nalishlari nimalardan iborat?
- 6.Kasb pedagogikasiga qachondan boshlab asos solingan?

2-mavzu: KASBIY TA'LIM PEDAGOGIKASINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISHI

Reja:

1. Kasbiy pedagogika shakllanishida Sharq va G'arb olimlarining qo'shgan hissasi.
2. O'rta Osiyoda kasbiy ta'lim rivojlanishi.
3. Kasbiy ta'limning shakllanish bosqichlari.

Tayanch tushunchalar:

“O‘zbekiston SSR tarixi”, (FZO), “O‘zbek pedagogik fikrlar antologiyasi”, “O‘zbekiston Respublikasida xizmat ko‘rsatgan fan arbobi” unvoni, Hunar-texnika (kasb) talimi, “O‘zbekiston SSRda majburiy etti yillik ta’limni to‘liq amalga oshirish to‘g‘risida”gi qonuni

1. Insoniyat rivojlanishi tarixining turli davrlarida kasbiy ta'lim. Mamlakatimiz o‘z mustaqilligini qo‘lga kiritganidan keyingi qisqa vaqt ichida bosib o‘tgan taraqqiyot yo‘li asrlarga tatigulik mazmun va samara kasb etmoqda.

Mustaqillikkacha bo‘lgan davrda yagona mafkura hukmronligi ostidagi pedagogik tizim sharoitida yashadik, faoliyatimizni sobiq markazdan yuborilgan tavsiyalar asosida tashkil etdik. Natijada shaxs manfaatlari va ularning ma’naviy ehtiyojlari maktab devorlari ortida qoldi. Amalda maktab bitta yo‘nalishga - kommunistik mafkurani mustahkamlashga xizmat qildi. Pedagogik ijod, ona tili va Vatan tarixi, geografiyasi, tabiati, milliy urf-odatlar, an’analar, ma’naviyat va qadriyatlarni o‘z o‘quvchilariga o‘rgatishdan deyarli mahrum etilgan o‘qituvchi unga buyurilganlarnigina o‘rgatuvchiga aylandi. Ta’lim-tarbiya ishlarining 70 yil davomida shakllanib qolgan ana shu illatlardan xalos qilish ta’limdagi islohotlarning tub mohiyatini tashkil qildi.

2. Evropa olimlarining asarlarida kasbiy ta'limi.

Buyuk chex pedagogi YA.A. Komenskiy «Kishilik jamiyati ishlarini yaxshilash haqida hammaga talluqli maslahat» nomli 7 jildli katta asar yozdi (U hayot ekanligi vaqtida hammasi bo‘lib 2 jildi bosilib chiqdi, qolgan jildlari esa faqat 1935 yilda topildi va CHexoslovakiyada chop qilindi). Bu asarida «Hammani va hamma narsada har tomonlama tuzatish»ning insonparvarlik va demokratik dasturini belgilab chiqdi va kishilik jamiyatini isloh qilish rejasini ilgari surdi.

«Buyuk didaktika» asarida «**pan sofiya g‘oyasini**» (*pan* gerkcha — butun, hamma, *sofiya* — donolik, aqllilik) **hamma narsani bilish, hamma uchun bilim berish**» demakdir. Pan sofiyada u tabiat va jamiyat bilimlarining yig‘indisini beradi. Maktab — bu muassasa, u erda «Hammani har narsaga o‘rgatmoq kerak» degan fikr ko‘p marta takrorlanishini ko‘ramiz.

Komenskiy o‘z asarlarida tarbiyaning maqsadini ko‘rsatadi. Tarbiyaning maqsadi kishini manguлик dunyosiga tayyorlashdan iboratdir. Buni uch xil tarbiya orqali amalga oshirish mumkin:

1. Aqliy tarbiya.
2. Axloqiy tarbiya.
3. Diniy tarbiya.

Bu maqsad bolaning tug'ilganidan to 24 yoshigacha amalga oshadi, bu davr ichida bola to'rt maktabni o'qib tugatishi, har birida 6 yil o'qishi kerak, deb hisoblaydi.

K.D.Ushinskiyning pedagogika nazariyasi xalqchilik g'oyasi asosida qurilgan. «Har bir mamlakatda bolalarni tarbiyalash tizimi,— deb aytgan edi u, — xalqning rivojlanish sharoitlari, uning ehtiyoj va talablari bilan belgilangan». «Hamma uchun umumiy bo'lgan birgina tug'ma moyillik borki, tarbiya hamisha shunga tayanishi mumkin; bu biz xalqchilik deb atagan narsadir. Xalqning o'zi tomonidan yaratilgan va xalqchilik asosiga qurilgan tarbiya shunday tarbiyaviy kuchga egaki, bunday kuch abstrakt g'oyalarga asoslangan yoki boshqa xalqlardan olingan eng yaxshi tizimlarda ham yo'qdir»

Ushinskiy xalqchilik deb har bir xalqning o'ziga xosligini tushunar ediki, bu o'ziga xoslik o'sha xalq yashashi va mehnat qilishi lozim bo'lgan tarixiy taraqqiyot, geografik va tabiiy sharoitlar bilan ifodalanadi.

Uning fikricha «agar tarbiya kishini baxtli qilmoqchi bo'lsa, uni baxt uchun tarbiyalamaslik kerak, balki hayotdagi mehnat uchun tayyorlashi lozim». Tarbiya kishida mehnatga muhabbat va odatni o'stirish kerak. Ushinskiy kishi o'z faoliyatida jismoniy mehnat bilan aqliy mehnatni birlashtirsa, juda foydali bo'lur edi, deb hisoblaydi. U o'quvchilar mehnati haqida gapirib, «O'qish mehnatdir va mehnat bo'lib qolishi, ammo to'la ma'noli mehnat bo'lishi lozim», — deydi.

3.O'rta Osiyo hududida kasbiy ta'lim tizimi,O'rta Osiyo mutafakkir olimlari kasbiy ta'lim haqida. Zardushtiylarning muqaddas kitobi «Avesto»da ham kasb-hunar ta'lim-tarbiya masalalariga katta ahamiyat berilgan. Unda: «tarbiya xayotining eng muxim tirgagi, tayanchi bo'lib hisoblanishi lozim. Har bir yoshni shunday tarbiyalash lozimki, u avval yaxshi o'qishni, keyin esa yozishni o'rganish bilan eng yuksak pog'onaga ko'tarilsin» deyilgan.

Imom al-Buxoriyning tarbiya xaqidagi qarashlarida jaxolat kishiga o'lim keltiruvchi fojea sifatida qoralanadi. U odamlarni to'g'ri so'zli bo'lishga, va'daga vafo qilishga da'vat etib, munofiq kishining uchta belgisini ko'rsatadi, ular yolg'on gapirish, va'daga vafo qilmaslik va omonatga xiyonat qilishdan iboratligini aytgan Imom al-Buxoriyning ta'lim-tarbiya xususidagi ta'limotida axloqiy qarashlar muxim o'rin tutadi.

Yoshlarimizni tarbiyalash ularga kasb-hunar o'rgatish uchun birinchi galda sharq mutafakkirlarining duru-javhariga teng ma'naviy meroslari misol bo'lla oladi. Abu Nasr Farobiy, Axmad YAssaviy, Baxouddin Naqshbandiy, Imom al-Buxoriy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Al-Xorazmiy, Al-Farg'oni, Firdavsiy, Amir Temur, Navoiy va Bobur singari jahonga taniqli va shular singari boshqa aql egalarining ijtimoiy-siyosiy, falsafiy ta'limotlariga tayanib ish ko'rilsa tarbiya ta'sirchanligi yanada mukammallik kasb etadi.

O'rta asr ijtimoiy-falsafiy fikr taraqqiyoti mutafakkir Abu Nasr Farobiy nomi bilan bog'liq bo'lib uning inson kamoloti haqidagi ta'limoti ta'lim-tarbiya sohasida katta ahamiyatga ega. Mashhur Yunon faylasufi Arastotel keyin Sharqda o'z bilimi, fikr dorasining kengligi bilan nom chiqargan yirik mutafakkir Farobiyni «muallim us-soniy» («ikkinchi muallim») deb ataydilar. Farobiy o'z asarlarida ta'lim-tarbiyaning muximligi, o'qituvchi kasb-hunar i, unda nimalarga e'tibor berish zarurligi, ta'lim-tarbiya berish usullari haqida fikr yuritadi.

«Fozil odamlar shahri», «Baxt va saodatga erishuv to'g'risida», «Ilmning kelib chiqishi», «Aql ma'nolari to'g'risida» kabi asarlarida kasb-hunar qilish asosida ijtimoiy-tarbiyaviy qarashlari o'z ifodasini topgan.

SHarqda mashhur bo'lgan allomalardan biri Abu Ali ibn Sinodir. Ibn Sino bolalarni maktabda o'qitish zarurligini qayd etar ekan, ta'lim-tarbiyada quyidagi tamoyillarga rioya qilish zarurligini ta'kidlaydi.

- yoshlarga ta'lim berishda birdaniga kitobga band qilib qo'ymaslik;
- ta'limda engildan og'irga borish orqali bilim berish;
- olib boriladigan mashqlar bolalar yoshiga mos bo'lishi;
- jamoa bo'lib maktabda o'qishga e'tibor berish;
- bilim berishda bolalarning mayli, qiziqishi va qobiliyatini xisobga olish;
- o'qishni jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib borish.

O'zbekiston SSR Oliy Sovetining 1957 yil 1 oktyabrdagi sessiyasida "O'zbekiston SSRda majburiy etti yillik ta'limni to'liq amalga oshirish to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi maktablarda ta'lim tizimini takomillashtirishga qaratilgan dastlabki qadam bo'ldi.

Yangi Qonunga ko'ra umumta'lim maktabi hamma uchun majburiy bo'lgan kamchiliklar barham topmadi. Aksincha, maktab xaqiqiy hayotdan ajralib qoldi, o'quvchilarga berilayotgan bilimlar fan-texnika taraqqiyoti darajasiga to'g'ri kelmasdi. Shuning uchun ham 1959 yil martda O'zbekiston Oliy Soveti "Maktab xalq ta'limi tizimini yanada rivojlantirish to'g'risida" yangi qonun qabul qildi. Ammo, sovet mustabid tuzumiga xos bo'lgan boshlangan ishni oxiriga yetkazmaslik odati bu gal ham muammoni hal qilish yo'lida to'g'anoq bo'lib xizmat qildi, oqibatda xalq ta'limida ahvol o'zgarmadi.

O'zbekistonda maktabning turmush bilan bog'lanishini mustahkamlash to'g'risidagi 1959 yilda respublika hukumati qabul qilgan qonunga asosan o'qishni ishlab chiqarish bilan qo'shib olib borish talab etildi. Ushbu munosabat bildn o'n yillik o'rta maktablar qayta tashkil etilib, o'n bir yillik o'rta maktablarga aylantirildi, ularda o'quvchilar fan asoslari bilan birga ishlab chiqarish kasblarini ham o'rgana boshladilar, O'quvchilarga kasb ta'limi berishga yuzlab korxonalar, xo'jaliklar jalb qilindi, maktablarda minglab o'quv kabinetlari, laboratoriyalar, ustaxonalar, o'quv-tajriba, yer uchastkalari tashkil etildi. Shunga qaramay, ishlab chiqarish ta'limini maktablarda joriy qilish katta

kiyinchiliklarga duch keldi. Korxonalar, xo'jaliklar bu ishga tayyor emas edilar. Maktablarda ustaxonalarni zarur asbob-uskuna bilan jihozlashga mablar yo'q edi. Mehnat ta'limi o'qituvchilari yetishmasdi. Buning oqibatida islohot kutilgan natijani bermadi va majburiy kasb o'rganish bekor qilindi.

Bu davrda respublika maktablari o'qituvchi kadrlar bilan son jihatidan yetarlicha ta'minlandi. Biroq oliy ma'lumotli pedagog kadrlar 60-yillarda respublikadagi barcha o'qituvchilarning uchdan bir qismini tashkil qilardi, xolos. Ayniqsa, qishloqlarda ahvol og'ir edi. Qishloq maktablarida fizika, matematika, rus tili va chet tili o'qituvchilari yetishmasdi. Aksariyat hollarda o'qituvchilar o'z mutaxassisligiga kirmagan fanlardan dars berardilar.

Sovetlar davrida maktablarning o'quv-tarbiya ishlarida katta nuqsonlar mavjud edi. O'zbek tiliga davlat maqomi berilmaganligi, davlat idoralarida ish yuritish asosan rus tilida olib borilganligi tufayli maktablarda ona tili chuqur o'rgatilmadi. Ona tilini o'rganishga ajratilgan dars soatlari rus tiliga ajratilgan dars soatlarining yarmini ham tashkil qilmas edi. Yoshlar maktabni o'zbek adabiy tilining yozma va og'zaki shakllarini puxta o'zlashtirmay, bitirib chiqib ketardilar. Shuningdek, O'zbekiston tarixi va ma'naviy madaniyati ham maktabda deyarli o'rgatilmadi. Sovetlar davrida "SSSR tarixi" deb nomlangan, aslida Rossiya tarixidan iborat fan o'qitilardi. Unga ilova sifatida "O'zbekiston SSR tarixi" bir necha soatgina o'qitilar, ko'p hollarda bu kurs o'tilmay qolib ketardi.

Maktablarda iqtidorli bolalarni o'qitishga e'tibor berilmas edi. Maktab bolalari qalbida ona-Vatan tuyg'usi, ulug' allomalarimiz va ular qoldirgan ma'naviy meros, o'z ona tili, urf-odatlar bilan faxrlanish hissi shakllantirilmadi.

Maktablarda ayniqsa, ijtimoiy fanlarni o'qitish o'ta siyosatlashtirildi. Ko'zdan kechirilayotgan davrda maorif sohasida erishilgan yutuqlar bilan bir qatorda, yoshlarni milliy an'analar va ma'naviy madaniyat manbalaridan uzoqlashtirish an'anasi ko'zga tashlanib bordi. Ta'lim va tarbiya ishlariga partiyaviylik va sinfiylik prinsiplari asosida yondashish yoshlarning umumbashariy, milliy-madaniy qadriyatlarni, urf-odatlarini o'rganishiga to'sqinlik qildi.

70-yillarga kelib respublikamizda ijtimoiy sohada ro'y bergan kamchilik va muammolar ta'limga ham o'z ta'sirini o'tkazdi. Shunday bo'lsada, bu borada katta qadam tashlandi. O'zbekiston yalpi savodxonlar respublikasiga aylandi. Umumta'lim maktablarida o'quvchilar soni va shunga yarasha maktablar soni ham yildan-yilga ortib bordi, ularning soni 1985 yilga kelib 7000 dan ortiqni tashkil etdi.

Jamiyatdagi turg'unlik holatlari, ijtimoiy turmush sharoitining yomonlashuvi, iqtisodiyotdagi kiyinchiliklar, ma'naviy va madaniy soha muammolari maorif

tizimiga ham jiddiy ta'sir o'tkazdi. Umumta'lim maktablarining ahvoli yomonlashdi. Ayniqsa, 70-yillarda va 80-yillarning boshlarida respublikamiz turmushining boshqa sohalarida bo'lgani kabi, xalq maorifi ishiga ham dabdababozlik, haqiqatni bo'yab ko'rsatish hollari salbiy ta'sir qildi. Yaqin o'tmishda keng yoyilgan ijtimoiy adolat prinsiplarining buzilishi, dinimiz, milliy g'ururimizning kamsitilishi yosh avlod tarbiyasiga ma'naviy zarar yetkazdi. Ularning aksariyat qismida mudroqlik, hafsalasizlik, loqaydlik kayfiyatlari ko'proq kuzatildi.

Yoshlarning zamonaviy texnologiyani yetarli o'zlashtirib olmaganliklari sanoat, qishloq xo'jaligi, fan va madaniyatni yanada taraqqiy ettirishga xalaqit berardi. Bunga asosiy sabab maorifning keng tarmoqli tizimi vujudga keltirilmaganligi, o'qish-o'qitishda sifat o'zgarishining ro'y bermaganligida edi. Masalan, 1980-81 o'quv yilida respublikamizda mavjud 7000dan ortiq umumta'lim maktablarining 60 foizi nobop binolarda joylashgan, 700 tasi avariya holatida edi. Ayniqsa, qishloq maktablarida ahvol og'ir bo'ldi. Ularning 75 foizga yaqini vodoprovod va kanalizatsiyaga, yarmidan ko'prori markaziy isitish moslamalariga, oshxona va sport zallariga ega emas edi. Joy tanqisligi sababli 5800 ta maktabda o'qish ikki smenada olib borilardi. Madaniy-ma'rifiy soha uchun resurslarni taqsimlash «qoldiq» prinsipida amalga oshirilganligidan maktablar uchun bino yetishmasdi, ular jihozlar, yangi asbob-uskunalar bilan sust ta'minlangan edi. Bu soha uzoq yillar davomida diqqat-e'tibordan chetda qolib keldi, hayotimizning eng ortda qolgan sohalaridan biriga aylandi. Fan, madaniyat va xalq ta'limiga qilinadigan sarf-xarajatlarni qo'shib hisoblaganda ular byudjet mablag'darining 2,7 foizidan ortmas edi. Respublikamiz xalq ta'limi oldida turgan asosiy ta'lim-tarbiya ishlari ko'p tomondan o'qituvchi kadrlar sifatiga bog'liq edi. 80-yillarning o'rtalariga kelganda shaharlardagi kunduzgi umumta'lim maktablaridagi o'qituvchilarning 80 foizga yaqini oliy ma'lumotli edi. Qishloqlarda axvol birmuncha yomonroq bo'ldi, ularda ma'lumotli pedagoglar yetishmas edi. Pedagoglar yetishmasligidan bir soha o'qituvchisi boshqa fandan ham dars berishga majbur edi. Bunday hol o'quvchilar bilimlari sifatiga salbiy ta'sir o'tkazdi. O'quvchilarning 3-4 oylab qishloq xo'jalik ishlariga jalb etilishi ta'lim saviyasining pasayib ketishiga, bilimlarning sifati qoniqarsiz ahvolga tushib qolishiga olib keldi.

1985-1990 yillar xalq ta'limi tizimida ayrim siljishlar ruy berdi. Ammo bu davrda ta'lim va tarbiya sohasidagi ziddiyatli holatlar yanada keskinlashdi. Maktab, o'rta maxsus va oliy ta'limda rivojlanishning ekstensiv yo'li o'z imkoniyatlaridan to'liq foydalanib bo'ldi. O'qituvchi va talabalarning ijtimoiy faolligi ortgani sari sovet ta'lim tizimining chirishi kuchaya bordi.

80-yillarning o'rtalaridan boshlangan xalq maorifidagi islohotlar mavjud muammolarni xalq ko'zidan yashirishga o'rinishdan bo'lak narsa emasdi. Islohotdan ko'zlangan maqsad «sovet tizimi»ni yuqori darajaga ko'tarish, mutaxassis va o'quvchilar bilim saviyasini oshirish, ta'limni demokratlashtirishdan iborat edi. Biroq mazkur maqsadga sovet mafkurasi va u olib borayotgan kommunistik yondashuv asosida erishish mumkin emasdi. 80-yillarning o'rtalaridan boshlangan islohotlar moddiy jihatdan ta'minlanmaganligi uchun ham oxiriga yetmadi.

Chunonchi, 1985-1990 yillarda O'zbekistonda 3693 ming o'quvchiga mo'ljallangan yangi o'quv yurtlari talab qilingan holda, Markazning topshirig'i bilan bu raqam 920 ming o'ringa tushirildi. Respublika qishloqlaridagi maktablarning 80 foizi esa moslashtirilmagan binolarda joylashgan edi.

1985 yilda respublika maktablarida o'quvchilar soni 2684 mingga yetdi. Bu raqam 1990 yilga kelib 245 mingga kamaydi. Buning boisi o'qituvchilarni ijtimoiy himoyalash, ularning obro'sini orttirishda davlat rasmiy siyosatidagi xato va kamchiliklarda edi. 1985-1990 yillarda respublikadagi 14 pedagogika instituti va 38 o'rta maxsus bilim yurtlarida yiliga o'rtacha 17 mingdan yosh o'qituvchilar tayyorlangani holda, maktabda faoliyat ko'rsatuvchilar sonining muttasil kamayishi ta'lim tizimi va hukmron mafkuradagi jiddiy cheklanganlik oqibatida yuz berdi.

1945-1991 yillarda hunar-texnika va oliy ta'lim tizimi. Urushdan keyingi yillarda O'zbekiston sanoati uchun malakali ishchi kadrlar hunar-texnika bilim yurtlarida va bevosita ishlab chiqarish jarayonida yakka tartibda hunar kurslarida tayyorlandi. Respublikadagi xunar maktablari, temir yo'l, binokorlik o'quv yurtlari, yirik korxonalar qoshidagi fabrika-zavod ta'limi (FZO) maktablari sanoatni ri-vojlantirishga katta hissa qo'shdi. 1940-1955 yillarda xalq xo'jaligi uchun jami 143 ming malakali ishchilar tayyorlab berildi. Ishchi kadrlarga ehtiyoj yildan-yilga ortib bordi. Malakali kadrlar tayyorlash ham o'sib bordi. 1966-1970 yillarda hunar-texnika o'quv yurtlari xalq xo'jaligiga 172 ming nafar ishchilarni tayyorlab berdi.

Shu bilan birga, respublika hunar-texnika ta'limida katta kamchiliklar mavjud edi. O'quv yurtlarida o'zbeklar va boshqa tub aholi vakillari, xotin-qizlar soni kam edi. Korxonalarda turar joy va zarur maishiy sharoitlarning yo'qligidan yosh ishchilarning ko'pchiligi ishlab chiqarishda o'rnashib qolmasdi. 1962 yilda oziq-ovqat, engil, trikotaj, gaz va neft sanoatidagi o'zbek va boshqa yerli aholidan bo'lgan ishchi va xizmatchilar soni 30 foizdan sal ortiqni tashkil qilardi. Mashinasozlik, metall ishlash sanoati va og'ir sanoatning boshqa sohalarida o'zbek va mahalliy millat vakillari soni juda oz edi. 1963 yili Toshkent

asbobsozlik zavodidagi ishchi va xizmatchilar orasida o'zbeklar va boshqa tub millat vakillari ulushi 20 foizni tashkil etdi.

Sanoatni rivojlantirishning muhim omillaridan biri muxandis-texnik kadrlar edi. Oliy va o'rta maxsus bilim yurtlari tayyorlovchi malakali mutaxassislar soni ortib bordi. 1960-1970 yillarda sanoat, qurilish, transport va aloqa sohalari bo'yicha oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlaridagi talabalar soni 20 mingdan 63 mingga, ya'ni 3 baravardan ziyod ko'paydi.

Oliy maktabning asosiy vazifasi xalq xo'jaligi va madaniyatning barcha tarmoqlari uchun yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlab berishdan iborat. Urushdan keyingi yillarda respublika oliy o'quv yurtlari Markaz ko'rsatmasi, dasturlari asosida o'quv-tarbiya ishlarini olib bordi. Bu davrda oliy maktabda mutaxassis kadrlar tayyorlash son jihatdan o'sdi, lekin ularning sifati talab darajasida bo'lmay keldi.

Talabalar doirasi ancha kengaydi. 1960-61 o'quv yilida O'zbekiston oliy maktablarida 100 ming nafar talaba ta'lim olgan bo'lsa, 1970-71 o'quv yilida ularning soni 230 mingga etdi. Bu davr ichida oliy maktab respublika xalq xo'jaligi uchun etkazib bergan diplomli mutaxassislar soni 2, 5 baravar ortgan.

Oliy o'quv yurtlari soni 1940 yildagi 30 tadan 1970 yilda 38 taga ko'paydi. Xalq xo'jaligining rivojlanishi yangi oliy o'quv yurtlarini ochishni talab qildi. Urushdan keyingi yillarda Toshkent elektrotexnik aloqa institut, Toshkent avtomobil yo'llari instituti, Andijon paxtachilik instituti, Andijon tibbiyot instituti, Andijon tillar pedagogika instituti, Buxoro oziq-ovqat va engil sanoat texnologiya instituti, Farg'ona politexnika instituti va boshqa oliy o'quv yurtlari malakali kadrlarga bo'lgan talabni kondirdi. Maorif, sanoat, qurilish, transport, iqtisodiyot, qishloq xo'jaligi, sog'liqni saqlash, san'at va boshqa soxalarda mutaxassis kadrlar tayyorlandi.

Oliy o'quv yurtlaridagi professor va o'qituvchilar soni ham yildan-yilga oshib bordi. Oliy maktablarda 1958 yili 5 ming ilmiy-pedagog xodim ishlagan bo'lsa, 1965 yilda bu son 8 mingtaga etdi. Oliy o'quv yurtlari olimlari O'zbekiston Fanlar akademiyasi tizimidagi ilmiy-tadqiqot institutlari bilan ijodiy hamkorlikda fan, iqtisodiyot va madaniyat taraqqiyoti uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan talay ilmiy ishlar, salmoqli asarlar yaratdilar.

Biroq oliy maktab ham totalitar tartibot ta'siridan chetda qolmadi. Buning natijasida oliy maktabda qator salbiy hodisalar ruy berdi. Miqdoriy, yalpi ko'rsatkichlar ketidan quvish, xalq xo'jaligi talab-ehtiyojlariga mos kelmaydigan mutaxassisliklar bo'yicha o'qitish shular jumlasidandir. Oliy maktabning moddiy-texnik bazasi ham juda zaif bo'lib qoldi.

Respublika oliy o'quv yurtlarida sirtqi va kechki ta'lim keng rivojlandi. Ayniqsa, 1959 yilgi maktabning hayot bilan bog'liqligini mustahkamlash

to'g'risidagi qonun asosida ta'limning bu shakllari yanada kengaydi. Respublikaning barcha institutlarida sirtqi va kechki bo'limlar ochildi.

1940 yilda sirtqi va kechki ta'lim tizimida o'qiyotgan talabalar respublika oliy o'quv yurtlaridagi jami, talabalarning 20 foizini tashkil qilgan bo'lsa, 1966 yilda ularning salmog'i 62 foizga etdi. O'sha vaqtda sirtqi va kechki bo'limlardagi talabalarning soni jihatidan mamlakatimiz birinchi o'rinda deb maqtanish rasm bo'ldi. Lekin bu aslida achinarli hol eli. Sirtqi va kechki bo'limlarda ta'lim olgan talabalar ixtisosliklari bo'yicha yetarli nazariy bilimga ega bo'lmasdilar. Ular ko'proq bilim olish uchun emas, diplom uchun o'qirdilar. Bu yillarda oliy o'quv yurtlari va ular tayyorlagan mutaxassislar soni ko'paydi, biroq sifati pasaydi.

Respublika oliy o'quv yurtlarida ta'lim-tarbiya ishlari mafkuralashtirib yuborilganligi sababli kunduzgi bo'limlarda o'qigan talabalarning ko'p vaqti mutlaqo keraksiz bo'lgan ilmiy kommunizm, KPSS tarixi, siyosiy iqtisod, markscha-lenincha falsafa, ilmiy ateizm kabi «fanlar»ni o'rganishga sarflanar edi. Bu hol talabalarning asosiy ixtisosligi bo'yicha fanlarni chuqur, o'zlashtirishiga xalaqit berardi.

Oliy maktablarda milliy kadrlar tayyorlash talab darajasida emas edi. Ko'p fanlardan, ayniqsa, tabiiy fanlardan darsliklar rus tilida chiqarilgandi. Ularni o'zbek tiliga tarjima qilishga ongli ravishda e'tibor berilmasdi. O'zbek talabalari rus tilidagi darslik va qo'llanmalardan foydalanishga majbur edilar. Ayniqsa, qishloqlardan kelgan, rus tilini bilmaydigan talabalar qiynalardilar. Ular ko'pincha rus tilida o'qitiladigan fanlarni o'zlashtira olmay, o'qishni tashlab ketishga majbur bo'lardilar. Bir amallab institutni bitirib chiqqan mutaxassislarning bilim darajalari past bo'lardi. Institutlarda o'zbek guruhlarida rus tilida dars o'tish Markazning O'zbekistonda olib borgan ruslashtirish siyosati natijasi edi.

70-yillarga kelib respublikamizda Respublikaning oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari xalq xo'jaligi va madaniyat talablariga javob beradigan mutaxassislar tayyorlashda muayyan natijalarni qo'lga kiritdilar. Yildan-yilga talabalar soni ortib bordi. 1971-1975 yillarda oliy o'quv yurtlarini tug'allagan diplomli 182 ming nafar mutaxassis kadrlar respublika xalq xo'jaligiga etkazib berildi. Oliy o'quv yurtlarining soni 1985 yilda 42 taga etdi.

80-yillarning o'rtalarida respublika o'rta maxsus o'quv yurtlarida 282 ming nafar o'quvchi ta'lim oldi. Bu har yili necha o'n minglab malakali mutaxassislar bilan respublika xalq xo'jaligini ta'minlashga imkon berdi. Xalq xo'jaligining boshqa sohalari uchun ham ko'plab mutaxassislar tayyorlandi. Masalan, 1970 yilda oliy maktabni bitirganlar soni 334 mingni tashkil etgan bo'lsa, bu raqam 1990 yilga kelib 508 mingga yetdi. Biroq bular faqat son ko'rsatkichlari edi,

xolos. Mutaxassislar saviyasi nuqtai nazaridan mamlakat boshqa davlatlardan ortda qolib kelardi.

Siddiq Rajabov hayoti va faoliyati hamda uning pedagogika fani rivojiga qo'shgan hissasi. Siddiq Rajabov 1910 yili 1-aprelda Qozog'iston Respublikasining Avliyoota (hozirgi Tarozi) shahrida tavallud topdi. U shu shaharda to'liqsiz o'rta maktabni tugatib, 1926 yili Farg'ona pedagogika texnikumiga o'qishga kiradi. Texnikumni 1930 yili tugatadi. Shu oraliqda, 1928-29 yillarda Qashqadaryoning G'uzor tumanidagi olis bir qishlog'ida ochilgan maktabda o'qituvchilik qiladi. 1930 yili Farg'ona pedagogika institutiga o'qishga kiradi. Institutni tugatgach, 1934-37 yillarda O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti aspiranturasida o'qiydi. 1935 yili yangidan ochilgan Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika institutining pedagogika kafedrasiga o'qituvchi qilib ishga qabul qilinadi. Urush yillarida "Qizil O'zbekiston" gazetasining ma'sul kotibi bo'lib ishlaydi.

Siddiq Rajabov 1947-1963 yillarda Nizomiy nomidagi TDPning pedagogika kafedrasini mudiri lavozimida, 1960-1966 yillarda esa O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot institutining direktori lavozimida ishlaydi. 1966 yili Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika institutiga ishga qaytadi va shu institutning umumiy pedagogika kafedrasiga 1990 yilgacha mudirlik qiladi.

S. Rajabov XIX asr va XX asr boshlarida Buxoroda maktab va maorif taraqqiyoti bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borib, 1941 yili nomzodlik dissertatsiyasini himoya qildi. Siddiq Rajabov pedagogika fanlari bo'yicha nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilgan birinchi o'zbek olimidir. 1917-1957 yillardagi O'zbekiston maktablari tarixini o'rgangan olim, shu mavzuga bag'ishlangan doktorlik dissertatsiyasini Moskvada himoya qildi va 1958 yili birinchilardan bo'lib pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini oldi.

Olimning qalamidan chiqqan ilmiy maqolalarda yoshlarni insoniylikka, mehnatga, vatanparvarlikka tarbiyalash mavzusi keng o'rin oldi. Pedagog-olim birqancha risolalarida K.D. Ushinskiy, L.N. Tolstoy, N.K. Krupskaya, A.S. Makarenko va H.H. Niyoziyning pedagogik qarashlari va faoliyatlarini yoritib berdi. 1960 yili unga professor ilmiy unvoni berildi.

1968 yili professor Siddiq Rajabov Pedagogika fanlari akademiyasining akademigi bo'lib saylandi. S. Rajabov pedagogika sohasi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi tarixidagi yagona akademikdir.

Akademik Rajabov Sharq donishmandlarining pedagogik merosini o'qib-o'rganish va keng ommaga tanitishda juda katta ishlarni amalga oshirdi. Ayniqsa, o'zi boshi-qoshida yurib, 1986 yili rus tilida "O'zbek pedagogik fikrlar antologiyasi" kitobini Moskvaning "Pedagogika" nashriyotida chop ettirishi O'zbekiston fanida juda katta yutuq bo'ldi. Hamdo'stlik davlatlaridan

birnechtasigina bunday salmoqli pedagogik asarni chop ettira olganini hisobga olsak, Siddiq Rajabov pedagogika fani tarixini beqiyos manbalar bilan to'ldirgan juda katta vatanparvar olimdir.

Olimning yana bir katta mehnati YA.A.Komenskiyning "Buyuk didaktika" asarini rus tilidan o'zbek tiliga tarjima qilishni tashkil etishi bo'ldi. S.Rajabovning mas'ul muharriligida professor Malla Ochilov bu kitobni tarjima qilib, 1975 yili nashr ettirdi.

Siddiq Rajabov butun umri davomida pedagogika fanining rivojlanishiga xizmat qildi. Olimning O'zbekistonda pedagogika fanining rivojlanishiga qo'shgan eng katta hissasi, bu albatta, pedagogika oliygohlari talabalari uchun "Pedagogika" darsligini chop ettirishi bo'ldi. Olim darslikning redaksiyasini boshqardi, birnechta qismlarini o'zi yozdi, 1962, 1966 va 1981 yillarda qayta-qayta to'ldirib, nashr ettirdi.

O'zining ilmiy-pedagogik faoliyati davomida olim yosh tadqiqotchilarga hamisha yordam berib keldi. S.Rajabov o'zoq yillar davomida pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy daraja beradigan ixtisoslashtirilgan Kengashni boshqarib, nafaqat O'zbekiston, balki Markaziy Osiyo davlatlari uchun ham olimlar tayyorlab berishda juda katta xizmat qildi. Akademik Rajabov 7 nafar fan doktori, 130 nafar fan nomzodini tayyorladi.

O'zbekistonda pedagogika fanining rivojlanishiga qo'shgan juda katta xizmati uchun S.Rajabovga 1964 yilda "O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan fan arbobi" unvoni berildi. Birqancha orden va medallar bilan taqdirlandi.

Kasbiy ta'lim rivojlanish bosqichlarining asosiy xususiyatlari

O'rta Osiyoda, (Shu davrda O'zbekiston ham O'rta Osiyo deb yuritilgan) 1905 yildan so'ng yangi usul maktablari deb atalgan maktablar ko'paydi. Yangi usul yoki jadid maktablarni deb nomlangan bu maktablar eski usul maktablardan butunlay fark qilar edi. Keyinchalik Gimnaziyalar, kadet korpusi, muallimlar tayyorlaydigan seminariyalar, realniy bilim yurtlari va tijorat maktablarining ochildiishi O'rta Osiyo shaharlarida va viloyat markazlarida ta'limni rivojlantirish yo'lida qo'yilgan navbatdagi qadam bo'ldi. Biroq, bunday o'quv yurtlarida mahalliy millatlarning bolalari juda kam o'qir edi. Birinchi marta bunday o'quv yurtlari Toshkentda ochildi, bundan tashqari, Toshkentda maxsus maktablar – Toshkent qishloq xo'jalik maktabi va gidrotexnika maktabi ham bor edi. Samarqandda bog'dorchilik, uzumchilik va vi-nochilik maktabi ochildi. O'lka iqtisodiyotini rivojlantirish uchun bu maktablarning ahamiyati juda katta bo'ldi. Bu davrda Turkiston o'lkasida mehnatkash xalq uchun oliy o'quv yurtlari yo'q edi.

Ikkinchi bosqichning dastlabki yillaridayoq xukumat qarorlarida hunar-texnika ta'limiga qo'yiladigan asosiy talablar belgilab berilgan edi. Bu talablar quyidagilar edi:

- hunar-texnika ta'limining asosli bo'lishi mayda hunarmandchilik harakteriga ega bo'lmasligi;

- umumiy va texnikaviy bilimlarga asoslanishi;
- ilmiy-texnika taraqqiyoti talablariga javob berishi;
- ta'limni ishlab chiqarish mehnati bilan bog'lab yoshlarning jamiyat qurilishi ishida ishtirok etishiga asoslanishi lozimligi.

Hunar-texnika (kasb) talimi muhim omillaridan biri sanoat korxonalari va muassasalarida ishlayotgan, 15 yoshdan 17 yoshgacha bo'lgan o'smirlarga majburiy ta'limning joriy etilganligi edi. Usmirlar haftada olti marta ikki soatdan mashg'ulotga qatnashishlari lozim edi. 1917 yil 29 oktyabrda hukumat 8 soatlik ish kuni haqida dekret chiqardi. 18 yoshgacha bo'lgan yoshlar uchun 6 soatlik ish kuni beltilanib, 14 yoshgacha bo'lgan bolalarning mehnat qilishi taqiqlangan edi.

To'rtinchi bosqichda hunar-texnika kurslari malakali ishchi-kadrlar tayyorlashning eng ko'p tarqalgan formalaridan biri edi. Ular o'zlarining vazifalari, o'qish muddati, tuzilish shakllari va boshqalariga ko'ra farqlanardi. Ularni quyidagi uch tipga bo'linardi:

- sanoatning u yoki bu aniq turi uchun shu sohada ishlamaydigan kishilardan transport uchun tayyorlov kurslari;
- ish tajribasiga ega bo'lsa-da, o'z bilim va malakasini oshirish istagi bo'lgan kishilar uchun malaka oshirish kurslari;
- ustalar, ishchilar tayyorlash bo'yicha ((biror maqsadga qaratilgan) uzoq muddatli kurslarga ajratish mumkin.

Beshinchi bosqichda o'rta ta'limning rivojlanishi munosabati bilan mehnat rezervlari sistemasida o'rta maktabni tugatgan yoshlar uchun bir va ikki yillik texnika bilim yurtlari barpo etildi. Bilim yurtlarida yuqori umumta'lim saviyasini talab qiladigan kasblar bo'yicha malakali ishchilar va kichik texnik xodimlar tayyorlanar edi. 1941-1958 yillar mobaynida mehnat rezervlariga qarashli o'quv yurtlari 10245 ming, shu jumladan sanoat uchun 5489 ming, qurilish uchun 1220 ming qishloq xo'jaligi uchun 1655 ming va xalq xo'jaligining boshqa sohalari uchun 1881 ming malakali yosh ishchilar tayyorlab berdi.

Ettinchi bosqichda o'rta hunar-texnika va texnika bilim yurtlariga o'quvchilar qabul qilish 2 baravardan ziyod ko'paytirildi. Hunar-texnika ta'limi tizimida taxminan 11 million malakali ishchi tayyorlandi. Hunar-texnika bilim yurtlarida o'rta ma'lumotli ishchilar tayyorlash 2,5 baravar ko'paytirildi. 1,1—1,2 million o'rinli hunar-texnika bilim yurtlari, shuningdek, o'quvchilar uchun zarur miqdorda yotoqxonalar foydalanish uchun topshirildi.

Hunar-texnika bilim yurtlarini tugatgan va o'rta ma'lumot olgan -o'quvchilar ishchilar sinfiniig munosib o'rinbosarlariga aylangan edi.

Hunar-texnika ta'limi tizimi o'quv yurtlarini birinchi kosmonavt YU. A. Gagarin, kosmik kemalarning mashhur ixtirochisi S. P. Korolyov, kosmonavt-uchuvchi P. R. Popovich, aviasiya marshali A. I. Pokrishkin kabi ko'plab taniqli arboblari bitirib chiqqanlar.

1984 yil "Umumta'lim maktablarini isloh qilish to'g'risida" gi xukumat qaroai bilan umumta'lim maktablari isloh qilindi, umumta'lim maktablari 10 yillikdan 11 yillikka o'tkazildi. SHundan so'ng umumta'lim maktablarining IX -

XI – sinflarida o'quvchilarning haftada bir kun 6 soat maktablararo o'quv ishlab-chiqarish kombinatlarida bevosita tanlagan kasblari bo'yicha ta'lim olishi yo'lga qo'yildi.

Mamlakat xalq xo'jaligi uchun malakali ishchi – mutaxassislar tayyorlashda hunar-texnika ta'limi tizimii o'quv yurtlari bilan bir qatorda maktablararo o'quv ishlab-chiqarish kombinatlari (UPK) lar katta o'rin tutdi.

Ma'lumki 1991 - yil 31-avgustda O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligi e'lon qilindi va 1- sentiyabr O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligi kuni qilib belgilandi. O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligiga erishib, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning o'ziga xos yo'lini tanlashi kadrlar tayyorlash tuzilmasi va mazmunini qayta tashkil etishni zarur qilib qo'ydi va qator chora-tadbirlar ko'rishni:

- «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunni joriy etishni (1992 yil, 1997 yil);
- yangi o'quv rejalari, dasturlari, darsliklarini joriy etishni, zamonaviy didaktik ta'minotni ishlab chiqishni; o'quv yurtlarini atgestasiyadan o'tkazishni va akkreditasiyalashni, yangi tipdagi ta'lim muassasalarini tashkil etishni takozo etdi.

Kasb - xunar ta'limni yo'lga qo'yishni takomillashtirish kasb-hunar ta'limi rivojlanishining barcha bosqichlarida asosiy maqsad qilib qo'yilgan va bu maqsadlarni amalga oshirish uchun bir qator vazifalar belgilangan. Bu maqsadlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun 1972 yil iyunda qabul qilgan «Hunar-texnika ta'limi sistemasini yanada takomillashtirish to'g'risida»gi xukumat qarorida quyidagilar zarur deb belgilandi:

- yosh ishchilar sinfni tayyorlashning istiqbol shakli sifatida qaralgan va yoshlarni kasbiy daraja va umumiy o'rta ta'lim bo'yicha bilim bilan ta'minlovchi o'rta XTBYU larini kengaytirish va mustahkamlash;
- o'rta umumta'lim maktablarini tugatgan yoshlarga ishchi malakasini beruvchi texnik bilim yurtlarini rivojlantirish;
- kasbiy ta'lim tizimida ularning rolini oshirish;
- ko'plab kasblar bo'yicha kadrlarni tayyorlovchi XTBYU larining ishini yaxshilash.

O'tgan asrning 80-90 yillarda hunar bilim yurtlarini tugatgan o'quvchilar kelib ishlaydigan o'quv ustaxonalari, o'quv joylari va ishlab chiqarish amaliyotiga ega bo'lgan hududlar muxim ahamiyat kasb eta bordi. Nazariy ta'lim berishni tashkil qilishda o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish bilan bog'liq bo'lgan zamonaviy pedagogika va psixologiyaning ilg'or g'oyalari vujudga kela boshladi. Kasb-hunar ta'limi jarayonida bu g'oyalardan, amaliy-labaratoriya mashg'ulotlarini o'tkazishning texnik vasitalari, dasturlashtirilgan ta'lim va boshqa ta'lim vasitalaridan foydalanila boshlandi. SHu jihati bilan bu bosqich kasb-hunar ta'limi rivojlanishining barcha bosqichlari orasida alohida o'rin tutadi.

Oxirgi yillari XTBYU larida o'quv ishlari shakl va metodlarini mukammallashtirish bo'yicha ko'zga ko'rinarli ishlar olib borildi. Nazariy va ishlab chiqarish ta'limi darslarini istiqbolli mavzuli rejalar asosida amalga oirish yo'lga qo'yildi. Ishlab chiqarish ta'limi jarayonida korxonalarning asosiy mahsuloti

bo'lgan mashina uzal va qismlarini tayyorlash bo'yicha keng amaliy ishlar olib borildi, o'quvtuvchilar ta'limning turli metodlarini o'zlashtirdilar va ta'lim jarayoniga tadbiri qildilar, kasb-hunar ta'limi bilim yurtlari moddimy texnika bazasini va o'quv materiallarini yaxshilash ustida ishlar keng amalga oshirildi.

O'quvchilarni kasbga tayyorlash, mehnat, aqliy. ahloqiy va jismoniy tarbiya ishlari darsdan tashqari ishlar bilan birga qo'shib olib borildi. O'quv yurtlarida turli xil to'garaklar - texnik ijodkorlik to'garaklari, badiiy xavaskorlik, sport to'garaklari va boshqalar keng faoliyat yurita boshladi. O'quvchilarning umumiy ta'limi, g'oyaviy - siyosiy va kasbiy tayyorgarligi, ta'limni ishlab chiqarish bilan uzviy bog'lab olib borish - bularning biri oxir - oqibat yoshlarning ma'lum bir kasbni tanlashiga qratilgan edi.

5. O'zbekistonda kasb ta'limini rivojlantirishda xorijiy tajribalardan foydalanish. O'zbekiston Respublikasining davlat mustaqilligiga erishuvi ta'lim va tarbiyaning milliy shakllarini rivojlanishiga keng imkoniyatlar ochib berdi. Keyingi yillarda respublikamizda ochilgan lisey, gimnaziyalarda va ayrim umumiy maktablarda tashkil etilgan pedagogikadan ixtisoslashtirilgan kurslarda Vatan tarixi va madaniyatini, o'rganish va tadqiq etish asosiy vazifa qilib qo'yildi. SHunga ko'ra, hozirgi kunda pedagogikadan milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida darslik, qo'llanmalar yaratishga kirishildi. Bu ishda o'quvchi va talabalar hamda bo'lg'usi o'qituvchilarning umumiy madaniyati va ma'naviyatini, pedagogik bilim va pedagogik madaniyatini, pedagogik tafakkurini o'stirish asosiy maqsad qilib qo'yildi. Bu maqsad pedagogik fikrlashga doir bilim va diniy-ahloqiy, tarbiyaviy g'oyalar umumbashariy va milliy-madaniy qadriyatlarni puxta o'rganish bilan amalga oshirilmoqda.

O'zbek tiliga davlat maqomi berilishi bilan ona tilini chuqur o'rganish - maktab va boshqa o'quv yurtlari ta'limining asosi qilib qo'yildi. Ona tilida beriladigan bilimlarni o'zlashtirish jarayonida o'quvchi-talabalarning mantiqiy tafakkurini o'stirish; ularda ona tilidan ko'nikma va malakalarini shakllantirish, ularni o'zbek adabiy tilining yozma va og'zaki shaklini puxta o'zlashtirgan madaniyatli va savodli qilib etishtirish nazarda tutildi.

Ta'limda test usuli qo'llandi, iqtidorli bolalarni aniqlashga, o'qitishga alohida ahamiyat berilmoqda. Mingdan ortiq iqtidorli bolalar Amerika, Angliya, SHvesiya va Turkiyada ta'lim olib, mustaqil respublikamiz xalq xo'jaligi uchun zarur bo'lgan bilim va kasblarni egallamoqdalar.

Ma'lumki, pedagogika tarixi ham boshqa xalqlar, mamlakatlar pedagogika tarixi bilan aloqada rivojlandi va rivojlanmoqda. SHu sababdan hozir Markaziy Osiyo pedagogika tarixini tadqiq etishda xorijiy SHarq va Evropa mamlakatlari ta'lim tizimi ham o'rganilmoqda. Bu sohada respublika fan va texnika qo'mitasining «Milliy ruh», «Qadriyat» nomidagi va O'zbekiston Respublikasi oliy o'quv yurtlari uchun ilg'or pedagogik qo'llanmalar va o'quv darsliklarini

ishlab chiqish bo'yicha uyushtirgan tanlovlari bu sohada muhim ahamiyat kasb etdi.

T.N.Qori-Niyoziy nomidagi pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti olimlarining ana shu tanlov asosida respublikada taniqli faylasuf, tarixchi va adabiyotshunos, pedagog va islomshunos olimlar va shu soha tadqiqotchilari bilan hamkorlikda «O'rta Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar» nomli qo'llanma va «Pedagogika tarixi» darsligini yaratdilar. Endilikda o'quvchi va talabalar Rossiya va G'arbiy Evropa pedagogika tarixidan iborat bo'lgan «Pedagogika tarixi»ni emas, balki Markaziy Osiyo ulug' mutafakkirlarining pedagogik qarashlari va nazariyalari tadqiq etilgan yangi darslik bo'yicha yangicha pedagogik bilimni egallaydilar.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasi huzurida Oliy attestasiya komissiyasining tashkil etilishi — mustaqillikning muhim timsolidir. Bu Oliy attestasiya komissiyasi o'z zimmasiga yuklangan ulkan vazifalarni, ya'ni «yuqori malakali ilmiy va ilmiy-pedagogik xodimlar tayyorlash yangi tizimini shakllantirish, ularni respublika ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy taraqqiyotining ustivor muammolarini hal qilishga yo'naltirish, ilmiy tadqiqotlar va ishlanmalarni davlat yo'li bilan ekspertiza qilishni ta'minlash bilan etuk ilmiy-pedagogik kadrlar etishtirishga samarali ta'sir ko'rsatmoqda.

Nazorat savollari

- 1.O'zbekiston Respublikasi kasbiy ta'limining rivojlanishini qanday bosqichlarga ajratib ko'rsatish mumkin ?
- 2.Kasbiy ta'lim rivojlanish bosqichlarining asosiy xususiyatlari nimada?
- 3.Kasbiy ta'limning turli bosqichlari rivojlanishidagi tarixiy o'xshashliklar nimada?
4. Kasbiy ta'limning turli bosqichlari rivojlanishidagi farqlar nimalarda namayon bo'ladi?
5. O'zbekiston Respublikasi mustaqilliqqa erishgandan keyingi kasbiy ta'lim rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari nimada?

Kasbiy ta'lim rivojlanish bosqichlarining asosiy xususiyatlari

O'rta Osiyoda, (SHu davrda O'zbekiston ham O'rta Osiyo deb yuritilgan) 1905 yildan so'ng yangni usul maktablari deb atalgan maktablar ko'paydi. YAngi usul yoki jadid maktablarn deb nomlangan bu maktablar eski usul maktablardan butunlay fark qilar edi. Keyinchalik Gimnaziya, kadet korpusi, muallimlar tayyorlaydigan seminariya, realniy bilim yurtlari va tijorat maktablarining ochildiishi O'rta Osiyo shaharlarida va viloyat markazlarida ta'limni rivojlantirish yo'lida qo'yilgan navbatdagi qadam bo'ldi. Biroq, bunday o'quv yurtlarida mahalliy millatlarning bolalari juda kam o'qir edi. Birinchi marta bunday o'quv yurtlari Toshkentda ochildi, bundan tashqari, Toshkentda maxsus maktablar – Toshkent qishloq xo'jalik maktabi va gidrotexnika maktabi ham bor edi. Samarqandda bog'dorchilik, uzumchilik va vi-nochilik maktabi ochildi. O'lka

iqtisodiyotini rivojlantirish uchun bu maktablarning ahamiyati juda katta bo'ldi. Bu davrda Turkiston o'lkasida mehnatkash xalq uchun oliy o'quv yurtlari yo'q edi.

Ikkinchi bosqichning dastlabki yillaridayoq xukumat qarorlarida hunar-texnika ta'limiga qo'yiladigan asosiy talablar belgilab berilgan edi. Bu talablar quyidagilar edi:

- hunar-texnika ta'limining asosli bo'lishi mayda hunarmandchilik harakteriga ega bo'lmasligi;
- umumiy va texnikaviy bilimlarga asoslanishi;
- ilmiy-texnika taraqqiyoti talablariga javob berishi;
- ta'limni ishlab chiqarish mehnati bilan bog'lab yoshlarning jamiyat qurilishi ishida ishtirok etishiga asoslanishi lozimligi.

Hunar-texnika (kasb) talimi muhim omillaridan biri sanoat korxonalari va muassasalarida ishlayotgan, 15 yoshdan 17 yoshgacha bo'lgan o'smirlarga majburiy ta'limning joriy etilganligi edi. Usmirlar haftada olti marta ikki soatdan mashg'ulotga qatnashishlari lozim edi. 1917 yil 29 oktyabrda hukumat 8 soatlik ish kuni haqida dekret chiqardi. 18 yoshgacha bo'lgan yoshlar uchun 6 soatlik ish kuni beltilanib, 14 yoshgacha bo'lgan bolalarning mehnat qilishi taqiqlangan edi.

To'rtinchi bosqichda hunar-texnika kurslari malakali ishchi-kadrlar tayyorlashning eng ko'p tarqalgan formalaridan biri edi. Ular o'zlarining vazifalari, o'qish muddati, tuzilish shakllari va boshqalariga ko'ra farqlanardi. Ularni quidagi uch tipga bo'linardi:

- sanoatning u yoki bu aniq turi uchun shu sohada ishlamaydigan kishilardan transport uchun tayyorlov kurslari;
- ish tajribasiga ega bo'lsa-da, o'z bilim va malakasini oshirish istagi bo'lgan kishilar uchun malaka oshirish kurslari;
- ustalar, ishboshilar tayyorlash bo'yicha ((biror maqsadga qaratilgan) uzoq muddatli kurslarga ajratish mumkin.

Beshinchi bosqichda o'rta ta'limning rivojlanishi munosabati bilan mehnat rezervlari sistemasida o'rta maktabni tugatgan yoshlar uchun bir va ikki yillik texnika bilim yurtlari barpo etildi. Bilim yurtlarida yuqori umumta'lim saviyasini talab qiladigan kasblar bo'yicha malakali ishchilar va kichik texnik xodimlar tayyorlanar edi. 1941-1958 yillar mobaynida mehnat rezervlariga qarashli o'quv yurtlari 10245 ming, shu jumladan sanoat uchun 5489 ming, qurilish uchun 1220 ming qishloq xo'jaligi uchun 1655 ming va xalq xo'jaligining boshqa sohalari uchun 1881 ming malakali yosh ishchilar tayyorlab berdi.

Ettinchi bosqichda o'rta hunar-texnika va texnika bilim yurtlariga o'quvchilar qabul qilish 2 baravardan ziyod ko'paytirildi. Hunar-texnika ta'limi tizimida taxminan 11 million malakali ishchi tayyorlandi. Hunar-texnika bilim yurtlarida o'rta ma'lumotli ishchilar tayyorlash 2,5 baravar ko'paytirildi. 1,1—1,2 million o'rinli hunar-texnika bilim yurtlari, shuningdek, o'quvchilar uchun zarur miqdorda yotoqxonalar foydalanish uchun topshirildi.

Hunar-texnika bilim yurtlarini tugatgan va o'rta ma'lumot olgan o'quvchilar ishchilar sinfiniig munosib o'rinbosarlariga aylangan edi.

Hunar-texnika ta'limi tizimi o'quv yurtlarini birinchi kosmonavt YU. A. Gagarin, kosmik kemalarning mashhur ixtirochisi S. P. Korolyov, kosmonavt-uchuvchi P. R. Popovich, aviasiya marshali A. I. Pokrishkin kabi ko'plab taniqli arboblari bitirib chiqqanlar.

1984 yil "Umumta'lim maktablarini isloh qilish to'g'risida" gi xukumat qaroai bilan umumta'lim maktablari isloh qilindi, umumta'lim maktablari 10 yillikdan 11 yillikka o'tkazildi. SHundan so'ng umumta'lim maktablarining IX - XI – sinflarida o'quvchilarning xaftada bir kun 6 soat maktablararo o'quv ishlab-chiqarish kombinatlarida bevosita tanlagan kasblari bo'yicha ta'lim olishi yo'lga qo'yildi.

Mamlakat xalq xo'jaligi uchun malakali ishchi – mutaxassislar tayyorlashda hunar-texnika ta'limi tizimii o'quv yurtlari bilan bir qatorda maktablararo o'quv ishlab-chiqarish kombinatlari (UPK) lar katta o'rin tutdi.

Ma'lumki 1991 - yil 31-avgustda O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligi e'lon qilindi va 1- sentiyabr O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligi kuni qilib belgilandi. O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligiga erishib, iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning o'ziga xos yo'lini tanlashi kadrlar tayyorlash tuzilmasi va mazmunini qayta tashkil etishni zarur qilib qo'ydi va qator chora-tadbirlar ko'rishni:

- «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunni joriy etishni (1992 yil, 1997 yil);

- yangi o'quv rejalari, dasturlari, darsliklarini joriy etishni, zamonaviy didaktik ta'minotni ishlab chiqishni; o'quv yurtlarini atgestasiyadan o'tkazishni va akkreditasiyalashni, yangi tipdagi ta'lim muassasalarini tashkil etishni takozo etdi.

Kasb - xunar ta'limni yo'lga qo'yishni takomillashtirish kasb-hunar ta'limi rivojlanishining barcha bosqichlarida asosiy maqsad qilib qo'yilgan va bu maqsadlarni amalga oshirish uchun bir qator vazifalar belgilangan. Bu maqsadlarni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun 1972 yil iyunda qabul qilgan «Hunar-texnika ta'limi sistemasini yanada takomillashtirish to'g'risida»gi xukumat qarorida quyidagilar zarur deb belgilandi:

- yosh ishchilar sinfni tayyorlashning istiqbol shakli sifatida qaralgan va yoshlarni kasbiy daraja va umumiy o'rta ta'lim bo'yicha bilim bilan ta'minlovchi o'rta XTBYU larini kengaytirish va mustahkamlash;

- o'rta umumta'lim maktablarini tugatgan yoshlarga ishchi malakasini beruvchi texnik bilim yurtlarini rivojlantirish;

- kasbiy ta'lm tizimida ularning rolini oshirish;

- ko'plab kasblar bo'yicha kadrlarni tayyorlovchi XTBYU larining ishini yaxshilash.

O'tgan asrning 80-90 yillarda hunar bilim yurtlarini tugatgan o'quvchilar kelib ishlaydigan o'quv ustaxonalari, o'quv joylari va ishlab chiqarish amaliyotiga ega bo'lgan hududlar muxim ahamiyat kasb eta bordi. Nazariy ta'lim berishni tashkil qilishda o'quvchilarning bilish faoliyatini faollashtirish bilan bog'liq bo'lgan zamonaviy pedagogika va psixologiyaning ilg'or g'oyalari vujudga kela boshladi. Kasb-hunar ta'limi jarayonida bu g'oyalardan, amaliy-laboratoriya

mashg'ulotlarini o'tkazishning texnik vasitalari, dasturlashtirilgan ta'lim va boshqa ta'lim vasitalaridan foydalanila boshlandi. SHu jihati bilan bu bosqich kasb-hunar ta'limi rivojlanishining barcha bosqichlari orasida alohida o'rin tutadi.

Oxirgi yillari XTBYU larida o'quv ishlari shakl va metodlarini mukammallashtirish bo'yicha ko'zga ko'rinarli ishlar olib borildi. Nazariy va ishlab chiqarish ta'limi darslarini istiqbolli mavzuli rejalar asosida amalga oirish yo'lga qo'yildi. Ishlab chiqarish ta'limi jarayonida korxonalarning asosiy mahsuloti bo'lgan mashina uzel va qismlarini tayyorlash bo'yicha keng amaliy ishlar olib borildi, o'quvtuvchilar ta'limning turli metodlarini o'zlashtirdilar va ta'lim jarayoniga tadbqiq qildilar, kasb-hunar ta'limi bilim yurtlari moddimy texnika bazasini va o'quv materiallarini yaxshilash ustida ishlar keng amalga oshirildi.

O'quvchilarni kasbga tayyorlash, mehnat, aqliy. ahloqiy va jismoniy tarbiya ishlari darsdan tashqari ishlar bilan birga qo'shib olib borildi. O'quv yurtlarida turli xil to'garaklar - texnik ijodkorlik to'garaklari, badiiy xavaskorlik, sport to'garaklari va boshqalar keng faoliyat yurita boshladi. O'quvchilarning umumiy ta'limi, g'oyaviy - siyosiy va kasbiy tayyorgarligi, ta'limni ishlab chiqarish bilan uzviy bog'lab olib borish - bularning biri oxir - oqibat yoshlarning ma'lum bir kasbni tanlashiga qratilgan edi.

1945-1991 yillarda hunar-texnika va oliy ta'lim tizimi. Urushdan keyingi yillarda O'zbekiston sanoati uchun malakali ishchi kadrlar hunar-texnika bilim yurtlarida va bevosita ishlab chiqarish jarayonida yakka tartibda hunar kurslarida tayyorlandi. Respublikadagi xunar maktablari, temir yo'l, binokorlik o'quv yurtlari, yirik korxonalar qoshidagi fabrika-zavod ta'limi (FZO) maktablari sanoatni ri-vojlantirishga katta hissa qo'shdi. 1940-1955 yillarda xalq xo'jaligi uchun jami 143 ming malakali ishchilar tayyorlab berildi. Ishchi kadrlarga ehtiyoj yildan-yilga ortib bordi. Malakali kadrlar tayyorlash ham o'sib bordi. 1966-1970 yillarda hunar-texnika o'quv yurtlari xalq xo'jaligiga 172 ming nafar ishchilarni tayyorlab berdi.

Shu bilan birga, respublika hunar-texnika ta'limida katta kamchiliklar mavjud edi. O'quv yurtlarida o'zbeklar va boshqa tub aholi vakillari, xotin-qizlar soni kam edi. Korxonalarda turar joy va zarur maishiy sharoitlarning yo'qligidan yosh ishchilarning ko'pchiligi ishlab chiqarishda o'rnashib qolmasdi. 1962 yilda oziq-ovqat, engil, trikotaj, gaz va neft sanoatidagi o'zbek va boshqa yerli aholidan bo'lgan ishchi va xizmatchilar soni 30 foizdan sal ortiqni tashkil qilardi. Mashinasozlik, metall ishlash sanoati va og'ir sanoatning boshqa sohalarida o'zbek va mahalliy millat vakillari soni juda oz edi. 1963 yili Toshkent asbobsozlik zavodidagi ishchi va xizmatchilar orasida o'zbeklar va boshqa tub millat vakillari ulushi 20 foizni tashkil etdi.

Sanoatni rivojlantirishning muhim omillaridan biri muxandis-texnik kadrlar edi. Oliy va o'rta maxsus bilim yurtlari tayyorlovchi malakali mutaxassislar soni

ortib bordi. 1960-1970 yillarda sanoat, qurilish, transport va aloqa sohalari bo'yicha oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlaridagi talabalar soni 20 mingdan 63 mingga, ya'ni 3 baravardan ziyod ko'paydi.

Oliy maktabning asosiy vazifasi xalq xo'jaligi va madaniyatning barcha tarmoqlari uchun yuqori malakali mutaxassis kadrlar tayyorlab berishdan iborat. Urushdan keyingi yillarda respublika oliy o'quv yurtlari Markaz ko'rsatmasi, dasturlari asosida o'quv-tarbiya ishlarini olib bordi. Bu davrda oliy maktabda mutaxassis kadrlar tayyorlash son jihatdan o'sdi, lekin ularning sifati talab darajasida bo'lmay keldi.

Talabalar doirasi ancha kengaydi. 1960-61 o'quv yilida O'zbekiston oliy maktablarida 100 ming nafar talaba ta'lim olgan bo'lsa, 1970-71 o'quv yilida ularning soni 230 mingga etdi. Bu davr ichida oliy maktab respublika xalq xo'jaligi uchun etkazib bergan diplomli mutaxassislar soni 2, 5 baravar ortgan.

Oliy o'quv yurtlari soni 1940 yildagi 30 tadan 1970 yilda 38 taga ko'paydi. Xalq xo'jaligining rivojlanishi yangi oliy o'quv yurtlarini ochishni talab qildi. Urushdan keyingi yillarda Toshkent elektrotexnik aloqa institut, Toshkent avtomobil yo'llari instituti, Andijon paxtachilik instituti, Andijon tibbiyot instituti, Andijon tillar pedagogika instituti, Buxoro oziq-ovqat va engil sanoat texnologiya instituti, Farg'ona politexnika instituti va boshqa oliy o'quv yurtlari malakali kadrlarga bo'lgan talabni kondirdi. Maorif, sanoat, qurilish, transport, iqtisodiyot, qishloq xo'jaligi, sog'liqni saqlash, san'at va boshqa soxalarda mutaxassis kadrlar tayyorlandi.

Oliy o'quv yurtlaridagi professor va o'qituvchilar soni ham yildan-yilga oshib bordi. Oliy maktablarda 1958 yili 5 ming ilmiy-pedagog xodim ishlagan bo'lsa, 1965 yilda bu son 8 mingtaga etdi. Oliy o'quv yurtlari olimlari O'zbekiston Fanlar akademiyasi tizimidagi ilmiy-tadqiqot institutlari bilan ijodiy hamkorlikda fan, iqtisodiyot va madaniyat taraqqiyoti uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan talay ilmiy ishlar, salmoqli asarlar yaratdilar.

Biroq oliy maktab ham totalitar tartibot ta'siridan chetda qolmadi. Buning natijasida oliy maktabda qator salbiy hodisalar ruy berdi. Miqdoriy, yalpi ko'rsatkichlar ketidan quvish, xalq xo'jaligi talab-ehtiyojlariga mos kelmaydigan mutaxassisliklar bo'yicha o'qitish shular jumlasidandir. Oliy maktabning moddiy-texnik bazasi ham juda zaif bo'lib qoldi.

Respublika oliy o'quv yurtlarida sirtqi va kechki ta'lim keng rivojlandi. Ayniqsa, 1959 yilgi maktabning hayot bilan bog'liqligini mustahkamlash to'g'risidagi qonun asosida ta'limning bu shakllari yanada kengaydi. Respublikaning barcha institutlarida sirtqi va kechki bo'limlar ochildi.

1940 yilda sirtqi va kechki ta'lim tizimida o'qiyotgan talabalar respublika oliy o'quv yurtlaridagi jami, talabalarning 20 foizini tashkil qilgan bo'lsa, 1966 yilda

ularning salmog'i 62 foizga etdi. O'sha vaqtda sirtqi va kechki bo'limlardagi talabalarning soni jihatidan mamlakatimiz birinchi o'rinda deb maqtanish rasm bo'ldi. Lekin bu aslida achinarli hol eli. Sirtqi va kechki bo'limlarda ta'lim olgan talabalar ixtisosliklari bo'yicha yetarli nazariy bilimga ega bo'lmasdilar. Ular ko'proq bilim olish uchun emas, diplom uchun o'qirdilar. Bu yillarda oliy o'quv yurtlari va ular tayyorlagan mutaxassislar soni ko'paydi, biroq sifati pasaydi.

Respublika oliy o'quv yurtlarida ta'lim-tarbiya ishlari mafkuralashtirib yuborilganligi sababli kunduzgi bo'limlarda o'qigan talabalarning ko'p vaqti mutlaqo keraksiz bo'lgan ilmiy kommunizm, KPSS tarixi, siyosiy iqtisod, markscha-lenincha falsafa, ilmiy ateizm kabi «fanlar»ni o'rganishga sarflanar edi. Bu hol talabalarning asosiy ixtisosligi bo'yicha fanlarni chuqur, o'zlashtirishiga xalaqit berardi.

Oliy maktablarda milliy kadrlar tayyorlash talab darajasida emas edi. Ko'p fanlardan, ayniqsa, tabiiy fanlardan darsliklar rus tilida chiqarilgandi. Ularni o'zbek tiliga tarjima qilishga ongli ravishda e'tibor berilmasdi. O'zbek talabalari rus tilidagi darslik va qo'llanmalardan foydalanishga majbur edilar. Ayniqsa, qishloqlardan kelgan, rus tilini bilmaydigan talabalar qiynalardilar. Ular ko'pincha rus tilida o'qitiladigan fanlarni o'zlashtira olmay, o'qishni tashlab ketishga majbur bo'lardilar. Bir amallab institutni bitirib chiqqan mutaxassislarning bilim darajalari past bo'lardi. Institutlarda o'zbek guruhlarida rus tilida dars o'tish Markazning O'zbekistonda olib borgan ruslashtirish siyosati natijasi edi.

70-yillarga kelib respublikamizda Respublikaning oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari xalq xo'jaligi va madaniyat talablariga javob beradigan mutaxassislar tayyorlashda muayyan natijalarni qo'lga kiritdilar. Yildan-yilga talabalar soni ortib bordi. 1971-1975 yillarda oliy o'quv yurtlarini tug'allagan diplomli 182 ming nafar mutaxassis kadrlar respublika xalq xo'jaligiga etkazib berildi. Oliy o'quv yurtlarining soni 1985 yilda 42 taga etdi.

80-yillarning o'rtalarida respublika o'rta maxsus o'quv yurtlarida 282 ming nafar o'quvchi ta'lim oldi. Bu har yili necha o'n minglab malakali mutaxassislar bilan respublika xalq xo'jaligini ta'minlashga imkon berdi. Xalq xo'jaligining boshqa sohalari uchun ham ko'plab mutaxassislar tayyorlandi. Masalan, 1970 yilda oliy maktabni bitirganlar soni 334 mingni tashkil etgan bo'lsa, bu raqam 1990 yilga kelib 508 mingga yetdi. Biroq bular faqat son ko'rsatkichlari edi, xolos. Mutaxassislar saviyasi nuqtai nazaridan mamlakat boshqa davlatlardan ortda qolib kelardi.

Siddiq Rajabov hayoti va faoliyati hamda uning pedagogika fani rivojiga qo'shgan hissasi. Siddiq Rajabov 1910 yili 1-aprelda Qozog'iston Respublikasining Avliyoota (hozirgi Tarozi) shahrida tavallud topdi. U shu shaharda to'liqsiz o'rta maktabni tugatib, 1926 yili Farg'ona pedagogika

texnikumiga o'qishga kiradi. Texnikumni 1930 yili tugatadi. Shu oraliqda, 1928-29 yillarda Qashqadaryoning G'uzor tumanidagi olis bir qishlog'ida ochilgan maktabda o'qituvchilik qiladi. 1930 yili Farg'ona pedagogika institutiga o'qishga kiradi. Institutni tugatgach, 1934-37 yillarda O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot instituti aspiranturasida o'qiydi. 1935 yili yangidan ochilgan Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika institutining pedagogika kafedrasiga o'qituvchi qilib ishga qabul qilinadi. Urush yillarida "Qizil O'zbekiston" gazetasining ma'sul kotibi bo'lib ishlaydi.

Siddiq Rajabov 1947-1963 yillarda Nizomiy nomidagi TDPIning pedagogika kafedراسi mudiri lavozimida, 1960-1966 yillarda esa O'zbekiston pedagogika fanlari ilmiy-tadqiqot institutining direktori lavozimida ishlaydi. 1966 yili Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat pedagogika institutiga ishga qaytadi va shu institutning umumiy pedagogika kafedrasiga 1990 yilgacha mudirlik qiladi.

S.Rajabov XIX asr va XX asr boshlarida Buxoroda maktab va maorif taraqqiyoti bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borib, 1941 yili nomzodlik dissertatsiyasini himoya qildi. Siddiq Rajabov pedagogika fanlari bo'yicha nomzodlik dissertatsiyasini himoya qilgan birinchi o'zbek olimidir. 1917-1957 yillardagi O'zbekiston maktablari tarixini o'rgangan olim, shu mavzuga bag'ishlangan doktorlik dissertatsiyasini Moskvada himoya qildi va 1958 yili birinchilardan bo'lib pedagogika fanlari doktori ilmiy darajasini oldi.

Olimning qalamidan chiqqan ilmiy maqolalarda yoshlarni insoniylikka, mehnatga, vatanparvarlikka tarbiyalash mavzusi keng o'rin oldi. Pedagog-olim birqancha risolalarida K.D.Ushinskiy, L.N.Tolstoy, N.K.Krupskaya, A.S.Makarenko va H.H.Niyoziyning pedagogik qarashlari va faoliyatlarini yoritib berdi. 1960 yili unga professor ilmiy unvoni berildi.

1968 yili professor Siddiq Rajabov Pedagogika fanlari akademiyasining akademigi bo'lib saylandi. S.Rajabov pedagogika sohasi bo'yicha O'zbekiston Respublikasi tarixidagi yagona akademikdir.

Akademik Rajabov Sharq donishmandlarining pedagogik merosini o'qib-o'rganish va keng ommaga tanitishda juda katta ishlarni amalga oshirdi. Ayniqsa, o'zi boshi-qoshida yurib, 1986 yili rus tilida "O'zbek pedagogik fikrlar antologiyasi" kitobini Moskvaning "Pedagogika" nashriyotida chop ettirishi O'zbekiston fanida juda katta yutuq bo'ldi. Hamdo'stlik davlatlaridan birnechtasigina bunday salmoqli pedagogik asarni chop ettira olganini hisobga olsak, Siddiq Rajabov pedagogika fani tarixini beqiyos manbalar bilan to'ldirgan juda katta vatanparvar olimdir.

SAVOL VA TOPSHIRIQLAR

- 1.O'zbekiston Respublikasi kasbiy ta'limining rivojlanishini qanday bosqichlarga ajratib ko'rsatish mumkin ?
- 2.Kasbiy ta'lim rivojlanish bosqichlarining asosiy xususiyatlari nimada?
- 3.Kasbiy ta'limning turli bosqichlari rivojlanishidagi tarixiy o'xshashliklar nimada?
4. Kasbiy ta'limning turli bosqichlari rivojlanishidagi farqlar nimalarda namayon bo'ladi?
5. O'zbekiston Respublikasi mustaqilliqqa erishgandan keyingi kasbiy ta'lim rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari nimada?
- 6.Yevropa olimlarining pedagogik qarashlari haqida tushuncha?
7. Sinf-dars tizimi kim tomonidan ishlab chiqilgan?
8. O'zbekiston tarixida qanday siyosiy voqea ro'y bo'ldi?
- 9.O'rta Osiyoda qanqay xonliklar mavjud bo'lgan?
- 10.O'rta Osiyoda xonliklar davrida qanday ta'lim muassasalari faoliyat ko'rsatgan?
- 11.O'rta Osiyoda xonliklar davrida qurilgan qanday madrasalarni bilasiz?
- 12.O'rta Osiyoda qizlar maktabini ochgan qaysi otinlarni bilasiz?
- 13.Tarix fanidan olgan bilimlaringizga asoslanib, madrasalardagi o'qitish tizimi haqida qanday fikrlarni bayon eta olasiz?
- 14.Quyida keltirilgan jadval bilan tanishing va ko'rsatilgan ta'lim muassasalaridagi o'qitish mazmunini qisqacha bayon eting;
- 15.O'zbekistonda qachon arab yozuvidan lotin yozuviga, so'ngra kirill yozuviga o'tildi?
- 16.."Savodsizlikni tugatish" kompaniyasi haqida nimalarni bilasiz?
- 17.O'zbekistonda sobiq sho'rolar davrida mavjud bo'lgan qanday bosqichlardan iborat maktablar haqida bilasiz?
- 18.O'zbekistonda birinchi universitet qachon tashkil etilgan?
- 19.Kasbiy pedagogikasi fanining maqsadi,vazifalari nimalardan iborat?.
- 20.Kasbiy pedagogikaning falsafiy-uslubiy asoslari nimalardan iborat?
- 21.Kasbiy pedagogikaning ilm sifatidagi o'rnini izohlab bering?
- 22.Ma'lumot, madaniyat, mentalitet tushunchalarini ta'riflang?
- 23.Malakaviy bilim berishda asosiy rivojlanish tizimining yo'nalishlari nimalardan iborat?
- 24.Kasb pedagogikasiga qachondan boshlab asos solingan?

Asosiy adabiyotlar

Darsliklar vao`quv qo'llanmalar

- 1.Sayfullayev B., Isakulova N., Kasbiy pedagogika. Darslik.-T.: 2014y. 225 bet
- 2.Avazboev.A.I., Ismadiyarov.Ya.U.Kasbiy pedagogika. O'quv qo'llanma. – T.: "Fan va texnologiya" nashiryoti,2014y. 284 bet

3. O.A.Qo'ysinov, va boshq. Kasbiy pedagogika fanidan laborator ishini tashkil etish bo'yicha. Metodik qo'llanma. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2013y. 88 bet
4. R.A.Movlonova va boshq., Umumiy pedagogika. Darslik. –T.:“Fan va texnologiya” nashriyoti, 2018y. 529 bet
- 4..B.X.Xodjaev Pedagogika nazariyasi va amaliyoti Toshkent, “Sano-standart” nashriyoti, 2017 Darslik
6. Tojiboeva D, .Yuldashev A, Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi (darslik)lotin T.,2009 yil.
7. Omonov X.T, Xo'jaev N.X, O'quv qo'llanma.. “Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat”. T.,2009 yil.
- 8.M.X.Toxtaxodjayeva, S Nishonova, J. Hasanboyev. “Pedagogika” .T.; 2010yil. Darslik
9. A.Xoliqov. Pedagogik mahorat. “Iqtisod-moliya” T.2011yil.

3-mavzu: O'zbekiston Respublikasida kasbiy ta'lim tizimi islohatlari (2soat)

Reja:

- 1.Kasbiy ta'lim tizimi.
- 2.Kasbiy ta'lim berish muassasalari turlari.
- 3.O'rta maxsus kasb –hunar ta'lim berish muassalari.
- 4.Ta'lim tizimi islohotlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish shart-sharoitlari: milliy pedagogik merosga tayanish, yangi maqsad va vazifalarni aniq belgilab olish, bosqichma-bosqich amalga oshirish, tadrijiylik Milliy pedagogik merosga tayanish.
- 5.«Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi.

Tayanch iboralar: milliy pedagogik meros, kadrlar tayyorlash tizimi, ta'lim tizimi, ta'lim tizimini isloh qilish, Maktabgacha ta'lim vazirligi, 11 yillik umumiy o'rta ta'lim, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, oliy o'quv yurtidan keying talim, kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish.

1. Ta'lim tizimi islohotlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish shart- sharoitlari: milliy pedagogik merosga tayanish, yangi maqsad va vazifalarni aniq belgilab olish, bosqichma-bosqich amalga oshirish, tadrijiylik Milliy pedagogik merosga tayanish.

Ta'lim tizimi islohotlarini muvaffaqiyatli amalga oshirishda milliy pedagogik merosga tayanish, yangi maqsad va vazifalarni aniq belgilab olish, bosqichma-bosqich amalga oshirish katta ahamiyat kasb etadi.

Ta'lim tizimimiz juda katta milliy pedagogik merosga ega. Jahon tarixiy-pedagogik jarayoni va uning hozirgi bosqichi umuminsoniy hamda milliy masalalami chuqur va har tomonlama o'rganishini ta'qozo etadi. Sharqning buyuk

olimlarining pedagogik qarashlari bu borada katta ahamiyatga ega. Ma'lumki, al-Forobiy, Ibn Sino, al-Beruniy, al-Xorazmiy va boshqalarning g'oyalari hamda pedagogik qarashlari ijtimoiy-pedagogik fikr taraqqiyotining dunyoviy jarayoniga, xususan, Yevropaga ko'p darajada ta'sir ko'rsatdi. Shu bilan birga o'z navbatida uning ta'sirini ham o'ziga ola bildi.

O'rta asrlarda sharq qomusiy oimlari tomonidan Turonda yangi davrning (I—III asrlar) ko'pgina ilmiy tasavvurlari asoslari yaratilgan edi. Ular qadimgi sharq na antik dunyoning boy ilmiy merosiga suyanib turib bir qator fan tarmoqlarining: falsafa, jo'g'rofiya, tarix, riyoziyot va falakiyot ilmini snakllanishiga, ishlab chiqilishiga hissa qo'sha oldilar.

Bunday fikrni tasdiqlash uchun bir necha dalillarning o'zi kifoya. Bu borada sharq ulug' mutafakkirlarining g'oyalari ahamiyatga molikdir. Al-Forobiy, ibn Sino, Beruniy, al-Xorazmiy va boshqalarning g'oyalari dunyo ijtimoiy-pedagogik jarayoniga ko'p jihatdan ta'sir etib, ma'lum darajada uyg'onish davrining asosiy shart-sharoitlarini yaratib bergan. Abu Ali ibn Sinoning pedagogik g'oyalarga to'la «Ziyrakli - tirik o'g'lon» asari al-Forobiyning «Fanlar sanog'i» asari ispan olimlarining adibi Ibn Tufaylaning ispan pedagog olimi Gundisalvalarning pedagogaik qarashlariga asos bo'Mgan.

Oksford universitetining professori Rodjer Bekon (XII asr) al-Forobiy va Ibn Sinolarning xulosalarini chuqurlashtirib, o'zining «katta», «o'rtacha» yoxud «kichik» qomusiy kitoblarini yozadi. Bu asarlar, shubha yo'qki. Yevropada tarqaladi va ma'lum darajada XV - XVI asrlarda pedagogikadagi pansofik harakatga turtki beradi. Pansofik harakatining yorqin namoyandalaridan biri chet el pedagogi Yan Amos Komenskiy edi. XVI asrda yashab ijod qilgan Ya.Komenskiy pedagogikaning didaktikasini rivojlantirishga, ta'limda mas'ul o'quv rejasi, o'quv yili, sinf-dars tizimini tatbiq etishga katta hissa qo'shgan. Albatta, hozirgi mutaxassislarni ommaviy tayyorlash sharoitida ta'limni tashkil etishning sinf-dars tizimidan boshqa shakli taklif etilgani yo'q. Lekin O'rta sharqda, IX asrda hali Yevroponing ko'p joylarida, jumladan, Rossiyada husnixat ishlatilmagan bir vaqtda ko'hna Xivada - Ma'mun akademayasida qancha-qancha tibbiy, tabiiy, astronomiya, matematika, koinot ilmlari bo'yicha yirik fan namoyandalarini al-Beruniy rahbarligida sinf-dars tizimisisiz tayyorlanganligi kishini hayratga soladi. Bundan ko'rinadiki sharq mutaffakirlarining ta'lim- tarbiya borasidagi ishlari hozirgi zamon ta'lim tizimiga asos bo'lganligi bilan birga, hozirda va kelgusida ta'lim tizimi islohotlarini muvaffaqiyatli amalga oshirishga zamin boiib xizmat qiladi.

Sharq mutafakkirlari xulosalarining o'ziga xosligi shundan iboratki, ular ilgari surayotgan pedagogik g'oyalar bevosita o'rganilayotgan fan mantiqidan ajratilmagan ta'lim-tarbiya maqsadi, prinsiplari, mazmuni va uslublariga xos

g'oyalar alohida kitoblarda berilmay, balki bevosita amalda, bironta fanda aniq bilim, iqtidor va ko'nikmalarni shakllantirish jarayonida yoritiladi.

Ularning ushbu yaratuvchilik ishlarida pedagogik jihatda ahamiyatli bo'lgan ko'plab g'oyalar va qoidalar aytib o'tilgan. Masalan, ular tomonidan birinchi bo'lib riyoziyot fani, umuman olib qaralganda arifmetika belgilab, aniqlab berildi.

Qomusiy olimlar bilish jarayoniga hayotiy-amaliy yo'nalish bag'ishladilar. Qurshab turgan olamdagi hodisalar va narsalarning mohiyatini bilish insonlarga ularning kundalik ishlarida, kasbiylik, va savdo-sotiq faoliyatlarida, dehqonchilikda, dengizda suzishda, davlatni boshqarish hamda huquqiy masalalarni hal etishda xizmat qilishi lozim. Ular fanni va ilmiy tuzilmasini shaxs shakllanishining muhim omillari sifatida qarar edilar. Fan bilan shug'ullanish, ilmiy bilimlarni egallash ular tomonidan odamni haqiqatga etish uchun har doim intilishga undovchi, shuningdek, fan bilan shug'ullanishni kishilar o'rtasida haqiqiy insoniy munosabatlarni o'rnatishga yo'llovchi qudratli kuch sifatida tushuntirib, izohlab o'tganlar. Fanni va ilmiy tuzilmaning ushbu vazifasiga berilgan yuqori baho qomusiy olimlarning pedagogik kategoriyalari maqsadlarining asoslariga, mazmuniga, ta'lim va tarbiyaning uslublariga, prinsiplariga qiziqishlarini belgilab berdi.

Ularning qoidalari va xulosalarining o'ziga xosliklari, o'ziga xos xususiyatlari ular tomonidan ilgari surilgan pedagogik g'oyalar fanning o'z mantiqidan ajralgan emas edi. Tarbiya va ta'limning usullari, prinsiplari, mazmuni, maqsadlari kabi masalalar yuzasidan ular o'z fikr- qarashlarini taomil bo'yicha o'zlarining maxsus asarlarida emas, balki fanning bir aniqlangan tarmog'iga oid aniq bilimlarni bayon etish bilan bog'liq ravishda keltirib o'tganlar. O'rta asr buyuk donishmandlarining g'oya va qoidalari hozirga qadar o'zining ahamiyatini yo'qotmagan, o'tkinchi bo'lmagan tarixiy, umuminsoniy boylikdir. Tarixiylik jihatidan ijodiy yondoshilganda ular hozirgi zamon pedagogikasini boyitishi mumkin.

Sharq olimlarining quyidagi milliy meroslaridan hozirgi kunda ham keng foydalaniladi:

1. Al-Forobiy Platon va boshqa yunon faylasuf-donishmandlarining pedagogik g'oyalariga amal qilib borib, o'zida shaxsni iqtidoriy, aqliy va nazariy tarbiyalashni aks ettiradigan ma'naviy tarbiyaga juda katta ahamiyat beradi. Aristotelning izdoshi al-Forobiy ham insonning aqliy kuchi bilan dunyoni bilish mumkinligini tan oladi va himoya etadi, ya'ni mantiqiy mashqlar va mashg'ulotlar yordamida rivojlanadigan va mukammallashadigan iqtidorni tan oladi.

2. Al-Forobiyning fikricha, nazariy bilimlar «ular qanday va qayerdan paydo bo'lganlari» noma'lum bo'lgan fanlar bilimlarini o'zida namoyon etadi. Al-Forobiyda fanni egallashning metodologik va metodik masalalari o'zaro bog'lanib ketgandir, chunki har qanday fanning boshlanishiga, manbalariga, metodlar

majmuasini: fikrlash, o'rganish, tadqiq etish, o'rgatish va ta'limni qo'llash yordamida erishiladi. Bu o'zining ahamiyatini hozirgi davrning didaktikasi uchun ham yo'qotmagan bunyodkorona yondashuv edi.

Ta'lim tizimini isloh qilishdagi yangi maqsad va vazifalarni aniq belgilab olish, bosqichma-bosqich amalga oshirish, tadrijiylik.

Ta'lim tizimini isloh qilishdagi yangi maqsad va vazifalar 1997- yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasining «Kadrlar tayyorlash Milliy darturi» da belgilab berilgan.

Ta'lim tizimini isloh qilishning **maqsadi** - mavjud ta'lim tizimini o'tmishdan qolgan mafkuraviy qarashlar va sarqitlardan to'la xalos etish, rivojlangan demokratik davlatlar ta'lim tizimi darajasiga yetkazish va shu asosda yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash Milliy tizimini yaratishdir.

Ushbu maqsadni, ro'yobga chiqarish uchun quyidagi **vazifalar** belgilangan:

- «Ta'lim to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq davlat va nodavlat ta'lim muassasalari hamda ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida raqobat muhitini shakllantirish negizida ta'lim tizimini yagona o'quv-ilmiy - ishlab chiqarish majmui sifatida izchil rivojlantirishni yo'lga qo'yish;

- ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish va o'zgarishlar jarayonlariga moslash;

- ta'lim tizimi muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash, pedagogik kadrlarning nufuzi va ijtimoiy maqomini ko'tarish;

- ta'lim tizimini isloh qilish yo'nalishi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollariidan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda belgilash;

- yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarda ta'limning talab qilinadigan darajasi va sifatini, uni isloh qilishni ta'minlovchi normativ, moddiy texnika va axborot bazasini yaratish va undan ta'limni isloh qilish jarayonida foydalanish.

Ta'lim tizimini isloh qilishdagi vazifalar quyidagi yo'nalishlarda bosqichma-bosqich amalga oshiriladi:

- ta'lim tizimidagi kadrlar salohiyatini tubdan yaxshilash, ularning kasbiy nufuzini oshirish;

- davlat va nodavlat ta'lim muassasalarini rivojlantirish;

- ta'lim tizimini tarkibiy jihatdan qayta qurish, ta'lim, fan, texnika, texnologiya, iqtisodiyot va madaniyatning jahon miqyosidagi yutuqlarini hisobga olgan holda kasb-hunar ta'limi dasturlarini tubdan o'zgartirish;

- majburiy umumiy o'rta ta'limdan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limiga to'liq o'tilishini ta'minlash.

Ta'lim jarayonini mazmunan isloh qilish. Kadrlarni o'qitish va tarbiyalash

milliy tiklanish prinsiplari va mustaqillik yutuqlari, xalqning boy milliy, ma'naviy va intellektual salohiyati hamda umumbashariy qadriyatlarga tayangan, insonparvarlikka yo'naltirilgan ta'limning mazmuni davlat ta'lim standartlari asosida isloh qilinadi. Ta'lim oluvchining shaxsiga, unda ta'lim va bilimlarga bo'lgan ishtiyoqni kuchaytirishga, mustaqil ish tutishni, iftixor va insoniy qadriyat qimmat tuyg'usini shakllantirishga alohida e'tibor beriladi.

Pedagog kadrlarning obro'-e'tibori, mas'uliyati va kasb ko'nik-masini oshirish yuzasidan sobitqadam davlat siyosati olib boriladi. Ilg'or pedagogik texnologiyalar, ta'limning yangi shakl va uslublari, o'quv, shu jumladan differensiyalashgan dasturlar amaliyotga joriy etiladi.

1.1. 1.2 «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi

(Uzbekistan Respublikasi Oliy Majlisining 1997-yil 29-avgustdagi IX sessiyasida qabul qilingan «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» asosida O'zbekistan Respublikasi **taraqqiyotida xalqning** boy ma'naviy salohiyati va umuminsoniy qadriyatlariga hamda hozirgi zamon madaniyati, iqtisodiyoti, ilmi, texnikasi va texnologiyasining **so'nggi** yutuqlariga asoslangan mukammal ta'lim tizimi barpo etilmoqda. Ta'limning «O'zbek modeli» dunyoga keldi, bu model xalqaro miqyosda eng obro'Mi mutaxassislar tomonidan tan olinmoqda.

«Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» «Ta'lim to'g'risida» gi O'zbekiston Respublikasi Qonunining qoidalariga muvofiq holda milliy tajribaning tahlili va ta'lim tizimidagi jahon miqyosidagi yutuqlari asosida tayyorlangan hamda yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, ijtimoiy-siyosiy hayotda mustaqil ravishda mojilni to'g'ri ola bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirishga yo'naltirilgan.

«Ta'lim to'g'risida»gi qonun mohiyati

Qonun fuqarolarga ta'lim, tarbiya berish, kasb-hunar o'rgatishning huquqiy asoslarini belgilaydi hamda har kimning bilim olishdan iborat konstitutsiyaviy huquqini ta'minlashga qaratilgan.

«Ta'lim to'g'risida»gi qonun beshta bo'lim 34 ta moddadan iborat bo'lib, unda O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimini amalga oshirishning huquqiy asoslari to'liq belgilab berilgan.

3.Ta'lim sohasida amalga oshirilgan yangi islohotlar.

2017 - 2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha [Harakatlar strategiyasi o](#)rta muddatli istiqbolda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlarini belgilab bergan eng muhim dasturiy hujjat hisoblanadi. Mazkur hujjat asosida ta'lim sohasiga doir qator islohotlar

amalgaga oshirildi. Ta'lim tizimini xalq bilan muloqot va ilg'or xorijiy tajribalar asosida isloh qilishga asosiy e'tibor qaratildi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi «O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida» PQ-3305-son qarori asosida respublikamizda ilk bor Maktabgacha ta'lim vazirligi tashkil etildi.

Maktabgacha ta'lim vazirligi o'z faoliyatini O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» 2017-yil 30-sentabrdagi PF-5198-son [Farmoni](#) va «O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida» 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3305-son [qaroriga](#) muvofiq amalga oshiradi.

Uzluksiz ta'lim tizimining muhim bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, samarali davlat boshqaruvi tizimini yaratish, maktabgacha ta'lim muassasalari davlat va nodavlat tarmog'ini kengaytirish, moddiy-texnika bazasini mustahkamlash, ularni malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, maktabgacha ta'lim muassasalariga bolalarni qamrab olishni keskin oshirish, ta'lim-tarbiya jarayonlariga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarini tatbiq etish orqali bolalarni har tomonlama intellektual, ma'naviy-estetik, jismoniy rivojlantirish hamda ularni maktabga tayyorlash sifatini tubdan yaxshilash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi «Maktabgacha ta'lim tizimi boshqaruvini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5198-son Farmoni qabul qilindi. Mazkur farmonda quyidagilar O'zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta'lim vazirligining asosiy vazifalari va faoliyati yo'nalishlari etib belgilandi:

birinchidan, maktabgacha ta'lim sohasida yagona davlat siyosatini ishlab chiqish va amalga oshirish;

ikkinchidan, ilg'or xorijiy tajribani hisobga olgan holda maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish;

uchinchidan, respublikada davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari orasida sog'lom raqobat muhitini yaratish hisobiga barcha bolalarning maktabgacha ta'lim muassasalariga bosqichma-bosqich qamrab olinishini ta'minlash, ularga soliq imtiyozlari va preferensiyalar berish, byudjetdan subsidiyalar ajratish, shuningdek, bolalarning maktabgacha ta'limi va tarbiyasining muqobil shakllarini amaliyotga tatbiq etish;

to'rtinchidan, zamonaviy innovatsion pedagogik texnologiyalarni, ta'lim va tarbiyaning samarali shakllari hamda usullarini ta'lim-tarbiya jarayoniga, shu jumladan nodavlat sektorida joriy etish;

beshinchidan, milliy madaniy-tarixiy qadriyatlarni aks ettiruvchi va bolalikdan kitob o'qishga qiziqishni uyg'otuvchi o'quv-metodik, didaktik materiallar, o'yin va o'yinchoqlar, badiiy adabiyotlar bilan maktabgacha ta'lim muassasalarini ta'minlash;

oltinchidan, zamonaviy pedagogik texnologiyalar va metodlarni hisobga olgan holda bolalarni tarbiyalash va har tomonlama rivojlantirish masalalarini professional darajada hal etishga qodir bo'lgan maktabgacha ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish;

yettinchidan, maktabgacha ta'lim muassasalari xodimlarini moddiy rag'batlantirish tizimini yaratish va tajribali yuqori malakali va kasbiy jihatdan puxta tayyorlangan pedagog kadrlar hamda tarbiyachilarni ta'lim-tarbiya jarayoniga jalb qilish;

sakkizinchidan, maktabgacha ta'lim muassasalari tarbiyalanuvchilarining ratsional va belgilangan me'yorlar asosida sog'lom va to'g'ri ovqatlanishini ta'minlash uchun munosib sharoitlar yaratish, ko'ngilochar va bilim beruvchi mashg'ulotlar elementlari bo'lgan, hajmlari va intensivligi asosiy tibbiy taqdimnomalar bilan belgilanuvchi serharakat o'yinlar va mashqlar uyushtirish;

to'qqizinchidan, O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi bilan birgalikda maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarga tibbiy xizmat ko'rsatish hamda ularning hayoti va sog'lig'ini himoya qilish bo'yicha profilaktika chora-tadbirlarini muvofiqlashtirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi «O'zbekiston respublikasi Xalq ta'limi vazirligi faoliyatini takomillashtirish to'g'risida»gi PQ-3304-son Qarori qabul qilindi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 30-sentabrdagi PQ-3304-son Qarori asosida O'zbekiston respublikasi Xalq ta'limi vazirligi faoliyati takomillashtirildi.

Mazkur qarorga muvofiq, quyidagilar O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligining asosiy vazifalari va faoliyati yo'nalishlari etib belgilansin:

birinchidan, xalq ta'limi tizimini rivojlantirishga qaratilgan yagona davlat siyosatini amalga oshirish, umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'limni har tomonlama rivojlantirish, o'quvchilarning bilimi va ma'naviy-axloqiy darajasini yanada yuksaltirish;

ikkinchidan, o'rta ta'lim maktablari hamda o'rta maxsus, kasb- hunar ta'limi muassasalari o'rtasida o'zaro integratsiyani ta'minlash orqali 11 yillik o'rta ta'limni joriy etish bo'yicha tashkiliy-metodik tadbirlar tizimini amalga oshirish;

uchinchidan, umumiy o'rta ta'lim maktablarining 10-11-sinf o'quvchilariga kasb-hunar o'rgatish hamda umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlariga va maktabdan tashqari ta'limga qo'yiladigan davlat talablariga muvofiq xalq

ta'limi muassasalari faoliyatini muvofiqlashtirish hamda o'quvchilarga kasb-hunar o'rgatishda metodik rahbarlik qilish;

to'rtinchidan, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida chet tillarini o'qitish samaradorligini ta'minlash, o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va mehnat ta'limini yaxshilash bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish;

beshinchidan, o'quv-tarbiya jarayoniga o'qitishning zamonaviy ilg'or shakllarini, yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini, o'quvchilarning o'quv, psixologik va jismoniy yuklamasini optimallashtirishni hisobga olgan holda ta'lim-tarbiyaning samarali shakllari va usullarini joriy etish;

oltinchidan, mazmun va sifat jihatidan xalqaro talablarga javob beradigan, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini qo'llagan holda yangilangan o'quv reja va dasturlarga muvofiq ishlab chiqilgan o'quv va o'quv-metodik adabiyotlarning yangi avlodi yaratilishi va nashr etilishini tashkil qilish;

yettinchidan, mehribonlik uylari faoliyatini takomillashtirish, ota-onalar qarovisiz qolgan bolalarning ijtimoiy-psixologik reabilitatsiyasini va huquqiy himoya qilinishini ta'minlash, ularning ijtimoiy-mehnat ko'nikmalarini hosil qilishiga va jamiyatga uyg'unlashuviga ko'maklashish;

sakkizinchidan, rivojlanishida turli nuqsonlari bo'lgan hamda davolanishga va sog'lomlashtirishga muhtoj bo'lgan bolalarning (shu jumladan inklyuziv) ijtimoiy kafolatlarini ta'minlovchi chora-tadbirlar samaradorligini yanada oshirish, ularning ta'lim-tarbiya olishlari uchun moslashuv muhitini yaratish, imkoniyatlari cheklangan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari (maktablar, maktab-internatlar) faoliyatini muvofiqlashtirish;

to'qqizinchidan, xalq ta'limi muassasalarida O'zbekiston yoshlar ittifoqi bo'limlari faoliyatini samarali yo'lga qo'yish orqali o'quvchilarni umuminsoniy qadriyatlar, yuksak ma'naviyat, insonparvarlik ruhida tarbiyalash, ularning qalbi va ongiga mustaqillik g'oyalarini yanada chuqur singdirish, «ommaviy madaniyat» ko'rinishidagi yot g'oyalarga qarshi immunitetni mustahkamlash;

o'ninchidan, umumiy o'rta va maktabdan tashqari ta'lim muassasalari tomonidan davlat ta'lim standartlari va talablari bajarilishining tizimli monitoringini olib borish;

o'n birinchidan, ta'lim muassasalarida byudjet mablag'laridan maqsadli va samarali foydalanishni hamda byudjet intizomiga rioya etishni ta'minlash;

o'n ikkinchidan, ta'lim muassasalarida bino va inshootlardan samarali foydalanish ishlarini muvofiqlashtirish va monitoringini olib borish.

“Maktabning maqsadi insonlarga kasbiy va avocotsional maqsadlariga erishishda yordam berishi kerak, qaysiki o'zlarining hohishdagi qobiliyatga mos ravishda ushbu jarayonni o'zida mujassamlashtiraolgan insonlar o'zlarini ko'proq

band, mahoratli hisoblaydi va jamiyatni barpo etuvchi bo'lib tarbiyalanadi.”¹ - degan edi Gardner.

Mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga muvofiq uzluksiz ta'lim tizimini takomillashtirish va yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ta'lim xizmatlarining ochiqligi va sifati masalalariga davlat tomonidan alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 25-yanvardagi «Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5313-son Farmoni qabul qilindi. Farmonga muvofiq, 2018/2019 o'quv yilidan boshlab majburiy umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim umumta'lim maktablarida, shu jumladan, ixtisoslashtirilgan maktablarda, ixtisoslashtirilgan san'at va madaniyat maktab-internatlarida, ixtisoslashtirilgan olimpiya zaxiralari maktab-internatlarida hamda akademik litseylarda uzluksiz va 11 yillik muddatda; 2019/2020 o'quv yilidan boshlab kasb-hunar kollejlariga o'qishga qabul qilish umumta'lim maktablarining 11-sinflari bitiruvchilari hisobidan, ixtiyoriylik asosida, tegishli mutaxassislikka (kasbga) ega bo'lish uchun 6 oydan 2 yilgacha bo'lgan o'qitish muddatlarida amalga oshirilishi belgilab berildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 25-yanvardagi «Umumiy o'rta, o'rta maxsus va kasb-hunar ta'limi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-5313-son Farmoniga muvofiq, majburiy umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim umumta'lim maktablarida, kasb-hunar ta'limi ixtiyoriylik asosida kasb-hunar kollejlarida amalga oshiriladi.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 10-11-sinflari o'quvchilari ta'lim olishlari bilan birgalikda ularga kasb-hunar o'rgatish, o'quvchilarning qiziqish va qobiliyatlaridan kelib chiqqan holda kelajakda ularning ta'limni davom ettirishlari yoki egallagan kasblari bo'yicha mehnat faoliyati bilan shug'ullanishlariga shart-sharoitlar yaratish, o'quv-ishlab chiqarish majmualarini tashkil etish va ularni zarur jihozlar bilan ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 24-oktabrdagi «Umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 10-11-sinflari o'quvchilariga kasbiy ta'lim berishga ixtisoslashgan o'quv-ishlab chiqarish majmualarini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 868-son qarori qabul qilindi.

O'quv-ishlab chiqarish majmuasi - o'quvchilarga kasbiy bilimlar berish, tadbirkorlik, ishbilarmonlik asoslarini, mehnat va kasb ko'nikmalarini egallashlari, shuningdek ularning o'ziga xos kasbiy qobiliyatlari va sifatlari rivojlantirilishini ta'minlaydigan ta'limni tashkil etish shakli.

---

¹Teaching and learning: Pedagogy, Curriculum And Culture. Alex Moore.148-bet.

O'quv-ishlab chiqarish majmuasida kasbiy ta'lim berishning vazifalari etib quyidagilar belgilab qo'yildi:

o'quvchilar tomonidan kasb-hunar ko'nikmalarining o'zlashtirilishini ta'minlash, maxsus va chuqurlashtirilgan tayyorgarlikni talab etmaydigan kasblarni o'rgatish orqali ularning kasb-hunar olishga bo'lgan ehtiyojini qondirish;

kasbiy ta'lim berish jarayonida «usta-shogird» an'analari, mahalliy va xorijiy ilg'or tajribani o'rgangan holda eng maqbul usullardan foydalanish hamda kasblarning malaka talablari va kasbiy ta'lim berish jarayonining metodik ta'minotini takomillashtirib borish;

kasbiy ta'lim berish jarayoniga innovatsion pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish orqali kasbiy ta'lim berish sifatini ta'minlash;

o'quvchilarda mustaqil ijodiy fikrlagan holda mehnat jarayonini tashkil etish ko'nikmalarini shakllantirish orqali ularning mehnat faoliyati bilan faol shug'ullanishi imkonini beruvchi kasb egasi bo'lishlarini ta'minlash;

mehnat bozori uchun maxsus va chuqurlashtirilgan tayyorgarlik talab etilmaydigan kasblar bo'yicha raqobatbardosh kadrlar tayyorlashni ta'minlash.

Akademik litsey - o'rta maxsus o'quv yurti. Akademik litsey o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni, ularning chuqur, tabaqalashtirilgan va kasb-hunarga yo'naltirilgan bilim olishlarini ta'minlaydi. Akademik litseyda o'quvchilar o'zlari tanlab olgan ta'lim yo'nalishi (gumanitar, texnika, agrar va b. sohalar) bo'yicha bilim saviyalarini oshirish hamda fanlarni chuqur o'rganishga qaratilgan maxsus bilim olish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

Akademik litsey o'quvchilarning intellektual qobiliyatlarini jadal o'stirishni, ularning chuqur, tabaqalashtirilgan va kasb-hunarga yo'naltirilgan bilim olishlarini ta'minlaydi.

Akademik litseylarning faoliyatini ular joylashgan hududning demografik, iqtisodiy va boshqa omillarini hamda bitiruvchilarning oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirish natijalari nuqtai nazaridan olib borilgan tahlillar bu sohadagi ishlarning qoniqarli emasligini ko'rsatmoqda. Hozirgi paytga kelib akademik litseylar sonini optimallashtirish, ulardagi ta'lim sifatini oshirish va mazmunini yangilash, ularni bitirib chiqayotgan yoshlarning oliy ta'lim muassasalariga o'qishga kirish ko'rsatkichlarini tubdan yaxshilash bo'yicha qator chora-tadbirlarni amalga oshirish zarurati paydo bo'lmoqda.

Mazkur sohadagi mavjud muammolarni hal etish hamda akademik litseylarda o'quv jarayoni sifati va samaradorligini tubdan oshirish, akademik litseylarda umumta'lim maktablarining eng qobiliyatli bitiruvchilarini jamlash, umumta'lim maktablari bitiruvchilarining tanlangan kasblar va mutaxassisliklarni egallab olishga bo'lgan ehtiyojini qondirish uchun shart-sharoitlar maqsadida O'zbekiston

Respublikasi Prezidentining 2017-yil 14 martdagi “O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ-2829-son qarori qabul qilindi.

Mazkur qarorning 2-bandida akademik litseylarning muhim vazifalari va faoliyati yo‘nalishlari belgilab berildi:

umumta’lim maktablarining eng iste’dodli o‘quvchilarini tanlash, ularning intellektual qobiliyatlarini yanada rivojlantirish va o‘qishni oliy ta’lim muassasalarida davom ettirishga maqsadli chuqur tayyorlash;

o‘quvchilarning ijodiy salohiyati namoyon bo‘lishi va faollashishiga ko‘maklashuvchi, individual iste’dodlarni va har bir o‘quvchining qobiliyatlari hamda xususiyatlarini hisobga olgan holda bilimlarni egallab olish jarayonida mustaqil faoliyat ko‘nikmalarini shakllantiruvchi va rivojlantiruvchi ta’lim muhitini yaratish;

ilg‘or mahalliy va xorijiy ta’lim muassasalarining tajribasini hisobga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishning zamonaviy shakllarini joriy etish va uning mazmunini doimiy ravishda yangilab borish.

Oliy ta’lim tizimini tubdan takomillashtirish, mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning ustuvor vazifalaridan kelib chiqqan holda, kadrlar tayyorlash mazmunini tubdan qayta ko‘rish, xalqaro standartlar darajasiga mos oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash uchun zarur sharoitlar yaratilishini ta’minlash maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi «Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-2909-son Qarori qabul qilindi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi «Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi PQ-2909-son Qarori qabul qilindi.

Qabul qilingan qarorga ko‘ra, quyidagilar oliy ta’lim tizimini kelgusida kompleks rivojlantirishning eng muhim vazifalari etib belgilandi:

har bir oliy ta’lim muassasasi tomonidan xorijdagi etakchi turdosh ilmiy-ta’lim muassasalari bilan istiqbolli hamkorlik aloqalarini yaqindan yo‘lga qo‘yish, o‘quv jarayoniga xalqaro ta’lim standartlariga asoslangan eng zamonaviy pedagogik texnologiyalar, ta’lim dasturlari va o‘quv-metodik materiallarni keng joriy etish, ilmiy-pedagogik faoliyatga yuqori malakali chet el o‘qituvchilari va olimlarini jalb etish;

oliy ma’lumotli kadrlarni tayyorlashning maqsadli mezonlarini shakllantirish, oliy ta’lim muassasalaridagi ixtisoslik yo‘nalishlari va mutaxassisliklarni hududlar va sohalar bo‘yicha joriy etilayotgan dasturlarning talab va ehtiyojlari, iqtisodiyot tarmoqlari va hududlarni kompleks taraqqiy ettirish istiqbollari inobatga olgan holda optimallashtirish;

yangi avlod o'quv qo'llanmalarini yaratish va oliy ta'lim tizimiga keng tatbiq etish, oliy ta'lim muassasalarini zamonaviy o'quv-metodik va ilmiy adabiyotlar bilan ta'minlash, jumladan, eng yangi xorijiy adabiyotlarni sotib olish va tarjima qilish negizida axborot-resurs markazlari fondlarini muntazam yangilab borish;

pedagog kadrlarning kasb malakasi va mahoratini sifat jihatidan muntazam oshirib borish, pedagog va ilmiy xodimlarning stajirovkadan o'tishini yo'lga qo'yish, oliy ta'lim muassasalari bitiruvchilarini PhD dasturi va xorijiy magistratura dasturlari asosida o'qitish;

oliy ta'lim muassasalarining ilmiy salohiyatini mustahkamlash, oliy ta'lim tizimida ilmiy tadqiqotlarni yanada rivojlantirish, ularning akademik ilm-fan bilan integratsiyasini kuchaytirish, professor-o'qituvchilar tarkibining ilmiy faoliyati samaradorligini oshirish, iqtidorli talaba-yoshlarni ilmiy faoliyat bilan shug'ullanishga jalb etish;

oliy ta'limning ma'naviy-axloqiy mazmunini kuchaytirish, talaba-yoshlarning qalbi va ongiga milliy istiqlol g'oyasini, xalqimizning yuksak ma'naviyati va insonparvarlik an'analariga sadoqat tuyg'usini chuqur singdirish, biz uchun mutlaqo yot va begona bo'lgan g'oyalarga nisbatan ularda mustahkam immunitet va tanqidiy munosabatni shakllantirish;

oliy ta'lim muassasalari moddiy-texnika bazasini ularning o'quv va ilmiy-laboratoriya binolarini, sport inshootlari va ijtimoiy-muhandislik infratuzilmalarini qurish, kapital ta'mirlash va rekonstruksiya qilish orqali yanada mustahkamlash, zamonaviy ilm-fan sohalarining ustuvor yo'nalishlari bo'yicha o'quv-ilmiy laboratoriyalar bazasini zamonaviy asbob-uskunalar bilan ta'minlash;

oliy ta'lim muassasalarini zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalari bilan ta'minlash, talabalar, o'qituvchi va yosh tadqiqotchilarning jahondagi ilg'or ta'lim resurslari, ilmiy adabiyotlar va ma'lumotlar bazasi bo'yicha elektron kataloglarga kirish imkoniyatini kengaytirish.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish to'g'risida» 2017 yil 16 fevraldagi PF-4958-son [Farmoni](#) ijrosini ta'minlash maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 22-mayda «Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida» Qarori qabul qilindi.

Mazkur qarorga muvofiq, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim institutida ta'lim quyidagi shakllarda tashkil etiladi: tayanch doktorantura; doktorantura; mustaqil izlanuvchilik.

Tayanch doktorantura - O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan, ishlab chiqarishdan ajralgan holda mutaxassislikni chuqur o'rganish va doktorlik dissertatsiyasini tayyorlash va

himoya qilish maqsadida ular tomonidan ilmiy izlanishlar olib borish bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasi izlanuvchilari uchun OTM va ITMlarida tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar ixtisosliklari bo'yicha oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim shakli.

Doktorantura - O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti mablag'lari hisobidan moliyalashtiriladigan, ishlab chiqarishdan ajralgan holda mutaxassislikni chuqur o'rganish va doktorlik dissertatsiyasini tayyorlash va himoya qilish maqsadida ular tomonidan ilmiy izlanishlar olib borish bo'yicha fan doktori (DSc) ilmiy darajasi izlanuvchilari uchun OTM va ITMlarida tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar ixtisosliklari bo'yicha oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim shakli.

Mustaqil izlanuvchilik - ishlab chiqarishdan ajralmagan holda doktorlik dissertatsiyasini tayyorlash va himoya qilish maqsadida mutaxassislikni chuqur o'rganish va ular tomonidan ilmiy izlanishlar bo'yicha falsafa doktori (PhD) yoki fan doktori (DSc) ilmiy darajalari izlanuvchilari uchun OTM va ITMlarda tashkil etiladigan oliy malakali ilmiy va ilmiy-pedagog kadrlar bo'yicha oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim shakli.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora- tadbirlari to'g'risida» 2015-yil 12-iyundagi PF-4732-son [Farmoniga](#) muvofiq oliy ta'lim muassasalari pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimining o'qitish shakllari va usullarini, pedagog kadrlar tarkibining sifat darajasini zamonaviy talablardan kelib chiqqan holda takomillashtirish maqsadida Vazirlar Mahkamasining 2015-yil 20-avgustdagi «Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishni tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 242-son qarori bilan «Oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish kurslari to'g'risida»gi Nizom tasdiqlandi. Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 27-fevraldagi 103-son Qarori bilan mazkur Nizomga qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritildi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish kursi - yangi kasbiy bilimlar, mahoratlar, zamonaviy ko'nikmalar hamda boshqaruv va pedagogik faoliyatni yuritish uchun zarur hajmda va yetarli darajada hamda davlat ta'lim standartlariga muvofiq o'quv-ta'lim jarayoniga talab qilinadigan sifatni ta'minlaydigan darajada vakolatlarni nazarda tutadigan oliy ta'limdan keyingi o'qitish shakli.

Yuqorida qayd etib o'tilgan hujjatlarga asosan qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarida o'qish tasarrufida oliy ta'lim muassasalari bo'lgan vazirliklar va idoralar bilan kelishgan holda

O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan qayta tayyorlash va malaka oshirish kursi o'quv rejasining namunaviy tuzilmasi asosida ishlab chiqilgan 288 soat hajmdagi o'quv dasturlari bo'yicha ikki oy davomida, ishdan ajragan holda amalga oshiriladi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslari tinglovchilari o'qishni tugatgandan keyin attestatsiya komissiyalari tomonidan o'tkaziladigan attestatsiyadan o'tishlari kerak. Attestatsiya komissiyasi tegishli sohalaridagi yetakchi olimlar va mutaxassislar, ilmiy kengash a'zolari, o'quv-uslubiy ishlar sohasidagi yirik mutaxassislar safidan kamida 7 kishidan iborat bo'lgan oliy

ta'lim muassasasi rektori yoki fan doktori ilmiy unvoni berish bo'yicha ilmiy kengash raisi boshchiligida shakllantiriladi. Attestatsiyadan muvaffaqiyatli o'tgan qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslari tinglovchilariga qat'iy hisobda turadigan davlat namunasidagi hujjat hisoblanadigan malaka attestati beriladi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarida o'qish yakunlari bo'yicha attestatsiyadan o'tmagan oliy ta'lim muassasalarining rahbar va pedagog kadrlari bir yil mobaynida pulli asosda o'qishning tegishli yoki turdosh yo'nalishi (mutaxassisligi) bo'yicha keyingi qayta tayyorlash va malaka oshirish kursi yakunida attestatsiyadan o'tishadi.

Oliy ta'lim muassasalari rahbar va pedagog kadrlarini qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarini takroran o'zlashtirishi asosiy ishdan ajralmagan holda kurslarning o'quv dasturlarini mustaqil ravishda yoki masofadan o'qitish usullari orqali o'zlashtirish asosida amalga oshiriladi.

Mustaqil ravishda yoki masofadan o'qitish usullari orqali qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslari o'quv dasturlari bo'yicha tayyorlanib kelgan tinglovchilar yakuniy attestatsiyaga kiritiladi. Yakuniy attestatsiya tegishli yo'nalishlar bo'yicha tayanch oliy ta'lim muassasalari huzuridagi attestatsiya komissiyalari tomonidan amalga oshiriladi.

Qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslarida o'qish yakunlari bo'yicha attestatsiyadan takroran o'tmagan yoki asosiy ish joyi bo'yicha belgilangan muddatda qayta tayyorlash va malaka oshirish kurslaridan takroran o'tmagan taqdirda, ushbu xodimlar bilan tuzilgan mehnat shartnomasining amal qilish muddatidan hamda bo'sh turgan pedagog lavozimini egallash tanlovi davrining tugagan muddatidan qat'i nazar, mehnat shartnomasi belgilangan tartibda ikki oy mobaynida bekor qilinadi. Bunda ular o'z pedagogik faoliyatini boshqa ta'lim muassasalarida (oliy ta'lim muassasalaridan tashqari) davom ettirishi yoxud boshqa tashkilotlarda ishlashi hamda o'zining kasbiy malakasini mustaqil ravishda oshirishi mumkin.

Nazorat savollari:

1. Ta'lim tizimi islohotlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish shart-sharoitlari va ularning mazmuni nimalardan iborat ?
2. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»ning maqsad va vazifalari nimalardan iborat ?
3. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»ning mazmun-mohiyati nimalardan iborat ?
4. Uzluksiz ta'lim tizimining isloh qilinishi qanday omillar bilan bog'liq?
5. 11 yillik majburiy ta'limga o'tilishining sabablarini izohlang.
6. O'quv-ishlab chiqarish majmuasining asosiy maqsadini tushuntirib bering.
7. Kasb-hunar ta'limini tashkil etishga yangicha yondashuvni qanday baholaysiz?

4-mavzu: Kasbiy ta'limning dolzarb pedagogik muammolari (2soat)

Reja:

- 1.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni, maqsadi va vazifalari.
- 2.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi qonuni, qonuniyatlari va tamoyillari.

Tayanch iboralar: uzluksiz ta'lim, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, oliy ta'lim, oliy O'quv yurtidan keyingi ta'lim, maktabdan tashqari ta'lim.

6-modda. Ta'lim tizimi

Ta'lim tizimi:

davlat ta'lim standartlarini, davlat ta'lim talablarini, o'quv rejalari va o'quv dasturlarini;

davlat ta'lim standartlarini, davlat ta'lim talablari va o'quv dasturlarini amalga oshiruvchi ta'lim tashkilotlarini;

ta'lim sifatini baholashni amalga oshiruvchi tashkilotlarni;

ta'lim tizimining faoliyat ko'rsatishi va rivojlanishini ta'minlash uchun zarur bo'lgan tadqiqot ishlarini bajaruvchi ilmiy-pedagogik muassasalarni;

ta'lim sohasidagi davlat boshqaruvi organlarini, shuningdek ularning tasarrufidagi tashkilotlarni o'z ichiga oladi.

Ta'lim tizimi yagona va uzluksizdir.

7-modda. Ta'lim turlari

Ta'lim turlari quyidagilardan iborat:

maktabgacha ta'lim va tarbiya;

umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim;

professional ta'lim;

oliy ta'lim;

oliy ta'limdan keyingi ta'lim;

kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;
maktabdan tashqari ta'lim.

8-modda. Maktabgacha ta'lim va tarbiya

Maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni o'qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan ta'lim turidir.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya olti yoshdan etti yoshgacha bo'lgan bolalarni boshlang'ich ta'limga bir yillik majburiy tayyorlashni ham nazarda tutadi.

Maktabgacha ta'lim va tarbiyani tashkil etish tartibi ushbu Qonun, shuningdek «Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida»gi O'zbekiston Respublikasi **Qonuni** bilan belgilanadi.

9-modda. Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim umumta'lim o'quv dasturlarini, zarur bilim, malaka hamda ko'nikmalarni o'zlashtirishga qaratilgan.

Umumiy o'rta ta'lim (I — XI sinflar) bosqichlari quyidagilardan iborat:

boshlang'ich ta'lim (I — IV sinflar);

tayanch o'rta ta'lim (V — IX sinflar);

o'rta ta'lim (X — XI sinflar).

Umumiy o'rta ta'lim tashkilotining birinchi sinfiga bolalar ular etti yoshga to'ladigan yilda qabul qilinadi.

Boshlang'ich ta'lim ta'lim oluvchilarda umumiy o'rta ta'limni davom ettirish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim, malaka va ko'nikmalar asoslarini shakllantirishga qaratilgan.

Tayanch o'rta ta'lim o'quv dasturiga muvofiq ta'lim oluvchilarga bilim, malaka va ko'nikmalarning zaruriy hajmini beradi, ularda mustaqil fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Tayanch o'rta ta'lim doirasida (VII sinfdan so'ng) ta'lim oluvchilarda kasblar bo'yicha birlamchi bilim va ko'nikmalarni shakllantirish uchun ularni professional tashxislash va kasb-hunarga yo'naltirish bo'yicha choralar amalga oshiriladi.

O'rta ta'lim o'quv dasturiga muvofiq ta'lim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va ko'nikmalar o'zlashtirilishini, shuningdek ta'limning keyingi turi tanlanishini hamda yuqori malaka talab qilinmaydigan kasblar egallanishini ta'minlaydi.

Professional tashxislash va kasb-hunarga yo'naltirish, shuningdek ta'lim oluvchilarni yuqori malaka talab qilinmaydigan kasblarga tayyorlash tartibi qonun hujjatlarida belgilanadi.

Umumiy o'rta ta'lim umumiy o'rta ta'lim tashkilotlarida uzluksiz tarzda, majburiy bo'lgan o'n bir yil davomida amalga oshiriladi.

O'rta maxsus ta'lim akademik litseylarda to'qqiz yillik tayanch o'rta ta'lim asosida ikki yil mobaynida amalga oshiriladi va ta'lim oluvchilarning intellektual qobiliyatlarining jadal rivojlanishini, shuningdek chuqur, tabaqalashtirilgan, kasb-xunarga va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim olishini ta'minlaydi.

Nodavlat ta'lim tashkilotlarida umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim to'lov-shartnoma asosida amalga oshirilishi mumkin.

Iqtidorli va iste'dodli bolalarning qobiliyatini rivojlantirish uchun Prezident, ijod va boshqa ixtisoslashtirilgan maktablar, shuningdek maktab-internatlar tashkil etilishi mumkin.

Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari bo'lgan bolalar, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj bo'lgan bolalar davlat ixtisoslashtirilgan ta'lim

muassasalarida, umumiy oʻrta va oʻrta maxsus taʼlim tashkilotlarida inklyuziv shaklda yoki uy sharoitlarida yakka tartibda taʼlim oladi.

Umumiy oʻrta taʼlim tashkilotlarining sinflarida (guruhlarida) taʼlim oluvchilar soni oʻttiz besh nafardan oshmasligi kerak.

10-modda. Professional taʼlim

Professional taʼlim egallanadigan kasb va mutaxassislik boʻyicha quyidagi darajalarni oʻz ichiga oladi:

boshlangʻich professional taʼlim;

oʻrta professional taʼlim;

oʻrta maxsus professional taʼlim.

Boshlangʻich professional taʼlim kasb-hunar maktablarida IX sinf bitiruvchilari negizida bepul asosda kunduzgi taʼlim shakli boʻyicha umumtaʼlim fanlarining va mutaxassislik fanlarining ikki yillik integratsiyalashgan dasturlari asosida amalga oshiriladi.

Oʻrta professional taʼlim kollejlarda davlat buyurtmasi yoki toʻlov-shartnoma asosida kasblar hamda mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda, davomiyligi ikki yilgacha boʻlgan kunduzgi, kechki va sirtqi taʼlim shakllari boʻyicha umumiy oʻrta, oʻrta maxsus taʼlim hamda boshlangʻich professional taʼlim negizida amalga oshiriladi.

Oʻrta maxsus professional taʼlim texnikumlarda umumiy oʻrta, oʻrta maxsus, boshlangʻich professional va oʻrta professional taʼlim negizida davlat buyurtmasi yoki toʻlov-shartnoma asosida kasblar hamda mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda, davomiyligi kamida ikki yil boʻlgan kunduzgi, kechki va sirtqi taʼlim shakllari boʻyicha amalga oshiriladi.

Ushbu Qonun kuchga kirguniga qadar oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimi (toʻqqiz yillik umumiy oʻrta va uch yillik oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimi) olgan fuqarolar ham oʻrta professional va oʻrta maxsus professional taʼlim olish huquqiga ega.

Kasb-hunar maktablari, kollejlari va texnikumlar taʼlim oluvchilarning oʻzi tanlagan kasbga va mutaxassislikka ega boʻlishini taʼminlaydi.

Fuqarolar shartnoma asosida ikkinchi va undan keyingi professional taʼlimni olish huquqiga ega.

11-modda. Oliy taʼlim

Oliy taʼlim bakalavriat taʼlim yoʻnalishlari va magistratura mutaxassisliklari boʻyicha yuqori malakali kadrlar tayyorlanishini taʼminlaydi.

Oliy maʼlumotli kadrlarni tayyorlash oliy taʼlim tashkilotlarida (universitetlar, akademiyalar, institutlar, oliy maktablar) amalga oshiriladi. Umumiy oʻrta (oʻn bir yillik taʼlim), oʻrta maxsus (toʻqqiz yillik tayanch oʻrta va ikki yillik oʻrta maxsus taʼlim), boshlangʻich professional taʼlim (toʻqqiz yillik tayanch oʻrta va ikki yillik boshlangʻich professional taʼlim) olgan shaxslar, shuningdek ushbu Qonun kuchga kirguniga qadar oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimi (toʻqqiz yillik umumiy oʻrta va uch yillik oʻrta maxsus, kasb-hunar taʼlimi) olgan shaxslar oliy maʼlumot olish huquqiga ega.

Oliy taʼlim ikki bosqichga — bakalavriat va magistratura bosqichiga ega.

Bakalavriat oliy taʼlim yoʻnalishlaridan biri boʻyicha chuqurlashtirilgan bilim, malaka va koʻnikmalar beradigan, oʻqish davomiyligi kamida uch yil boʻlgan tayanch oliy taʼlimdir.

Magistratura tegishli bakalavriat negizidagi aniq mutaxassislik boʻyicha oʻqish davomiyligi kamida bir yil boʻlgan oliy taʼlimdir.

Magistratura mutaxassisliklarining va ularga muvofiq bo'lgan bakalavriat ta'lim yo'nalishlarining ro'yxati ta'lim sohasidagi vakolatli davlat boshqaruvi organi tomonidan belgilanadi.

Fuqarolar shartnoma asosida ikkinchi va undan keyingi oliy ma'lumotni olish huquqiga ega.

Nazorat savollari:

1. «Uzluksiz ta'lim» tushunchasining mazmuni qanday ?
2. Uzluksiz ta'lim tuzulishi qanday ?
3. Uzluksiz ta'lim tizimi va turlari nimalardan iborat ?
4. Kasbiy ta'lim turi va tizimi nimalardan iborat ?
5. Kasbiy ta'lim rivojlanishining asosiy omillari nimalardan iborat?
6. Uzluksiz ta'limi tizimida o'rta maxsus ta'limining o'ri va ahamiyati qanday?

5-mavzu: Kasb-hunar pedagogikasining huquqiy-me'yoriy asoslari (2soat)

Reja:

1. Kasb-hunar ta'limining huquqiy- me'yoriy asoslari.
2. O'zbekiston Respublikasi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning maqsadi vazifalari.
3. Milliy dasturni amalga oshirish bosqichlari.

O'zbekiston respublikasi prezidentining Farmoni **Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida** 2017 — 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish, mehnat bozori talablariga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash, ta'lim sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish, innovatsion ilm-fan yutuqlarini amaliyotga tatbiq etishning samarali mexanizmlarini yaratish orqali mamlakatda ta'lim tizimini isloh qilish bo'yicha izchil ishlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, professional ta'lim dasturlari YUNESKO tashkiloti tomonidan qabul qilingan Ta'limning xalqaro standart tasniflagichi (MSKO) darajalari bilan uyg'unlashmaganligi, o'quv jarayoniga O'zbekistonning Milliy kvalifikatsiya tizimi to'laqonli joriy etilmaganligi tayyorlanayotgan kadrlarning mehnat bozorida munosib o'rin egallashlariga to'sqinlik qilmoqda.

Professional ta'lim tizimini ilg'or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish, boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim bosqichlarini joriy qilish orqali mehnat bozori uchun malakali va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash hamda mazkur jarayonga ish beruvchilarni keng jalb qilish maqsadida:

1. 2020/2021 o'quv yilidan boshlab O'zbekiston Respublikasida Ta'limning xalqaro standart tasniflagichi (keyingi o'rinlarda — Xalqaro tasniflagich) darajalari bilan uyg'unlashgan yangi boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimi hamda tabaqalashtirilgan ta'lim dasturlari joriy etiladigan ta'lim muassasalari tarmog'i tashkil etilsin.

2. Quyidagilar:

Xalqaro tasniflagichning 3-darajasiga mos keluvchi ta'lim dasturlari asosida 9-sinf bitiruvchilarini ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga qaratilgan boshlang'ich professional ta'lim bosqichida kadrlar tayyorlaydigan ta'lim muassasalari ro'yxati 1-ilovaga muvofiq;

Xalqaro tasniflagichning 4-darajasiga mos keluvchi ta'lim dasturlari asosida o'rta professional ta'lim bosqichida kadrlar tayyorlaydigan ta'lim muassasalari ro'yxati 2-ilovaga muvofiq;

Xalqaro tasniflagichning 5-darajasiga mos keluvchi ta'lim dasturlari asosida oliy ta'lim tizimi bilan integratsiyalashgan o'rta maxsus professional ta'lim bosqichida kadrlar tayyorlaydigan, oliy ta'lim muassasalari huzurida faoliyat yuritadigan ta'lim muassasalari ro'yxati 3-ilovaga muvofiq;

1-bob. Umumiy qoidalar

1-modda. Ushbu Qonunning maqsadi

Ushbu Qonunning maqsadi ta'lim sohasidagi munosabatlarni tartibga solishdan iborat.

2-modda. Ta'lim to'g'risidagi qonun hujjatlari

Ta'lim to'g'risidagi qonun hujjatlari ushbu Qonun va boshqa qonun hujjatlaridan iboratdir.

Agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida O'zbekiston Respublikasining ta'lim to'g'risidagi qonun hujjatlarida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo'lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo'llaniladi.

3-modda. Asosiy tushunchalar

Ushbu Qonunda quyidagi asosiy tushunchalar qo'llaniladi:

davlat akkreditatsiyasi — davlat ta'lim muassasalari va tashkilotlari, shuningdek nodavlat ta'lim tashkilotlari (bundan buyon matnda ta'lim tashkilotlari deb yuritiladi) faoliyatining davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim talablariga hamda o'quv dasturlariga muvofiqligining davlat tomonidan e'tirof etilishi hamda ularning bitiruvchilariga ma'lumot to'g'risidagi hujjatlarni topshirish huquqining taqdim etilishidan iborat jarayon;

davlat ta'lim muassasasi — davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari tomonidan davlat mulki bo'lgan mol-mulk negizida tashkil etilgan, davlat ta'lim standartlariga va davlat ta'lim talablariga muvofiq ta'lim beradigan muassasa;

davlat ta'lim standartlari — davlat tomonidan ta'limning mazmuni va sifatiga nisbatan belgilanadigan talablar majmui;

davlat ta'lim talablari — ta'limning tuzilmasiga, mazmuniga va uni amalga oshirish shart-sharoitlariga, shuningdek ta'lim oluvchilarning jismoniy, shaxsiy, intellektual, ilmiy hamda kasbiy sifatlariga qo'yiladigan majburiy talablar;

malaka — shaxsning kasbiy faoliyatning muayyan turini bajarishga tayyorgarligini ifodalaydigan, ma'lumot to'g'risidagi tegishli hujjat bilan tasdiqlanadigan bilim, qobiliyat, mahorat va ko'nikmalar darajasi;

mutaxassislik — malaka berish bilan yakunlanadigan muayyan kasbiy tayyorgarlik turining nomi;

nodavlat ta'lim tashkiloti — davlat ta'lim standartlari, davlat ta'lim talablari va o'quv dasturlariga muvofiq ta'lim xizmatlari ko'rsatish faoliyatini amalga oshirish huquqini beradigan litsenziya asosida ta'lim xizmatlari ko'rsatuvchi yuridik shaxs;

tarbiya — aniq maqsadli hamda ijtimoiy-tarixiy tajriba asosida yosh avlodni har tomonlama kamol toptirishga, ularning ongini, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar va dunyoqarashini shakllantirishga qaratilgan tizimli jarayon;

ta'lim — ta'lim oluvchilarga chuqur nazariy bilim, malakalar va amaliy ko'nikmalar berishga, shuningdek ularning umumta'lim va kasbiy bilim, malaka hamda ko'nikmalarini shakllantirishga, qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan tizimli jarayon;

ta'lim kampusi — yagona hududda birlashtirilgan o'quv binolarini, ilmiy-tadqiqot institutlarini (markazlarini), ishlab chiqarish majmualari va texnoparklarni, ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilarining vaqtincha yashash joylarini, laboratoriyalarni, axborot-resurs markazlarini (kutubxonalarni), sport inshootlarini, umumiy ovqatlanish obyektlarini o'z ichiga olgan binolar hamda inshootlar majmuidan iborat bo'lgan, o'quv jarayoni, ma'naviy-axloqiy tarbiyaning yuqori samaradorligini ta'minlaydigan ta'lim-tarbiya muhiti;

ta'lim-tarbiya jarayoni ishtirokchilari — ta'lim oluvchilar, voyaga yetmagan ta'lim oluvchilarning ota-onalari yoki boshqa qonuniy vakillari, pedagog xodimlar va ularning vakillari;

ta'lim tashkilotlari attestatsiyasi — ta'lim tashkilotlarining faoliyatini baholash, davlat ta'lim standartlari, davlat ta'lim talablari hamda o'quv dasturlariga muvofiq kadrlar tayyorlash mazmuni, darajasi va sifatini aniqlash bo'yicha davlat nazoratining asosiy shakli.

4-modda. Ta'lim sohasidagi asosiy prinsiplar

Ta'lim sohasidagi asosiy prinsiplar quyidagilardan iborat:

ta'lim ustuvorligining tan olinishi;

ta'lim olish shaklini tanlash erkinligi;

ta'lim sohasida kamsitishlarga yo'l qo'yilmasligi;

ta'lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta'minlanishi;

ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilganligi;

ta'lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati;

ta'limning uzluksizligi va izchilligi;

o'n bir yillik ta'limning hamda olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni bir yil davomida umumiy o'rta ta'limga tayyorlashning majburiyligi;

davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim talablari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqligi;

o'quv dasturlarini tanlashga doir yondashuvning yagonaligi va tabaqalashtirilganligi;

insonning butun hayoti davomida ta'lim olishi;

jamiyatda pedagoglarni ijtimoiy himoya qilishning kafolatlanganligi;

ta'lim tizimining dunyoviy xususiyatga egaligi;

bilimlilik, qobiliyatlilik va iste'dodning rag'batlantirilishi;

ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvining uyg'unligi;

ta'lim faoliyati sohasidagi ochiqlik va shaffoflik.

5-modda. Ta'lim olish huquqi

Jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, har kimga ta'lim olish uchun teng huquqlar kafolatlanadi.

Ta'lim olish huquqi:

ta'lim tashkilotlarini rivojlantirish;

ta'lim tashkilotlarida innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash va o'quv dasturlarini innovatsion texnologiyalarni qo'llagan holda amalga oshirish;

ishlab chiqarishdan ajralgan (kunduzgi) va ajralmagan holda (sirtqi, kechki, masofaviy) ta'lim olishni tashkil etish;

kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;

umumiy o'rta, o'rta maxsus ta'limni va boshlang'ich professional ta'limni bepul olish;

oilada yoki mustaqil o'qish orqali ta'lim olgan fuqarolarga, shuningdek umumiy o'rta ta'lim olmagan shaxslarga akkreditatsiyadan o'tgan davlat ta'lim muassasalarida eksternat tartibida attestatsiyadan o'tish huquqini berish orqali ta'minlanadi.

Chet ellik fuqarolar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga va qonun hujjatlariga muvofiq O'zbekiston Respublikasida ta'lim olishga haqlidir.

O'zbekiston Respublikasida doimiy yashayotgan fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ta'lim olish uchun O'zbekiston Respublikasi fuqarolari bilan teng huquqlarga ega.

c

6-mavzu: O'zbekiston xalq xo'jaligining asosiy tarmoqlari. O'MKHK (2soat)

Reja:

- 1.Xalq xo'jaligi tarmoqlari, sanoat - qishloq xo'jaligi, kichik korxonalar, kichik biznes.
2. O'MKHT dagi tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi.
- 3.O'MKHT da kichik mutaxassis tayyorlash tizimi

Tayanch iboralar: Xalq xo'jaligi, moddiy ishlab chiqarish, nomoddiy ishlab chiqarish, ishlab chiqarish komplekslari, mehnat unumdorligi, kichik biznes, tayyorlov yo'nalishlari, kasblar, ixtisosliklar, umumdavlat tasniflagichi, kichik mutaxassis, nazariy ta'limi, ishlab chiqarish ta'limi.

1. Xalq xo'jaligi tarmoqlari, sanoat - qishloq xo'jaligi, kichik korxonalar, kichik biznes

Xalq xo'jaligi mamlakatimizda ishlab chiqarish vositalariga mulkchilik asosida vujudga kelgan ijtimoiy ishlab chiqarish tizimidir.

Ijtimoiy mehnat taqsimotiga muvofiq xalq xo'jaligi faoliyatning ikki katta sohasini - ishlab chiqarish (moddiy ishlab chiqarish) va nomoddiy ishlab chiqarish sohalarini o'z ichiga oladi.

Ana shu sohalaming tarkibi o'zaro munosabati va bir-biriga bog'liqligi mamlakatimiz xalq xo'jaligi strukturasi tashkil etadi.

qurishdir. Transport, sanoat, qishloq xo'jaligi va boshqa qurilishlar bir-biridan farq qiladi.

Transport xalq xo'jaligi va aholini xilma-xil yuklarni tashish ehtiyojini uzluksiz hamda o'z vaqtida ta'minlaydi.

Aloqa jamiyatning ishlab chiqarish xo‘jalik faoliyatida, aholining madaniy maishiy ehtiyojlarini qondirishda muhim rol o‘ynaydi. U axborotlarning uzatilishini ta‘minlaydi va pochta, telegraf, telefon, radio, televideniya o‘z ichiga oladi. Xalq xo‘jaligi tarmoqlari strukturasi to‘xtovsiz takomillashmoqda. Masalan, sanoatda atom energetikasi va atom mashinasozligi kabi yangi tarmoqlar, elektron, mikrobiologiya sanoati va hokazolar vujudga keldi. Xalq xo‘jaligini rivojlantirishning eng muhim yo‘nalishi uning tarmoqlar tarkibini takomillashtirish - tarmoqlararo xalq xo‘jaligi komplekslarini vujudga keltirishdir. Bunday komplekslarning bir nechta turlari bor.

Mashinasozlik kompleksi mamlakat xalq xo‘jaligining barcha tarmoqlarini mehnat vositalari bilan ta‘minlaydi, shunga ko‘ra ularning rivojlantirish sur‘atini va ishlab chiqarish samaradorligini ham ko‘p darajada belgilaydi. Bu kompleksga energetika, og‘ir mashinasozlik va transport, kimyo va neft, qurilish, yo‘l mashinasozligi, stanoksozlik va asbobsozlik, elektrotexnika, elektron sanoat, avtomobil sanoati va boshqa ayrim tarmoqlar kiradi.

Mashinasozlik kompleksini, birinchi navbatda stanoksozlik, hisoblash texnikasi ishlab chiqarish, kabi tarmoqlarni, elektrotexnika va elektron sanoatni jadal rivojlantirish mo‘ljallangan. Fan texnika taraqqiyoti eng avvalo mana shularning rivojlanishiga bog‘liqdir.

Konstruksion materiallar ishlab chiqarish kompleksiga qora va rangli metallurgiya, kimyo va neft, sellyuloza va yog‘ochni qayta ishlash, qurilish materiallari kiradi.

Agrosanoat kompleksi - tarmoqlararo murakkab ishlab chiqarish iqtisodiy tizim bo‘lib, uchta asosiy texnikaning sohasini o‘z ichiga oladi. Birinchisi - ishlab chiqarish vositalari, unga takror va qishloq xo‘jaligi mashinasozligi, chorvachilik va yem-xashak tayyorlash mashinasozligi, yengil va oziq-ovqat sanoati mashinasozligi, kombikorm va mikrobiologiya sanoati va sanoat turlari kiradi.

Agrosanoat kompleksidagi kapital qurilish ham ana shu sohaga taalluqlidir.

Ikkinchisi - bevosita qishloq xo‘jalik ishlab chiqarishi (o‘simlik- shunoslik va chorvachilik tarmoqlari, agrokimyo va veterinariya, sanitariya xizmati, mehnatkashlarning yordamchi xo‘jaliklari).

Uchinchisi - qishloq xo‘jalik xomashyolarini (oziq-ovqat, go‘sht- sut, un-yorma va hokazolarni) tayyorlash, saqlash va qayta ishlashni ta‘minlaydigan ishlab chiqarish tarmoqlari, shuningdek, mahsulotlarni realizatsiya qilish bilan bog‘liq tashkilotdir. Agrosanoat kompleksining asosiy vazifalari qishloq xo‘jaligini ishlab chiqarishini uzluksiz o‘stirishga erishish, mamlakatni oziq-ovqat mahsulotlari va qishloq xo‘jaligi xomashyolari bilan ishonchli ta‘minlashdir.

Xalq xo‘jaligi kompleksini dinamik va proporsional rivojlantirish, ishlab chiqarishni intensivlashtirish tomon keskin burilish yo‘liga o‘tish, uning sifati va

samaradorligini oshirish vazifasini qo'ydi. Bu vazifani amalga oshirishning asosiy vositalari fan texnika taraqqiyoti jamiyatning ishlab chiqaruvchi kuchlarini tubdan o'zgartirish, fan va texnikaning eng yangi yutuqlari bazasida xalq xo'jaligini chuqur rekonstruksiyalashdir. Bunday rekonstruksiyalash barcha tarmoqlar va xalq xo'jaligi komplekslariga, birinchi navbatda mamlakat iqtisodiyotining poydevori - og'ir sanoatga taalluqli bo'lib, mashinasozlikning rivojlanishi birmuncha tezlashtirish chiqarilayotgan mahsulotlarning texnikaviy darajasini tubdan yuksaltirish talab qilinmoqda.

Agrosanoat kompleksi tarmoqlarini jadal va proporsional rivojlantirish qishloq xo'jaligini industrial bazasiga o'tishini tugallash, barcha tarmoqlarini xo'jalik ekinlarini hosildorligini va chorvachilik mahsuldorligini ta'minlashga mo'ljallangan.

Yengil sanoat va bevosita aholi ehtiyojlarini qondirish uchun ishlaydigan tarmoqlarni, transport va aloqani jadal rivojlantirish zarur. Kapital qurilishni sifat jihatdan yangi industrial va tashkiliy darajaga ko'tarish rejalashtirilmoqdaki, busiz xalq xo'jaligini texnik rekonstruksiyalash mumkin emas.

Ishlab chiqarish samaradorligini oshirilishi eng kam mablag¹ sarflab, eng katta xo'jalik natijalariga erishish demakdir. Bu esa o'z navbatida xo'jalik ishlab chiqarishga qo'shilgan, ya'ni xomashyo, materiallar, yoqilg'i, energiya ishchilarning mehnat haqi uchun sarflangan har bir so'm maksimal darajada foyda keltiradigan yo'sinda yuritish kerakligini bildiradi.

Ishlab chiqarishni rivojlantirishning ikkita: ekstensiv va intensiv yo'llari bor.

Birinchi yo'l korxonaning, ulardagi yangi ishchilarni jalb qilish. Materiallar to'plash hisobiga ishlab chiqarishni kengaytirishdan iboratdir.

Ikkinchi yo'li esa yanada mukammal texnologiyadan, texnikadan foydalanish, ishlab chiqarishni yaxshiroq tashkil etish, intizomni mustahkamlash, mavjud resurslarni tejab ishlatish orqali ko'zlagan natijaga erishishdir.

Ishlab chiqarishni intensivlashtirishda, xo'jalik masalalarini oqilona hal qilishda rejalashtirish katta rol o'ynaydi. Rejalashtirish - zamonaviy sharoitda xalq xo'jaligini boshqarishning markaziy bo'limidir. Xalq xo'jaligi rejalarining bir qancha turlari mavjud bo'lib, besh yillik va yarim yillik rejalaridir. Har qanday korxona faoliyati rejaga asoslanadi. Yuqori tashkilotlar (vazirliklar, idoralik) korxonalar rejalarining faqat eng zarur ko'rsatkichlarini: mahsulot ishlab chiqarish hajmi va muddati, buyumlarining asosiy turlari hamda boshqa ba'zi narsalarni tasdiqlaydi.

Qishloq xo'jaligi korxonalari uchun qishloq mahsulotlarini xarid qilishda erkinlik va davlat rejaları belgilanadi. Xo'jalik va turli ekiladigan maydonlarini, chorva mollari boshini, har xil ishlarini amalga oshirish muddatlarini o'zlari mustaqil holda rejalashtiriladi.

Davlat har qanday korxonani tashkil qilishda uning ishlashi uchun zarur binolar, materiallar, texnika, pul mablagʻlari ajratiladi. Korxona esa bulardan foydalanib ishchilarini toʻplaydi, materiallar, asbob-uskunalar sotib oladi, oʻz mahsulotlarini realizatsiya qiladi, boshqa korxonalar bilan shartnoma tuzadi, oʻzining moliyaviy ishlari yuritiladi.

Har bir buyum korxonaga qanchadan tushadi? Korxona oʻziga berilgan binolar, inshootlar, mashinalar, stanoklar uchun davlatga asta-sekin, qismlarga boʻlib qarzini toʻlaydi. Buni amortizatsiya (narxini qoplash) xarajatlari deyiladi. Tayyorlangan mahsulotlarni tashish va realizatsiya qilishi uchun ham muayyan sarf-xarajatlarni taqozo etadi. Barcha ishchi va xizmatchilarning mehnati uchun haq toʻlash kerak. Xarajatlarning bir qismi yoritish, isitish binolari uchun shu bilan bogʻliqdir.

Korxona foydani koʻpaytirishdan manfaaddormi? Foyda nimalarga ishlatiladi? Foydaning qancha qismi davlat ixtiyoriga oʻtadi (bu byudjetga ajratishdir). Ular yangi zavodlar, fabrikalar, turar joy binolari, maktablar, kasalxonalar, kinoteatrlar, yoilar qurishga, talabalarning taʼlimiga, boshqarish apparati xodimlarining maoshlariga, barcha kishilar uchun tibbiy xizmat koʻrsatishga, vatanimizning mudofaa qobiliyatini mustahkamlashga sarflanadi.

Korxona xoʻjalik hisobi sharoitida muvaffaqiyatli ishlashi uchun mehnatni yaxshi tashkil etish, tejamkorlikning gʻoyat jiddiy rejimi zarur. Bunday vazifa xomashyo, materiallar, yoqilgʻi, elektro-energiya, yer-mulk va ishchilardan kam miqdorda foydalanib koʻp mahsulot olishdan iborat boʻlib, ishlab chiqarishdagi tejamkorlik rejimining maʼnosi ham shundadir. Bu rejim oddiy narsalardan vujudga keladi. Ishlab chiqarishda buyumlarni kam material ketadigan qilish, qimmat tabiiy materiallar oʻmiga sunʼiy materiallar ishlatish, buyumlarning chidamliligini oshirish, kam chiqindiligi, resurslari iqtisod qiladigan texnologiyani joriy etish orqali materiallarni tejashga erishiladi.

Har bir ishchining ish vaqtidan ratsional va toʻliq foydalanish - ishlab chiqarishdagi tejamkorlik rejimini kuchaytirishning asosiy shartlaridan biridir. Ish vaqti bunday foydalanish bir yoʻla koʻp mahsulotlar tayyorlash, shu orqali uning tan narxini arzonlashtirish va korxonaning foydasini koʻpaytirish imkonini beradi. Ish vaqti mehnat sarflanishning eng muhim oʻlchovidir. Mehnat sarflashning samaradorligi - mehnat unumdorligidir. U vaqt birligi ichida tayyorlangan buyumning miqdorida oʻz ifodasini topadi.

Mehnat unumdorligi anchagina omillarga, yaʼni texnika va ilgʻor texnologiyani joriy etishga, ishlarni sifatli tashkil qilishga, mehnat intizomini mustahkamlash, ishchilarni malakasini oshirish va hokazolar orqali sarflanadigan ish vaqtini qisqartirishga bogʻliq. Mehnat unumdorligini oshirish iqtisodiy oʻsish va xalq farovonligini yuksalishining asosiy omillaridir.

Kichik biznesning davlat tomonidan qo'llab - quvvatlanishi quyidagi tarkibiy qismlarni o'z ichiga oladi: byudjet orqali bevosita yordam puli. Pul hajmi kichik biznes sug'urta qiliunagan zararlarni qoplash uchun belgilangan bo'lishi kerak. Yordam puli innovatsiyaning xavfli loyihalarini qoplaydi va katta biznes talab qilmaydigan mahsulot turlarini ishlab chiqarishni kuchaytiradi.

Davlat bank kreditlarni olishda kafil sifatida chiqadi. Shuning uchun mayda biznesga kredit olish ancha yengilroq kichik biznes soliq imtiyozlariga ega bo'lishi kerak. Agar firma ijtimoiy tarmoqqa yoki ishlab chiqarish rivojlanishiga ajratilgan mablag'ini ko'paytirsang, soliq solinadigan ulushni qisqartirishi mumkin.

MDH mamlakatlarida kichik biznesni davlat tomonidan mablag' bilan ta'minlash byudjetda pul kam bo'lganligi uchun arzimagan miqdorda amalga oshiriladi.

Davlat pul mablag'laridan tashqari:

- 1.Qonuniy hujjatlarni ishlab chiqarish bilan;
- 2.Konsultativ xizmatlarni ko'rsatish bilan yordam beradi.

Tadbirkorlik faoliyati samaradorligini oshirish va uni keng targ'ib qilish va yoyish niyatida davlat axborot, maslahat, ilmiy-tadqiqot markazlari, innovatsion fondlar va boshqa tashkilotlar tuzib, iqtisodiyotning ushbu sohasini rivojlantirishga yordam beradi.

2.O'MKHT dagi tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi

Tasniflagich loyihasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi Markazining Davlat ta'lim standartlari bo'limi va O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini rivojlantirish instituti tomonidan ishlab chiqildi. Mazkur tasniflagich loyihasi:

- O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyot, moliya, qishloq va suv xo'jaligi, mehnat va aholini ijtimoiy muhofaza qilish, xalq ta'limi, madaniyat ishlari bo'yicha, ichki ishlar, favqulotda holatlar va adliya vazirliklarida;

- O'zbekiston Respublikasi tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash va davlat mulkini boshqarish, statistika, raqobatchilikni rivojlantirish va **monopoliyadan chiqarish**, soliq, davlat chegaralarini qo'riqlash qo'mitasi, tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi, mineral **manbalar** va geologiya, qurilish va arxitektura, jismoniy va sport, davlat kadastri va kartografiya, geodeziya, yer resurslari davlat qo'mitalarida;

- O'zbekiston Respublikasi tashqi aloqalari bo'yicha, iqtisodiy aloqalar, O'zbekiston Respublikasi axborotlashtirish va aloqalar, axborot va matbuot standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish, O'zkomxizmat, avtomobil va daryo transport vositalari «O'zarxiv» agentliklari va O'zbekiston Respublikasi mualliflik huquqlari agentliklarida;

- O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi
Gidrometeorologiya xizmati markazida;

O'zbekiston Respublikasi: uchish xavfsizligini nazorat qilish, elektroenergiyani nazorat qilish, tog' va sanoat xavfsizlik ishlarini olib borishini nazorat qilish, yuklarni temir yo'l orqali tashish xavfsizligini nazorat qilish bo'yicha davlat inspeksiyalari Vazirlar Mahkamasi huzuridagi katta va muhim suv xo'jalik obyektlarini va nazorat qilish O'zbekiston Respublikasi Davlat inspeksiyasi, gaz va neft mahsulotlaridan foydalanishni nazorat qilish, davlat non inspeksiyalarida ko'rib chiqildi va ma'qullandi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limidagi tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi O'zbekiston Respublikasida texnikaviy-iqtisodiy va ijtimoiy axborotlarni tasniflash va kodlashtirish bo'yicha yagona tuzilma tarkibiga kiradi va Vazirlar Mahkamasining "Uzluksiz ta'lim tizimi uchun davlat ta'lim standartlarining ishlab chiqish va joriy etish to'g'risida"gi 1998-yil 1-yanvardagi 5-sonli qarori asosida tayyorlangan.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limidagi tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi qonuniga, «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»ga hamda Oliy va o'rta maxsus ta'lim Vazirligining me'yoriy hujjatlariga asoslanib tuzilgan.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari, tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklari tasniflagichning tasniflash obyektlari hisoblanadi.

Mazkur tasniflagichda tayyorlash yo'nalishlari nomi, kodi va shu tayyorlov yo'nalishlari turkumiga kiruvchi kasblar nomi va kodi hamda ixtisosliklar ro'yxati keltirilgan.

Qo'llanish sohasi

Mazkur tasniflagich o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi mutaxassislarini ish bilan ta'minlovchilar, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limida davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalari, dasturlari va boshqa me'yoriy hujjatlarni ishlab chiquvchilar, ta'lim muassasalari rahbarlari, respublika va mahalliy boshqaruv tashkilotlari mutaxassislari, vazirliklar, muassasalar va boshqa respublikamiz xo'jaliklarini rivojlantirishda faoliyat ko'rsatayotgan subyektlar uchun mo'ljallangan.

Mazkur tasniflagichni ishlab chiqishda quyidagi me'yoriy hujjatlarga asoslangan:

O'z DST 1.02-92 O'zbekiston Respublikasi standartlashtirish davlat tizimi. Asosiy qoidalar.

GOST 1.5-93. Davlatlararo standartlashtirish bo'yicha ish yuritish qoidalari. Standartlarning tuzilishi, bayon qilinishi, rasmiylashtirilishi va mazmuniga qo'yiladigan umumiy talablar.

O'z DST 1.8-94. O'zbekiston Respublikasi standartlashtirish davlat tizimi.

Rahbariy hujjatlarni ishlab chiqish, muvofiqlashtirish, tasdiqlash, davlat ro'yxatidan o'tkazish tartibi va tavsiyalar.

O'z DST 6.01-95. O'zbekiston Respublikasining texnik-iqtisodiy va ijtimoiy axborotlarini kodlashtirish va tasniflashning yagona tizimi. Asosiy qoidalar.

O'z DST 1.9-95. O'zbekiston Respublikasi standartlashtirish davlat tizimi. Soha standartlarini ishlab chiqish, muvofiqlashtirish, tasdiqlash va ro'yxatdan o'tkazish tartibi.

o'z DST 6.01.2-95. O'zbekiston Respublikasi texnik-iqtisodiy va ijtimoiy axborotlarni kodlashtirish va tasniflashning yagona tizimi. Tasniflagichlarni ishlab chiqish va yuritish tartibi.

Ta'limning xalqaro standart tasnifi (TXSK) YUNESKO, 1997.

Z DT 008: 2000 s 01.08.2000 O'zbekiston Respublikasi mashg'ulotlar milliy standart tasniflagichi.

Mazkur tasniflagichda quyidagi ta'riflar qo'llanilgan:

Tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklarning umumdavlat tasniflagichi (TYKIUT) - o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalarida kichik mutaxassislarni tayyorlash bo'yicha tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va mutaxassisliklarning tizimlashtirilgan ro'yxati.

Malaka-mutaxassisning kasbiy tayyorgarligi darajasi, undagi ma'lum ishni bajarish uchun zarur bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalarning mavjudligi.

Mutaxassisning malakasini belgilovchi ko'rsatkich bo'lib, toifa yoki diplomning mavjudligi hisoblanadi.

Kichik mutaxassis - bu ta'lim dasturini muvaffaqiyatli o'zlashtirgan o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi muassasalari bitiruvchilariga beriladigan malaka darajasidir.

Kichik mutaxassis:

Nazariy va amaliy bilimlar majmuasiga, kasbiy bilim, malaka va ko'nikmalarga ega;

Mazkur jamiyatda o'zining muvaffaqiyatli hayot darajasini ta'minlaydigan umumiy va kasbiy madaniyatga, ijtimoiy ahamiyatli xususiyatlarga va shaxsiy sifatlarga ega;

Kichik mutaxassislar quyidagi vazifalarni bajaradi:

- kompyuter va boshqa texnikalardan, texnikaviy va fizikaviy fanlar sohasiga foydalanish usullarini qo'llash bilan bog'liq texnik topshiriqlarni bajaradi; texnik-jihoz va transportlarni ishlatadi; mashinalar, mexanizmlar, qurilmalar, moslamalar hamda muhandis- texnik jihozlar va asboblarga texnik xizmat ko'rsatish hamda ta'mirlash, metall-konstruksiyalarni o'rnatish, dastgohlarni o'rnatish va boshqa ishlarni amalga oshiradi;

- xomashyo qazib olish va qayta ishlash, metallurgiya, qurilish, binolar va

inshootlarni ta'mirlash va ularga texnik xizmat ko'rsatish sohasida o'z kasbiy bilimlarini tatbiq etadi; bosish (qoliplash) ishlarini bajaradi; oziq-ovqat mahsulotlari, to'qimachilik mahsulotlari, yog'och va metall buyumlar, shu jumladan badiiy hunarmandlik buyumlarini ishlab chiqaradi va qayta ishlaydi;

- bolalar bog'chasi va boshlang'ich maktablarda ta'lim va tarbiya ishlarini amalga oshiradi.

- sog'liqni saqlash, gigiyena, insonlarga g'amxo'rlik qilish, qishloq xo'jaligida o'simliklarni, hayvonlarni parvarish qilish, yetishtirish bo'yicha zarur ishlarni amalga oshiradilar;

- kadrlarni joy-joyiga qo'yish va ularning ijtimoiy ta'minoti, soliqqa tortish va turizmga aloqador davlat xizmatlari, buxgalteriya hisobi, huquqiy, statistik, ish yuritish korxonalarni boshqarish, tijorat, moliya va savdo-sotiq sohasidagi bilimlarni texnik qo'llash bilan bog'liq ma'muriy va ishlab chiqarish vazifalarini bajaradilar.

Odamlar va yuklarni milliy chegaralardan o'tkazilishi ustidan nazoratni amalga oshiradi.

Ijtimoiy masalalar bo'yicha yordam ko'rsatadilar va maslahat beradilar.

Sport va boshqa qiziqarli tadbirlarni tashkil etadilar va o'tkazadilar, madaniyat va san'at sohasida ijodiy faoliyat ko'rsatadilar;

Diniy marosimlarni o'tkazishda aholiga yordam ko'rsatadilar.

Kasbiy faoliyat sohasi (KFS) - kasbiy bilim, malaka va ko'nikma - malamlarning qo'llanish doirasidir, uning nomlanishi iqtisodiy sohalarni nomlari bilan moslashtiriladi.

O'MKHT ta'lim muassasalaridagi tayyorlov yo'nalishlari - aniq kasbiy faoliyat sohasida mutaxassislariga kasbiy ta'lim berish doirasidir. Mutaxassislarning kasbiy faoliyatining aniq sohasi bo'yicha tayyorlov yo'nalishlarining nomi mehnat faoliyatining mazmuni va xususiyati orqali aniqlanadi.

Kasb-maxsus tayyorgarlik va ish tajribasi natijasida ma'lum bir sohada kasbiy faoliyatni amalga oshirish uchun nazariy bilimlar majmuasini, amaliy ko'nikma va malakalarni egallagan, unga jismoniy imkoniyat, aqliy qobiliyat va yuridik huquqlarni ta'minlovchi insoniy mehnat faoliyatining (mashg'ulotining) turidir.

Ixtisoslik - birorta kasb doirasida ma'lum bir faoliyat turi uchun maxsus tayyorgarlik va ish tajribalari bilan erishilgan zaruriy bilimlar, ko'nikma va malakalar majmuasi.

O'MKHT tayyorlov yo'nalishlari va kasblar kodi - kasbiy faoliyat sohaslariga muvofiq kasblar va ixtisosliklar bo'yicha tayyorlov yo'nalishlari ixtisoslashtirilgan ro'yxatining raqamli belgisidir.

Tasniflagichda quyidagi bilim sohalari aazarda tutilgan:

100000 -ta'lim;

- 200000 - gumanitar fanlar va san'at;
- 300000 - ijtimoiy fanlar;
- 400000 - fan;
- 500000 - muhandislik, ishlov berish va qurilish tarmoqlari;
- 600000 - qishloq xo'jaligi;
- 700000 - sog'liqni saqlash va ijtimoiy ta'minot;
- 800000 - xizmatlar;

Tasniflagichda ta'lim bosqichlari va ta'lim sohalari, tayyorlov yo'nalishlari va kasblar yettita raqamli kod bilan belgilanadi.

Ta'limning xalqaro tasnifiga binoan ta'lim bosqichi-o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi 3-raqami bilan belgilanadi. Masalan: 3144610, 3210210, 3380110 va boshqalar.

Birinchi raqam - ta'lim dasturi bosqichi kodi;

Ikkinchi raqam - bilim sohasi kodi;

Uchinchi raqam - ta'lim sohasi kodi;

To'rtinchi va beshinchi raqamlar - tayyorlov yo'nalishi kodi;

Oltinchi va yettinchi raqamlar - kasblar kodi.

Uzluksiz ta'lim tizimidagi o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi va oliy ta'lim (bakalavriat)da uzviylikni ta'minlash maqsadida O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limidagi tayyorlov yo'nalishlari kodlari oliy ta'limining bakalavriat ta'lim yo'nalishlari kodlariga moslashtirilgan.

Tasniflagichdan quyidagi vazifalarni hal etishda foydalaniladi:

- hududiy bandlik dasturlarini ishlab chiqish;
- milliy va hududiy mehnat bozorlarida ijtimoiy mehnat sohasidagi jarayonlarni taxminlash va tartibga solish;
- ish kuchining samaradorligini va ish kuchiga ketadigan sarflarni aniqlash;
- mehnatga haq to'lashni tartibga solish va me'yorlashtirishni takomillashtirish;
- xalq xo'jaligining kadrlarga bo'lgan ehtiyojini ta'minlash va asoslangan uzluksiz ta'lim dasturini ishlab chiqish;
- mehnat statistikasi sohasida axborotning xalqaro miqyosda taqqoslanishini ta'minlash.

«Kichik mutaxassis» malakasi toifasiga kirmaydigan shaxslarni mutaxassisliklarining belgilanishi.

Tasniflagichning 4-ustunida intellektual layoqati (aqliy rivojlanish xususiyatlari) buzilgan shaxslarni o'qitish mumkin bo'lgan birdan-bir ixtisosliklar bitta yulduzcha (*) bilan ko'rsatilgan. Ushbu mutaxassisliklar O'zbekiston Respublikasi mehnat va ijtimoiy ta'minot vazirligi tomonidan tasdiqlangan aqliy va jismoniy jihatdan kamchilikka ega shaxslarni o'qitish mumkin bo'lgan kasblar

va mutaxassisliklar asosida belgilangan. O'qish muddati kasallik darajasiga qarab 1 yildan 2 yilgacha.

Tasniflagichning 4-ustunida ikkita yulduzcha (**) bilan jismoniy rivojlanish o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan va imkoniyatlari cheklangan shaxslarni o'qitadigan birdan-bir ixtisosliklar ko'rsatilgan. Mazkur mutaxassislar O'zbekiston Respublikasi SogMiqni saqlash vazirligi tomonidan tasdiqlangan, jismoniy rivojlanishida kamchiligi bor va bolalikdan nogiron shaxslar uchun ino'ljallangan maxsus maktab- laming bitiruvchilari uchun tuzilgan hamda kasblar va mutaxassisliklar ko'rsatilgan ro'yxat asosida belgilangan. O'qish muddati 2 yil.

Tasniflagichning 4-ustunida uchta yulduzcha (***) bilan akademik litseylarning bitiruvchilari egallaydigan kasbga yo'naltiruvchi ixtisosliklar belgilangan. O'qish muddati 3 yil (chuqurlashtirilgan umumta'lim tayyorgarligi bilan qo'shib olib borilgan holda).

Tasniflagichning 4-ustunida to'rtta yulduzcha (****) bilan 11 yillik umumta'lim maktablarining bitiruvchilari oliy o'quv yurtiga kirolmagan hollarda, yangi bozor munosabatlariga o'tish davrida ulami ijtimoiy himoya qilish maqsadida mo'ljallangan ixtisosliklar ko'rsatilgan. Tasniflagich bunday shaxslar toifasiga nisbatan to'qqiz yillik ta'limga to'liq o'tgunga qadar amal qiladi. O'qish muddati 1 yil.

O'qishni tugatadigan bitiruvchilarga O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan belgilangan namunada tasdiqlangan diplomlar va sertifikatlar beriladi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limidagi tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklar tasniflagichiga o'zgartirishlar kiritish tartibi.

Mazkur tasniflagich tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklarning asos bo'luvchi ro'yxati bo'lib, u qo'shimchalar va o'zgartirishlar kiritish uchun ochiqdir.

Tasniflagichga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritishga oid takliflar O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markaziga taqdim etiladi.

Tasniflagichga o'zgartirishlar va qo'shimchalar kiritish O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi markazi tomonidan amalga oshiriladi

3.O'MKHT da kichik mutaxassis tayyorlash tizimi

Hozirgi ishlab chiqarishga kelayotgan mutaxassislarning uchdan bir qismi avval maktabda mehnat va kasbgacha tayyorlanmoqdalar, keyin kasb- hunar kollej tizimida kichik mutaxassis darajasigacha tayyorgarlik ko'rmoqdalar. Jamiyatimiz rivojlanishining hozirgi bosqichida fan- texnika taraqqiyotining jadallashuvi kichik mutaxassislar turli soha va ularning tarmoqlari bo'yicha madaniy texnik-

texnologik saviyasini oshirishga, ulaming tayyorgarligini tubdan yaxshilashga e'tibomi kuchaytirishga taqozo etmoqda. «Ta'lim to'g'risida»gi qonun va qarorlar, «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi» xalq xo'jaligining barcha tarmoqlaridagi har bir kichik mutaxassis mehnatining mazmunini tubdan o'zgartirishni talab qilmoqda. Ulaming aqliy va jismoniy faoliyati elementlari o'rtasidagi nisbat ancha o'zgarib bormoqda. Hozirgi zamon kichik mutaxassis mehnati intellektual mazmun bilan tobora boyimoqda va ilmiy asosda tashkil topmoqda. Aqliy hamda amaliy ishlarning o'zaro uzviy bog'lanishi bilan xususiyatlidir. Kichik mutaxassis o'z vazifalarini bajarishlari uchun shuningdek, ishlab chiqarishni amalga oshirishda ommaviy ravishda qatnashayotganlarida nazariy izlanishlari uchun chuqur va puxta bilimlarga ulami amalda qo'llab olish mahoratiga ega bo'lishlari kerak.

Shunga ko'ra, kichik mutaxassislarning hozirgi ishlab chiqarishda ishtirok etishlari murakkab va tez o'zgaradigan aniq mehnat sharoitlarida chuqur bilimlarini ijodiy qo'llashlarini talab qilmoqda. Shuning uchun umumta'limiy va keng politexnik asosdagi kasb tayyorgarlikka ega bo'lish majburiyati vujudga kelmoqda. Kasb-hunar kollej tayyorgarchilikka kadrlar ta'limi tizimini jiddiy qayta qurish jarayoni o'tmoqda. Shuningdek, bu ish faqat bizda muayyan bilimlar majmuasini o'zlashtirgan kishi sifatida emas, balki eng avvalo g'oyaviy maqsadga, yuksak axloq va mehnat madaniyatiga ega bo'lgan O'zbekiston mustaqil davlat va jamiyat fuqarosi hamda faol quruvchisi sifatida tarbiyalangan insonning o'zini umumiy kamol toptirish bilan ham bog'likdir.

Mehnat va kichik mutaxassis tayyorgarlik ta'limining o'zaro bog'lanish jarayoni o'quvchilarga, xususan bo'sh o'zlashtiradigan va eng yaxshi tayyorgarlik ko'rgan o'quvchilarga tabaqalashtirib va guruhviy yondashishni taqozo etadi.

Nazorat savollari:

1. Xalq xo'jaligining qanday tarmoqlari mavjud? Ulami izohlab bering.
2. O'MKHT dagi tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi tuzilishi va mazmunini izohlab bering.
3. O'MKHT da kichik mutaxassis tayyorlash tizimini izohlab bering.
4. Nazariy ta'limi mazmunini izohlab bering.
5. Ishlab chiqarish ta'limi mazmunini izohlab bering.

7-MAVZU: PROFESSIONAL TA'LIMNI JORIY ETILISHI

Reja:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev 2019-yil 6-sentabr 5812-sonli "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirish"ga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida Prezident Farmonining mazmun mohiyati.

2. 2020/2021 o'quv yilidan boshlab O'zbekiston Respublikasida Ta'limning xalqaro standart tasniflagichi joriy etilishi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev 2019-yil 6-sentabr 5812-sonli "Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirish"ga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida Prezident Farmoni taqdim etildi. 2017 — 2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish, mehnat bozori talablariga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash, ta'lim sifatini baholashning xalqaro standartlarini joriy etish, innovatsion ilm-fan yutuqlarini amaliyotga tatbiq etishning samarali mexanizmlarini yaratish orqali mamlakatda ta'lim tizimini isloh qilish bo'yicha izchil ishlar amalga oshirilmoqda. Hususan, professional ta'lim dasturlari YUNESKO tashkiloti tomonidan qabul qilingan Ta'limning xalqaro standart tasniflagichi (MSKO) darajalari bilan uyg'unlashmaganligi, o'quv jarayoniga O'zbekistonning Milliy kvalifikatsiya tizimi to'laqonli joriy etilmaganligi tayyorlanayotgan kadrlarning mehnat bozorida munosib o'rin egallashlariga to'sqinlik qilmoqda. Professional ta'lim tizimini ilg'or xorijiy tajribalar asosida takomillashtirish, boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim bosqichlarini joriy qilish orqali mehnat bozori uchun malakali va raqobatbardosh kadrlar tayyorlash hamda mazkur jarayonga ish beruvchilarni keng jalb qilish maqsadiga ko'ra 1. 2020/2021 o'quv yilidan boshlab O'zbekiston Respublikasida Ta'limning xalqaro standart tasniflagichi (keyingi o'rinlarda — Xalqaro tasniflagich) darajalari bilan uyg'unlashgan yangi boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimi hamda tabaqalashtirilgan ta'lim dasturlari joriy etiladigan ta'lim muassasalari tarmog'i tashkil etilsin.

2. Quyidagilar:

Xalqaro tasniflagichning 3-darajasiga mos keluvchi ta'lim dasturlari asosida 9-sinf bitiruvchilarini ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga qaratilgan boshlang'ich professional ta'lim bosqichida kadrlar tayyorlaydigan ta'lim muassasalari ro'yxati 1-ilovaga muvofiq;

Xalqaro tasniflagichning 4-darajasiga mos keluvchi ta'lim dasturlari asosida o'rta professional ta'lim bosqichida kadrlar tayyorlaydigan ta'lim muassasalari ro'yxati 2-ilovaga muvofiq;

Xalqaro tasniflagichning 5-darajasiga mos keluvchi ta'lim dasturlari asosida oliy ta'lim tizimi bilan integratsiyalashgan o'rta maxsus professional ta'lim bosqichida kadrlar tayyorlaydigan, oliy ta'lim muassasalari huzurida faoliyat yuritadigan ta'lim muassasalari ro'yxati 3-ilovaga muvofiq;

Kasbga o'qitish markazlarini tashkil etish uchun O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi tizimiga o'tkaziladigan kasb-hunar kollejlari ro'yxati 4-ilovaga muvofiq;

Oliy ta'lim muassasalari quvvatlarini oshirish, istiqbolda xorijiy oliy ta'lim muassasalari va ularning filiallarini tashkil etish uchun beriladigan kasb-hunar kollejlari ro'yxati 5-ilovaga muvofiq;

Oliy ta'lim muassasalarining ko'p tarmoqli o'quv markazlari va amaliyot poligonlarini tashkil etish uchun beriladigan kasb-hunar kollejlari ro'yxati 6-ilovaga muvofiq;

Binolari umumiy o'rta ta'lim muassasalari sifatida foydalaniladigan kasb-hunar kollejlari ro'yxati 7-ilovaga muvofiq tasdiqlansin.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga zarur hollarda ushbu band bilan tasdiqlangan ro'yxatlarga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish huquqi berilsin.

3. Belgilab qo'yilsinki:

a) boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim muassasalariga Xalqaro tasniflagich bo'yicha asosiy ta'lim dasturlaridan tashqari quyi darajadagi ta'lim dasturlari bo'yicha kadrlar tayyorlash huquqi beriladi;

b) tizimda mos ravishda boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim dasturlari joriy etilgan kasb-hunar maktablari, kollejlari va texnikumlardan iborat professional ta'lim muassasalari tarmog'i tashkil etiladi;

v) kasb-hunar maktablarida:

kadrlar tayyorlash umumta'lim muassasalarining 9-sinf bitiruvchilari hisobidan shakllantirilgan guruhlarda 2 yillik umumta'lim va mutaxassislik fanlarining integratsiyalashgan dasturlari asosida kunduzgi ta'lim shaklida amalga oshiriladi;

ta'lim olayotgan o'quvchilar O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti hisobidan bazaviy hisoblash miqdorining bir baravari miqdorida oylik stipendiya hamda uch mahal ovqat bilan ta'minlanadi. Bunda, kasb-hunar maktablari o'quvchilarini uch mahal ovqat bilan ta'minlash yoki mazkur ovqat pullarini ularga to'lab berish huquqiga ega;

joriy saqlash, faoliyatni yuritish, moddiy-texnik bazani mustahkamlash va kadrlar tayyorlash xarajatlari O'zbekiston Respublikasi Davlat budjeti mablag'lari hisobidan amalga oshiriladi;

g) kollejlarda:

kadrlar tayyorlash Xalqaro tasniflagichning kamida 3-darajasiga mos ta'lim dasturlarini tamomlagan, "Hayot davomida ta'lim olish" prinsipi asosida kamida umumiy o'rta ma'lumotga ega bo'lgan shaxslar hisobidan kasblar va mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda 2 yilgacha muddatda

kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllarida davlat buyurtmasi hamda to'lov-kontrakt asosida amalga oshiriladi;

joriy saqlash, faoliyatni yuritish, moddiy-texnik bazani mustahkamlash va kadrlar tayyorlash xarajatlari tegishli vazirlik, idoralarning budjetdan tashqari mablag'lari, o'quvchilarni davlat buyurtmasi va to'lov-kontrakt asosida o'qitishdan tushadigan mablag'lar hamda qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan amalga oshiriladi;

d) texnikumlarda:

kadrlar tayyorlash Xalqaro tasniflagichning kamida 3 yoki 4-darajasiga mos ta'lim dasturlarini tamomlagan, "Hayot davomida ta'lim olish" prinsipi asosida kamida umumiy o'rta ma'lumotga ega bo'lgan shaxslar hisobidan shakllantirilgan guruhlarda kasblar va mutaxassisliklarning murakkabligidan kelib chiqqan holda 2 yildan kam bo'lmagan muddatda kunduzgi, kechki va sirtqi ta'lim shakllarida davlat buyurtmasi hamda to'lov-kontrakt asosida amalga oshiriladi;

o'rta maxsus ta'lim dasturlarini muvaffaqiyatli tamomlagan bitiruvchilar o'z sohasiga mos bakalavriat ta'lim yo'nalishlari bo'yicha kirish imtihonlarisiz yakka tartibdagi suhbat orqali oliy ta'lim muassasalarida 2-kursdan o'qishini davom ettirish huquqiga ega bo'ladi;

joriy saqlash, faoliyatni yuritish, moddiy-texnik bazani mustahkamlash va kadrlar tayyorlash xarajatlari tegishli vazirlik, idoralarning budjetdan tashqari mablag'lari, o'quvchilarni davlat buyurtmasi va to'lov-kontrakt asosida o'qitishdan tushadigan mablag'lar hamda qonunchilikda taqiqlanmagan boshqa manbalar hisobidan amalga oshiriladi;

e) kasb-hunar maktablari, kollejlari va texnikumlarga idoraviy bo'ysunuvidan qat'i nazar o'quv-metodik rahbarlik qilish hamda bu sohada davlat siyosatini yuritish O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan amalga oshiriladi.

4. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi 2020-yil 1-yanvardan yangi tashkil etiladigan boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim muassasalarining ta'minotiga, shu jumladan ularning joriy saqlanishiga, faoliyatini yuritishiga, moddiy-texnik bazasini mustahkamlashga Davlat budjeti parametrlari doirasida zarur moliyalashtirishni nazarda tutsin.

5. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi hamda Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasining umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 10-11-sinflari o'quvchilariga kasbiy ta'lim berishga ixtisoslashgan o'quv-ishlab chiqarish majmualarini tugatish to'g'risidagi taklifiga rozilik berilsin.

Belgilansinki, umumiy o'rta ta'lim muassasalarining 10-11-sinflari o'quvchilariga kasbiy ta'lim berishga ixtisoslashgan o'quv-ishlab chiqarish

majmualari tugatilishi hisobiga bo'shaydigan mablag'lar professional ta'lim tizimini moliyalashtirishga yo'naltiriladi.

6. O'zbekiston Respublikasi Bandlik va mehnat munosabatlari vazirligi, Iqtisodiyot va sanoat vazirligi, Savdo-sanoat palatasi manfaatdor vazirlik va idoralar bilan birgalikda:

a) ikki oy muddatda Milliy kvalifikatsiya tizimiga muvofiq Xizmatchilarning asosiy lavozimlari va ishchi kasblari klassifikatorini qayta ko'rib chiqsin;

b) ilg'or xorijiy tajribalar asosida:

uch oy muddatda O'zbekiston Respublikasida milliy kvalifikatsiya ramkasini;

2020-yil 1-yanvargacha iqtisodiyotning barcha tarmoqlari uchun Kvalifikatsion ramkalarni;

2020-yil 1-aprelgacha Milliy professional standartlarni ishlab chiqsin va amaliyotga joriy etsin.

7. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi:

a) quyidagilarni:

ikki oy muddatda Uzluksiz boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'limi to'g'risidagi nizomni tasdiqlashni;

uch oy muddatda kasb-hunar maktablari, kollejlari va texnikumlarning namunaviy ustavlarini tasdiqlashni;

2020-yil 1-yanvargacha hududlarda investitsion loyihalar asosida yaratilayotgan ish o'rinlari, kadrlarga bo'lgan real ehtiyojlardan kelib chiqib, ta'lim muassasalarining ixtisoslashuvini inobatga olib, mavjud jihozlarni qayta taqsimlashni;

2020-yil 1-aprelgacha idoraviy bo'ysunuvidan qat'i nazar professional ta'lim muassasalarining o'qituvchi va ishlab chiqarish ta'lim ustalarini qayta tayyorlash va malakasini oshirishning yangi tizimini joriy etishni nazarda tutuvchi hukumat qarori loyihalarini O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasiga kiritishni;

b) 2020-yil 1-iyungacha boshlang'ich, o'rta va o'rta maxsus professional ta'lim tizimi uchun ta'lim dasturlarini ishlab chiqsin va tasdiqlasin.

8. O'zbekiston Milliy axborot agentligi, O'zbekiston Milliy teleradiokompaniyasi ommaviy axborot vositalarida ushbu Farmonning maqsad hamda vazifalarini keng yoritish bo'yicha chiqishlar va mavzuga oid ko'rsatuvlarni tashkil etsin.

9. O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi, Adliya vazirligi boshqa manfaatdor vazirlik va idoralar bilan birgalikda bir oy muddatda

qonun hujjatlariga mazkur Farmondan kelib chiqadigan o'zgartirish va qo'shimchalar to'g'risida Vazirlar Mahkamasiga takliflar kiritsin.

Uzluksiz ta'lim muassasalari uchun asos vazifasini bajaruvchi, 2020-yil 23 - sentabr, 637-son Ta'lim to'g'risidagi Qonuni O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh. M.Mirziyoyevning tashabbusi bilan ishlab chiqildi.

Unga ko'ra 11-bob, 75-moddadan iborat bo'lib aynan 4-moddasida, Ta'lim sohasidagi asosiy prinsiplar taqdim etilgan bo'lib ushbu tamoyillar ta'lim tizimiga oiddir.

Ta'lim sohasidagi asosiy prinsiplar quyidagilardan iborat:

- ta'lim ustuvorligining tan olinishi;
- ta'lim olish shaklini tanlash erkinligi;
- ta'lim sohasida kamsitishlarga yo'l qo'yilmasligi;
- ta'lim olishga doir teng imkoniyatlarning ta'minlanishi;
- ta'lim va tarbiyaga milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarning singdirilganligi;
- ta'lim va tarbiyaning insonparvarlik, demokratik xususiyati;
- ta'limning uzluksizligi va izchilligi;
- o'n bir yillik ta'limning hamda olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni bir yil davomida umumiy o'rta ta'limga tayyorlashning majburiyligi;
- davlat ta'lim standartlari va davlat ta'lim talablari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqligi;
- o'quv dasturlarini tanlashga doir yondashuvning yagonaligi va tabaqalashtirilganligi;
- insonning butun hayoti davomida ta'lim olishi;
- jamiyatda pedagoglarni ijtimoiy himoya qilishning kafolatlanganligi;
- ta'lim tizimining dunyoviy xususiyatga egaligi;
- bilimlilik, qobiliyatlilik va iste'dodning rag'batlantirilishi;
- ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvining uyg'unligi;
- ta'lim faoliyati sohasidagi ochiqlik va shaffoflik.

5-modda. Ta'lim olish huquqi

Jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeyidan qat'i nazar, har kimga ta'lim olish uchun teng huquqlar kafolatlanadi.

Ta'lim olish huquqi:

- ta'lim tashkilotlarini rivojlantirish;
- ta'lim tashkilotlarida innovatsion faoliyatni qo'llab-quvvatlash va o'quv dasturlarini innovatsion texnologiyalarni qo'llagan holda amalga oshirish;

ishlab chiqarishdan ajralgan (kunduzgi) va ajralmagan holda (sirtqi, kechki, masofaviy) ta'lim olishni tashkil etish;

kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;

umumiy o'rta, o'rta maxsus ta'limni va boshlang'ich professional ta'limni bepul olish;

oilada yoki mustaqil o'qish orqali ta'lim olgan fuqarolarga, shuningdek umumiy o'rta ta'lim olmagan shaxslarga akkreditatsiyadan o'tgan davlat ta'lim muassasalarida eksternat tartibida attestatsiyadan o'tish huquqini berish orqali ta'minlanadi. Chet ellik fuqarolar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomalariga va qonun hujjatlariga muvofiq O'zbekiston Respublikasida ta'lim olishga haqlidir. O'zbekiston Respublikasida doimiy yashayotgan fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ta'lim olish uchun O'zbekiston Respublikasi fuqarolari bilan teng huquqlarga ega

7-modda. Ta'lim turlari

Ta'lim turlari quyidagilardan iborat:

maktabgacha ta'lim va tarbiya;

umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim;

professional ta'lim;

oliy ta'lim;

oliy ta'limdan keyingi ta'lim;

kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish;

maktabdan tashqari ta'lim.

8-modda. Maktabgacha ta'lim va tarbiya

Maktabgacha ta'lim va tarbiya bolalarni o'qitish va tarbiyalashga, ularni intellektual, ma'naviy-axloqiy, etik, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirishga, shuningdek bolalarni umumiy o'rta ta'limga tayyorlashga qaratilgan ta'lim turidir.

Maktabgacha ta'lim va tarbiya olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni boshlang'ich ta'limga bir yillik majburiy tayyorlashni ham nazarda tutadi.

Maktabgacha ta'lim va tarbiyani tashkil etish tartibi ushbu Qonun, shuningdek "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi [Qonuni](#) bilan belgilanadi.

9-modda. Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim

Umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim umumta'lim o'quv dasturlarini, zarur bilim, malaka hamda ko'nikmalarni o'zlashtirishga qaratilgan.

Umumiy o'rta ta'lim (I — XI sinflar) bosqichlari quyidagilardan iborat:

boshlang'ich ta'lim (I — IV sinflar);

tayanch o'rta ta'lim (V — IX sinflar);

o'rta ta'lim (X — XI sinflar).

Umumiy oʻrta taʼlim tashkilotining birinchi sinfiga bolalar ular yetti yoshga toʻladigan yilda qabul qilinadi.

Boshlangʻich taʼlim taʼlim oluvchilarda umumiy oʻrta taʼlimni davom ettirish uchun zarur boʻlgan savodxonlik, bilim, malaka va koʻnikmalar asoslarini shakllantirishga qaratilgan.

Tayanch oʻrta taʼlim oʻquv dasturiga muvofiq taʼlim oluvchilarga bilim, malaka va koʻnikmalarning zaruriy hajmini beradi, ularda mustaqil fikrlash va tahlil qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Tayanch oʻrta taʼlim doirasida (VII sinfdan soʻng) taʼlim oluvchilarda kasblar boʻyicha birlamchi bilim va koʻnikmalarni shakllantirish uchun ularni professional tashxislash va kasb-hunarga yoʻnaltirish boʻyicha choralar amalga oshiriladi.

Oʻrta taʼlim oʻquv dasturiga muvofiq taʼlim oluvchilar tomonidan zarur bilim, malaka va koʻnikmalar oʻzlashtirilishini, shuningdek taʼlimning keyingi turi tanlanishini hamda yuqori malaka talab qilinmaydigan kasblar egallanishini taʼminlaydi.

Professional tashxislash va kasb-hunarga yoʻnaltirish, shuningdek taʼlim oluvchilarni yuqori malaka talab qilinmaydigan kasblarga tayyorlash tartibi qonun hujjatlarida belgilanadi.

Umumiy oʻrta taʼlim umumiy oʻrta taʼlim tashkilotlarida uzluksiz tarzda, majburiy boʻlgan oʻn bir yil davomida amalga oshiriladi.

Oʻrta maxsus taʼlim akademik litseylarda toʻqqiz yillik tayanch oʻrta taʼlim asosida ikki yil mobaynida amalga oshiriladi va taʼlim oluvchilarning intellektual qobiliyatlarining jadal rivojlanishini, shuningdek chuqur, tabaqalashtirilgan, kasb-hunarga va shaxsga yoʻnaltirilgan taʼlim olishini taʼminlaydi.

Nodavlat taʼlim tashkilotlarida umumiy oʻrta va oʻrta maxsus taʼlim toʻlov-shartnoma asosida amalga oshirilishi mumkin.

Iqtidorli va isteʼdodli bolalarning qobiliyatini rivojlantirish uchun Prezident, ijod va boshqa ixtisoslashtirilgan maktablar, shuningdek maktab-internatlar tashkil etilishi mumkin.

Jismoniy, aqliy, sensor (sezgi) yoki ruhiy nuqsonlari boʻlgan bolalar, shuningdek uzoq vaqt davolanishga muhtoj boʻlgan bolalar davlat ixtisoslashtirilgan taʼlim muassasalarida, umumiy oʻrta va oʻrta maxsus taʼlim tashkilotlarida inklyuziv shaklda yoki uy sharoitlarida yakka tartibda taʼlim oladi.

Umumiy oʻrta taʼlim tashkilotlarining sinflarida (guruhlarida) taʼlim oluvchilar soni oʻttiz besh nafardan oshmasligi kerak.

10-modda. Professional taʼlim

Professional taʼlim egallanadigan kasb va mutaxassislik boʻyicha quyidagi darajalarni oʻz ichiga oladi:

boshlang'ich professional ta'lim;

o'rta professional ta'lim;

o'rta maxsus professional ta'lim. Boshlang'ich professional ta'lim kasb-hunar maktablarida IX sinf bitiruvchilari negizida bepul asosda kunduzgi ta'lim shakli bo'yicha umumta'lim fanlarining va mutaxassislik fanlarining ikki yillik integratsiyalashgan dasturlari asosida amalga oshiriladi.

Barcha joriy etilayotgan qonun-hujjatlari yoshlarni ma'nan yetuk, jamiyatdagi turli o'zgarishlarga dahldorlik hissini uyg'otishga hamda rahbar kadrlarni tayyorlashga zamin yaratadi.

8-mavzu: Ta'limni standartlashtirish.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni, maqsad va vazifalari (2soat)

1.Standartlashtirish, ta'lim standarti, O'MKXT ta'lim standarti tushunchalari.

2.Standartlashtirishning me'yoriy elementlari. Standartlashtirish turlari.

3.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni (davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalari va dasturlari).

Tayanch soz va iboralar:

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standarti, ta'limning standartlashtiriladigan turlari, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi davlat ta'lim standartlarining vazifalari, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni, DTS, o'quv rejalari va dasturlari.

1. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standarti

Davlat ta'lim standartlari ta'lim tizimining eng zarur va etarli darajasi hamda o'quv yuklamalari hajmiga qo'yiladigan asosiy davlat talablarini belgilab beradi.

Ta'lim mazmunining zaruriy o'zagi hisoblanmish ta'lim standarti vositasida mamlakat xududidagi turli o'quv muassasalarida ta'limning barqaror darajasini ta'minlash sharti amalga oshiriladi. O'quv yuklamalari me'yoriga keltiriladi, ta'lim oluvchilar bilimni baholash mezonlari ishlab chiqiladi.

Ta'lim oluvchi davlat belgilagan ta'lim standarti bilan cheklanishi mumkin yoki bilimlarni chuqurroq egallash maqsadida mustaqil ravishda, ya'ni kengroq, chuqurroq bilim olishga va yuqori reyting bali to'plash huquqiga ega. Natijada, qiyin yoki ta'lim oluvchi xush ko'rmaydigan predmetni o'rganishda unga standartda belgilangan me'yor bilan cheklanishga imkon beriladi. Bunda ta'lim oluvchi o'zining qiziqishi, xohishi, qobiliyatini va intilishlarini ro'yobga chiqarishga, o'zi uchun eng maqbul yo'lni ongli va mustaqil ravishda tanlash imkoniyatiga ega bo'ladi.

Davlat ta'lim standartlari o'quv-tarbiya jarayonining barcha ishtirokchilari uchun majburiy tayyorgarlikka qo'yiladigan talablar ochiq bo'lishini nazarda tutadi. Ta'lim oluvchilar uchun shakl va mazmun jihatidan tushunarli tarzda ifoda qilingan mazkur talablar ta'lim oluvchilar va ularning ota-onalariga oldindan ma'lum qilinadi.

Davlat ta'lim standarti talablaridan kelib chiqib, Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standarti ishlab chiqiladi. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi tarmoqli standarti – malaka talablariga mos holda kasbiy tavsifnoma asosida muayyan tayyorlov yo'nalishi va kasb-hunar bo'yicha ta'lim mazmunining zarur va etarli hajmi va so'nggi maqsadlarini, o'quv yuklamalari hajmini aniqlovchi hamda ta'lim sifatining standart talablariga muvofiqligini ta'minlovchi me'yoriy hujjatdir.

Kasb-hunar ta'limi dasturi kasb-hunar kolleji bitiruvchisiga egallagan kasbi bo'yicha ishni malakali bajarish imkonini berish hajmidagi ma'lum kasbga doir umumkasbiy va maxsus fanlarni hamda ishlab chiqarish ta'limi va amaliyotini o'z ichiga oladi.

Kasb-hunar ta'limi dasturini muvaffaqiyatli egallash kasb-hunar kollejlari bitiruvchilarini kasbi va ixtisosligi bo'yicha mehnat faoliyatini amalga oshirish huquqi bilan ta'minlaydi. O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limini standartlashtirishning maqsadi va vazifalari – o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining yuksak sifatini hamda mamlakatda amalga oshirilayotgan chuqur iqtisodiy va ijtimoiy islohatlarni, rivojlangan demokratik davlat barpo etish talablariga javob beruvchi raqobatbardosh kadrlar tayyorlashni ta'minlash, sifatli ta'lim xizmatlari ko'rsatish, kadrlar tayyorlash sohasida shaxsning manfaatlarini himoya qilish, kadrlar tayyorlash sifatini, ta'lim faoliyatini baholash mezonlari va tartibini belgilashdan iboratdir.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi sifatiga va kadrlar tayyorlashga, ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari turlariga nisbatan qo'yiladigan maqbul talablarni belgilash, ta'lim oluvchilarning bilimi va kasb malakasi darajasini vaqti-vaqti bilan baholash tartibiga, xalqning boy merosi va umuminsoniy qadriyatlar asosida ta'lim oluvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning samarali shakllari va usullarini joriy etishdan iborat bo'ladi.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, o'quv-tarbiya jarayonini, pedagogik va axborot texnologiyalari bilan ta'minlashga, ta'lim darajasini nazorat qilishga, ta'lim muassasalarida ta'lim oluvchilar va ularni bitiruvchilarning malakasiga nisbatan me'yorlar va talablarni belgilash; kadrlarning maqsadli va sifatli tayyorlash uchun ta'lim, fan, ishlab chiqarishning samarali integrasiyasini ta'minlashdan iboratdir.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» qabul qilingandan keyin uni amalga oshirish bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining birinchilar qatorida qabul qilgan qarori 1998-yil 5-yanvardagi «Uzluksiz ta'lim tizimi uchun davlat ta'lim standartlarini ishlab chiqish va joriy etish to'g'risida» gi 5 sonli qaroridir.

O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunning 7-moddasiga, Kadrlar tayyorlash milliy dasturiga muvofiq respublikada idoraviy bo'ysunishi va mulkchilik shakllaridan qat'i nazar ta'lim muassasalarining barcha turlari uchun majburiy bo'lgan davlat ta'lim standartlari (DTS) belgilanadi.

- DTS kadrlar tayyorlash sifatiga, ta'lim mazmuniga nisbatan qo'yiladigan talablarni;

- ta'lim oluvchilar tayyorgarligining zarur va etarlicha darajasini hamda ta'lim muassasalarini bitiruvchilarga nisbatan qo'yiladigan malaka talablarini;

- o'quv yuklamasining zarur hajmini; ta'lim muassasalari faoliyatini va kadrlar tayyorlash sifatini baholash tartibi va mexanizmini belgilaydi.

DTS ta'lim jarayonini va ta'lim muassasalari faoliyatini baholashni tartibga soluvchi boshqa me'yoriy hujjatlarni yaratish uchun asos hisoblanadi.

Davlat ta'lim standartlarining maqsad va vazifalari. Davlat ta'lim standartlari joriy etilishi quyidagi maqsadlarni nazarda tutadi:

- ta'limning yuksak sifatini hamda mamlakatda amalga oshirilayotgan chuqur iqtisodiy va ijtimoiy islohotlar, rivojlangan demokratik davlat barpo etish talablariga javob beruvchi kadrlar tayyorlanishini ta'minlash;

- mamlakatning ijtimoiy va ijtimoiy taraqqiyoti istiqbollaridan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqib kadrlar tayyorlash mazmunini tartibga solish;

- ta'limning demokratiyalashuvi, insonparvarlashuvi va ijtimoiylashuvi, ta'lim oluvchilarning huquqiy iqtisodiy bilimlari darajasini, shuningdek ta'lim jarayoni samaradorligini oshirish;

- sifatli ta'lim xizmatlarini ko'rsatish, ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida shaxsning, jamiyat va davlatning manfaatlarini himoya qilish;

- kadrlar tayyorlash sifatini va ta'lim faoliyatini baholash mezonlarini va tartibini belgilash;

- ta'lim jarayoni va kadrlar tayyorlashning izchilligi va uzluksizligini ta'minlash, ta'limning barcha turlari va bosqichlarida o'quv-tarbiya jarayonini maqbullashtirish;

- mehnat va ta'lim xizmatlari bozorida raqobatbardoshlikni ta'minlash.

2.Ta'limning standartlashtiriladigan turlari.

DTS-ta'limning quyidagi turlari uchun belgilanadi:

- Umumiy o'rta ta'lim, shu jumladan boshlang'ich ta'lim;

- O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi (akademik liseylar, kasb-hunar kollejlari);

- oliy ta'lim (bakalavriat, magistratura).

Maktabgacha, maktabdan tashqari, oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim, kadrlar malakasini oshirish va ularni qayta tayyorlash uchun davlat boshqaruvining vakolatli organlari tomonidan davlat talablari belgilanadi.

3.O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi davlat ta'lim standartlarining vazifalari:

- O'MKHT sifatiga va kadrlar tayyorlashga, ko'rsatiladigan ta'lim xizmatlari turlariga nisbatan qo'yiladigan maqbul talablarni belgilash;

- O'MKHT ga va uning pirovard natijalariga, ta'lim oluvchilarning bilimi va kasb malakasi darajasini vaqti-vaqti bilan baholash tartibiga, shuningdek ta'lim faoliyati sifati ustidan nazorat qilishga nisbatan qo'yiladigan tegishli talablarni belgilovchi me'yoriy negizni yaratish;

- xalqning boy aql-zakovat merosi va umuminsoniy qadriyatlar asosida ta'lim oluvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning samarali shakllari va usullarini joriy etish;

- O'MKHT o'quv-tarbiya va ta'lim jarayoniga, pedagogik va axborot texnologiyalari bilan ta'minlashga, ta'lim darajasini nazorat qilishga, ta'lim muassasalarida ta'lim oluvchilar va ularni bitiruvchilarning malakasiga nisbatan me'yorlar va talablarni belgilash;

- kadrlarni maqsadli va sifatli tayyorlash uchun ta'lim, fan va ishlab chiqarishning samarali integrasiyasini ta'minlash.

O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni (DTS, o'quv rejalari va dasturlari).

Davlat ta'lim standartlari Davlat ta'lim standarti O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligini qo'lga kiritilgandan so'ng yaratildi. DTS O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida" gi Qonuni va "Kadrlar tayyorlash Milliy Dasturi" normativ hujjatlari asosida yaratilgan.

Standart o'lchov, andoza, qolip, mezon ma'nosini beradi. DTS ta'limning mazmuniga hamda sifatiga qo'yiladigan talablarni belgilaydi.

DTS ta'lim oluvchilarning bilim, ko'nikma va malakalarining sifatiga qo'yiladigan minimal darajadagi talabni aniqlaydi.

O'quv rejasi: davlat hujjatidir. O'quv rejasi barcha ta'lim muassasalarida so'zsiz amal qilinishi lozim bo'lgan davlat hujjatidir.

O'quv rejasi tegishli ta'lim vazirligi tomonidan tasdiqlanadi.

O'quv rejasida:

- o'quv yilining boshlanishi va tugash vaqti, beriladigan ta'tillarning kuni, ta'lim muassasasida o'tilishi kerak bo'lgan fanlarning tizimi;

- o'rganilayotgan fanlarning ro'yxati va bo'linishi (taqsim qilinishi);

- fanlarning asosiy va fakultativlarga bo'linishi;

- har bir sinfda o'quv fanlarini o'rganishda haftalik va yillik taqsim qilinishi soati ko'rsatilgan bo'ladi.

O'quv dasturi o'quv rejasi asosida har bir o'quv fani uchun tuziladi. O'quv dasturi har bir o'quv fanini o'qitish uchun ajratilgan bilim hajmi, tizimi va g'oyaviy-siyosiy yo'nalishini aniqlab beradigan hujjatdir.

O'quv dasturida o'quv yili davomida har qaysi sinfda alohida fanlar bo'yicha o'quvchilarga beriladigan ilmiy bilim, ko'nikma va malakalarning hajmi belgilab beriladi. Dasturda har qaysi o'quv fanlarining mazmuni izchillik bilan yoritiladi va ta'lim mavzular orqali ko'rsatiladi.

Ma'lum mavzu yuzasidan o'quvchi o'zlashtirishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar qsqacha ifodalab beriladi.

O'quv dasturi **uch qismga** bo'linadi:

- tushuntirish xati (o'rganilayotgan fanning) maqsad va vazifalari;

- mazmuniy (asosiy) qism;

- bilim, ko'nikma va malakalarni baholashda metodik ko'rsatma, ta'limning ko'rsatmali va texnik vositalari soni, tavsiya etilgan adabiyotlar ro'yxati;

Ta'lim mazmunining tuzilishi quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

1. Ta'lim mazmunining davlat ijtimoiy-kasbiy rivojlanishi yo'nalishlariga bog'liqlik tamoyili.

2. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash tamoyili.

3. Fanlararo kompleks aloqalar tamoyili.
4. Kasblarga yo'naltirish tamoyili.
5. Ta'lim mazmunini tanlashda ustuvor va o'zgaruvchan qismlarga bo'lib tanlash tamoyili.
6. Ta'lim mazmunini unifikasiyalash va tabaqalashtirish tamoyili.

Nazorat savollari:

1. Standartlashtirishning qanday turlari bor? O'MKHT davlat ta'lim standartlarining funksiyalari nimalardan iborat?
2. O'MKHT DTS maqsadi, funksiyalari, vazifalari, tamoyillari nimalardan iborat?
3. DTS, uni ishlab chiqish va amalda qo'llashga qo'yiladigan talablar nimalardan iborat?
DTSni ishlab chiqish va amalga kiritish bosqichlari qanday?
4. Bozor munosabatlariga o'tish sharoitlarida kasbiy ta'lim sifatiga talablar qanday bo'lgan?
5. «Ta'lim sifati», «ta'lim sifatini nazorat qilish», «ta'lim sifatini baholash» tushunchalarini izohlab bering.
6. O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalari turlari va ulardagi ta'lim-tarbiya jarayoni qanday?

9-ma'ruza: Kasbiy ta'lim tizimlarining qiyosiy tahlili (chet el tajribasi sifatida) (2soat).

Reja:

1. Kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha qiyosiy izlanishlar olib borishning maqsadi va mazmuni.
2. Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya, AQSH, Italiya va Yaponiya mamlakatlarida kasbiy ta'lim.
3. Hamdo'stlik mamlakatlarida kasbiy ta'lim
4. Qiyosiy tahlil natijalari asosida respublikamizda kasbiy ta'limning rivojlanish omillarining o'ziga hosligini hisobga olgan xulosalar

Tayanch iboralar: Kasbiy ta'lim. uzluksizlik, isloh qilish, intellektual salohiyat, qiyosiy izlanish, ta'limi tizimini oqilona boshqarish, yaxlit axborot makoni, xizmati ko'rstaish bozori, barqaror rivojlanish, barkamol avlod.

1. Kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha qiyosiy izlanishlar olib borishning maqsadi va mazmuni

Butun dunyo miqqiyosidagi ayniqsa rivojlangan davlatlardagi ta'lim, jumladan kasbiy ta'lim sohasidagi ishlar, bu sohadagi yangiliklar, olib borilayotgan ilmiy tadqiqot ishlari barcha mamlakatlar qatori bizning mamlakatimizda ham o'rganilib, ular tajribasini o'z amaliyotimizga tatbiq qilib borilmoqda.

Kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha izlanishlar olib borish natijalarini jahon ta'lim jarayoniga tatbiq etishda mazkur davlatlarning tegishli tashkilotlari bilan bir qatorda xalqaro tashkilotlar ham birqator ishlarni amalga oshirmoqda.

Jumladan, YUNESKO tashkilotining tashkil topishi va fan texnika taraqqiyotini, ta'lim sohasini rivojlantirish bo'yicha olib borayotgan ishlari diqqatga sazavordir.

YUNESKO Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim, fan, madaniyat masalalarini rivojlantirishga ixtisoslashtirilgan tashkiloti bo'lib, u 1946-yilda tashkil etilgan. BMT ikkinchi jahon urushidan keyin suveren davlatlarning ixtiyoriy birlashuvi asosida jahonda tinchlik va xavfsizlikni saqlash hamda davlatlar o'rtasida tinch hamkorlikni rivojlantirish maqsadida tuzilgan. BMT o'zining tuzilishiga ko'ra Bosh Assambleya (YAAlpi majlis), xavfsizlik kengashi, xalqaro sudga ega. Bulardan tashqari BMTning doimiy amalda bo'lgan faoliyatini Kotibiyat olib boradi va uning ishini bosh assambleya saylab qo'ygan bosh kotib boshqarib boradi.

Bosh assambleya har yili jahon siyosatining dolzarb muammolarini muhokama qiladi va bu masalalar bo'yicha BMTga a'zo bo'lgan davlatlarga yoki xavfsizlik kengashiga tavsivalar beradi. YUNESKO faoliyati o'ta xilma-xil va ko'p qirralidir. Uning ta'lim sohasidagi ishlari ko'p yo'nalishlarda olib boriladi. Jumladan, rivojlanayotgan mamlakatlarda savodsizlikni tugatish, jahon ta'limi rivojlanishidagi g'oyalarni tahlil qilish va uni ommalashtirish, u yoki bu mamlakatda ta'lim bo'yicha olib borilayotgan siyosatni, ayrim ilmiy izlanishlarni ham moddiy ham ma'naviy rag'batlantirish va boshqalar.

Fan va texnologiyani rivojlantirish borasida YUNESKO bir qator davlatlararo dasturni amalga oshirdi. Bu dastur asosan, ekologik muhitni yaxshilash, atrof-muhitni muhofaza qilish, ta'lim sohasini rivojlantirishning dolzarb muammolari bilan bog'liqdir.

Har bir jamiyatning kelajagi uning ajralmas qismi va hayotiy jihati bo'lgan ta'lim tizimining qay darajada rivojlanganligi bilan belgilanadi. Bugungi kunda mustaqil taraqqiyot yo'lidan borayotgan mamlaka- timizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, yangi sifat bosqichiga ko'tarish, unga ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy qilish hamda ta'lim samaradorligini oshirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»ning qabul qilinishi bilan uzluksiz ta'lim tizimi orqali zamonaviy kadrlar tayyorlashning asosi yaratildi.

Ma'lumki, uzluksizlik va uzviylik ta'lim tizimida ortiqcha takroriylikka chek qo'yib, avvalo, jamiyatning ma'naviy va intellektual salohiyatini kengaytiradi, qolaversa, davlatning ijtimoiy va ilmiy -texnik taraqqiyotini takomillashtirish omili

sifatida ishlab chiqarishning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Pedagogik tadqiqotlarning rivojlanishi va natijalarining o'quv-tarbiya jarayoniga kirib kelishi, shuningdek, tadqiqot natijalarini jadallik bilan tarqalishini ta'minlovchi axborot texnologiyalarining tez almashinuvi va takomillashuvi jarayonida har bir inson o'z kasbiy tayyorgarligini, mahoratini kuchaytirish imkoniyati yaratilmoqda.

Ta'limga, jumladan kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha qiyosiy izlanishlar olib borishning maqsadi quyidagilardan iborat:

- kasb-hunar ta'limi tarixi, metodologik asoslari va rivojlanish istiqbollari, ilg'or pedagogik tajribalarni tahlil etish va umumlashtirish talim jarayonida o'qitish vositalarini keng qo'llash, DTS lari, rejalar va dasturlar mazmunini tahlil etish va boshqalar bo'yicha ilg'or chet el tajribasini o'rganish va ularni ta'lim tizimimizga qo'llash orqali o'z milliy ta'lim tizimimizni takomillashtirish;

- «Ta'lim to'g'risida» gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq ta'lim tizimini isloh qilish, davlat va nodavlat ta'lim muassasalari hamda ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida raqobat muhitini shakllantirish negizida ta'lim tizimini izchil rivojlantirishni ta'minlash;

- ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish, rivojlangan demokratik huquqiy davlat qurilishi jarayoniga moslash va ta'lim tizimi muassasalarini yuqori malakali mutaxassislar bilan ta'minlash,

- kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy va iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollari, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda qayta qurish, uning amalda faoliyat ko'rsatishi va barqaror rivojlanishining kafolatlarini, ustuvorligini ta'minlovchi normativ, moddiy-texnika va axborot bazasini yaratish;

- ta'lim tizimiga chet-el investitsiyalari jalb etishni amaliyotga joriy etish va o'zaro manfaatli xalqaro hamkorlikni rivojlantirish.

Kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha qiyosiy izlanishlar olib borishning mazmuni.

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limiga tegishli chet el tajribasini o'rganish bo'yicha izlanishlar quyidagi asosiy yo'nalishlarda olib borilishi mumkin:

- kasb-hunar ta'limining uzluksizligini ta'minlash uni mazmunan isloh qilish va takomillashtirish;

- kasb-hunar ta'limi tizimini oqilona boshqarish;

- kasb-hunar ta'limi sifatini nazorat qilish tizimini shakllantirish;

- kasb-hunar ta'limi tizimining yaxlit axborot makonini vujudga keltirish va xizmat ko'rstaish bozorini rivojlantirish;

- kasb-hunar ta'limining fan, ishlab chiqarish bilan integratsiyasini rivojlantirish;

- kasb-hunar ta'limi va kadrlar tayyorlash sohasidagi chet ellar bilan xalqaro

hamkorlikni ta'minlash va boshqalar.

2. Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya, AQSH, Italiya va Yaponiya mamlakatlarida kasbiy ta'lim

Rivojlangan mamlakatlarda pedagogik tadqiqotlarni amalga oshiradigan ko'p sonli ilmiy muassasalar ishlab turganligi, Germaniya, Fransiya, AQSH, Yaponiyada ta'lim tarbiya nazariyasi muammolari bilan yuzlab davlat va xususiy tashkilotlar, Universitetlar pedagogik tadqiqot markazlari shug'ullanayotganligi ko'pchiligining faoliyati o'quv dasturini takomillashtirish va qayta qurishga qaratilganligiga e'tibor qaratiladi.

O'quv dasturlarini qayta ko'rib chiqish, o'zgartirish ikki asosiy yo'nalishda: ekstensiv va intensiv usul bilan amalga oshirilgan bo'lib, talabalar ushbu yo'nalishlar mohiyatini o'rganishlari lozim.

Birinchi holatda o'quv muddati uzaytiriladi, o'quv materiallari hajmi ko'paytiriladi; ikkinchi holda esa mutlaqo yangi dastur yaratiladi. Bu o'rinda ikkinchi yo'l, ko'pchilik mutaxassislarning e'tiroficha maqbul hisoblanadi.

1961-yilda «Bosh yangi bazis» tamoyillari asosida AQSH o'rta maktablarni islohot qilish boshlangan edi.

Buning mohiyati shundaki, ingliz tili va adabiyoti (to'rt yil), matematika (to'rt yil), tabiiy bilimlar (uch yil), ijtimoiy fanlar (uch yil), kompyuter texnikasi (yarim yil) kabilardan iborat besh yo'nalishdagi majburiy ta'lim joriy qilindi.

Har bir yo'nalish o'z navbatida bir necha qismga bo'linadi. Masalan, matematika, algebra, trigonometriya, ish yuritish, kompyuter texnikasini qo'llashdan iborat barcha majburiy predmetlar tarkibiga yangi kurslar kiritiladi. 1985-yildan e'tiboran barcha yuqori bosqich kollejlarning to'qson foizi shu besh bazisli tamoyillar asosidagi dasturlar bilan ish olib bormoqdalar. Natija: majburiy tayyorgarlik bo'yicha ta'lim hajmi qisqardi, shu bilan bir qatorda dastur chuqurlashtirilib o'rganiladigan kurslar hisobiga tig'izlashtirildi.

XX asming 80-yillarida majburiy ta'lim hajmini qisqartirish jarayoni yanada chuqurlashtirildi. Hatto ayrim kollejlarda bu sohada uch yangi: ingliz tili va adabiyoti, matematika, ijtimoiy bilimlar bazislari asosida ish olib borilmoqda. Ta'limning boshqa turlari esa iqtisodlashtirish davrigacha amalga oshiriladigan bo'ldi.

80-yillardan boshlab Buyuk Britaniyada ham AQSH dagi singari o'rganilishi majburiy bo'lgan fanlar doirasi kengaytirildi. Ingliz tili va adabiyoti, matematika va tabiiy fanlar o'quv tizimining yadrosini tashkil etadigan bo'ldi. Qolgan predmetlarni tanlab olish o'quvchilar va ota-onalar ixtiyoridadir.

Germaniya to'liqsiz o'rta maktablarida asosiy predmetlar bilan bir qatorda tanlab olinadigan kimyo, fizika, chet tillari kiritilgan o'quv dasturlari ham amalga oshirilayapdi. Bu o'quv dasturi tobora to'liqsiz o'rta maktab doirasidan chiqib,

o'rta maktablar va gimnaziyalarni ham qamrab olmoqda.

Fransiya boshlang'ich maktablarida ta'lim mazmuni ona tili va adabiyoti hamda matematikadan iborat asosiy, tarix, geografiya, aholishunoslik, tabiiy fanlar, mehnat ta'limi, jismoniy va estetik tarbiya kabi yordamchi predmetlarga bo'linadi.

Yaponiya maktablari ikkinchi jahon urushidan keyinroq Amerika ta'limi yo'lidan bordi. Lekin shunga qaramay, bu ikki mamlakat o'quv dasturida qator farqlar ko'zga tashlanadi. Yaponiyada o'quv dasturlari jiddiy murakkablashtirilgan asosiy fanlar majmui ancha keng, bir qator yangi maxsus va o'quv fakultativ kurslar kiritilgan. Masalan, umumiy ta'limi maktablarining yangi musiqa ta'limi o'quv dasturiga milliy va jahon mumtoz musiqasini o'rganish ham kiritilgan.

Aftidan, rivojlangan davlatlarda o'quv dasturining rivojlanishi mana shu yo'nalish asosida qurilmoqda. Rivojlangan xorijiy davlatlarda ta'limning mamlakat ichki siyosatiga faol ta'sir etadigan ijtimoiy jarayon ekanligi, e'tirof qilingan haqiqatdir. Shu tufayoli ham chet mamlakatlarda maktab ehtiyojini iqtisodiy ta'minlashga ajratilgan mablag¹ miqdori yildan yilga - ortib bormoqda.

Ma'lumotlarga ko'ra, 80-yillarda AQSH o'quvchilarining 50 yillarga nisbatan reyting ko'rsatkichi 973 dan 893 ga tushib ketgan, Fransiya ham 3 litsey bitiruvchilari va litsey sohasida faoliyat ko'rsatuvchidan biri muvoffaqiyatsizlikka uchratganligi ta'kidlanadi.

Ta'limda ro'y berayotgan bu salbiy holatni bartaraf etish to'ldiruvchi ta'lim zimmasiga tushadi. To'ldiruvchi ta'lim maktabgacha tarbiya muassasalarida, maktab va litseylarda amalga oshirilmoqda. AQSHda bu xizmatga ommaviy axborot vositalarining imkoniyatlari ham safarbar etilgan, Milliy telekompaniya maxsus o'quv kanali orqali 130 soatlik o'quv ko'rsatuvlari tashkil etgan. O'quv jarayonlarini tabaqalashtirib olib borish bo'yicha chet mamlakatlarning ko'pchiligida tadqiqotlar davom ettirilmoqda.

Chet el amaliyotida o'quvchilarni tabaqalantirish odatda boshlang'ich ta'lim kursidan keyin amalga oshirilayotganligi, fransuz pedagoglari esa sinf o'quvchilarini uch tabaqaga:

1. Gomogenlar - matematika va gumanitar yo'nalishda ish olib borsalar bo'ladigan o'quvchilar;

2. Yarim gomogen - tabiiy sikldagi fanlarni o'zlashtirish olishga moyil o'quvchilar;

3. Gegeron - barcha predmetlardan har xil saviyada o'zlashtiradigan o'quvchilarga ajratganlariga to'xtab o'tiladi.

Xulosa qilib aytganada, XX asrning 80-yillarida chet davlatlarda o'zlashtirmovchi va ulgurmovchi o'quvchilarning ko'payib ketishi tabaqalashtirilgan ta'limga ehtiyoj tug'ilganligiga olib keldi.

3.Hamdo'stlik mamlakatlarida kasbiy ta'lim

Rossiyada umumiy ta'lim o'z ichiga boshlang'ich, asosiy va o'rta (to'liq) ta'limni qamrab oladi. O'rta maktabda o'qish muddati 11 yilni tashkil etib, bundan 1-4-sinflar boshlang'ich, 5-9-sinflar asosiy, 10—11- sinflar to'liq o'rta ta'lim dasturi asosida ta'lim oladilar. Ishchi yoshlar uchun kechki maktablar tizimi ham saqlanib qolgan. Keyingi yillarda bunday ta'lim ancha qisqargan. Shu bilan birga ikki yoki undan ortiq smenadagi maktablar ham qisqargan.

Iqtisodiy qiyinchiliklar Rossiyada umumiy ta'lim maktabining bir o'quvchisiga sarflanadigan xarajat miqdori kamayishiga olib keldi. Ta'lim berishning yangi shakllari va nodavlat ta'lim muassasalari paydo bo'ldi. O'rta maktablar va o'qituvchilar o'quv dasturi va adabiyotlarni mustaqil tanlash imkoniyatiga ega bo'ldilar. Ijtimoiy fanlarning mazmuni ancha o'zgardi; siyosatshunoslik, sotsiologiya, iqtisodiyot, huquq kabi ijtimoiy-iqtisodiy fanlar bo'yicha qator fakultativ kurslar tashkil etildi, maktablarda informatika, ekologiya, hayot faoliyati xavfsizligi asoslari kabi yangi predmetlar o'qitila boshlandi.

Rossiyada umumiy o'rta ta'lim maktablari soni 70 mingga yaqin bo'lib, ularda 20 million o'quvchilar tahsil olmoqda.

7 yoshdan 17 yoshgacha bolalarning o'rta ta'limga jalb etilishi jihatidan Rossiya jahonda yuqori o'rinlardan birida turadi, u 81% ni tashkil etadi.

Rossiyada kasbiy ta'lim. Rossiyada kasbiy ta'limning uchta darajasi bor: Boshlang'ich daraja - boshlang'ich kasbiy ta'lim beruvchi o'quv yurtlari (PTU) kvalifikatsiyali ishchi va xizmatchilarni etishtirib chiqaradi. Bularda o'qish muddati, o'quvchining ma'lumot darajasiga bog'liq. 9-sinfni tugatganlar 2-3 yil, 11-sinfni bitirib kelganlar 1 yoki 2 yil tahsil olishadi. Texnikum maqomiga teng bo'lgan 3-4 yillik o'quv yurtlari ham mavjud.

O'rta daraja - amaliyotchi mutaxassislarni tayyorlashga qaratilgan. U ikki asosiy ta'limiy dastur: bazaviy va oshirilgan darajada amalga oshiriladi. Bazaviy daraja dasturini egallagandan so'ng bitiruvchiga «texnik» ixtisosligi beriladi. Oshirilgan darajada yana 1 yil chuqurlashtirilgan holda o'qib chiqadi, unga «katta texnik» ixtisosligi beriladi. Bunday ixtisoslik beradigan o'quv muassasalari texnikum yoki kollejlardir.

Oliy daraja - universitet, akademiya yoki institutlarda beriladi. Oliy ta'limning mazmuniga qo'yilgan talablar, o'quv yuklamasi miqdori va bitiruvchining tayyorgarlik darajasiga qo'yiladigan talablar kasbiy oliy ta'limning davlat standartlari bilan belgilanadi.

Oliy ta'limdan keyingi ma'lumot. Fan nomzodi darajasi Rossiyada diplomli olimning birinchi vizit kartochkasi hisoblanadi. Nomzodlik ilmiy darajasini olish uchun oliy ma'lumotga ega bo'lish, nomzodlik minimumlarini (ular uchta) topshirish, dissertatsiya yozish, uni dissersion kengashda himoya qilish va Rossiya

Federatsiyasi ta'lim vazirligi qoshidagi Oliy Attestatsiya Komissiyasi nazoratidan o'tkazish lozim bo'ladi. Nomzodlik darajasi quyidagi shakllarda olinishi mumkin:

1. Kunduzgi aspirantura;
2. Sirtqi aspiamtura;
3. Tadqiqotchilik
4. Mustaqil.

4.Qiyosiy tahlil natijalari asosida respublikamizda kasbiy ta'limning rivojlanish omillarining o'ziga hosligini hisobga olgan xulosalar

Yuksak taraqqiyotni ta'minlashda «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va «Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi»ning barkamol avlod tarbiyasidagi o'mi va ahamiyatini quyidagi holatlar bilan izohlash mumkin:

Milliy dasturning amalga oshirilishi jamiyatdagi ijtimoiy-siyosiy muhitga ijobiy ta'sir ko'rsata boshladi.

Kadrlar tayyorlash milliy dasturini ro'yobga chiqarish jarayonida shaxsning jamiyatdagi o'z o'mini belgilab olishi faollashmoqda.

Ta'limning milliy modelini amalga oshirish jamiyatda erkin fikrlaydigan shaxsning shakllanishiga olib kelmoqda.

Nazorat uchun savollar:

1. Kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha qiyosiy izlanishlar olib borishning maqsadi va mazmuni nimalardan iborat?
2. Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya, AQSH, Italiya va Yaponiya mamlakatlarida kasbiy ta'lim mazmun nimalardan iborat ?
3. Hamdo'stlik mamlakatlarida kasbiy ta'lim mazmuni nimalardan iborat?
- 4.Qiyosiy tahlil asosida vujudga kelgan kasbiy ta'limning rivojlanish omillari va erishilgan natijalari nimalardan iborat ?

10- mavzu: O'rta-maxsus kasb-hunar ta'limi bitiruvchilarining ishlab chiqarishga moslashuvi (2 soat).

Reja:

- 1.Kasb-hunar ta'limini bevosita ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'lash.
- 2.Ta'limini ishlab chiqarish orqali amalga oshirish shakllari turlari.
- 3.O'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi bitiruvchilar ishlab chiqarish moslashuvchanligi.

Tayanch so'z va iboralar: ishlab chiqarish, jarayonlari bilan bog'lash, o'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi, ishlab chiqarish moslashuvchanligi, dual tizimi, keng profilli, yuqori malakali, prognostik, malakaviy.

1.Kasb-hunar ta'imini bevosita ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'lash. Keng profilli va yuqori malakali xodim uchun asosiy model qilib ilg'or xodimlarni mehnat faoliyatini misol qilib yoki namuna qilib olish kerak. Xodimlarning qobiliyati, malakalari pedagogik kuzatuv va tajriba orqali o'rganiladi. O'rganib chiqilgan natijalar asosida mukammal model yaratiladi. Bunday model xodim-mutaxassislarni shaxsiy sifatleri va fikrlashlarini, bilim darajalari, ko'nikma va malakalari, ish jarayonida qo'llaniladigan metodlarni aniqlashga yordam beradi. Keng malakali xodim-mutaxassisni modeli quyidagicha ko'rinishda tuzilishi mumkin:²

1. *Prognostik* – oldindan bilish va ish rivojini xarakterlash.
2. *Malakaviy*- texnik mazmuniga qo'yiladigan talablar.

1. Bu maqsadda maxsus ruxsat etilgan va tasdiqlangan hujjatlarni: maqola, qo'llanma, ilmiy-texnik kutubxona axborotlardan turli xil ilmiy tashkilotlar, dissertasiyalar, axborot va konferensiya materiallaridan keng foydalaniladi.

2. Ishchi-xodimlarni malakaviy tayyorlashda ishlab chiqilgan talab va mazmun. Oldindan tashxislangan ma'lumotlar modelda qayd qilinib ilmiy tayangan holda xodimni malakasini oshirishga imkon beradi. SHu bilan birga didaktik prognozni ham ajratish zarur bo'ladi. O'quv rejasini va dasturlarni mukammalligidan va ishchi reja ustida ishlashda tashxisli ma'lumotlar zarur.

Rivojlanishning ilk bosqichlaridayoq pedagogik faoliyat o'z o'rnini topib oldi. Bugungi kunga kelib ilm va fan va ishlab chiqarishning o'zaro bog'liqligini hamda malakali pedagogika bu sohalarida o'zining ta'sirini ko'rsatib kelmoqda. Buni yana samarali shakllantirish uchun pedagogik qonuniyatlarni bilish kerak bo'ladi.

Ular quyidagilardan iborat:

2.Ishlab chiqarish turiga qarab xodimlarni shu sohaga tayyorlash.

Ishlab chiqarish turiga qarab o'qitish dasturlari 3 ta katta guruhga bo'linadi:

- Yakka holda ishlab chiqarish
- Guruhlab ishlab chiqarish
- Ommaviy ishlab chiqarish

Ishlab chiqarishning har bir turi o'zining texnik jarayonlariga ega bo'lib, shu bilan birga o'zining shakllariga ham egadir. Ishlab chiqarishning u yoki bu turidan qat'iy nazar bir sexning o'zida 3 ta ishlab chiqarish turi mavjud bo'lishi mumkin.

Yakka holda ishlab chiqarish – o'z xarakteriga ko'ra o'zining afzalliklariga ega bo'lib, u yoki bu operatsiyalarni universal uskunalarda bajarish imkonini berib,

---

¹¹ O'.Q.Tolipov. va boshq. Kasbiy pedagogika. – T.: TDIU, 2001.

mahsulotga qo'yiladigan turli talablarni aniq bajarish imkonini beradi. Mutaxassisdan o'lchov asboblariidan to'g'ri foydalana bilishni talab etadi.

Guruhlab ishlab chiqarish – bu tur yakka holda ishlab chiqarishdan ozgina farq qilib, bunda chiqariladigan mahsulot donalab emas, balki qism-qism qilib ishlab chiqarishga mo'ljallangan bo'ladi. Har bir operatsiya alohida-alohida uskunalarda bajariladi. Bu yerda ishlab chiqarish xizmati ko'rsatish ya'ni moslash, sozlash, kichik ta'mirlash ishlari maxsus ishchilarga yuklatiladi.

Ommaviy ishlab chiqarish – ularning ish joylarida tinimsiz ravishda qaytarilishi bilan bu operatsiyalar ish joyida xarakterlanadi. Sexlardagi asboblarning sifati va samaradorligi ishlab chiqarilayotgan mahsulotga mos bo'lishi kerak.

3.Bosqichli o'qitish nazariyasi. Texnologik bilimlarning uzluksizligi

Ta'limning asosiy maqsadi - zamonaviy ilmiy bilimlarni egallagan, mustaqil fikrlash va muammolarni yechish imkoniyatiga ega bo'lgan ma'naviy jihatdan boy shaxslarni shakllantirishdir. Jamiyat rivojlanar ekan, hayotiy talablarning darajasi ham ortib boradi. Demak, ilmiy bilimlarning hajmi kengayib, ilmiylik darajasi chuqurlashib borar ekan, mantiqiy fikrlash va muammolarni tezda hal etishga bo'lgan talab yanada kuchayib boradi. Bu fikrdan kelib chiqqan holda ta'lim tizimi bugungi kun talabinigina hisobga olgan holda emas, balki kelajak talablarini aniqlagan va hisobga olgan holda ish olib borishi kerak degan xulosaga kelamiz. Chunki, bugungi kun talablari kelajakda jamiyatning asosiy o'zagiga aylanadi. Demak, ta'lim tizimi talabalarni bugungi kundagi hayotga emas, balki kelajakdagi hayotga tayyorlashi lozim. Bu ham ta'limning o'ziga xos xususiyatlaridan biridir.³

Didaktik tizim negizini tarbiyaviy o'quv jarayoni tashkil etib, u o'z vaqtida 2 bosqichga bo'linadi.

- a) doimiy
- b) dinamik

Buning asosida o'quv dasturlar ishlab chiqishni asosiy va maxsus jarayoni, kerakli kasb olingan kasb ta'limiga muvofiq aniq va puxta shu bilan bir qatorda o'zaro bog'liqlikda dastur asosida olib boriladi.

Asosiy o'quv jarayoni – bu bosqichda ta'lim oluvchilar umumiy talablarga javob beruvchi bilim, malaka va ko'nikmalarga ega bo'lib, ular shunday bilim oladilarki, u ilmiy-texnik o'zgarishlar ta'siriga mos keladi. Umumiy mehnat egallangan bilim, ko'nikma va malakalarga kasbiy bilimlarga asos bo'lib, uning mustahkamligi ishlab o'qitishni samaradorligiga olib keladi. Asosiy o'quv jarayonida ta'lim oluvchilar egallashi lozim bo'lgan bilimlar kelajakdagi uning faoliyati, mehnat turi va ishlab chiqarishdagi egallaydigan o'rniga bog'liq bo'ladi.

---

³? Uzbekiston Respublikasining "Ta'lim tuzilishidagi Konuni" Toshkent 1997 yil.

Asosiy bilim berish jarayoni maxsus bilim berishni negizi bo'lib xizmat qiladi, shuning uchun ta'lim oluvchi ko'rsatilgan fanlar bo'yicha nazariy va amaliy mashg'ulotlarni mustahkam egallab bormog'i lozim.

Maxsus o'quv jarayoni – asosiy o'quv bosqichdan maxsusga o'tish sekin-asta ro'y berib, butun o'quv jarayoni shu maqsadlarga qaratilgan vaqt ichida olib boriladi. Maxsus bosqichda o'qitish tanlangan kasbga yo'naltirish bo'yicha olib borilib, o'qitish jarayoni shu sohadagi texnik va texnologik rivojlanish talablariga javob bermog'i lozim, ammo markazlashtirilgan tartibda ishlab chiqilgan o'quv dasturi xo'jalik sohasidagi yoki korxona talablariga javob Bera olmaydi, chunki bir sohada texnologik jihozlarning bir turi o'rganilsa, ikkinchi turida mutaxassislarni tayyorlashda turli sohalar bo'yicha o'qitish afzaldir.

Maxsus o'qitish jarayonida ta'lim oluvchilarni korxonaning xususiyatlari bilan aniq va mukammal tanishtirish jarayonida uning korxonadagi hamma ish turlarida egallagan bilim va malakasini amalda qo'llay olishni ta'minlash lozimdir. Ta'lim oluvchilar ishlab chiqarishdagi texnik va texnologik jarayonlar, qurilma va moslamalar haqida bilim olib amalda qo'llay bilishlari kerak. Maxsus o'qitish jarayonida o'qituvchi ustaning ishlab chiqarish jarayoniga o'qitishda quyidagilarga erishmog'i lozim:

- Ta'lim oluvchini hozirgi zamon texnika jarayoni metodlari va zamonaviy metodlarga, qurilmalarda ishlashni o'rgatish;
- Mehnatni tashkil etish metodi ham ta'lim oluvchini zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalariga, kasbiy malakasiga qarab turli ish operatsiyalarini bajarishni zamonaviy texnologiya talabiga javob beruvchi ishlab chiqarishni tashkil etish;
- Ta'lim oluvchini ish me'yorini bajarishga yondoshishga o'rgatish;
- Korxonadagi ish chizmalarini to'g'ri o'qishga, texnologik hujjatlardan to'g'ri foydalanishga o'rgatish;
- Korxona jamoasida ta'lim oluvchi ishidan muhim tarbiya sifatida foydalanish;
- Ta'lim oluvchini mehnat xavfsizligi, ishlab chiqarishdagi va yong'in xavfsizligi talablariga amal qilishga o'rgatish;
- Ta'lim oluvchini ish o'rni va ish qurollariga nisbatan javobgarlik va qadrlash hissini singdirish;
- Ta'lim oluvchida ish madaniyati haqida taassurot berish, ish joyini to'g'ri tashkil qilishni o'rgatish;

Umuman olganda, bugungi kunda shunday mutaxassis kadrlarni tarbiyalashga erishish kerakki, u anglagan holda ish unumdorligini oshirishga o'z hissasini qo'shsin. Ularni ishlayotgan korxonaning obro'si, ish sifatini oshirish ruhida, mehnat intizomiga qat'iyan rioya qilish ruhida tarbiyalash lozim.

4.Ishlab chiqarish ta'limining davrlari. Boshlang'ich, tayyorgarlik, kasbni o'zlashtirish va yakunlash davri

Boshlang'ich davr – bu vaqtda ta'lim oluvchilar o'zlarini ustalarini tanimaydilar, bir-birlarini ishlab chiqarish jarayoni haqida to'liq ma'lumotga ega bo'lmaydilar. O'quv ustasi har bir ta'lim oluvchini shaxsiy xususiyatlarini o'rganib, ularda ish joyini, kasbni tanlashga qiziqishni uyg'otib mehnatga bo'lgan umumiy talablar, ish sharoiti bilan tanishtiradi. Usta ta'lim oluvchilarni texnik to'garaklarga qiziqtirib, ishlab chiqarish sohasi bo'yicha faxriylar bilan uchrashuvlar tashkil etadi. Bu bosqichda tashkiliy ishlar ko'proq olib borilib, ta'lim oluvchilar asosan o'zaro bir-barlari bilan va ish jarayoni bilan tanishadilar. Bu jarayonni ishlab chiqarishga, ta'lim berishga aloqasi bo'lmaydi va bu davr ikki hafta davom etadi.

Tayyorgarlik davri – bu vaqtga kelib ta'lim oluvchilar aniq ish turlari bilan tanishib, ularni o'quv-ishlab chiqarish, mehnat faoliyati ishlab chiqaruvchi xarakterga ega bo'ladi. Guruhda usta ishonadigan o'z-o'zini boshqaruvchi organlar faoliyat ko'rsatib, bu vaqtga kelib usta quyidagi masalalarni hal qiladi: ish o'rnini tashkil etish, mehnat xavfsizligiga rioya qilish, ishlab chiqarishda intizomli bo'lish, ish qurollarini asrab-avaylash, shaxsiy gigiena va sanitariya qoidalariga rioya qilish va boshqalar. Ta'lim oluvchilarni ish jarayoni texnik hujjatlarni o'rganish, moslamalarni sozlash, ish o'rnini ishga tayyorlash, ishlab chiqilgan mahsulotning sifatini tekshirishdan iborat bo'lib, ular oddiy ish jarayonlarini o'rganib boradilar.

Kasbni o'zlashtirish davri – ish jarayonlarini o'rgangandan so'ng olingan bilim va malakalarni mukammalashga o'tiladi. Buning uchun shunday ishlar tanlanadiki, ish jarayonida yangi o'rnatilgan mavzu va undan oldingilari qamrab olinadi. SHunda ta'lim oluvchilarda egallangan bilim shakllanish xususiyatlari rivojlanadi.

Nazorat qilish va yakunlash davri – bu muddatning asosiy vazifasi faqatgina olingan bilim va malakalarni mustahkamlab qolmay, balki ularni zamonaviy moslama va qurilmalardan foydalangan holda mukammalashib borishidir. Ishlab chiqarish ilg'orlari va faxriylarining ishlarini o'rganish, o'zlashtirib olish ta'lim oluvchida ishlab chiqarish amaliyoti jarayonida mustaqillik hissini shakllanib borishiga yordam beradi. Ta'lim oluvchilar mehnat jamoasi oqimiga kirib jamoada tarbiyalanib shaxs sifatida shakllanib boradilar.

SHunday qilib, ta'lim oluvchilar berilgan muddat oxirida mustaqil tarzda barcha ishlarni rejalashtirishi o'z ish joylarida ilg'or usullarni qo'llashlari, chizma va texnologik hujjatlardan foydalanishlari va shu bilan birga ishlab chiqarishdagi yutuqlarga erishishga intilishlari, vaqtni va xom-ashyoni tejashlari, mehnat xavfsizligi qoidalariga va talablariga javob berishlari kerak bo'ladi.

Kasb-hunar ta'imini bevosita ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'lash

Mehnat bozori xalq xo'jaligining turli sohalari uchun malakali kadrlarni talab qiladi. Unda oddiy mutaxassisdan, to yirik tashkilotchi rahbarlargacha barchasi uchun talab o'zi egallab turgan lavozimiga mos malakaga ega bo'lishi hisoblanadi. Kasbiy malakaga ega bo'lish esa respublikamizda o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, oliy ta'limdan keyingi ta'lim va malaka oshirish orqali amalga oshiriladi. Kasb-hunar ta'imini **bevosita ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'lab olib borish** bo'lg'usi mutaxassislarning yuqori malakali bo'lishlarini ta'minlaydi.

Dual ta'lim tizimining quyidagi qator ustunliklari mavjud:

-o'qitish jarayoni bevosita amaliyot bilan birgalikda olib boriladi. Unda ta'limning taxminan 40%ga yaqin nazariy bilim berilsa, 60%dan ziyodrog'i bevosita ishlab chiqarish korxonalari yoki qishloq xo'jalik bilan bog'liq sohalarida olib boriladi;

-o'qish jarayonini tashkil qilishda tahsil oluvchilarning kasbiy malaka olishga bo'lgan talab va ehtiyojlari jadal suratda amalga oshiriladi;

-o'qish bevosita ishlab chiqarish bilan birgalikda amalga oshirilganligi sababli moliyalashtirish mexanizmi yengillashadi;

-o'qish jarayoniga korxonalar jalb qilinganligidan ijtimoiy hamkorlik yo'lga qo'yilganligi sababli kuchli iqtisodiy va siyosiy aloqadorlik usulining paydo bo'lishiga olib keladi;

-xalq xo'jaligining davlat tuzilmasi, shuningdek, nodavlat xususiy tadbirkorlik nuqtai nazaridan ham foydali moliyaviy usul hisoblanadi;

-xalq xo'jaligining rivojlanishida zarur bo'lgan o'rta pog'onada malakali kadrlarning bandlik darajasi yuqori bo'ladi.

Ayni paytda dual ta'lim usuli kamchiliklardan xoli emas:

- ta'lim muassasalarida tahsil oluvchilarga kasb-hunar sirlari nisbatan tor ixtisoslik doirasida o'qitilganligi uchun jamiyatda va xo'jaliklarda

ishlash uchun keng imkoniyat yaratilmaydi;

-birgina yo'nalishda malaka oshirilgani sababli ular yaqin ikkinchi bir yo'nalishga moslashuv mexanizmi cheklangan;

-kasb - hunar ta'limini amalga oshirish o'ziga xos berk xarakterga ega;

-tor mutaxassislik berilganligi mutaxassis shaxsning tashabbuskorligi va erkinligi chegaralangan bo'ladi;

-taklif qilinayotgan o'quv muassasalarini ishlab chiqarish korxonalarining smeta xarajatlariga bog'liqligi uchun ko'p sondagi tinglovchilar malaka oshirishdan foydalana olmaydi.

3.Ta'limini ishlab chiqarish orqali amalga oshirish shakllari va turlari.

Talabalarning korxonada ishlab chiqarish ta'lim olishlaridan asosiy maqsad – ularning kasbiy ko'nikma va mahoratlarini oshirish, kasbiy bilimlarni kengaytirish

va chuqurlashtirish, ilgor ishlab chiqarish tajribasi bilan tanishtirish, ishlab chiqarish amaliyotiga tayyorlash va shular asosida kasb-hunar kollejlari tugatgandan so'ng ishlab chiqarishda mustaqil faoliyat ko'rsatishga o'rgatishdan iboratdir.

Talabalarni korxona ustaxonalarida o'qitish – malakasi kichik mutaxassislarini tayyorlashdagi xal qiluvchi davr hisoblanadi. Bu yerda talabalar ishlab chiqarish holati, yangi jixozlar va texnologik moslamalar, zamonaviy texnologik jarayonlar bilan tanishadilar.

Har bir kasb va mutaxassislik bo'yicha bevosita korxonada o'qitish hajmi, mazmuni va muddatlari mutasaddi tashkilotlar tamonidan tasdiqlangan o'quv dasturlariga muvafiq belgilatgadi.

KXX o'quv rejaga muvofiq korxonalarda ishlab ishlab chiqarish amaliyotiga ajratiladi.

Ishlab chiqarish amaliyoti. Ishlab chiqarish amaliyoti kasbiy tayyorgarlikning yakuniy bosqichini tasvirlaydi va o'qitishning so'nggi oylarida o'tkaziladi.

Korxona sexlarida o'qitishni tashkil qilish shakllari.

O'quvchilar ishlab chiqarish ta'limini korxonalarda gurux ustasining rahbarligida o'tadilar.

O'qitishni tashkil qilishning eng ko'p tarqalgan shakllari quyidagilardir:

- guruxlarni korxona yoki tashkilot ajratgan mustaqil o'quv uchastkalarida o'qitish;
  - o'quvchilarni alohida-alohida brigadalarga bo'lib ishlab chiqarish uchastkalarida o'qitish;
  - o'quvchilarni malakali ishchilar brigadalari tarkibida o'qitish;
  - o'quvchilarni murakkab mashina va mexanizmlarga xizmat ko'rsatish bo'yicha individual ish o'rinlarida o'qitish;
  - korxonaning shtatli ishchi o'rinlarida ishlab chiqarish amaliyotini o'tish.
- Gurux o'quv ishini tashkil qilishning u yoki bu shakli qator shartlarga:
- o'quvchilar o'rganayotgan kasb va mutaxassisliklardagi ishchilarning mehnatlarini tashkil qilish shakllariga;
  - texnologik jarayonning tashkil qilinishiga;
  - beriladigan ishlar ko'lamiga bog'liq bo'ladi.

O'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi bitiruvchilarning ishlab chiqarishga moslashuvchanligi. O'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi bitiruvchilarning ishlab chiqarishga moslashuvchanligi ularning ta'imni bevosita ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'lash, ta'limini ishlab chiqarish jarayonida amalga oshirish orqali shakllantiriladi.

Tayanch ishlab chiqarish korxonalari ustaxonalaridagi mashg'ulotlar.

O'quvchilarni ishlab chiqarish talimi uchun korxonalarga ko'chirish o'quvchilarni ishlab chiqarish sharoitlarida o'qitishga o'tkazish - kasbga tayaylashda eng muhim bo'qichidir. Buni malakali ishchining mustaqil ishining muqaddimasi desa bo'ladi. O'quvchilarning sex rahbarlari, ishlab chiqarish ilg'orlari, o'quv yurtlarini ilgari bitirib chiqqanlar, taniqli kishilar va boshqalar bilan uchrashuvlarini tashkil qilish maqsadga muvofiqdir.

Sex boshlig'i va ishlab chiqarish ilg'orlari korxonaning ajoyib an'alarini gapirib berishlari hamda o'quvchilarni bu an'alarini davom ettirishga da'vat etishlari orqali o'quvchilarda ushbu korxona undagi mehnat jarayoniga mehirni uyg'atadi. Bu esa o'quvchilarning **ishlab chiqarishga moslashishlarini shakllantirishni** osonlashtiradi.

O'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi bitiruvchilarning ishlab chiqarishga moslashuvchanligini shakllantirishda ayniqsa ishlab chiqarish amaliyotlarining o'rni katta.

Ishlab chiqarish amaliyoti tayanch ishlab chiqarish korxonasi ish o'rinlarida tashkil etiladi. Korxona odatda, amaliyotga xabarlik qilish uchun muhandis-texnik xodimlar va malakali mutaxassislarni ajratadi. Ta'lim olishning bu davrida talabalar **korxonada mustaqil ishlashga** to'liq tayyorlanadilar.

Ishlab chiqarish amaliyoti jarayonida yechiladigan vazifalarga quyilagilar kiradi:

- talabalarining ishlab chiqarish sharoitlariga ijtimoiy, psixologik va fiziologik jihatdan moslashishi;

- kasbiy bilim, ko'nikma va maxoratlarni takomillashtirish; tanlangan kasb bo'yicha ixtisoslashtirish;

- murakkab ishlab chiqarish ishlarini bajarishda mustaqil ishlash tajribasini to'plash;

- progressiv texnologiyalar va zamonaviy jihozlarni, mexanizatsiyalashtirish va avtomatlashtirish vositalarini o'rganish;

- yuqori unumli asbob va moslamalarni, ishlab chiqarish ilg'orlari tajribasini o'zlashtirish;

- korxona texnik va texnologik hujjatlarni, ish o'rinlarida mehnatni ilmiy tashkil qilish masalalarini o'rganish;

- ko'nikma va maxoratni shakllantirish, bilimlarni amaliyotda qo'llash, murakkab ishlab chiqarish vazifalarini yechishdan iboratdir.

Nazorat savollari:

1.Kasb-hunar ta'imini bevosita ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'lash qanday amalga oshiriladi?

2. Ta'limini ishlab chiqarish orqali amalga oshirishning qanday shakllari va turlari mavjud.

3. O'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi bitiruvchilar ishlab chiqarish moslashuvchanligi qanday amalga oshiriladi?

4. Dual ta'lim tizimining qanday ustunliklari mavjud?

5. Dual ta'lim tizimining qanday kamchiliklari mavjud?

6. Ishlab chiqarish amaliyotining asosiy vazifalariga nimalar kiradi?

12-mavzu: Ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi aloqalarni amalga oshirish jarayonlari (2soat).

Reja:

1. Kichik mutaxassislarning o'qishni tugatgandan so'ng korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlariga kirishib ketish jarayonining ijtimoiy jihatlarini

2. Kichik mutaxassislarning o'qishni tugatgandan so'ng korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlariga kirishib ketishning psixologik jihatlarini

Tayanch iboralar: Kasbiy ishlab chiqarish faoliyati, chiqarish faoliyatiga moslashuv, kasbiy moslashuv, pedagogik e'tiqod, pedagogik mahorat, pedagogik etika, ilmiy-ijodiy faoliyat, maqsadga qaratilganlik, intellektning yuksak darajasi, faoliyat sohasi, muloqot sohasi, o'z-o'zini anglash sohasi.

1. Kichik mutaxassislarning o'qishni tugatgandan so'ng korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlariga kirishib ketish jarayonining ijtimoiy jihatlarini

Hozirgi kunda jamiyatimizda ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarning jadal amalga oshirilishi, ta'lim tizimining bosqichma-bosqich isloh qilib borilishi - mupakkab ijtimoiy hodisa sifatida umume'tiborli va ma'naviy qiziqishiga molik jarayonga aylandi. Ta'lim tizimining umumiy maqsadi teng huquqli va demokratik davlat talabiga javob beruvchi jamiyat a'zolarini tarbiyalab berishdan iboratdir.

Kasbiy ishlab chiqarish faoliyatiga moslashuv yordamida inson hayotiga, ijtimoiy munosabatlar rivojlanishiga ma'lum ta'sir ko'rsatish mumkin. Mutaxassislarning ishlab chiqarishga moslashuvning ijtimoiy uyg'unlashuvi jamiyatni taraqqiy ettirishning muhim omili hisoblanadi.

KHKlarda bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashdagi murakkab muammolar qatorida ishlab chiqarish faoliyatiga moslashuv ham o'ziga xos o'rin tutadi. Ayniqsa, ta'limni modernizatsiyalash bilan bog'liq islohotlarning joriy bosqichida ishlab chiqarish faoliyatiga moslashuv muammosi yanada yorqin va aniq namoyon bo'lmoqda. Bo'lajak mutaxassislar tayyorlashning mazmuni kasbiy, amaliy, psixologik, metodik, tadqiqiy faoliyat turlari bilan bir qatorda ishlab chiqarish jarayoniga moslashuv bilan boyib bormoqda.

Darhaqiqat, O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida ta'lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik asosda ekanligi ta'lim to'g'risidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplaridan biriga aylandi. Bo'lajak mutaxassisning ishlab chiqarish jarayoniga moslashuv muammolarini o'rganish ijobiy hal qilish uchun, avvalambor, bu tushunchaning mohiyatini va ijtimoiy-ma'naviy asoslarini aniqlash va uni takomillashtirish yo'llarini bilish zarur.

Bugungi ilmiy dunyoqarash ishlab chiqarish jarayoniga moslashuvga "ijtimoiy hayotning barcha tomonlarini qamrab oluvchi ijtimoiy tizim elementi" sifatida yondashiladi.

«Ishlab chiqarishga moslashuv» tushunchasini oydinlashtirishda inson faoliyatining natijasi sifatidagi talqinini tushunishgina emas, balki uning ijrochisi sifatida insonning o'ziga urg'u bepiladi, muayyan moddiy-ma'naviy qadriyatlar esa subyekt kasb-hunari rivojlanish tipining vositasi va usullari sifatida qaraladi. Shu jihatdan olganda moslashuv atamasini «individdning me'yoriy rivojlanishi» sifatida tushunish mumkin.

Kasbiy moslashuv ikki asosiy shaklda namoyon bo'ladi: birinchidan, insonning ular tomonidan yaratiladigan moddiy va ma'naviy boyliklarni yaratishga ishtiroki natijasi, ikkinchidan, inson shaxsining yaratgan haqiqiy boyliklari.

Inson kuchi-qudrati mehnat faoliyati, ong, axloqiylik ijtimoiy munosabatlarning yaxlit tizimi bilan belgilanadi, jamiyatning birinchi tahliliy kesimiga muvofiq, bir tomondan, ijtimoiy turmush, bazis bilan va ikkinchi tomondan ijtimoiy ong va ustqurma bilan belgilanar ekan, an'anaviy ravishda jamiyatning moddiy va ma'naviy tayyorgarligi ilgari suriladi.

Ishlab chiqarish jarayoniga moslashuv sifat jihatlarini o'z navbatida faoliyat bilan bog'liqdir.

Faoliyat umuman olganda - bu jonli tizimlarning tashqi muhit bilan o'zaro hamkorligi asosidagi adaptiv yo'naltirilgan faolligidir. Inson faoliyatiga kelganda esa uni odamlarning ijtimoiy yo'naltirilgan faoliyati sifatida belgilash mumkin. Moslashuv esa mana shu faoliyat usulining o'zginasidir.

Haqiqatdan ham istalgan ishlab chiqarishga moslashuv u ijtimoiy faoliyat bo'ladimi, individual faoliyat bo'ladimi, qanday bo'lmasin faoliyatni taqozo etadi, biroq har qanday faoliyatni emas, **balki jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy, ishlab chiqarish sohalaridagi ijobiy o'zgartirishlarni nazarda tutuvchi "faoliyat usuli" nigina ishlab chiqarishga moslashuv sifatida talqin qilish maqsadga muvofiqdir.**

Ishlab chiqarishga moslashuvni rivojlantirish usuli sifatidagi faoliyat eng avvalo **ma'naviy, kasbiy-ijodiy faoliyatni** o'z ichiga oladi.

Mana shu faoliyat davomida madaniy qadriyatlar yaratiladi. Aynan ishlab chiqarish jarayoniga moslashuv insonning faol faoliyati shaklida ijtimoiy

rivojlanish va inson shaxsi shakllanishining omiliga aylanadi. Chunki shaxs faqat ma'naviy faoliyat jarayonida shakllanadi.

Shaxsning chinakam ishlab chiqarishga moslashuvi to'g'risida **ko'plab ta'limiy sifatlar, shu jumladan qadriyatlar birgalikda**, jamuljam namoyon bo'lgan taqdirdagina so'z yuritish mumkin. O'zligini anglash faoliyati shaxsning yuksak faolligi ko'rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Busiz shaxsning mustahkam qadr-qimmatli yo'nalishlarini va yangicha tafakkumi tarbiyalash mumkin emas. O'zligini anglash faoliyatning umumiy darajasi, qadriyatlarni tushunishdagi muayyan birlik kishilarning o'zaro bir-birlarini tushunishlari uchun ham shart-sharoit yaratadi, mezonlarning umumiyligini belgilab beradi. Ana shu mezonlar yordamida shaxs o'zini, o'z fazilatlarini va nuqsonlarini baholaydi, tegishli jamiyatdagi munosabatlar shakllanadi, o'zaro ishonch va ijodiy faoliyat uchun qulay muhit yaratiladi. Shunday qilib, o'zini anglash faoliyati - bu inson tomonidan o'z turmush tarzini, aniq hayotiy vaziyatlardagi xatti-harakatlarini erkin tanlashining, u yoki bu ijtimoiy masalalarni hal etish chog'ida o'z nuqtai nazarini aniqlashning ma'naviy shart-sharoitidir.

Shaxs faoliyati ma'naviy ishlab chiqarish sohasi bilan belgilangan holda ham ongning, ham o'z-o'zini anglashning shakllanishi va namoyon bo'lishini, shuningdek, tafakkur faoliyatini qamrab oladi.

Kasbiy faoliyat me'yorlari dunyoqarash bilan bog'liq ko'rsatmalarning maxsus uzatuvchisi bo'lishi mumkin. Kasb-kor faoliyati va unga moslashuv me'yorlari kasb-hunar faoliyati va muomala jarayonida dunyoqarash tusini kasb etib, odatiy faoliyat me'yorlari va kasb-kor tafakkuri me'yorlarining o'zaro munosabati muammolari orqali shakllanadi.

O'quvchi bilimining kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatiga moslashuvni egallab olish vositasi sifatida talqin qilinishi taraqqiyrarvar pedagogik tamoyillar uchun an'anaviy hisoblanadi.

Yan Amos Komenskiy o'quvchilarga ishlab chiqarish faoliyatiga moslashish vositasi bo'lgan bilim beruvchi o'qituvchilik kasbini nihoyatda muhim deb hisoblar edi. U «Yuksak faoliyatli, bilimli, axloqiy kishigina o'qituvchi bo'lishi mumkin» deb yozgan edi. Ta'limning muvaffaqiyati eng avvalo o'qituvchining faoliyatiga, uslubiy yo'llarni bilishiga, ishdagi g'ayratiga, bolalar muhabbatiga bog'liq deb hisoblar edi: «Hech kim o'zida bo'lmagan narsani boshqa birovga berishi, o'zi rivojlanmagan, tarbiyali, bilimli bo'lmagan holda boshqani rivojlantira olishi, tarbiyalashi, bilimli qilishi mumkin emas. U o'z tarbiyasi va bilimi ustida ijodiy ishlagan taqdirdagina tarbiyalashga qodir bo'ladi».

K.D.Ushinskiy o'quvchining kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatiga moslashuviga katta ahamiyat berar ekan, u «ko'p narsa o'quv yurtidagi tartibga bog'liq, biroq eng asosiysi hamma vaqt tarbiyalanuvchi bilan yuzma-yuz qoluvchi tarbiyachining

shaxsiga bog'liq bo'ladi: **tarbiyachi shaxsining yosh qalbga ta'sirini** darsliklar bilan ham, axloqiy pand- nasihatlar bilan ham, jazolash va rag'batlantirish tizimi bilan ham almashtirib bo'lmaydi. ...Har bir ustozda... faqat o'qitish uquvigina emas, balki xarakter, izchillik va ishontirish muhimdir..., tarbiyada hamma narsa tarbiyachi shaxsiga asoslanishi kerak», deb uqtiradi.

A.V.Barabanshikovning kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv muammosiga qarashlari e'tiborlidir. U ushbu muammoni quyidagicha talqin qiladi: **«pedagogik e'tiqod va mahorat, pedagogik etika va kasbiy-ishlab chiqarish fazilatlar** o'quv-tarbiya ishlari uslubi va o'quvchining o'z ishiga, o'ziga munosabati sintezidir». Faoliyatning integrativ funksiyasini qayd etib va uning butun jamiyatni rivojlantirishdagi ahamiyatini belgilab quyidagi fikmi ilgari suradi: **«Umumiy faoliyat uning kasb mahoratining** asosi bo'lib xizmat qiladi. Ular o'rtasidagi aloqa shunchalik bevositaki, to'liq asos bilan: kasbiy- ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv pedagogik jarayon shapoitida umumiy faoliyatning o'ziga mos tarzda namoyon bo'lishidir deyish mumkin».

Shaxsning kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatiga moslashuvini shakllantirish bilan bog'liq muammolarni G'arb va Sharqning xorijiy pedagog olimlari asarlarida ham uchratamiz.

Shu munosabat bilan **S.SHmidtning** quyidagi fikrlariga qo'shilmaslik mumkin emas: «Shuni aytishim kerakki, yillar o'tgan sari har qanday mutaxassis o'qituvchi bo'lavermaydi degan fikrga kelmoqdaman. O'qituvchilik hammaga ham nasib etavermaydigan noyob xislat. Ko'p narsani bilish, o'quvchilar bilan muomala qila olish, o'qitishning turli usullarini egallab olish mumkin, hatto tashqaridan qaraganda o'z ishining ustasi bo'lish mumkin, biroq o'quvchilarga nisbatan doimiy jonli qiziqish bo'lmasa, ularning fikrlashlari bilan qiziqmasang, ular bilan munosabatda bo'lishga ehtiyoj, intilish sezmasang, qalban o'quvchilardan yiroq bo'lsang - sen pedagog emassan». S.Shmidtning g'oyalari amerikalik olimlarning ushbu muammoga qarashlariga hamohangdir. Amerikalik tadqiqotchilar madaniy merosni uzatish, o'tmish va bugungi kun qadriyatlarini saqlab qolish, faoliyatga oshno qilish, shaxsni yuksaltirishni ta'limning an'anaviy maqsadi deb hisoblaydilar.

AQShda ta'lim oldiga qo'yiladigan maqsadlardan kelib chiqib, amerikalik olimlar o'qituvchi shaxsiga qo'yiladigan bir qancha talablarni qayd etishadi. **Dyuining fikricha** o'qituvchi o'z vazifasini «...talabaning faoliyatini xayrixohlik bilan, majbur qilmasdan boshqarishi zarur». O'qituvchining o'quvchilar bilan to'g'ri munosabatda bo'la olishi, uning odobi va shaxsiy fazilatlarini kasbiy- ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvning asosiy komponentlaridan biri, deb tan oladi.

O'qituvchining ma'naviy boyligi, uning axloqiy sofliqi insonparvarlikning garovi bo'lib xizmat qiladi. Chunki o'qituvchining ziyoliligi - bu eng avvalo uning

kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvga bo'lgan munosabatidir. U birinchi navbatda ta'lim darajasi, ish turi, kasb-hunar tayyorgarligi bilan emas, balki shaxsning nechog'li qadriyatlarga yo'nalganligi bilan belgilanadi.

Kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga **moslashuvini shakllantirish- ning asosiy sharti**, bizning fikrimizcha, unda kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvga bo'lgan ehtiyojni shakllantirishgina emas, balki uning o'z «mendan» iborat kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvini idrok etishga tayyorligi ham hisoblanadi.

Nemis pedagoglari kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga **moslashuvni ilmiy-ijodiy faoliyat sifatida belgilaydi**. Ilmiy-ijodkorlik muammoni mustaqil hal etish malaka va ko'nikmalarini tarkib topdiradi, ilmiy mehnat uchun zarur bo'lgan shaxs sifatlarini shakllantiradi, o'quvchilarda ijtimoiy hayotga tayyorgarlikni rivojlantiradi.

O'quvchi ijodiyoti muammolarini tadqiq etuvchi Drager kasbiy- ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvning **quyidagi prinsiplarini ko'rsatadi**:

- ijodiy tafakkur va harakat birligi;
- ijodiy faoliyatda individuallik va ijtimoiylikning birligi;
- ongliklik va intellektuallik birligi .

Ijodiy fikrlash muammoni ko'ra bilishdan, vazifa bilan uni hal etishning mavjud bo'lmagan yo'li o'rtasidagi, tan olingan ijtimoiy yoki individual zaruriyat bilan uni amalga oshirishning mavjud bo'lmagan imkoniyatlari o'rtasidagi ziddiyatni anglashdan boshlanadi. Xulosa qilib aytganda, kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv haqida yuqorida keltirilgan fikrlarni tahlil qilish uning asosiy belgilarini ajratib ko'rsatish imkonini beradi. Ular quyidagilardir:

- **birinchidan**, kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv O'quvchilarning ijodiy faoliyatini ifodalaydi va o'quvchining malakasi ishlab chiqarish faoliyatining sifat ko'rsatkichi hisoblanadi;

- **ikkinchidan**, kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv o'quvchi tafakkurining shakllanish jarayoniga asoslanish bilan birga o'z navbatida unga ta'sir ko'rsatadi;

- **uchinchidan**, kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv o'zida nafaqat yakunni, balki kasbiy faoliyat jarayonida o'quvchining qayta o'zgarishi jarayonini ifodalaydi.

Mutaxassislarining o'qishni tugatgandan so'ng korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlariga kirishib ketishning ijtimoiy jihatlar sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

- **kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatiga moslashish-kirishib ketish vositalari**: o'quvchi bilimi. ko'nikma va malakasi, qat'iy psixologik asoslar, kasbiy mahorat, kasbiy-ishlab chiqarish fazilatlarini mutaxassisning jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy, ishlab chiqarish sohalaridagi ijobiy o'zgartirishlarni nazarda tutuvchi va

ta'minlovchi ma'naviy, kasbiy-ijodiy faoliyat;

- kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv - kirishib ketish **prinsiplari**: ijodiy tafakkur va harakat birligi, ijodiy faoliyatda individuallik va ijtimoiylikning birligi, ongliklik va intellektuallik birligi.

2. Kichik mutaxassislarining o'qishni tugatgandan so'ng korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlariga kirishib ketishning psixologik jihatlari

V.A. Suxomlinskiy ko'p yillik amaliy tajribani, kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvga oid qiziqarli fikrlarni umumlashtirib va tahlil qilib bunday deb yozadi: «Agar o'quvchi o'z ishini chuqur o'ylab tahlil qilsa, unda o'z tajribasini nazariy anglashga qiziqish, bilimi bilan o'zining kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvi o'rtasidagi sabab-oqibat aloqalarini izohlashga qiziqish paydo bo'lmayligi mumkin emas». Bo'lg'usi mutaxassis - o'quvchining kasbiy tayyorgapligiga, uning yosh fiziologiyasi va psixologiyasi asoslariga oid bilimlarni egallab olishiga katta ahamiyat bermasdan kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvni amalga oshirib bo'lmaydi, ya'ni «**qat'iy psixologik negizsiz** kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv yo'q», deb hisoblaydi.

Nemis olimlari ham mehnatning kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvi darajasi oshishiga ko'maklashuvchi shaxs fazilatlariga e'tiborni qaratadilar. Masalan, M. Vilke o'quvchi shaxsi kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuvning sifatlarini yanada aniqlashtiradi: «Maqsadga qaratilganlik, fidoyilik, eng muhim jihatlarga e'tiborni jamlash, o'zini qo'liga olib bilish. Intellektning yuksak darajasi, tez fikrlay olish, mantiqiy o'ylash, yaxshi eslab qolish, shuningdek, noan'anaviy fikrlash, real va noreal fantaziya haqida hukm chiqara olish».

Psixolog olimlarning fikricha har qanday shaxsning shakllanishi asosan uch sohada amalga oshiriladi:

1) **faoliyat sohasi**, ya'ni umri mobaynida shaxs turli faoliyatlarga bevosita yoki bilvosita jalb etilgan bo'lib, bu jarayonda faoliyatlar jabxasi, sohasi kengayib, boyib boraveradi. Har bir faoliyat turi individdan maxsus fazilatlarini, malaka va ko'nikmalarni, bilimlarni talab etadiki, ularni qoniqtirish yo'lidagi faolligi unda o'ziga xos ijtimoiy-psixologik xususiyatlar kompleksini shakllantiradi;

2) **muloqot sohasi**, ayniqsa maktabgacha yosh davridagi va o'smirlik davrlaridagi muloqot tizimlari bolada bir qancha ijtimoiy-psixologik xislatlarni paydo qiladiki, buning natijasida u faol hayotiy mavqega ega bo'ladi, jamiyatda o'z o'rnini tasavvur qilishga erishadi;

3) **o'z-o'zini anglash sohasi**, ya'ni «Men» obrazining yil sayin o'zgarib borishi jarayoni bo'lib, avval o'zini boshqalardan farqliligini, o'zicha mustaqil harakat qilish, mustaqil fikr yuritish olish qobiliyatini anglash, so'ngra esa o'z-o'zini baholash, anglash, nazorat qilish - xususiyatlari rivojlanadiki, ular ham faol shaxs

psixologiyasining tarkibiy qismidir.

Shaxs ijtimoiylashuvining uch bosqichlari mavjud.

Birinchi bosqich - mehnat faoliyatigacha bo'lgan bosqich bo'lib, unga bolaning maktabgacha yosh davri hamda o'qish yillari kiradi. Bu davrdagi ijtimoiylashuvning ahamiyati va o'ziga xosligi shundaki, bu davrda asosan tashqi ijtimoiy muhit, ijtimoiy ta'sirlar faol ravishda ongga singdiriladi, mustaqil hayotga tayyorgarlik borasida muhim bosqich hisoblanadi.

Ikkinchi bosqich - mehnat faoliyati davri - bu davr odamning yetuklik yillari bilan bog'liq bo'lib, avvalgi davrlarda singdirilgan ijtimoiy ta'sirlarni bevosita faol faoliyatda, shaxslararo munosabatlar tizimida namoyon etadi. Kasbga ega bo'lib, aniq hayot yo'lini tanlagan, turmush qurib, kelgusi avlodni tarbiyalayotgan shaxsda namoyon bo'ladigan barcha ijtimoiy fazilatlar shu davrning mahsulidir.

Uchinchi bosqich - mehnat faoliyatidan keyingi davr bo'lib, bunga asosan shaxsning aktiv mehnat faoliyatidan so'ng qarilik gashtini surayotgan davri kiradi. Bu davrda ham shaxsning ijtimoiylashuvi davom etaveradi, chunki endi ilgarigi davrlarda orttirilgan tajriba boshqalarga uzatiladi, shunga ko'ra shaxs strukturasida ham xususiy o'zgarishlar ro'y beradi.

Kichik mutaxassislamining o'qishni tugatgandan so'ng korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlariga kirishib ketishning psixologik jihatlari shaxs ijtimoiylashuvining ikkinchi bosqichida aniq namoyon bo'ladi.

Mutaxassislamining o'qishni tugatgandan so'ng korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlariga qay darajada kirishib ketishi ularning yuqorida ko'rib o'tilgan ijtimoiy sifatlaridan tashqari shaxsning psixologik sifatleri shaxs bo'lgan toifalari va ularning ijtimoiy psixologik tavsifiga ham bog'liq.

SHaxs toifalari va ularning ijtimoiy psixologik tavsifi. Psixologlarning fikricha, (G.Asmolov, P.Shixerev, V.A.Yadov, P.Nadirashvili va boshqalar) ijtimoiy ustanovkalar (buyurtmalar)ni o'zgartirish uchun shu ustanovka (buyurtma)ning sababi bo'lgan vaziyat yoki faoliyatning maqsadi va motivini o'zgartirish shartdir. Shu narsa shaxsning aktiv ongli faoliyatida sodir bo'ladi.

Shunday qilib, shaxs iqtisoiylashuv jarayonida turli ustanovka (buyurtma)larni ro'yobga chiqarish sharoitida faollik ko'rsatadi. Shunday faollikning natijalarini biz uning ijtimoiy-psixologik sifatlarida ko'ramiz. Ya'ni, faol birgalikdagi faoliyat, o'zaro muloqot jarayonida shaxsning ijtimoiy-psixologik fazilatlari shakllanadi. Shuning uchun ham barcha sifatlar faoliyatda namoyon bo'ladigan hamda muloqotda ko'rinadigan sifatlar guruhiga bo'linadi. Masalan, tashqi muhit bilan faol munosabat persektiv himoya sifatleri, ya'ni o'ziga xavf soluvchi yoki solishi mumkin bo'lgan ijtimoiy ta'sirlardan himoya qiluvchi xususiyatlar shakllanadi. Bu sifatleri ba'zi mualliflar persektiv qobiliyatlar (V.A.Labunskaya) deb atasalar,

boshqalari ijtimoiy ta'sirlarga hissiy javob berish qobiliyati» (A.Bodalev), «kuzatuvchanlik», «ziyraklik» (Yu.Jukov) va hokazo deb atashgan. Boshqa sifatlar «muloqotda namoyon bo'luvchi sifatlar»dir. Ular turli ijtimoiy tizimlar bilan bog'liq bo'lib, shaxsning turli sharoitlarda to'g'ri muloqotga kirishish imkoniyatini beradi. Bundan tashqari, har bir shaxsda o'ziga xos tarzda dunyoni, odamlarni idrok qilish va tushunish qobiliyati borki, ular muloqot jarayonida kamroq xatolarga yo'l qo'yishini ta'minlaydi. Masalan, bosiqlik, mulohazalilik o'zgalarning ichki dunyosini gaplari, xatti-harakatlariga qarab bilish qobiliyati va boshqalar shular jumlasidandir. Shu fazilatlarni qanchalik namoyon eta olishiga qarab shaxs tiplari farqlanadi.

Ekstrovert va introvert toifali shaxslar. Bu tiplar muloqotga kirisha olish qobiliyatiga ko'ra farqlanadi. Masalan, **ekstrovert** - o'ta muloqotga kirishuvchan, o'zini odamlar guruhisiz tasavvur qila olmaydigan shaxsdir. Uning uchun muloqot haqiqiy ehtiyojdir, boshqalarning uni tushunish-tushunmasliklaridan qati nazar, u doimo o'z fikr-istaklarini o'rtoqlashgisi keladi. Ekstrovert uchun konkret kim bilandir muloqotda bo'lish emas, umuman kim bilan bo'lsa ham muloqotda bo'lish xohishi muhim. Shuning uchun ham u umuman begona odam bilan gaplashib, kirishib keta oladi. Gaplashgisi kelmagan begonaning psixologiyasini tushunishi qiyin («Qanday qilib gaplashishni xohlamaslik mumkin?», — deb o'ylaydi u). Ekstrovertning qiziqishlari ham tez-tez o'zgarib turadi, do'stlari, o'rtoqlarini ham almashtirib turishga intiladi. Bundan tashqari, u o'ta kirishuvchan bo'lganligi uchun ham har qanday sharoitda vaziyatdan chiqish usullari to'g'risida tez xulosaga qeiyadi, o'ta qiziquvchan, dunyoda bo'layotgan hodisalar, «mish-mishlar»ni bilish uning uchun zarur. Ekstrovert kek saqlamaydi, bugun urushgan odami bilan ertaga hech narsa boimaganay apoq-chapoq bo'lib ketishi mumkin. Shu sababli ham bu tip shaxslarning kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga kirishib - moslashib ketishi, har qanday sharoitga moslashib ketishi oson.

Introvert esa ekstrovertning teskarisi. U ko'proq ichki dialog formasidagi muloqotni afzal ko'radi, ya'ni yolg'izlikda mulohaza yuritish, o'zi haqida o'ylash va shunga o'xshaganlar uning uchun asosiy ishdir. Shuning uchun ham unda muloqotga bo'lish juda sust, odamlarning uni tushunmay qolishlaridan doimo xavotirda bo'ladi. Introvert kitoblar olami, falsafiy fikrlashlar qulidir, chunki u odamlar guruhida sodir bo'lib turadigan ziddiyatlardan cho'chiydi, o'zini olib qochadi. Agar muloqotda bo'ladigan bo'lsa, 2-3 kishidan ortiq boimagan guruhni afzal ko'radi. Shunda ham har kuni emas, ba'zan- ba'zan uchrashib turish, gaplashganda ham «shaxsiy» mavzularda emas, umumiy gaplar haqida suhbatlashishni yaxshi ko'radi. Chunki u ekstrovertdan farq qilib, o'z «Men»ining boshqalarga o'xshamasligini doimo esda tutadi. Introvert doimiy standartlar, belgilangan me'yorlar olamida yashaydi, qiziqqan narsasi bilan umrini oxirigacha

bo'lsa ham shug'ullanishga tayyor, umr yo'ldoshiga va do'stlariga sodiq, vafodor. Kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga kirishib, maslahatlashib ketishi ham xuddi shunday. Mobil va rigid toifali shaxslar. Bu shaxs tiplari muloqotga kirishish mezoniga ko'ra farqlanadi. Masalan, **mobil tip** har qanday ish bilan mashg'ul bo'lgan sharoitda juda tez muloqotga kirishadi, lekin boshqa narsalarga ham diqqatini ko'chirishi mumkin. U tez gapiradi, doimo shoshadi, yuz ifodalari ham tez o'zgaradi. Suhbat mavzusini ham tez-tez o'zgartirib turishga moyil. Gaplashib ketishi qanchalik oson boisa, gapni tugatib, xayrlashib ketishi ham oson. Suhbat tugagandan keyin qolgan ishini davom ettirib ketaveradi.

Mobil tip har qanday ish bilan mashg'ul bo'lgan sharoitda juda tez muloqotga kirishadi, lekin boshqa narsalarga ham diqqatini ko'chirishi mumkin bo'lgan shaxs bo'lgani uchun ularning kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga kirishib ketishi birmuncha oson kechadi.

Rigid suhbatdosh esa uning aksi. Bunday shaxs qat'iyatli, dadil bo'lsa ham, bir faoliyat turidan Ikkinchisiga ko'chishi juda qiyin, u ma'lum muddatni talab qiladi. Chunki u o'ylamasdan tavakkal ish qila olmaydi. Masalan, u xat yozayotgan paytda kirib qolsaniz, to biror bo'lgan nuqta quymaguncha sizga qaramaydi. Qaragandan keyin esa, tezgina suhbatga kirisha olmaydi. Rigid shaxs juda yaxshi suhbatdosh. Mobil tipdagi suhbatdosh bilan gaplashayotganda u tez-tez gapni bo'lib, suhbatdoshga tashabbusni bergisi kelmaydi, rigid esa juda diqqat bilan tinglaydi. Lekin o'zi gapirganda, sekin, mantiqan to'g'ri gapirishni yaxshi ko'radi, gapini bo'lishlamni sira istamaydi. Agar suhbatni bo'lsangiz, keyingi safar siz bilan gaplashmay qo'ya qolishni afzal ko'radi. Agar u bilan urishib qolsangiz, ancha vaqtgacha uning jaxli chiqmaydi, sizni oxirigacha eshitib, sekin javob beradi, undagi ranjish, jaxl chiqishi odatda siz ketgandan keyin keladi. Agar uning suhbatdoshi toqatsiz odam bo'lsa, ikkalasining chiqishishi qiyin, chunki u uzoqdan kelib tushuntirishni yaxshi ko'radi. Demak bu tiplar ham har xil, har birida ham yaxshi, ham yomon sifatlar bor.

Bunday shaxs qat'iyatli, dadil bo'lsa ham, bir faoliyat turidan ikkinchisiga ko'chishi juda qiyin, u ma'lum muddatni talab qilinishi uchun ularning kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga kirishib-moslashib ketishi sekinlik bilan kechadi.

Dominant va tobe toifali shaxslar Dominant tip muloqot jarayonida sira ham boshqalardan past kelishni xohlamaydi, savol berilsa, xohlasa javob beradi, bo'lmasa, indamasligi ham mumkin. U doimo suhbatdoshga ta'sir ko'rsatishi, uning bo'ysunishini xohlaydi. Unda egoizm hissi kuchli, o'zi xato fikr yuritsa, xatoligini suhbatdosh sezsa ham uni bo'yniga olmaydi. Dominant tip — qat'iyatli. Suhbat davomida u sizning fikringizni yarim yo'lda tushunsa, sizni oxirigacha tinglashni istamaydi, gapni bo'lib, mayinlik bilan gapni tugatib qo'yishi mumkin. Agar ikkala suhbatdosh ham dominant bo'lishsa, unda ular o'rtasida osongina

raqobat hissi yuzaga chiqishi, kelishmay qolishlari mumkin. Shuning uchun janjallashib qolmaslik uchun dominant shaxsning mustaqilligi, dadilligiga ko'rish, unga o'z nuqtai nazarini oxirigacha bayon etish imkoniyatini berish lozim.

Dominant tip — qat'iyatli shaxs bo'lganligi uchun ularning kasbiy- ishlab chiqarish faoliyatga kirishib-moslashib ketishlari oson kechadi.

Tobe tipli shaxs esa suhbatdoshning qarashlariga moslashadi, doimo yon berishga tayyor, shuning uchun u kam janjallashadi, lekin yomon ko'rib qolgan odami bilan umuman gaplashmaydi. Suhbat sharoitidagina u asta-sekin o'zining dadilligini ko'rsatishi, ochiq gaplashishi, ba'zan e'tirozlar bildirishi mumkin. Tobe shaxsli bolalarni rag'batlantirish maqsadga muvofiqdir, shuning uchun ham ulami maqtab turish, gapirayotganda ko'zlar, yuz ifodalari bilan ulami ruhan qo'llab turish kerak. Biror qarorga kelish kerak bo'lib qolsa, bu shaxs qaromi yaxshisi siz qabul qilishingizni xohlaydi, chunki javobgarlikni bo'yniga olishni istamaydi. Tobe shaxsli bolalarni rag'batlantirish maqsadga muvofiqdir, shuning uchun ham ulami maqtab turish, gapirayotganda ko'zlar, yuz ifodalari bilan ulami ruhan qo'lib turish kerakli tufayli, ularning kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga kirishib-moslashib ketishi jarayonida ham moddiy va ma'naviy qo'llab - quvvatlab turishni kutadi.

Yuqorida keltirilgan tiplarni kuzatar ekanmiz, barchasida yaxshi va yomon, noqulay sifatlar borligini ko'ramiz. Hayotda ko'pincha sof u yoki bu tip vakili uchramaydi, lekin u yoki bu vaziyatlarda takrorlanadigan fazilatlarga qarab odamlarni tiplarga bo'lamiz. Bundan tashqari, bir marta ko'rishda odam haqida xulosa chiqarib bo'lmaydi. Mutaxassislarning o'qishni tugatgandan so'ng korxonalarda ishlab chiqarish jarayonlariga kirishib ketishning psixologik jihatlar sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumki:

- **kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv-kirishib ketishning** sifatlari: maqsadga qaratilganlik, fidoyilik, eng muhim jihatlapga e'tiborni jamlash, o'zini qo'lga ola bili, intellektning yuksak darajasi, tez fikrlay olish, mantiqiy o'ylash, yaxshi eslab qolish, shuningdek noan'anaviy fikrlash, real va noreal fantaziya haqida hukm chiqara olish;

- **kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv-kirishib ketishga yo'nalganlik:** shaxs faoliyatini yo'naltirib turadigan va real vaziyatlarga nisbatan turg'un, barqaror motivlar (mas'uliyat, maqsad va ideallar, qiziqish va dunyoqarash) majmuiga ega bo'lishliq;

- **kasbiy-ishlab chiqarish faoliyatga moslashuv-kirishib ketishga ta'sir etuvchi shaxs dunyoqarashi va e'tiqodini o'zgartiruvchi omillar:** Ma'naviyat va ma'rifat, mafkura, oila, ijtimoiy ustanovkalar (Elementar ustanovka, ijtimoiy ustanovka, bazaviy ijtimoiy ustanovkalar, qadriyatlar tizimi).

9.1. Hozirgi kunda jamiyatimizda ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarning jadal

amalga oshirilishi, ta'lim tizimining bosqichma-bosqich isloh qilib borilishi

Mamlakatimiz o'z mustaqilligini qo'lga kiritganidan keyingi qisqa vaqt ichida bosib o'tgan taraqqiyot yo'li asrlarga tatigulik mazmun va samara kasb etmoqda. Shu boisdan ham mamlakatimiz Prezidentining «O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining yigirma yilligini nishonlashga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish to'g'risida»gi Qarorida ta'kidlanganidek, yurtimizda «demokratik davlat, fuqarolik jamiyatini barpo etish, iqtisodiyotimizni bozor munosabatlariga o'tkazish va rivojlangan davlatlar qatoridan munosib joy olish yo'lida erishgan marralarimiz jahon ahlini haqli ravishda hayratda qoldirmoqda»⁴. Barcha sohalaridagi kabi ta'lim tizimini rivojlantirish, isloh qilish yo'lidagi amalga oshirilgan ishlarimiz ham diqqatga sazovordir.

Mamlakatimizda ta'lim tizimini rivojlantirish, bosqichma-bosqich isloh qilish yo'llari quyidagi hujjatlarda belgilab berildi xamda ular asosida eng muhim yo'nalishlarda amalga oshirildi va natijalari ijrosi ta'minlandi.

13-mavzu: Kasb ta'lim pedagogikasining didaktik printsiplari (2soat)..

Reja:

1. Kasb ta'limining tamoyillari.
2. Ta'limda tizimlilik va izchillik, yosh individual xususiyatlarni hisobga olish
3. Ta'limning politexnik xususiyatga ega ekanligi, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning mustahkam va puxtaligi

Tayanch so'z va iboralar: Ta'limda tizimlilik va izchillik, yosh individual xususiyatlarni hisobga olish, ta'limning politexnik xususiyatga ega ekanligi, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning mustahkam va puxtaligi tamoyillari, ta'limni tashkiliy shakllari, dars.individual ta'lim.

1.Kasb ta'limining tamoyillari

Inson vujudga kelibdiki, o'z farzandiga bilganlarini o'rgatish, o'zi ega bo'lgan bilim, malaka va ko'nikmalarini keyingi avlodga o'tkazish dastavval anglanmagan holda bo'lsada mavjud edi. Bu yashash uchun kurash qonunidan kelib chiqib, yashashning zaruriy sharti hisoblangan. Jamiyat rivojlanar ekan avloddan-avlodga o'tkazish lozim bo'lgan bilimlar hajmi ortib bordi. Bilimlar, egallash lozim bo'lgan malaka va ko'nikmalar murakkablashib bordi. Bu jarayon olimlar tomonidan tahlil qilinib asta-sekin ma'lum qoidalar ishlab chiqildi.

⁴

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011-yil 6-apreldagi «O'zbekiston Respublikasi davlat mustaqilligining yigirma yilligini nishonlashga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish to'g'risida»gi Qarori // Xalq so'zi, 2011-yil 7 aprel, №68 (5235).

Qomusiy olim Abu Rayhon Beruniy (973-1048) ta'lim jarayonini chuqur o'rgangan olimlardan biri. U ilmiy bilimlarni egallash yo'llari, usullari haqida shunday fikrlarni bildiradi. O'quv jarayonida pedagog quyidagi qonuniyatlarga:

- talabani zeriktirmasligi;
- bilim berishda turlilikka asoslanishi;
- uzviylikka, izchillikka rioya qilish kerak.

Beruniy yangi mavzularni qiziqarli, asosan ko'rgazmali bayon etish samarali natijalar berishini ham ta'kidlaydi.

Abu Ali Ibn Sino (980-1037) bilim olishda yoshlarni o'quv muassasasida o'qitish zarurligini qayd etar ekan, ta'limda quyidagi tomonlarga rioya etish zarurligini ta'kidlaydi:

- talabaga bilim berishda birdaniga kitobga band qilib qo'ymaslik;
- o'qitishda jamoa bo'lib, o'quv muassasasida o'qitishga e'tibor berish;
- bilim berishda talabalarning maylini, qiziqishi va qobiliyatini hisobga olish;
- o'qitishni jismoniy mashqlar bilan qo'shib olib borish.

Ushbu ishlab chiqilgan qoidalar ta'limda mustahkam o'rin egallay boshladi.

Shunday qilib, ta'lim tamoyillari asrlar osha sayqal topib bordi. Albatta didaktika tamoyillari har bir davrning o'ziga xos bo'lgan xususiyatlarini hisobga olgan holda o'zgarib boradi. Chunki ta'lim tamoyillari jamiyat va davlat oldida turgan ulkan vazifalar asosida belgilanadi. Ta'lim (o'qitish) jarayoni murakkab hamda ko'p qirralidir. Unda pedagog va talabalar faol ishtirok etadilar. Bu jarayonning muvaffaqiyatli va samarali natijasi ta'lim jarayonining qonun qoidalari ya'ni ta'limga quyilgan didaktik talablarga qay darajada amal qilishlariga bog'liq.

Ta'lim tamoyillari pedagogning faoliyatini va talabalar tomonidan ilmiy bilimlarning o'zlashtirilishi tegishli ko'nikma va malakalar xosil qilishning asosiy qonun va yo'l yo'riqlarini o'z ichiga oladi. SHu bilan bir vaqtda ta'lim tamoyillari har ikkala faoliyatning ya'ni pedagog va talaba tomonidan o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish imkoniyatini beradigan bir qancha talablarni ham umumlashtirib beradi. SHunga ko'ra ta'lim qoidalari o'qitishning eng muhim masalalarini nazariy va amaliy jihatdan to'g'ri hal qilishning asosiy negizi hisoblanadi.

Ta'lim tamoyillari deb, umuminsoniy tarbiyaning maqsad va vazifalarini amalga oshirishga qaratilgan o'qish va o'qitish jarayonlarining yo'nalishi talabalar tomonidan ilmiy bilimlarning o'zlashtirilishi, bilim va malaka xosil qilishning asosiy qonun va qoidalarining yig'indisiga aytiladi.⁵

---

⁵I.P.Podlasiy. Pedagogika.Ucheb.dlya stud.vysssh.ucheb. zavedeniy.2 kn.Moskva.Vlados, 2003.439str.

Keyingi yillarda ta'lim qoidalarini o'rganish ularni tahlil qilish va mukammallashtirish ustida ish olib borilmoqda. Ta'lim qoidalarini sistemalashtirish masalasi ham doimo faol masala bo'lib kelgan.

2.Bugungi kunda pedagogika fani quyidagi **ta'lim tamoyillarini** ajratib ko'rsatmoqda:

- Ta'limning ilmiy bo'lishi;
- Ta'lim va tarbiyaning birligi;
- Ta'limning tizimli va izchil bo'lishi;
- Ta'limda nazariyaning amaliyot bilan bog'liq bo'lishini ta'minlash;
- Ta'limda ongliklik, faollik va mustaqillikka erishish;
- Ta'lim jarayonining ko'rsatmali va ko'rgazmali bo'lishi;
- Bilimlarni puxta va tizimli o'zlashtirib olish;
- Ta'lim jarayonida shaxsiy xususiyatlarni hisobga olish;

Umumdidaktik tamoyillar bilan pedagogik jarayon qonunlari o'zaro aloqada bo'lib, u o'zining spetsifik xususiyatlariga egadir. **“Kasbiy pedagogika” fanining** asosiy tamoyillari quyidagilar:

- Politeknik tamoyil
- Ta'lim oluvchilarda amaliyot va nazariyani o'zaro bog'lash tamoyili
- Modellash tamoyili
- Mobillik tamoyili
- Tartibli ketma-ketlik tamoyili
- Atrof-muhitni tashkil etish tamoyili
- Kompyuterlashtirilgan pedagogik jarayon tamoyili

3.Politeknik tamoyil – bu tamoyil zamonaviy ishlab chiqarishning ilmiy asoslari tizimini egallashni nazarda tutib, shu bilimlar asosida umumkasbiy politeknik va maxsus bilimlarni shakllantiradi.

Politeknik tamoyillarni o'qitishda quyidagi shartlarga amal qilish lozim:

- asosiy yo'nalishdagi rivojlangan texnika va ilmiy o'qitish;
- o'zaro bir-birlari bilan bog'langan o'quv material tizimini tashkil qilish;
- o'qitilayotgan fanni kelajakda amaliyotda qo'llash;
- ta'lim oluvchilarning yoshlariga mo'ljallab o'qitish;
- umumta'lim bilimlariga tayanish;
- ta'lim oluvchilarning qiziqishlarini qoniqtirish;
- o'quv materialining ketma-ketligi va turg'unligiga rioya qilish.

Ta'lim oluvchilarda amaliyot va nazariyani o'zaro bog'lash tamoyili

O'quv jarayonida nazariy va amaliy bilim berish o'zaro aloqadorlik va o'quv predmetini asosiy maqsadi amaliyotda qo'llashga qaratilgan bo'lib, quyidagi shartlarga amal qilishga bog'liq:

- nazariy bilimlarni amaliyotda sinallishi;

- ish jarayonida sohaviy bilimlar va ularni fanda qo'llanilishi;
- mutaxassis-xodimlarni samarali o'qitish uchun kasbiy ishlab chiqarishga qarab kasbiy bilim berish.

Mutaxassis faoliyatini o'quv jarayonida modellashtirish tamoyili

Modellashtirish orqali mazmun va maqsadlarni isbotlash uchun engilliklarini oldin o'zlashtirish, o'qitish metodlarini o'quv rejasi va o'quv dasturini olish mumkin.

3.Mobillik tamoyili. Bu tamoyil shaxsning texnik bilimlarini tez o'zlashtirish qobiliyatiga qaratilgan. Ishchining ijodiy ish xarakteri, dunyoqarashining kengligi muammolarni anglab olish, ishlab chiqarishdagi rivojlanishini ko'ra bilishdir.

Tartibli ketma-ketlik tamoyili

Bu tamoyil quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- o'quv rejasini planlashtirish;
- o'quv jarayonida ketma-ketlikka rioya qilish;
- deduktiv o'qitish metodlarini qo'llash;
- umumta'lim bilimlarini tayanch qilib olish;
- o'quv materiallarini o'zaro bog'liq holda tartibli berib borish.

Atrof-muhitni tashkil etish tamoyili

Atrof-muhit deganda avvalom bor ta'lim muassasasida o'quv qurollari bazasini ishlab chiqarish va didaktik vositalarni, texnik, texnologik, ekologik talablar, shu bilan birga mehnat muhofazasini ta'minlash va ta'lim oluvchilarning sog'lig'ini saqlash sharoitlarini yaratish lozim.

Kompyuterlashtirilgan pedagogik jarayon tamoyili

Bu tamoyil bugungi kunda o'ta dolzarb bo'lib, kompyuterlar hayotimizning turli sohalariga kirib kelmoqda. Pedagogik sohaga ham kirib kelib ta'lim oluvchilarga kompyuterlar yordamida mavzuni kengroq, qiziqarliroq va tushuntirilayotgan mavzuni amaliyotini ham ekranda ko'rsatib berish imkonini yaratadi.

Ta'lim va tarbiya tushunchalari bir-biriga chambarchas bog'liq tushunchalar bo'lganligi sababli pedagogikadagi ta'lim va tarbiya prinsiplarini ham birgalikda ko'rib chiqamiz.

Pedagogikada fan sifatida asosiy qoidalar, g'oyalar mavjud. Bu g'oyalar ta'lim samaradorligini, qo'iiladigan talablarning izchilligini ta'minlaydi. Ta'lim va tarbiya prinsiplari jamiyat ijtimoiy ehtiyojlaridan kelib chiqib pedagogika nazariyasi va amaliyoti yutuqlariga ko'ra o'zgarib, takomillashib boradi.

Tarixda pedagogika prinsiplarini aniqlash bo'yicha turlicha yondoshuvlar mavjud bo'lgan. Masalan: XVI asrda YA.A.Komenskiy ta'lim prinsiplarini tabiatga qiyoslab o'rganishni ya'ni, o'quvchilarga tabiat qo'ynida bevosita ta'lim

berishni, tabiatda qanday mutanosiblik bo'lsa ta'limda ham xuddi shunday mutanosiblikka erishishni taklif etadi. 17-XVIII asrlarda madaniy jihatlardan mutanosiblikka erishish prinsiplari ilgari suriladi. Hozirda ta'limning ilmiylik prinsipi, o'quvchilar imkoniyatlari va yosh xususiyatlarini hisobga olish prinsipi, ko'rgazmalilik prinsipi, ta'limda muntazamlilik va davomiylik prinsipi, ta'limning hayot bilan bog'liqligi, ta'lim jarayonida o'quvchilarning faolligi va ongliligi, ta'lim va tarbiyaning tarbiyaviy xarakteri kabi ko'pgina prinsiplari mavjud.

Ta'lim va tarbiyaning ba'zi prinsiplarini izohlaymiz. Har qanday ta'lim tizimida ta'lim vazifalari jamiyat tomonidan g'oyaviy yo'naltiriladi. Bizning mustaqil Respublikamiz misolida ta'lim va tarbiya umuminsoniy qadriyatlarga yo'naltirilgan bo'lib, o'quvchilarda barcha insonlarga mos ijobiy xislatlarni shakllantirishni ko'zda tutadi. Ta'lim va tarbiya jarayoni turli partiya va oqimlarning ta'siridan ozod qilinadi. Tarbiyada o'zbeklarga xos urf-odatlar, udumlar, an'analarga amal qilish ko'zda tutiladi. Istiqloq mustaqillik mafkurasi o'zbekona ta'lim-tarbiyaning asosi qilib olinadi. «SHu Vatan barchamizniki», «Vatanni sevmok iymondandir» g'oyalari, hur O'zbekiston madhiyasi, O'zbekiston Respublikasining milliy bayrog'i ta'lim va tarbiyaniig asosi hisoblanadi. Mustaqillik - islohot - ta'lim-tarbiya, bular bir-birlari bilan egizakdirlar. SHuning uchun ham Prezidentimiz I. A. Karimovning barcha asarlari nafaqat fanning iqtisodiy, siyosiy sohalariga, balki hozirgi zamon pedagogikasi fani taraqqiyoti va ravnaqiga samarali hissa bo'lib qo'shildi. Ular insoniyatning yangicha tafakkur olamini tadqiq etishga yo'l ochib berdi. Ma'rifiy-axloqiy prinsiplarni isloh qilish borasida amaliy qo'llanma hamda qo'llanma vazifasini o'taydi. Mustaqillikning mohiyati ta'lim va tarbiya sabog'ining yo'na-lishini belgilaydi. Mustaqillik - bu iymon va e'tiqod erkinligi, milliy qadriyat, ma'naviyat va madaniyat, ma'rifat va din-diyonat ozodligi demak. SHu bois yoshlarga beriladigan ta'lim va tarbiya vataniga, millatiga, xalqiga e'tiqod qo'yishdan boshlanadi. Iymon tushunchasi e'tiqod bilan bir qatorda turadi, inson axloq-odobi, ilm olishi, madaniyat va ma'rifatli bo'lishi kabi yaxshi xislat va fazilatlarni o'z ichiga qamrab oladi.

Ta'lim mazmuni o'quvchilarni haqqoniy ilmiy dalillar, tushunchalar, qonuniyatlar, nazariyalar bilan tanishtirishni nazarda tutadi. Buning uchun o'quv mazmuniga faqat ilmiy asoslangan tajribada tasdiqlangan, o'quv fani va fanning mazmuni orasidagi qonuniy aloqalarga asoslangan ilmiylik prinsipini qo'llash darkordir. Nazariy bilimlarning amaldagi qo'llani-lishi, nazariy bilimlarning amaliy bilimlar bilan bog'liqligi har bir o'qituvchining axborotidan sezilib turishi kerak. Har bir fan bo'yicha, ayrim olingan soha bo'yicha fan yangiliklari doimo izohlanib borilishi darkor. Bevosita dars davomida ilmiylik prinsipi faqat ilmiy axborotni berish bilan chegaralanmaydi. Axborot, ilmiy qaydnomalarning qaerdan

kelib chiqqanligi, sabab, natijalarning tahlili, tarixiylik prinsipini qo'llash ham ilmiylik prinsipini ta'minlaydi.

Ta'limning hayot bilan, ijtimoiy hayot amaliyoti bilan bog'liqligi prinsipi xalqda amal ketganida jamiyatimizda tub ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlarning mohiyatini ta'lim va tarbiya mazmuniga nechog'lik singib ketganligi -tushuniladi.

SHuni nazarda tutish kerakki, ta'limning hayot amaliyoti bilan bog'liqligi maxalliy sharoitlar bilan chegaralanmasligi lozim. O'quvchilarni jahondagi texnika va texnologiya taraqqiyoti bilan, Uzbekistonning siyosiy va iqtisodiy mustaqillikka o'tish jarayonlari bilan tanishtirib borish maksadga muvofiqdir.

O'quvchilar tomonidan yangi bilimlarni o'zlashtirish jarayonining muvaffaqiyatli borishi uchun o'quv materialining xar bir tarkibiy qismi mantiqiy ravishda bir-biri bilan bog'lanishi shart. Bunda ko'nikma va ma'lakalar ma'lum bir tartibda, tizimda muntazam joylanishi ko'zda tutiladi. Bunday talabni ta'limda muntazamlik prinsipi ado etadi. Muntazamlik ta'lim va tarbiyadagi zarur fenomenologik konuniyat xisoblanadi. O'quv materiali mantiqiy bog'lanishda o'rganilgandagina mustahkam yodda saqlanadi. Muntazamlik prinsipi fanlar bo'yicha tuzilgan dasturlarda, o'quv rejalarida, darslik, o'quv qo'llanma va metodik tavsiyanomalarda amaliyotga tatbik etiladi. Muntazamlik hodisalar, tushunchalar, dalillar orasidagi ichki aloqalar, nazariy koidalar bilan amaliy ishlarni bajarish o'rtasidagi mantiqiy bog'liqliklarni o'rnatish orqali amalga oshiriladi. Bu prinsip o'rganilayotgan materialdan etakchi tushunchalarni aniqlashni, ularning boshqa tushunchalar bilan aloqalarini o'rnatishni, ta'limdagi ba'zi bir umumiy konunlarni yoritib berish uchun ular rivojlanishining manbaini ochib beradigan ma'lum bnr muntazamlikka, ketma-ketlikka rioya etishni talab etadi.

Muntazamlik prinsipi amalga oshirilayotganda albatta fanlararo integrativ bog'lanishlarni ko'zda tutish muhimdir. Masalan: nazariy mexanika qonuniyatlari materiallar qarshiligi va mexanizmlar nazariyasida ham qo'llaniladi. Albatta muntazamlik prinsipi bevosita o'quv-tarbiya jarayonida qo'llanilayotgan paytda ijodiy yondoshishni talab etadi. YA'ni har bir pedagogik xolat uchun maqsadga muvofiq bo'lgan muntazamlikni tanlashni nazarda tutadi.

Muntazamlik prinsipi bevosita fan bo'yicha tuzilayotgan dars rejasini yaratishda qo'l keladi. Bunda o'qituvchi mavzuning ayrim masalalarini o'rganish tartibini belgilaydi, amaliy va nazariy ishlar shg uzviyligi, takrorlanishini va o'quv materialini o'zlashtirish darajasini nazorat qilish tartibini aniqlashtiradi. Masalan: tushunchalar, teoremlar ilgariroq o'rganilsa mustahkamlovchi mashklar esa nazariyani o'rganishning davomi bo'ladi. Bu prinsip o'quvchilar o'quv faoliyatini tashkil etishning ham asosi xisoblanadi.

Ta'lim va tarbiyaning birligi prinsipi ta'lim jarayonida o'quvchilarni yangi-yangi ilmiy bilpmlar bilan qurollantirish va o'zlashtirilgan bilimlar asosida umuminsoniy sifatlarni shakllantirishni ta'minlaydi. O'quv predmetlarning har bir, hatto, ayrim mavzu va qismlari ham tarbiyalovchi xarakterga ega. Ta'lim jarayonida o'tilayotgan mavzularning mazmunidan kelib chikadigai tarbiyaviy tomonlari to'g'ri belgilanadi va ta'lim bilan bnrnga, bir butunlikda amalga oshiriladi. Ta'lim jarayonnda tarbiyalashning tub mohiyati o'zlashtirilayotgan plmiy bilimlar orkali o'quvchilarning dunyoqarashlarini shakllantirish, shu jarayonda o'quvchilarga muayyan umuminsoiny ma'naviy, intellektual, tadbirkorlik, irodaviylik hissiyotlarini singdnrish va shakllantirilgan xislatlarni rivojlantirishii ko'zda tutadi. Ta'lim va tarbiyaning birligini ta'minlash ta'limning turiy tashkiliy shakllaridan va xilma-xil o'kitish metodlaridan okilona foydalanishga ko'p jihatdan bog'liqdir. Xususan, ta'lim jarayonida o'quvchilarda tadbirkorlik, saranjomlilik, uyushqoqlik, intizomlilik, xamsinf o'quvchilarga nisbatan xamdardlik, mexribonlik xislarini tarbiyalash; bayon kilinayotgan o'quv materialli kasbiy yo'nalganligini, ilmiyligni, tarbiyaviy axamiyatini ochib bsrilishi ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsini rivojlantirish, ularning qiziqishlari, aktivligi, tashabbuskorliklarini oshirishga karatilgan bo'lishn kerak.

Ta'limda nazariyaning amaliyot bilan birligi prinsipi bevosita bilish faoliyatining psixologik asoslaridan kelib chikadi. YA'ni xar kaday bilish jarayoni oldin tushunish, anglash keyin umumlashtirish va umumlashgai bilimlarni mustaxkamlash va nixoyat mustahkam bilim, iqtidor ko'nikmalarini amalda ko'llashdan iborat.

O'quv tarbiya jarayonining xamma jabxalari o'quv faoliyatining mazmuni, o'qitish metodlari, ta'limniig tashkiliy shakllari - barchalarida iazariya bilan amaliyotning birligi - prinsipiga asoslanadi. Nazariy o'zlashtirilgan bilimlarning amaliy iktidor va ko'nikmalarga aylanishining o'zi aloxida bir murakkab jarayon hisoblanadi. Bu jarayonning fiziologik asoslari chuqur o'rganilganida psixologik o'ziga xosliklar hisobga olingan taqdirdagina bilimlarni ko'nikmalarga aylanish jarayoni boshqara olinadi. Faqat shundagina nazariy bilimlar bilan amaliyot o'rtasida bog'lanish zanjirlari, bog'lanish qonuniyatlari ochilishi mumkin. O'rta maktab o'quv jarayonida o'quvchilar tomonidan fan asoslari matematika, fizika, biologiya, ximiya kabilardan o'zlashtirilgan nazariy bilim, ko'likma va malakalar o'quv tajriba xonalarida, laboratoriyalarda, tajriba er uchastkalarida, ijtimoiyfoydali va unumli mexnat jarayonlarida qo'llaniladi. Bu mashg'ulotlar ularni kelgusida murakkab plmiy nazariyalarni amalda qo'llay olishlari uchun zarur bo'lgan tajriba bilan qurollantiradi. Bilish jarayoni faqat yuqoridagiday tashkil qilinsagina o'quvchilar o'quv materiallarining tub mohiyatini to'g'ri

tushunib oladilar va kelajakdagi amaliy faoliyatlari uchun zarur bilim, iqtidor va malakalar bilan qurollanadilar.

Ta'limda ko'rgazmalilik prinsipiga amal kilish o'quvtarbiya jarayonining asosini tashkil etadi. Ta'lim va tarbiyada ko'rgazmalilikdan foydalaiish haqida Al-Forobiy ko'pgina ibratli so'zlarni aytib qol-dirgan. Forobiyning fikriga qaraganda o'quvchilarni, shogirdlarni uch toifaga bo'lish mumkin. Birinchi toifasi (guruhning 3-5 foizini tashkil etadi) o'quv materialini o'zlari mustaqil o'rgana olishadi. Uchinchi toifadagilarni (bular 8-10 foizni tashkil etadi) majburlab, zo'rlab o'qitish kerak, deydi. Va nixoyat ikkinchi toifa talabalarga (ular 85-90 foizni tashkil etadi) ta'lim berishda ko'rgazmalilikdan foydalanib, o'quv mexnatini jadallashtirish va birmuncha osonlashtirish imkoniyati tug'iladi. Ko'rgazmalilik prinsipiga amal qilinganida eshitish organlari bilan bir qatorda ko'rish organlaridan ham foydalaniladi, Xalqimizda, «yuz marotaba eshitgandan ko'ra bir marotaba ko'rgan ma'qul» degan maqol bor. Ko'rgazmalilik zarur bo'lgan joyda me'yorida ishlatilsa samarali natija beradi. Ko'rgazmalilikning me'yori buzilsa, ya'ni ko'rgazma material haddan ziyoda bo'lsa yoki yoritilayotgan materialga oid (yoki oid emas) materiallar dars davomida osig'lik tursa o'quvchilar fikri asosiy material g'oyasidan chetga buriladi. Ularning tafakkur doirasi torayadi va aksincha ko'rgazmalilik kerakli joyda etarli vaqt ichida qo'llanilsa o'zlashtirilgan bilim o'quvchilar xotirasida uzoqroq saqlanadi.

Ta'limda tushunarlilik prinsipi. O'qituvchining tarbiyachi sifatidagi asosiy funksiyalaridan biri fan temalari bo'yicha darslik, dastur, o'quv qo'llanmalari, ilmiy-ommaviy va boshqa adabiyotlarda tarqalib yotgan axborotni to'plab, uidan kerakli mazmunni tanlab olib, uni o'quv materlaliiga ayaltirishdan iborat. O'quv materlini loyخالash jarayonida bsvosita tema bo'yicha yoritilayotgan konun-qoida yoki texnologik jarayonning mantiqiy ketma-ketligi bilan birga o'quv materilini tushunarli bo'lishi katta axamiyat kasb etadi. O'quv materlali fan bo'yicha yaigiliklar ortib boravergani sababli tobora murakkablashib boradi.

Bizda ta'limning tashkiliy shakli sifatida asosan. sinf-dars tizimidan foydalaniladi. Birinchi siifga 6-7 yoshdan olingan o'quvchilarning psixik rlvojlalnish ko'rsatkichlari turlicha bo'llshi anik. O'qituvchi tomonidan berilayotgan bilim va ko'nlkmalarni o'zlashtirishga o'quvchilarda imkoniyat mavjudmi, o'quv materlini o'zlashtirishga ular tayyormilar? O'quvchilarga o'quv materialini alglatish uchun nima kilmok ksrak? SHu qabildagi savollar o'qituchi ertangi darsga tayyorlanish jarayonida hal qilish kerak bo'lgan muammolar xlsoblanad. Amalda ko'pchlllk o'kituvchlllar bu masalani echishning oson yo'lini izlashadi. YA'ni o'quv matsrlini osonlashtirish yo'lini tutadilar va shu bilan ilmiylik prinsipini qo'pol ravishda buzadilar.

Ilg'or pedagogik tajribalarga asoslanib shuni aytish mumkinki, tushunarlilik prinsipini darsni yaxshilashni tashkillashtirish, dars mazmuniga mos metodlardan foldalanish, o'quvchilar aqliy aktivligini rivojlantirish orqali amalga oshirish mumkin. Bu erda o'quvchilarda o'quv faoliyatini tashkil kilish ko'nikmalarini shakllantirish katta axamiyatga ega.

O'qituvchi o'quv materialini o'quvchilar tushunishi oson bo'lgan oddiy faktlardan boshlashi va shu tarika ularni birmuncha murakkab materialni o'zlashtirishga tayyorlashi lozim. SHu bilan blrga juda oson yoki o'quv-chilarga yaxshi ma'lum bo'lgan matsrlai ularning e'tiborini susaytlradi. Ukluvchining vazlfasi o'quvchilar tushuna oladlgan, lekin shu bilan birga ularni o'ylashga, tasavvur kilishga xamda ma'lum darajada qiyinchiligini engishga majbur qiladigan materlni tallashdan iborat bo'lmog'i lozim.

Ma'lumdan noma'lumga o'tish ham ta'limning tushunarli bo'lishini ta'minlaydl. Bu erda har bir yangi dars materlali o'quvchilar ilgari puxta o'zlashtirib olgan bilimlar asosida tushuntiriladi. O'qituvchi darsda o'quvchllarning o'zlashtirgan bilimlaridan hayotiy tajribalaridan foydalanadi, yangi materialni tushuntirishda ularga ma'lum bo'lgan misol va faktlarga asoslanadi.

O'quvchilar bilim egallashlarini osonlashtirish uchun o'quv materialini osondan qiyinga o'tilishini ta'mnnlash kerak. SHunday sharoit yaratilganida o'quvchilarning o'z kuchiga bo'lgan ishonchi ortadi.

Boshlang'ich va o'rta bo'g'in sinf o'quvchilari bilan ishlanganida yaqindan uzoqqa o'tish uslubi yaxshi natijalar beradi. O'quvchilarga geografik iqlim, hayvonot dunyosini tanishtirishda ishni avval bolalarga ma'lum bo'lgan o'simlik va hayvonlardan boshlab, so'ngra uzoq o'lkalardagi o'simlik va xayvonlar bilan tanishtirishga o'tish kerak.

Ta'limda onglilik va aktivlik prinsipini amalga oshirish ham bilish jarayonining psixologik asoslariga to'la-to'kis tayanadi. Tartib va qoidalar yaxshi o'zlashtirilsada, ayrim hollarda shu bilimlarni bsvosita qo'llash jarayonida o'quvchilar qiynalishi mumkin. Ba'zan ular oddiy masalalarni echa olmay qolishadi. Demak, o'quvchi materialni tushunib etmasdan shunchaki yodlab olgan. O'quvchilar olgan bilimlarini amaliy xayotda foydalana olishlari uchun ta'lim berish jarayonini aktiv fikrlash jarayonnga aylantirish kerak.

O'qituvchi tushunarli bo'lishi uchun kitob va boshqa manbalardagi rasmlarni ko'rsatar ekan o'quvchilarda aktiv munosabat tug'diradi va o'zlashtirshi lozim bo'lgan material to'g'risida idrok xosil kildiradi. Konkret materiallardan olingan taassurot bolalar tafakkurini uyg'otadi.

Ta'lim prinsiplarini qarab chiqishni yakunlay turib, faqat ularning bir-birini to'ldirishi, bir-biriga muvofiq bo'lishigina ta'lim turi, vositalari, uslublari, tarkibiy

tuzilishi va maqsadlarini muvaffa-hiyatli belgilashini ta'kidlab o'tmoqchimiz. U yoki bu prinsipni muxim deb ko'rsatish mumkin emas, chunki bir xil ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarning xal etilishi boshqalarning hisobiga bo'lganligi sababli umumiy samaradorlikning pasayishini keltirib chiqaradi.

Xuddi shuningdek, ayrim prinsiplarni etarli darajada baholamaslik ta'lim samaradorligini pasaytiradi, ta'lim prinsiplarini yaxlit, mushtarak holda qo'llashgina zamonaviy maktab vazifalarini muvaffa-qiyatli hal etish imkoniyatini yaratadi.

Nazorat savollar:

1. Kasb ta'limining tamoyillari sanab, izohlab bering.
2. Ta'limning ilmiy bo'lish tamoyili nima?
3. Ta'lim va tarbiyaning birligi tamoyili nimalarni o'z ichiga oladi?
4. Ta'limning tizimli va izchil bo'lishi mazmun mohiyati
5. Zamonaviy ta'limning asosiy turlarini ta'riflab bering.
6. "Ta'limning tashkiliy tizimi" tushunchasi mohiyatini tushuntirib bering.
7. Ta'limning individual shakli afzalliklari nimadan iborat?
8. Sinf-dars tizimining afzalliklari nimalardan iborat?
9. Zamonaviy darsga qanday talablar qo'yiladi?

14-mavzu: Kasbiy ta'limda qo'llaniladigan ilmiy tadqiqot metodlari, shakllari va vositalari (2-soat)

Reja:

1. Ilmiy tadqiqot metodlari
2. Tadqiqotlarning tarixiy-taqqoslash metodlari
3. Nazariy taqqoslash- solishtirish metodi
4. Kuzatish, suhbat, eksperiment metodlari

Tayanch so'z va iboralar: Pedagogik tadqiqot funksiyalari, ilmiy tadqiqot metodlari, tadqiqotlarning tarixiy-takkoslash metodlari, nazariy taqqoslash-solishtirish metodi, kuzatish, suhbat, eksperiment metodlari.

1. Pedagogik tadqiqot funksiyalari. Ilmiy nuqtai nazardan didaktika ta'lim jarayonlarini tushuntirish, rivojlanish istiqbollarini ko'rsatish, amalda ta'lim-tarbiya jarayoniga ta'sir etish va ularga baxo bershni maksad kilib ko'yar ekan, kuyidagi funksiyalarni bajaradi.

1. Diskriptiv funksiyasi. "Diskriptiv" so'zi inglizchadan olingan bo'lib, «yoritish», «ta'svirlash» degan ma'noni bildiradi. Tasvirlash ko'piicha diagnostik tilda tarqalgan. U o'quv-tarbiya jarayonida uchrayotgan cheklanishlarning qay

yo'sindaligini aniqlash uchun xizmat qiladi. Pedagogik diagnostikaning maqsadi faqat sodir bo'lgan chsklanishlarning shakli, hajmi va xususiyatini aniqlash emas, balki bu cheklanishlar o'quv tarbiya tizimning qaysi bo'g'inlari susayganligi sababli yuz berganini aniklashdan iborat.

2.Tushuntirish funksiyasi. Didaktik tadqiqotning bu turi eksperimentlar o'tkazish bilan boglikdir. Bu erda ta'lim jarayonining barcha sharoitlari saqlangan holda o'quv jarayonini o'zgartiruvchi omillar kiritilish natijasida didaktik tadqiqot o'quv-tarbiya jarayonining asosida yotgan qonuniyatlarni ochish imkonini beradi.

3.Pedagogik tadqiqotlarning ta'lim-tarbiya jarayonlarini oldindan kura bilish funksiyasi. Bu xilidagi tadqiqotlar, izlanishlar jarayonlarning kandayligini ko'rsatish bilan birga, jarayon yuz berayotgan davrdan keyingi zamonda qanday o'zgarishlar, qanday bog'langan qonuniyatli pedagogik va boshqa jarayonlar yuz berishini oldindan ko'ra bilishga asos bo'la oladi. Shu bilan birga oldindan ko'ra bilish funksiyasi sodir bo'lishi mumkin bo'lgan jarayonlarni biz istalgan yo'nalishda rivojlaltirish imkoniyatlarini va ularga tegishli, etarli darajadagi ob'ektiv, har tomonlama o'ylangan baho berish imkoniyatlarini ham yaratadi. Natijada yuqorlida ko'rilayotgan tadqiqotlar o'tmish, hozirgi zamon va kelajak o'rtasida mustaxkam ko'priklar yasash, ta'lim va tarbiya xakida kishilik jamiyati to'plagan bitmas-tuganmas tajribani to'la-to'kis kelgusi avlodga tatbiq etish uchun tayyor ko'rsatmalar, xulosalar ishlab chiqish imkonini yaratadi.

4.Pedagogikada, xususan didaktikada o'tkaziladigan tadqiqotlarning amaliy funksiyasi ta'lim jarayonidagi ochilgan qonuniyatlar ob'ektiv didaktik xaqiqlar yanada chuqurroq tushunilish va bu jarayonlarga tadqiqotchi nuqtai nazaridan amaliy ta'sir ko'rsatish imkonini beradi.

Pedagogik tadqiqotlarning funksiyalari bir-birlari bilan uzviy ravishda bog'liqdir. Nisbatan oddiy, ommabop hisoblangan tasniflash, tushuntirish tadqiqotlari ta'lim va maorifning hozirgi ahvolini yoritish imkonini yuzaga keltiradi. Tajriba, eksperimental tadqiqotlar ta'lim qonuniyatlarini anglab etish va tushuntirish, eng asosiysi bu jarayonlarni tushuntiruvchi nazariyalar yaratish imkonini beradi. Tushuntirish va eksperimental ma'lumotlarga asoslanib, kelgusida yuz berishi mumkin bo'lgan hodisalar xususida dastlabki xulosalar chiqariladi va istiqboldagi ishlar rejasi va dasturi tuzilib, bevosita amalda tatbiq etish jarayoniga o'tiladi.

2. Pedagogik tadqiqotlar metodlari.

Bu yangicha dunyoqarash xalq ta'limida ilgari surilgan uzluksiz ta'lim va shaxs xislatlarini ijodkorlik ta'limi orqali rivojlantirishda ta'lim nazariyasi oldiga yapada yangi vazifalar qo'yadi. Bunday ulkan masalalar ayrim kamchiliklarni tugatish, «yamash» bilan echilmaydi. Xalq ta'limi tizimni tubdan o'zgartirish, uning rivoji uchun pedagogik, uslubiy, psixologik sharoitlarni yaratish talab etiladi.

Amaliyotdan shu narsa aniq ravshanki, har qanday ilmiy xulosa tajriba va ilmiy tadqiqotlarga asoslanadi. Pedagogikada, xususan ta'lim va tarbiyada ilmiy tadqiqotlar hech qachon to'xtamaydi va uzluksiz davom etaveradi.

Pedagogik tadqiqotlarning predmeti sifatida maktab va boshqa o'quv yurtlarining faoliyati, uning maqsadi, dasturiy ma'nosi, o'qituvchi va o'quvchilar faoliyati, tashkiliy shakl hamda ijtimoiy sharoitlar xizmat qiladi.

Didaktikaning predmeti taxsil va ta'lim bilan bog'liq turli shakl va turlarda yuz beradigan hodisalar, faktlar xisoblanadi. Ta'lim va tahsil boshqa ijtimoiy voqeliklardan o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Didaktik tadqiqotlarning predmeti ijtimoiy faoliyatning aloxida shakli didaktik faoliyat hisoblanib, uning maksadi taxsil berish na o'zgarib borayotgan tarixiy ideallar va ijtimoiy talablar asosida odamlarni qayta tarbiyalashdir.

Didaktik faoliyat o'qituvchi va o'quvchilarning xatti-xarakatlaridan iborat. Bunday faoliyat natijasida o'quvchilar bilim, iqtidor va ko'nikmalarga ega bo'ladilar, o'z dunyoqarashini, shaxsiy kadriyatlar tizimini shakllantiradilar. Taxsil natijasida o'quvchi shaxsining turli xislatlari shakllantiriladi. Bunday o'zgarishlarni kuzatish, xisobga olish didaktik tadqiqotlarning asoslaridan xisoblanadi. YUkoridagi o'zgarishlar, bir tomondan, o'qituvchining didaktik faoliyati ta'siridagi va o'z shaxsiy xatti-xarakatlari ta'siridagi o'zgarishlar orasidagi kopuniyatlarni ochishga, ularni taxlil qilishga imkon beradi. O'quvchilar va o'qituvchilarning o'quv usullari sharoitlari, harakatlari, ta'lim mazmuni, uslub va vositalari orasidagi bog'liqliklar, tabiat qonuniyatlari kanday ob'ektiv xarakterga ega bo'lsa, shunday ob'ektiv xarakterga egadir.

Ta'lim va tarbiyaga taallukli xatti-xarakatlarni tafakkurga asoslanib taxlil qilish pedagogika va didaktikada yagona usul xisoblanadi. YAn Amos Qomenskiyning «Buyuk didaktika», K.D.Ushinskiyning «Inson tarbiya predmeti sifatida» asarlarida masalaga shunday yondashishni ko'rish mumkin.

O'quv-tarbiya jarayoni xakida jiddiy xulosalar chiqarish uchun muntazam ravishda olib borilgan kuzatishlar, tajriba, faktlarga asoslangan emperik tadqiqotlar natijalariga asoslanish zarur.

3. Tadqiqotlarning tarixiy-takkoslash metodlari. Tarixiy metodlar. Pedagogik tadqiqotlar, xususan, didaktik tadqiqotlar asosan o'qituvchining didaktik faoliyati bilan o'quvchilar taxsili natijasida hamda o'quvchilarning o'z faoliyatlari natijasida ular shaxsi, bilim, iqtidor va ko'nikmalarining o'zgarishi orasidagi bog'liqlikni ochishga qaratiladi. Xo'sh, bunday bog'liqlik didaktik tadqiqotlar natijasidan olinadimi yoki ularni yaqin, uzoq o'tmishdan olsa bo'ladimi? Amaliy hayot bu muammoga o'zicha javob beradi.

Tarixiy taraqqiyotning turli davrlarida ijtimoiy munosabatlar ma'lumotning maksad va vazifalarini belgilab bergan. Masalan, sanoat ishlab chiqarishini

industrialashtirish, ilmiy texnikaviy revolyusiya ma'lum darajada ta'lim va tarbiya mazmuni, shakllari va uslublarini tanlashga ta'sir ko'rsatadi.

Tarixan ta'lim-tarbiyaning barcha hollarida yuz bergan o'zgarishlarning xususiyatlari, tamoyillari, qonuniyatlarini o'rganmasdan turib, ma'lumot masalalari haqida keng tasavvurga ega bo'lish mumkin emas.

Tarixiy pedagogik tadqiqotlarning maqsadi shunday qonuniyatlarni aniqlashdan iboratki, bu qonuniyatlar faqat yaqin va uzoq tarixni o'rganishni emas, shu bilan birga ta'limning hozirgi axvolini, undan ham muhimi- kelgusini belgilash imkonini bermog'i lozim

Nazariy taqqoslash- solishtirish metodi. Bunday pedagogik tadqiqot xalqaro pedagogik tadqiqotlarga asosan uch yo'nalishda olib boriladi. Birinchi yo'nalish- turli mamlakatlardagi ta'lim va tarbiya tizimlarining umumiy qonuniyatlarini aniqlash. Dunyoda yuzdan ortiq ta'lim tizimlari mavjud. Albatta, mustaqil O'zbekiston Respublikasida eski ta'lim tizimi asosida ishlash mumkin emas. Boshqa mamlakatlarda amal qilib turgan ta'lim tizimlarining qulay ijobiy tomonlarini yuqorida ko'rsatilgan taqqoslash-solishtirish tadqiqotlari asosida bizning ta'lim tizimimizga ko'chirish mumkin.

Ikkinchi yo'nalish har bir ta'lim tizimidagi o'ziga xos xususiyatlarni, ularni tasdiqlovchi faktlar to'plamini, turli tarixiy davrlardagi va turli tarbiya muhitlariga oid o'ziga xos tomonlarni aniqlashdan iborat.

Uchinchi yo'nalish ta'lim tizimlarining ichki xususiyatlarini aniqlash, o'xshash va farqli xususiyatlarini belgilab, ularning ta'lim tizimidagi umumiy xususiyatlar bilan bog'liq alomatlarini va alohida xususiyatlari sabablarini aniqlash imkonini beradi. Bu turdagi tadqiqotlar faqat statistik ma'lumotlar va anketalar natijasini tahlil qilish bilan chegaralanmaydi.

Ta'lim tizimlarini tadqiq etish maxsus tayyorgarlikdan o'tgan xalqaro ekspertlar guruhlaridan tomonidan tegishli ilmiy-tekshirish tashkilotlari bilan hamkorlikda o'tkaziladi. Buning uchun ilmiy-tadqiqotning maxsus konsepsiyasi, usullarini tanlab olish mezonlari ishlab chiqiladi va matbuotda e'lon kilinadi. Keng kitobxonlar va qizikuvchilar etiboridan o'tgan konsepsiya alqaro pedagogik uyushmalar tomonidan tasdiqlanadi va bevosita ishga kirishiladi.

Ta'lim tizimlarining o'xshashlik va alohidalik alomatlarini, ularning ildizlarini, sabablarini aniqlash birmuncha murakkab bo'lib, maorif tizimlarining yutuqlarini tadqiq etuvchi xalqaro assosiasiya eksperimentlari kabi atroflicha ilmiy-tekshirish ishlarini olib borishni talab etadn. Ta'lim-tarbiya omillarini tushuntirish va ularga tasnif berish nazariy taqqoslash-solishtirish usullarining asosiy qismi hisoblanadi. Albatta, xamma ilmiy-tadqiqotlar yig'ilgan faktlarni tushuntirish bilan ish tugamaydi.

Bu turdagi izlanishlarning yana bir o'ziga xosligi shundan iboratki, tabiiy fanlarda umumiy belgilar, atamalar, birliklar mavjud, pedagogik (didaktik) tadqiqotlarda esa bunday umumiy xalqaro birlik va atamalar deyarli yo'q. SHuning uchun ham olingan natijalarning tasnifi birmuncha sub'ektiv tus olishi mumkin. Bunday hollar ta'lim haqidagi statistik ma'lumotlarga matematik ishlov berish orqali bir-muncha to'g'rilanadi. Masalan, biron mamlakatdagi biron yilda tug'ilgan bolalarning maktablarga kamrab olinishi yoki ta'limga ajratilgan milliy daromadning foizi shu mamlakatning maorif masalalariga munosabatini asosan ob'ektiv belgilandi. Qolgan omillar ta'lim ahvolini belgilashda yuqorida ko'rsatilgan statistik ma'lumotlarni yanada chuqurlashtiradi.

Kuzatish metodi ta'lim-tarbiyaning mazkur vaktdagi holatini aniqlash imkonini beradi. Kuzatish usulining maqsadi bor faktlarni yoritishdangina iborat bo'lmay, bizga oldindan qo'yilgan maqsad bo'yicha aniqlanishi lozim bo'lgan faktlarni qidirish va aniqlashdan iborat.

Kuzatish jarayonida tadqiqotchini qiziqtnruvchi muammo va vazifalar kuzatishni saylab (tanlab) o'tkazishni taqozo etadi. Tadqiqotchi muayyan tanlangan muammoni hisobga olib, nimani kuzatish kerakligini tanlab oladi. SHuning uchun ham u kuzatish natijasida echilishi kerak bo'lgan muammoni hali kuzatishni boshlamasdan oldinroq biladi. Natijada tadqiqotchining kuzatish natijalarini umumlashtirishi birmuncha osonlashadi.

Kuzatishga asoslangan tasniflash tadqiqotlari uch ko'rinishga ega: 1)obzor tadqiqotlari; 2) ta'lim-tarbiya unsurlari orasidagi bog'liqlikni aniqlash; 3) izlanish tadqiqotlari.

Bunday sharoitda kuzatish to'g'ridan-to'g'ri yoki bevosita amalga oshiriladi. To'g'ridan-to'g'ri yoki bevosita kuzatish faktlarni qabul qilib olish, tushunib etish va o'lchashdan iborat. Qabul qilib olish- sezish organlari yordamida tekshiruvchi ob'ekt aniq joyda turganligini qayd qilish; tushunib etish tanlab olingan, qayd qilingan ob'ekt oldindan aniq yoki noaniqligini aniqlashdan, o'lchash esa shu ob'ektning sonini anik-lashdan iborat.

Bilvosita kuzatish ob'ektni bevosita kuzatish imkoniyati bo'lmaganda amalga oshiriladi. SHunday ob'ektdagi shaxsning tug'ma qobiliyati, imkoniyatlari, intizomlilik, rostlik, kamtarlik, kamsuqumlik kabi xislatlari kirishi mumkin. Bunday xislatlarni bevosita kuzatish natijasida aniqlash qiyin. SHuning uchun ham tadqiqotchi o'ziga qulay ko'rsatkichlardan foydalanadi.

Bevosita va bilvosita kuzatish bilan bir qatorda faol kuzatish ham qo'llaniladi. Faol kuzatishda didaktik jarayonda bevosita tadqiqotchining o'zi xam qatnashadi va jarayonning borishiga ta'sir etadi. Bunda ishtirok etishning ijobiy tomoni shundan iboratki, tadqiqotchi bo'lib o'tayotgan jarayonning ikir-chikirlarini tushunib etadi, bu esa o'quv jarayonini tadqiqot talablariga yo'naltirish imkonini

beradi. Bunday usul ayrim kamchiliklariga qaramasdan, ijodkor-o'qituvchilar tomonidan o'quvchilar faoliyatini faollashtirishda keng qo'llaniladi.

Bilvosita kuzatish tadqiqotchini hodisalarni o'rganishga ko'proq jalb etishga imkoniyat yaratadi. Mashg'ulotlar stenogrammalari, uchinchi odam tomonidai tayyorlangan kuzatish bayonlari, foto-kinolavhalar, rasmlar, diagrammalar, statistik mashg'ulotlar shular jumlasidandir. Bu hujjatlar pedagogik faoliyatning natijalarini xamda ijtimoiy muxit, xususan o'kituvchi faoliyatining o'quvchi shaxsida uyg'otadigan o'zgarishlarni kuzatish imkonini beradi.

Ilmiy-tekshirish maqsadlarini aniqlash tadqiqotchini qiziqtirib qolgan muammoli xolatni taxlil kilish ehtiyojidan kelib chiqadi. Bunday xolatni tahlil qilish va unda ma'lum va noma'lumlarni aniqlash, qo'shimcha adabiyotlarni o'rganish, tajribali shaxslarning bu masalaga bergan baxosi tadqiqotchiing asosiy va ko'shimcha muammolarini aniqlash imkonini beradi.

O'zgaruvchan parametrlarni aniqlash va tahlil qilish. O'zgaruvchilar- bu tekshirilayotgan ob'ektda turli ahamiyatga ega bo'lgan omillardir, o'zgaruvchilar-tekshirilayotgan ob'ektning bizni qay tomondan qiziqtirayotganligi haqida axborot beradi.

Ta'limning salmog'i, rivojlanish tezligi, maktabning yutuqlari kabi murakkab o'zgaruvchilar ma'lum shkalalar asosida tartibga keltiriladi.

Muammolarni gipotezalar zanjiriga aylantirish tadqiqot jarayonining kelgusi bosqichi hisoblanadi. Tadqiqotning asosiy muammosi yoki shu muammodan kelib chiquvchi savollarga tadqiqotchi dastlabki xomaki javoblar qidiradi. Izlanish davomida u yangi qo'shimcha axborotlar to'playdi va javoblar yanada rivojlanib boradi. Shunday qilib, qo'yilgan savollar gipotezalarga aylana boradi, kelgusi kidirish yo'nalishlarini belgilab beradi, boshqacha aytganda, ishchi gipotezaga aylana boradi.

Pedagogikadan olib boriladigan ilmiy tadqiqotlarning jiddiy bosqichlaridan biri tadqiqot muammosini yechish bo'yicha bir yoki bir necha gipotezalarni belgilashdir. **Gipoteza- bu muammoni echishning taxminiy yo'lini ilmay tomondan tasdiklash demakdir.** Tadqiqotchi qo'yilgan muammomi atroflicha, xamma o'zgaruvchilarni hisobga olgan xolda, tahlil qiladi. Gipoteza empirik jixatdan tasdiqlanmog'i darkor. Buning uchun eksperiment loyixasi tuzilib, eksperimental tadqiqotlar o'tkaziladi.

Tadqiqot texnikasini va "asbob-uskunalari"ni tanlash. Bu tadqiqotning mazkur bosqichida tadqiqot ob'ekti o'zgaruvchilarni tanlashga ko'p jihatdan bog'liqdir. Tadqiqot texnikasi atamasi yoki tadqiqot usuli yoki tadqiqot faoliyatining ketma-ketligi atamasi ishlatiladi. Ilmiy usul bu ilmiy muammoni echishda qayta-qayta ishlatiladigan usuldir. Tadqiqot texnikasi deganda, tadqiqot muammosini echish uchun ob'ekt va hodisalar haqida axborot to'plashda tez-tez

kaytariladigan usul tushuniladi. Masalan, kuzatish usulida turli tadqiqot texnikasi ishlatiladi: ***klinik kuzatish, savol-javob, zondlash, tanlab tekshirish va xujjatlar tahlili***. Bunday texnologiyadagi ishlatiluvchi «asboblari» turlicha bo'ladi. Ulardan keng tarkalganlari anketalash, psixologik yoki didaktik testlardir.

Tezkor yuz beradigan jarayonlarni qayd qilib, keyinchalik chuqur tahlil qilish uchun maxsus texnikaviy vositalar ham ishlatiladi. Bulardan fotoapparat, kinokamera, proektor, magnitofon, videomagnitofon yoki o'lchov asboblari va boshqalarni ko'rsatib o'tish mumkin.

Agar kuzatishda tadqiqotchi borliqni qanday bo'lsa, shundayligicha idrok qilib tekshirsa, eksperiment jarayoni bu borliqni o'zgartirib, uning ichki konuniyatlarini, unga ta'sir etishning samarador usullarini aniqlaydi.

Eksperimentning birinchi xususiyati shundan iboratki, unda tadqiqotchining o'zi qatnashadi, ishni tashkil etadi, amalga oshiradi va natijani taxlil qiladi.

Ikkinchi xususiyati - o'quv-tarbiya jarayonining ichki qonuniyatlarini aniqlash uchun jarayon sharoitlarini o'zgartirish imkoni tug'iladi. Uchinchi xususiyati - o'quv-tarbiya jarayonini nazorat qilib, ularni anik o'lchash imkonidir. To'rtinchi xususiyati - eksperimentga ilmiy tus berib, ishchi gipotezani aniqlashtirishdir. Demak, eksperiment shunday ilmiy-tadqiqot usulini, unda ta'lim-tarbiya jarayonini nazorat qilish o'lchash va ishchi gipotezani yanada oydinlashtirish imkoni tug'iladi.

Yuqorida ko'rsatilgan to'rt xususiyat bajarilsa eksperiment laboratoriya eksperimenti hisoblanadi, birinchisi bajarilmasa, bu tabiiy eksperiment deyiladi.

Pedagogikadan ilmiy-tadqiqot ishlarining metodologik asoslari:

1. SHaxsning ijodiy va faolyatlilik ma'nosi haqidagi ta'limot.
2. SHaxsning o'zaro aloqa bog'lash va o'zaro bog'liqligi haqidagi ta'limot.
3. Munosabatlar nazariyasi
4. Mutaxassis shaxsini shakllantirish haqidagi nazariya.
5. Bilish faoliyati haqidagi ta'limot.

Pedagogik ilmiy-tadqiqot ishlarini tashkil etish ilmiy tadqiqot metodlari:

I. Empirik darajadagi metodlar:

1) diagnostik metodlar (anketalash, hujjatlarni o'rganish, intervyu uyushtirish, suxbatlar), sosiometrik metodlar;

2) observation metodlar (bevosita va bilvosita kuzatish, to'g'ri va uzokdan kuzatish, bevosita jarayonda qatnashish orqali kuzatish, o'z-o'zini kuzatish);

3) prognostik metodlar (ekspertlar metodi bilan baholash, bir-biriga bog'lik bo'lmagan xarakteristikalarini umimlashtirish, modellashtirish, ekstropoliasiya, shkalalash, ranglash, «Dolfa metodi» va boshqalar);

4) eksperimental metodlar (sifat eksperimenti, o'lchash eksperimenti, konstataiya eksperimenti, shakllantirish eksperimenti, prognostik eksperiment va boshqalar);

5) praksimetrik metodlar (faoliyat natijalarini analiz qilish, modellashtirish, professiografik va psixografik analiz, xronometraj);

6) matematik metodlar (korrelyasion analiz, faktorli analiz, dispers analiz va boshkalar).

II. Nazariy darajadagi metodlar:

1) Ilmiy bilish darajadagi metodlar:

- psixologo-pedagogik va sosial adabiyotlarni analiz qilshi;
- empirik materiallarni sintez qilish;
- to'plangan materiallarni tasniflash;
- tekshirilayotgan jarayonini deduksiyalash;
- induksiya qilish;
- analoglarni ko'rish;
- modellashtirish.

2) Mantiqiy analizga asoslangan metodlar:

- o'xshatishlik metodlari;
- o'ziga xosligini aniqlash metodlari;
- o'ziga xos uzviy bog'liqligi o'zgarishlarini analiz qilish metodi.

Ilmiy tadqiqot bosqichlari:

1-bosqich. Nazariy izlanish bosqichi. Bu bosqichda tadqiqot muammosi ilmiy jihatdan obdon o'ylab ko'riladi.

Kerak bo'lganda muammoning hozirgi axvolini chuqurroq tushunib etmoq uchun uzoq va yaqin o'tmishni tarixiy-nazariy analiz qilinadi. Natijada tadqiqotning tub negizi aniqlanadi, tadqiqot maqsadiga mos adekvat metodologiya va tadqiqot metodlari aniqlanadi, tushunchalar apparati kiritiladi, umumiy va xususiy gipotezalar, taxminlar qo'yiladi, tadqiqotni tashkillashtirish elementlari belgilanadi.

Bu bosqichda yana tadqiqot ob'ektining (institut, maktab, kolledj, lisey va hokazolar) ish tajribasi o'rganiladi, umumlashtiriladi va analiz qilinadi. O'rganilayotgan muammo bo'yicha talabalar, bitiruvchilar, o'qituvchilar kuzatiladi, suhbat, anketalar o'tkaziladi, intervyular olinadi, o'quvmetodik va rejalashtirish hisobot hujjatlari o'rganiladi. Tadqiqot tub maqsadlarini aniqlashtirish maqsadida izlanish eksperimentlari o'tkaziladi.

2-bosqich. Eksperimental-dagnostik bosqichida o'quv-tarbiya jarayonining mexanizmi, xossalari, o'ziga xos qarama-qarshiliklari, jarayon rivojlanishining sifat belgilari, tezligi, shiddatkorligi, darajalari o'rganiladi.

Bu bosqichda hisobga olish eksperimenti bilai bir qatorda anketalash, suhbatlar, o'z-o'zini baholash, reyting baholash, shkalalash, ranglash kabi metodlar orqali dastlabki sinov shakllantirish eksperimentlari o'tkaziladi.

3-bosqich. Tajriba eksperimental bosqichida nazariy va metodik ishlanmalar, yangi darslik o'quv qo'llanmalari, o'qitishning yangi izchil metodlari tekshirib ko'riladi va tegishli aniqliklar kiritiladi.

4-bosqich. Yakunlovchi umumlashtirish bosqichi xisoblanadi. Tadqiqot natijasida olingan natijalar yana bir bor sistemaga solinadi, ishlab chiqiladi, ksrak bo'lgan xollarda ilmiy-tadqiqot natijasida olingan metodik yo'riqnomalar, xulosalar qaytadan tekshirib ko'riladi yoxud o'quv yurtlari amaliyotida bevosita qo'llab ko'rib, tegishli xulosalar olinadi.

Nazorat savollari:

- 1.Kasb ta'limi pedagogikasida qo'llaniladigan ilmiy tadqiqot metodlari.
2. Pedagogik tadqiqot funksiyalari nimalardan iborat?
- 3.Eksperiment tajriba-sinov metodining talablari nimalardan iborat?
- 4.Empirik darajadagi metodlar nima?

AMALIY TOPSHIRIQLAR

1-AMALIY MASHG'ULOT:

“KASBIY PEDAGOGIKA” FAN SIFATIDA. (2SOAT)

REJA:

- 1.Kasbiy pedagogikasi fanining maqsadi.
- 2.Kasbiy pedagogikasi fanining vazifalari

Tayanch so'z va iboralar:kasb ta'limi, pedagogika, ta'lim-tarbiya, kasb hunar kolleji, akademik litsey, ma'lumot, madaniyat, mentalitet, insonning rivojlanishi, o'qitish, pedagogik faoliyat, muhit, axloqiy tarbiya, xuquqiy tarbiya.

Blits savollar:

- 1.Kasbiy pedagogika fanining maqsad va vazifalari nimalardan iborat
- 2.Sinf-dars tizimi kim tomonidan ishlab chiqilgan?
- 3.O'zbekiston tarixida ta'lim-tarbiyaga oid qanday ijtimoiy-siyosiy voqealar amalga oshirilgan?

- 4.Kasb ta'limi pedagogikasi fanining asosiy vazifasi?
- 5.O'rta Osiyoda xonliklar davrida qanday ta'lim muassasalari faoliyat ko'rsatgan?
- 6.O'rta Osiyoda xonliklar davrida qurilgan qanday madrasalarni bilasiz?
- 7.O'rta Osiyoda qizlar maktabini ochgan qaysi otinlarni bilasiz?
- 8.Movonovunaxrda oliygoh muassasasi vazifasini bajargan madrasalarda olib borilgan o'qitish tizimi haqida qanday fikrlarni bayon eta olasiz?
- 9.O'zbekistonda qachon arab yozuvidan lotin yozuviga, so'ngra kirill yozuviga o'tildi?
- 10.O'rta Osiyo hamda Yevropa olimlarining pedagogik qarashlari haqida tushunchangiz?

KASBIY PEDAGOGIKANING TARMOQ FANLAR BILAN ALOQADORLIGI VA ASOSIY FARQLARINI AJRATING!

2-AM “Pedagogika va psixologiya”, “Kasbiy ta'lim metodikasi”, “Tarbiyaviy ishlar metodikasi” fanlarining Kasbiy pedagogika fanidan farqli jihatlarini asoslab bering!

1.Insoniy

2.O'rta Osiyo kasbiy ta'lim haqida.

olimlari

ayanch so'z va iboralar:

Movoraunnahr madaniyati, halq pedagogikasi, kasbiy ta'lim tizimi, talim, tarbiya, hunarmandchilik, aqliy tarbiya, axloqiy tarbiya, diniy tarbiya, rivoglanish bosqichlari, xorijiy ta'lim.

Blits savollar:

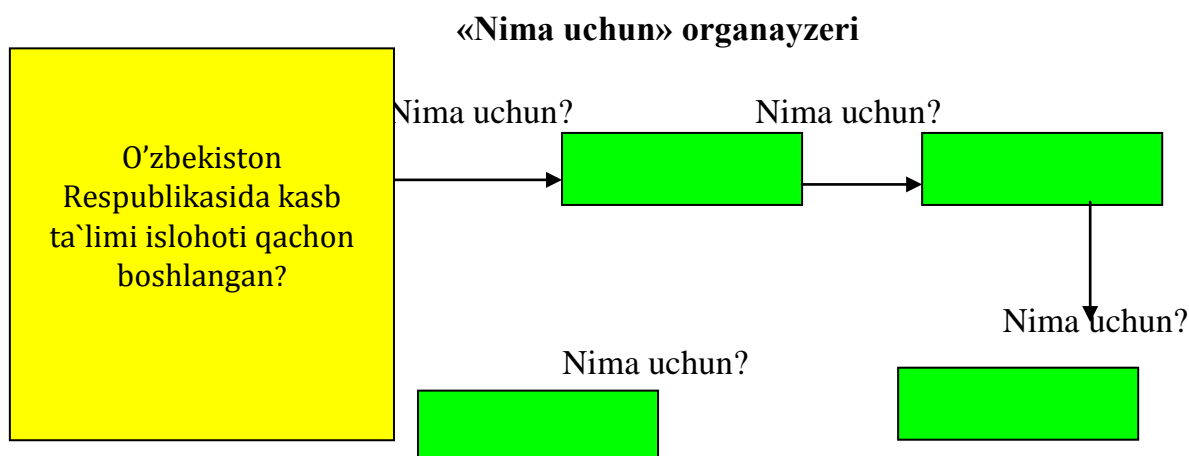
1.Insoniyat rivojlanishi tarixining turli davrlarida kasbiy ta'limning rivojlanishi?

2.Evropa olimlarining asarlarida kasbiy ta'limga bo'lgan e'tibor.

(Buyuk chex pedagogi YA.A.Komenskiy “Kishilik jamiyati ishlarini yaxshilash haqida hammaga ta'lluqli maslahalar”, “Buyuk didaktika” asarlaridagi pedagogik faoliyatga oid qarashlar, A.Disterverg, Gerbert, Ushinskiylarning o'qituvchilik kasbi haqidagi qarashlari?)

3.O'rta Osiyo hududida kasbiy ta'lim tizimi, O'rta Osiyo mutafakkir olimlari kasbiy ta'lim haqida (Abu Nasr Farobiy, Axmad YAssaviy, Baxouddin Naqshbandiy, Imom al-Buxoriy, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Al-Xorazmiy, Al-Farg'oniy, Firdavsiy, Amir Temur, Navoiy va Bobur) singari

jahonga taniqli allomalarning kasbni sevish Vatanga sadoqatni ifodasi borasidagi o'qituvchilik mahoratiga oid fikrlari qarashlari?

Blits savollar!

- 1.O'zbekiston Respublikasi kasbiy ta'limining rivojlanishini qanday bosqichlarga ajratib ko'rsatish mumkin ?
- 2.Kasbiy ta'lim rivojlanish bosqichlarining asosiy xususiyatlari nimada?
- 3.Kasbiy ta'limning turli bosqichlari rivojlanishidagi tarixiy o'xshashliklari nimada?
4. Kasbiy ta'limning turli bosqichlari rivojlanishidagi farqlar nimalarda namayon bo'ladi?
5. O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan keyingi va yaqin 5-yil ichida amalga oshirilgan kasbiy ta'lim rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari nimada?
- 6.“Savodsizlikni tugatish” borasida amalga oshirilgan ishlardan nimalarni bilasiz?
- 7.O'zbekistonda sobiq sho'rolar davrida mavjud bo'lgan qanday bosqichlardan iborat maktablar haqida bilasiz?
- 8.O'zbekistonda birinchi universitet qachon tashkil etilgan?
- 9.Kasbiy pedagogikasi fanining maqsadi,vazifalari nimalardan iborat?
- 10.Kasbiy pedagogikaning falsafiy-uslubiy asoslari nimalardan iborat?
- 11.Kasbiy pedagogikaning ilm sifatidagi o'rnini izohlab bering?
- 12.Ma'lumot, madaniyat, mentalitet tushunchalarini ta'riflang?
- 13.Malakaviy bilim berishda asosiy rivojlanish tizimining yo'nalishlari nimalardan iborat?
- 14.Kasb pedagogikasiga qachondan boshlab asos solingan?
15. Kasbiy pedagogikaning asosiy tushunchalarini sharhlab bering.

16. Kasbiy pedagogikaning asosiy ilmiy yo'nalishlarini aytib bering.

17. Kasbiy pedagogikaning ketegoriyalari nimalardan iborat.

Bilimlarni faollashtiruvchi savollar

Kasbiy pedagogika G'arb va O'rta Osiyo olimlarining qo'shgan hissalarini ajratib bering!

№	G'arbiy olimlar	O'rta Osiyo olimlar

metod orqali tushuntiring!

S – Kuchli tomoni	O – Imkoniyatlari
W – Kuchsiz tomoni	T- To'siqlari

Blits savollar:

1. Kasbiy ta'lim rivojlanish bosqichlarining asosiy xususiyatlari
2. Yangi usul yoki jadid maktablarni deb nomlangan bu maktablar eski usul maktablarning asosiy farqli xususiyatlarini yoritib!
3. 1945-1991 yillarda hunar-texnika va oliy ta'lim tizimlarining faoliyati haqida fikringiz!
4. 1945-1991 yillarda Oliy maktablarda milliy kadrlar tayyorlash tizimining holati qanday darajada bo'lgan?

5. Siddiq Rajabov hayoti va faoliyati hamda uning pedagogika fani rivojiga qo'shgan hissassi haqidagi fikr va mulohazalaringiz?

Kasbiy ta'lim rivojlanish bosqichlarining asosiy xususiyatlarini ajratib chiqing!

№	1-bosqichi	2-bosqichi	3-bosqichi	4-bosqichi	5-bosqichi	6-bosqichi	7-bosqichi
1							
2							
3							
4							
5							

3-amaliy mashg'ulot: O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi islohotlari

Reja:

1. Kasbiy ta'lim tizimi.
2. Kasbiy ta'lim berish muassasalari turlari.
3. O'rta maxsus kasb –hunar ta'lim berish muassasalari.
4. Ta'lim tizimi islohotlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish shart- sharoitlari: milliy pedagogik merosga tayanish, yangi maqsad va vazifalarni aniq belgilab olish, bosqichma-bosqich amalga oshirish, tadrijiylik Milliy pedagogik merosga tayanish
5. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi.

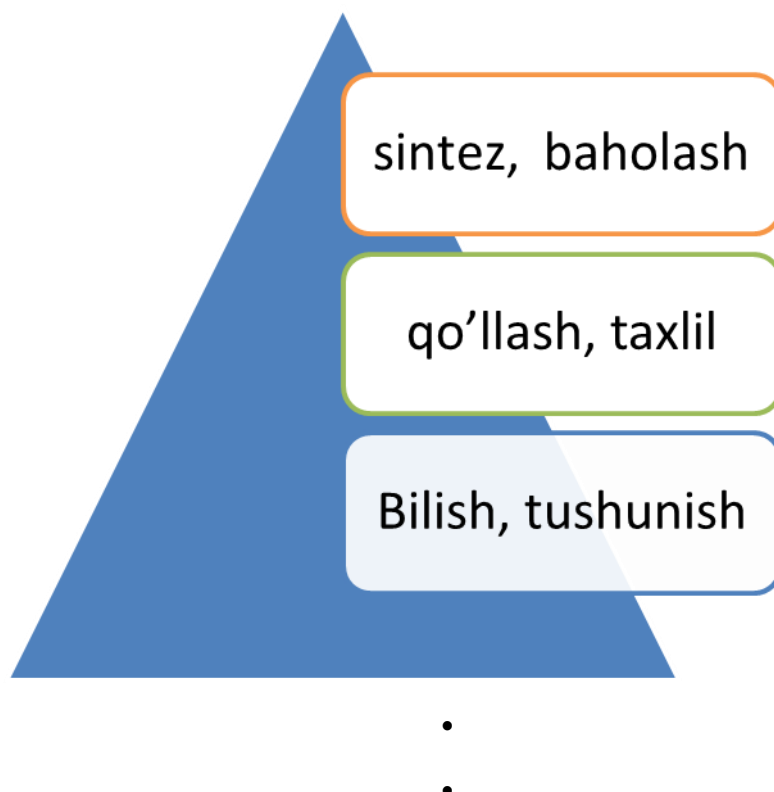
Tayanch iboralar: milliy pedagogik meros, kadrlar tayyorlash tizimi, ta'lim tizimi, ta'lim tizimini isloh qilish, Maktabgacha ta'lim vazirligi, 11 yillik umumiy o'rta ta'lim, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim, oliy o'quv yurtidan keying talim, kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish.

Ishdan maqsad: O'zbekiston Respublikasida ta'lim tizimi islohotlari mavzusi bo'yicha bilimlarni chuqur o'zlashtirishni ta'minlash.

Blits savollar:

- 1.O'zbekistonda kasb ta'limi islohoti qachondan boshlangan?
2. Kadrlar tayyorlashdagi kasbiy-malakaviy o'zgarishlar haqida fikr bildiring?
- 3.Keng qamrovli va yuqori malakali xodimlarni tayyorlashga qo'yiladigan talablar nimalardan iborat?
- 4.Kasb ta'limi vazifalariga nimalar kiradi?
- 5.Kasbiy mahorat nima?
- 6.Kasbiy ta'limning shakllanish jarayoni haqida Sizning fikringiz?
- 7.Kasb ta'limi tizimini rivojlantirishdagi asosiy yo'nalishlar nimalardan iborat?
- 8.O'zbekistonda uzluksiz ta'lim tizimidagi ustuvorliklar nimalar iborat?
- 9.Oliy kasbiy ta'lim va uning rivojlanish bosqichlari haqida gapiring?

B.Blum taksonomiyasi metodini bajaring!

- Kasb ta'limi tizimida olib borilgan bosqichm- bosqich olib borilgan islohatlar zahirida Bilish, tushunish, qo'llash, taxlil, sintez, baholash kabi jarayonlarni izohlang!

(Ma'lum bir joriy etilgan qarorlarni yetrlicha tushunmasdan turib keyingi blum taksonomiyasiga o'tib bo'lmasligi va uni baholaguncha shaxs qanday jarayonlarni boshidan o'tqazishini ko'rsating! Umumiy o'rta maxsus, kasb hunar ta'limida yuz bergan hayotiy vazityatlar misolida)

4-amaliy mashg'ulot: Kasbiy ta'limning dolzarb pedagogik muammolari (2soat)

Reja:

- 1.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni, maqsadi va vazifalari.
- 2.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi qonuni, qonuniyatlari va tamoyillari.

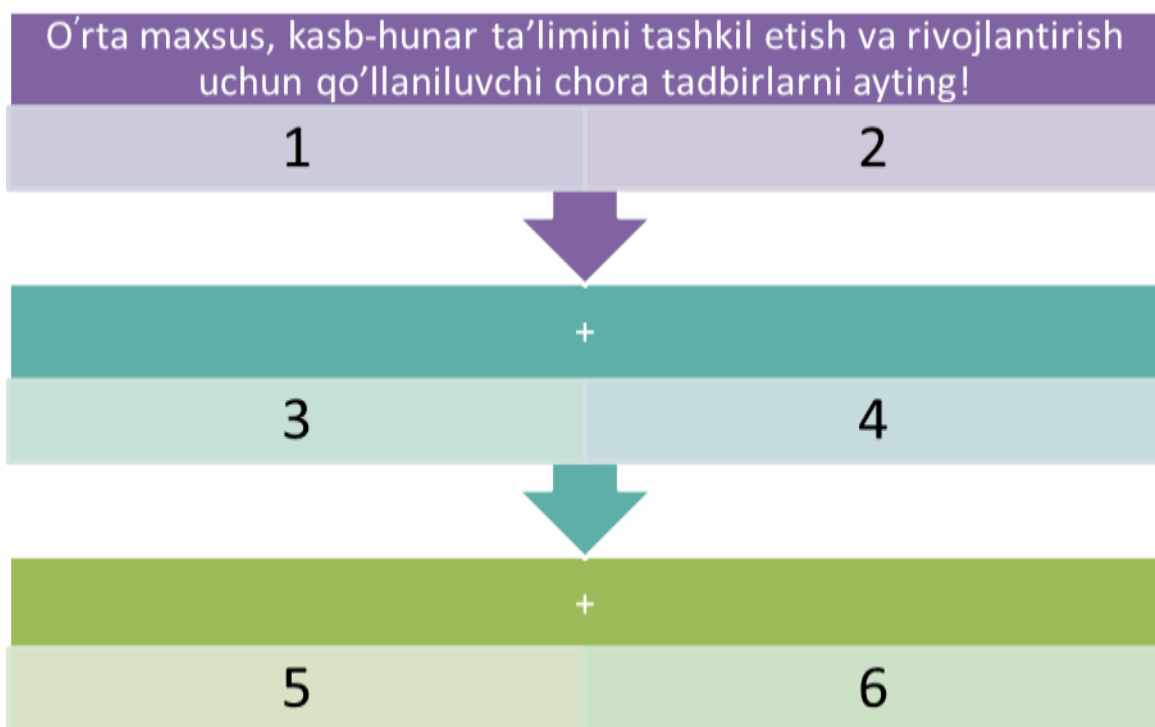
Tayanch iboralar: uzluksiz ta'lim, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, umumiy o'rta ta'lim, oliy ta'lim, oliy O'quv yurtidan keyingi ta'lim, maktabdan tashqari ta'lim.

Ishdan maqsad: Kasbiy ta'limning dolzarb pedagogik muammolari mavzusi bo'yicha bilimlarni chuqur o'zlashtirishni ta'minlash.

Blits savollar!

1. Uzluksiz ta'lim tushunchasining mazmuni qanday ?
2. Uzluksiz ta'lim tuzulishi qanday ?
3. Uzluksiz ta'lim tizimi va turlari nimalardan iborat ?
4. Kasbiy ta'lim turi va tizimi nimalardan iborat ?
5. Uzluksiz ta'limi tizimida o'rta maxsus ta'limining o'mi va ahamiyati qanday?

Jadvalni to'diring!

5-amaliy mashg'ulot: Kasb-hunar pedagogikasining huquqiy-me'yoriy asoslari (2soat)

Reja:

- 1.Kasb-hunar ta'limining huquqiy- me'yoriy asoslari.
- 2.O'zbekiston Respublikasi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning maqsadi vazifalari.
- 3.Milliy dasturni amalga oshirish bosqichlari.

Tayanch soz va iboralar:

Huquqiy- me'yoriy asoslar, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi, O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standarti, ta'limning standartlashtiriladigan turlari, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi davlat ta'lim standartlarining vazifalari, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni, DTS, o'quv rejalari va dasturlari.

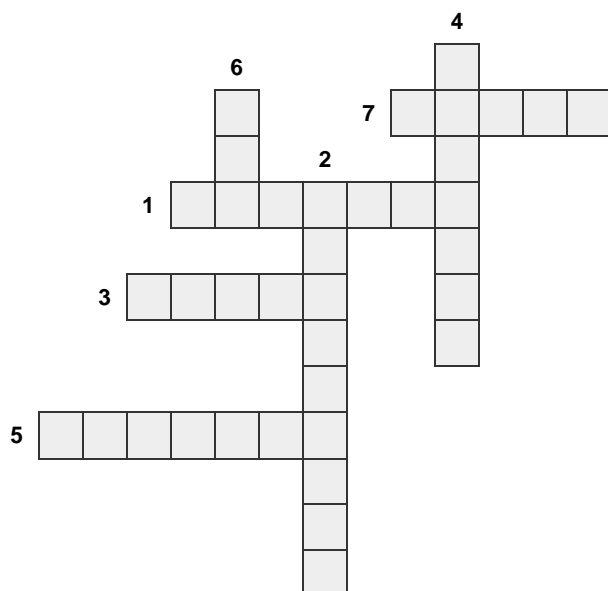
Ishdan maqsad: Kasb-hunar pedagogikasining huquqiy- me'yoriy asoslari mavzusi bo'yicha bilimlarni chuqur o'zlashtirishni ta'minlash.

1. Kasb-hunar ta'limining huquqiy- me'yoriy asoslari nimalardan iborat?
2. O'zbekiston Respublikasi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning maqsadi
3. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning vazifalari.
4. Milliy dasturni amalga oshirish bosqichlari qanday?

Krossvord

1. Birlashgan Millatlar Tashkilotining ta'lim, fan, madaniyat masalalarini rivojlantirishga ixtisoslashtirilgan tashkilot bu (YUNESKO)
2. O'quv dasturlarini qayta kurib chiqish, o'zgartirish ikki asosiy yo'nalishda: ..... va intensiv usul bilan amalga oshirilgan(ekstensiv)
3. 1961 yilda "Bosh yangi ....." tamoyillari asosida AQSH o'rta maktablarni islohot qilish boshlangan edi. Buning mohiyati shundaki, ingliz tili va adabiyoti (to'rt yil), matematika (to'rt yil), tabiiy bilimlar (uch yil), ijtimoiy fanlar (uch yil), kompyuter texnikasi (yarim yil) kabilardan iborat besh yo'nalishdagi majburiy ta'lim joriy qilindi (bazis)
4. Chet el amaliyotida o'quvchilarni tabaqalantirish odatda boshlang'ich ta'lim kursidan keyin amalga oshirilayotganligi, fransuz pedagoglari esa sinf o'quvchilarini uch tabaqaga: ..... - matematika va gumanitar yo'nalishda ish olib borsalar bo'ladigan o'quvchilar;
2. Yarim .....- tabiiy sikldagi fanlarni o'zlashtira olishga moyil o'quvchilar; (gomogen)
5. 3.....- barcha predmetlardan har xil saviyada o'zlashtiradigan o'quvchilarga ajratganlariga to'xtab o'tiladi. (gegeron)
6. Rossiyada kasbiy ta'limning uchta darajasi bor: Boshlang'ich daraja - boshlang'ich kasbiy ta'lim beruvchi o'quv yurtlari (...) kvalifikatsiyali ishchi va xizmatchilarni yetishtirib chiqaradi. (PTU)
7. «..... to'g'risida» gi O'zbekiston Respublikasi Qonuniga muvofiq ta'lim tizimini isloh qilish, davlat va nodavlat ta'lim muassasalari hamda ta'lim va kadrlar tayyorlash sohasida raqobat muhitini shakllantirish negizida ta'lim tizimini izchil rivojlantirish (talim)

**Kasbiy ta'limning qanday
dolzarb pedagogik
muammolari
mavjud?**

№	O'zbekiston Respublikasi davlat ta'lim siyosatining tamoyillari	O'zbekiston Respublikasi davlat ta'lim siyosatining tamoyillarining mazmuni

№	Kadrlar tayyorlar tizimi rivojlanishining asosiy yo'nalishlari	Kadrlar tayyorlash tizimi rivojlanishining asosiy yo'nalishlarining mazmuni

Yuqoridagi —Toiflash jadvallarini to'ldiring!

6-amaliy mashg'ulot: O'zbekiston xalq xo'jaligining asosiy tarmoqlari.

O'MKHK (2soat)

Reja:

- 1.Xalq xo'jaligi tarmoqlari, sanoat - qishloq xo'jaligi, kichik korxonalar, kichik biznes.
2. O'MKHT dagi tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi.
- 3.O'MKHT da kichik mutaxassis tayyorlash tizimi

Tayanch iboralar: Xalq xo'jaligi, moddiy ishlab chiqarish, nomoddiy ishlab chiqarish, ishlab chiqarish komplekslari, mehnat unumdorligi, kichik biznes, tayyorlov yo'nalishlari, kasblar, ixtisosliklar, umumdavlat tasniflagichi, kichik mutaxassis, nazariy ta'limi, ishlab chiqarish ta'limi.

Mashg'ulotdan ko'zlangan maqsad: O'MKHT da kichik mutaxassis tayyorlash tizimi haqida bilim, ko'nikma, malakalarini shakllantirish.

Blits savollar:

1. Xalq xo'jaligining qanday tarmoqlari mavjud ? Ularni izohlab bering.
2. O'MKHT dagi tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi tuzilishi va mazmunini izohlab bering.
3. O'MKHT da kichik mutaxassis tayyorlash tizimini izohlab bering.
4. Nazariy ta'limi mazmunini izohlab bering.

5. Ishlab chiqarish ta'limi mazmunini izohlab bering.

Kichik mutaxassisga oid hususiyatlarni aniqlang!

Kichik mutaxassis kim?.....

Uning vazifalari?.....

Uning majburiyatlari?.....

Uning huquqlari?.....

Bugungi kunda kichik mutaxassislarga bo'lgan talab qay darajada?,,,,,

7-amali mashg'ulot: Professional ta'lim

1

2

3

Баҳолаш: ҳар бир катасдаги тўғри жавоб 5 балл ёки 1-5 балл			
 ТЕСТ «Қадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг қўлланмалари қандай аборат? A) Илмий ҳаётга тайёрлаш. B) Қадрларни ҳаётга тайёр ҳодим қилиб тайёрлаш. C) Таълим соҳасида тубдан янги ҳодим. D) Қадрлар тайёрлаш тизими муассасаларини юқори маълуми мутахассислар билан тайёрлаш. Сўрашнинг натижаси: 5 балл		 МУАММОЛИ ВАЗИЯТ Ўқитувчи талабаларга муржаат эти мазмун ўқитишнинг жараёнида «Қадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг ўқига ҳос жикҳалардан бири бу «қадрлар тайёрлаш миллий моделдир» миллий моделнинг таркибий қисмларини билган ҳодим ўқига қўшимча қисм қўшини ёки қайсибир бир қисминини олиб ташлаш мумкинми енг нима деб ўқилайди. Сизнинг натижасингиз бизни ва турҳ азҳаларини қувонтиради деган ўқидамиз! Сўрашнинг натижаси: 1-5 балл	
 СИМПТОМ • Дойиҳалаштириш, амалга ошириш, қафолатли натижа • Мунтазам ўзаро ҳаракат ва мулоқот Сўрашнинг натижаси: 5 балл		 АМАЛИЙ ҚЎНИКМА «Қадрлар тайёрлаш миллий дастури»нинг моҳияти ва таркибий тузилмаси моделнинг чималар асосида тушунтириш ва ишлаб чиқинг Сўрашнинг натижаси: 1-5 балл	

8-amaliy mashg'ulot: Ta'limni standartlashtirish.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni, maqsad va vazifalari (2soat)

Reja:

- 1.Standartlashtirish, ta'lim standarti, O'MKXT ta'lim standarti tushunchalari.
- 2.Standartlashtirishning me'yoriy elementlari. Standartlashtirish turlari.
- 3.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni (davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalari va dasturlari).

Tayanch so'z va iboralar:

O'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining davlat ta'lim standarti, ta'limning standartlashtiriladigan turlari, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi davlat ta'lim standartlarining vazifalari, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni, DTS, o'quv rejalari va dasturlari.

Ishdan maqsad: Talabalarda ta'limni standartlashtirish, ta'lim standarti, O'MKXT ta'lim standarti tushunchalari, standartlashtirishning me'yoriy elementlari, standartlashtirish turlari, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni (davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalari va dasturlari), o'rta maxsus kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalari turlari va ulardagi ta'lim-tarbiya jarayoni haqida bilim, ko'nikma, malakalarini shakllantirish.

Blits savollar:

1. Standartlashtirishning qanday turlari bor? O'MKHT davlat ta'lim standartlarining

funksiyalari nimalardan iborat?

2. O'MKHT DTS maqsadi, funksiyalari, vazifalari, tamoyillari nimalardan iborat?
3. DTS, uni ishlab chiqish va amalda qo'llashga qo'yiladigan talablar nimalardan iborat?
4. Bozor munosabatlariga o'tish sharoitlarida kasbiy ta'lim sifatiga talablar qanday bo'lgan?
5. "Ta'lim sifati", "ta'lim sifatini nazorat qilish", "ta'lim sifatini baholash" tushunchalarini izohlab bering.
6. O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi o'quv muassasalari turlari va ulardagi ta'lim-tarbiya jarayoni qanday?
7. DTSni ishlab chiqish va amalga kiritish bosqichlari qanday?

Tushunchalar tahlili jadvalini to'ldiring!

1	Standart	
2	Standartlashtirish	
3	Davlat standarti	
4	O'quv reja	
5	O'quv dastur	
6	Klassifikator	

9- amaliy mashg'ulot: Kasbiy ta'lim tizimlarining qiyosiy tahlili (chet el tajribasi sifatida) (2soat).

Reja:

- 1.Kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha qiyosiy izlanishlar olib borishning maqsadi va mazmuni.
- 2.Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya, AQSH, Italiya va Yaponiya mamlakatlarida kasbiy ta'lim.
- 3.Hamdo'stlik mamlakatlarida kasbiy ta'lim
- 4.Qiyosiy tahlil natijalari asosida respublikamizda kasbiy ta'limning rivojlanish omillarining o'ziga hosligini hisobga olgan xulosalar

Tayanch iboralar: Kasbiy ta'lim. uzluksizlik, isloh qilish, intellektual salohiyat, qiyosiy izlanish, ta'limi tizimini oqilona boshqarish, yaxlit axborot makoni, xizmati ko'rstaish bozori, barqaror rivojlanish, barkamol avlod.

Ishdan maqsad: Kasbiy ta'lim tizimlarining qiyosiy tahlili mavzusi bo'yicha bilimlarni chuqur o'zlashtirishni ta'minlash.

Blits savollar:

1. Buyuk Britaniya ta'limi necha bosqichdan iborat?
2. Italiya ta'limi necha bosqichdan iborat?
3. AQSH ta'limi necha bosqichdan iborat?
4. Germaniya ta'limi necha bosqichdan iborat?
5. Rossiya ta'limi necha bosqichdan iborat?
6. Yaponiya ta'limi necha bosqichdan iborat?
7. Koreya ta'limi necha bosqichdan iborat?

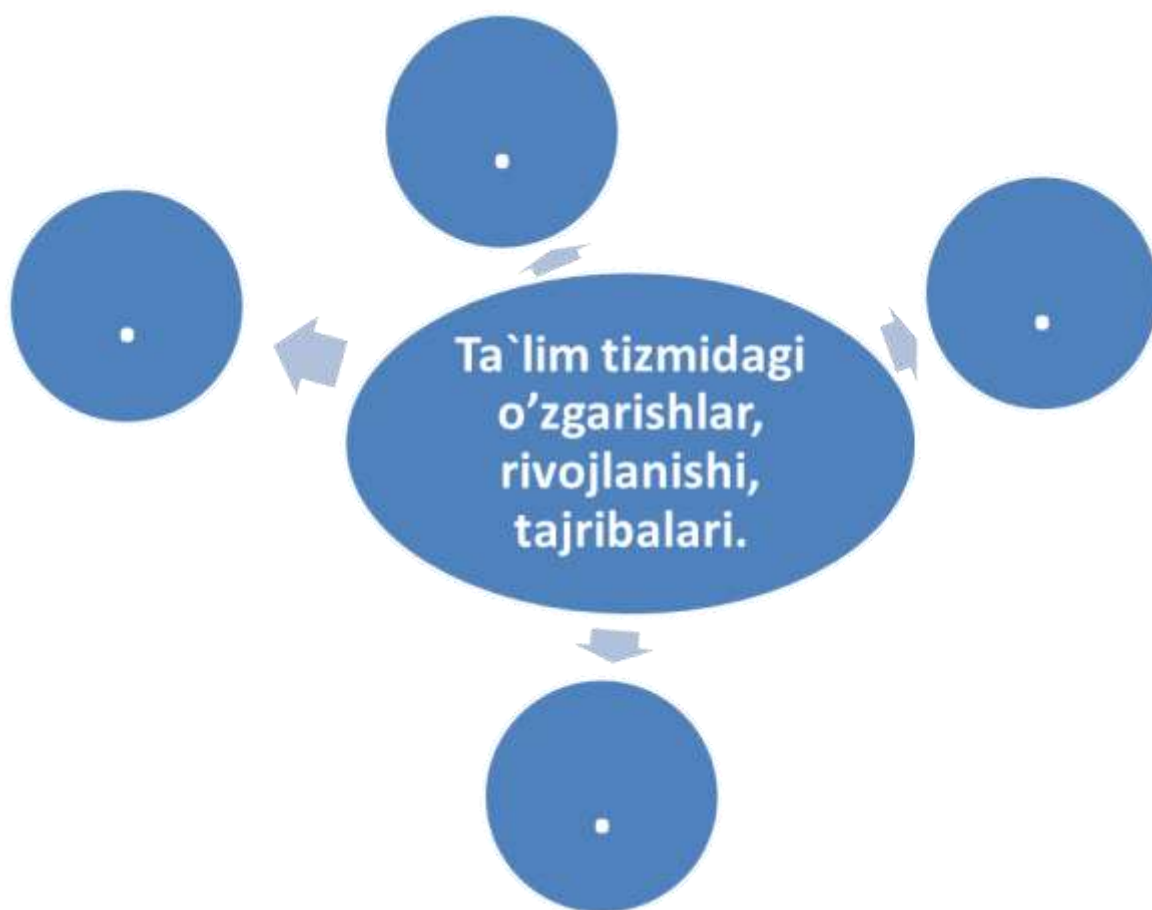
1-topshiriq

Uzluksiz ta'lim tizimi	Germaniya,	Buyuk Britaniya,	Fransiya,	AQSH	Rossiya	Yaponiya	Koreya	Xitoy	Arabiston

MTM									
Umu miy o'rta ta'lim									
OT									
OT keying i ta'lim									
KMO, KQT									

2-

topshiriq

3-topshiriq

- ❖ Hozirgi kunda Uzluksiz ta'lim tizimida qaysi davlatlar bilan hamkorlik aloqalari yo'lga qo'yilgan?
- ❖ Qanday ishlar amalga oshirilmoqda (aniq misollar keltiring)

4-topshiriq

	Davlatlar	Xorijiy mamlakatlar kasbiy ta'lim tizimi
1	AQSh	
2	Germaniya	
3	Buyuk Britaniya	
4	Koreya	
5	Yaponiya	

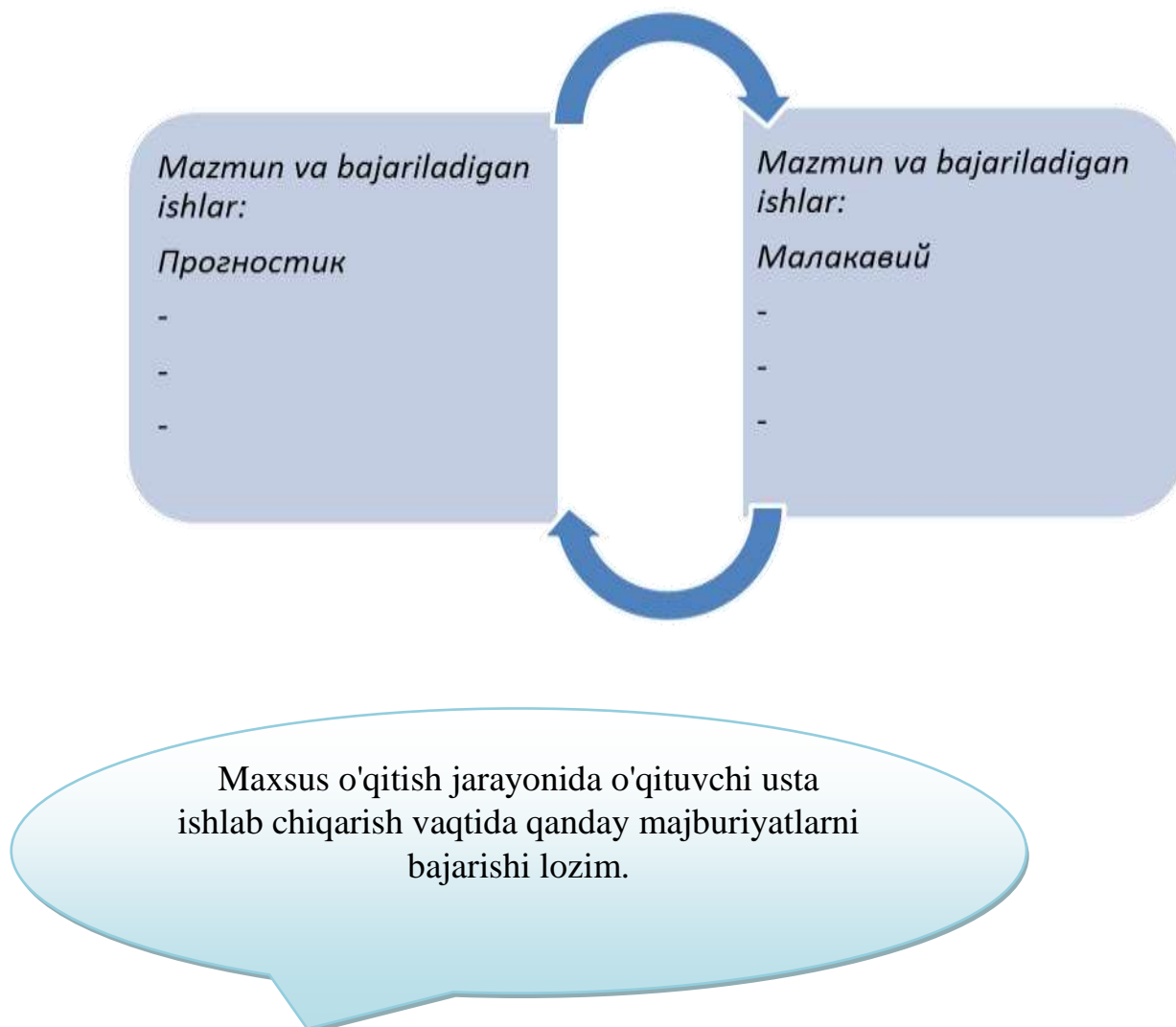
6	Singapur	
7	Hitoy	

10-AMALIY MASHG'ULOT MAVZUSI: O'rta-maxsus kasb-hunar ta'limi bitiruvchilarining ishlab chiqarishga moslashuvi (2soat).

Reja:

- 1.Kasb-hunar ta'limini bevosita ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'lash.
- 2.Ta'limini ishlab chiqarish orqali amalga oshirish shakllari va turlari.
- 3.O'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi bitiruvchilar ishlab chiqarish moslashuvchanligi.

1.Kasb-hunar ta'limini bevosita ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'lash. Keng profilli va yuqori malakali xodim uchun asosiy model qilib ilg'or xodimlarni mehnat faoliyatini misol qilib yoki namuna qilib olish kerak. Keng malakali xodim-mutaxassisni modeli quyidagicha ko'rinishda tuzilishi mumkin:

Ishlab chiqarish turiga qarab xodimlarni shu sohaga tayyorlash.

Ishlab chiqarish turiga qarab o'qitish dasturlari 3 ta katta guruhga bo'linadi:

- Yakka holda ishlab chiqarish
- Guruhlab ishlab chiqarish
- Ommaviy ishlab chiqarish

Ishlab	chiqarish	ta'limining	davrlari.
Бошланғич,	• . • .		
тайёргарлик,	• . • .		
якунлаш даври	• . • .		

11-amaliy mashg'ulot: Ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi aloqalarni amalga oshirish jarayonlari

Ishdan maqsad: Ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi aloqalarni amalga oshirish jarayonlari mavzusi bo'yicha bilimlarni chuqur o'zlashtirishni ta'minlash.

“Assesment”

Test

Korxonada amaliyotiga rahbarlik qilish uchun qanday lavozimdagi mutaxassislarni ajratiladi?

138

Korxona sexlarida o'qitishni tashkil qilish shakllari?

Masalaning qo'yilishi: Kasbiy pedagogika fanidan talabalarga Aqliy hujum usulini qo'llagan holda kichik guruhlarda ishlash , «Klaster », “BBB” usulini dars jarayoniga qo'llash lozim.

Vazifalar:

1.Korxonalarining yangi xo'jalik yuritishga o'tishi, faoliyat turlari kengayishi va o'zgarishi, o'rta va kichik biznes rivojlanishi va jamiyatning yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash ijtimoiy buyurtmasini bajarish.

2.Ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar sharoitida kasbiy ta'lim tizimini isloh qilish. Kichik mutaxassislarga (kollej bituruvchilariga) qo'yiladigan talablar.

3 «Ijtimoiy hamkorlik» tushunchasi. Ijtimoiy hamkorlar bilan faoliyat yuritishda ta'lim muassasalarining mustaqilligini oshirish.

4. Korxona va ta'lim muassasalarining yangi turdagi hamkorlik shakllari: ijtimoiy hamkorlar bilan ikki yoqlama, uch yoqlama shartnomalari.

Ushbu vazifalarga qisqacha izoh bering!

1-topshiriq:

Ta'lim, uning maqsad va vazifalari **deganda nimani tushunasiz?**

Ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi aloqalarni amalga oshirish **deganda nimani tushunasiz?**

2-topshiriq. Ta'lim mazmunini belgilab beruvchi zamonaviy g'oyalarni o'zlashtirish (Mos javoblarni belgilang!)

1. Ta'lim jarayonida o'quvchi shaxsi-ning ustuvor o'rin tutishi, uning shaxsi, xohish-istak va qiziqishlarini hurmat qilish, birinchi navbatda ularning qobiliyatlarini rivojlantirish, mustaqil hayotda o'z yo'llarini topib olishlari uchun sharoit yaratishni ko'zda tutadi.

A. Standartlashtirish

2. O'quv dasturidagi soatlarga qo'shimchalar kiritish, chuqurlashtirilgan va ixtisoslashtirilgan tarzda o'qitish.

v. Amaliylashtirish

3. bir-biriga yaqin bo'lgan fanlar va mavzularni qo'shib o'qitish, fanlar sonini kamaytirish va ixchamlashtirish.

S. Insonparvarlashtirish

4. Egallanishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarning minimal darajasini aniq belgilash.

D. Tabaqalashtirish

5. Nazariy bilimlarni puxta o'zlashtirgan holda ularni amaliyotda faol qo'llay olishga tayyorlash

J. Individuallashtirish

6. O'quvchilarning alohida o'ziga xosliklarini hisobga olgan holda o'qitish mazmunini belgilash.

Ye. Integrasiyalash

12-AMALIY MASHG'ULOT: Kasb ta'lim pedagogikasining didaktik printsiplari (2soat)

Reja:

1. Kasb ta'limining tamoyillari.
2. Ta'limda tizimlilik va izchillik, yosh individual xususiyatlarni hisobga olish
3. Ta'limning politexnik xususiyatga ega ekanligi, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning mustahkam va puxtaligi
4. Kasb ta'limining tamoyillari.
5. Ta'limda tizimlilik va izchillik, yosh individual xususiyatlarni hisobga olish
6. Ta'limning politexnik xususiyatga ega ekanligi, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning mustahkam va puxtaligi

Tayanch so'z va iboralar: Ta'limda tizimlilik va izchillik, yosh individual xususiyatlarni hisobga olish, ta'limning politexnik xususiyatga ega ekanligi, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning mustahkam va puxtaligi tamoyillari, ta'limni tashkiliy shakllari, dars.individual ta'lim.

Ishdan maqsad: Talabalarda ta'limda tizimlilik va izchillik, yosh individual xususiyatlarni hisobga olish, ta'limning kasbiy xususiyatga ega ekanligi, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning mustahkam va puxtaligi haqida bilim, ko'nikma, malakalarini shakllantirish.

Tamoil deb nimaga aytiladi?

1-topshiriq.

Pedagogika fani quyidagi **ta'lim tamoyillarini** ajratib ko'rsatmoqda:

- Ta'limning ilmiy bo'lishi;
- Ta'lim va tarbiyaning birligi;
- Ta'limning tizimli va izchil bo'lishi;
- Ta'limda nazariyaning amaliyot bilan bog'liq bo'lishini ta'minlash;
- Ta'limda ongliklik, faollik va mustaqillikka erishish;
- Ta'lim jarayonining ko'rsatmali va ko'rgazmali bo'lishi;
- Bilimlarni puxta va tizimli o'zlashtirib olish;
- Ta'lim jarayonida shaxsiy xususiyatlarni hisobga olishni izoxlab bering.

2-topshiriq

“Kasbiy pedagogika” fanining asosiy tamoyillari bu...?

3- topshiriq

Politeknik tamoyillarni o'qitishda qanday shartlarga amal qilish lozim?

4-topshiriq.

Mutaxassis faoliyatini o'quv jarayonida modellashtirish tamoyili

Blits savollar:

- 10.Kasb ta'limining tamoyillari sanab, izohlab bering.
- 11.Ta'limning ilmiy bo'lish tamoyili nima?
- 12.Ta'lim va tarbiyaning birligi tamoyili nimalarni o'z ichiga oladi?
- 13.Ta'limning tizimli va izchil bo'lishi mazmun mohiyati
- 14.Zamonaviy ta'limning asosiy turlarini ta'riflab bering.
15. “Ta'limning tashkiliy tizimi” tushunchasi mohiyatini tushuntirib bering.
- 7.Ta'limning individual shakli afzalliklari nimadan iborat?
- 8.Sinf-dars tizimining afzalliklari nimalardan iborat?
- 9.Zamonaviy darsga qanday talablar qo'yiladi?

Tamoil deb nimaga aytiladi?

5-topshiriq.

Pedagogika fani quyidagi **ta'lim tamoyillarini** ajratib ko'rsatmoqda:

- Ta'limning ilmiy bo'lishi;
- Ta'lim va tarbiyaning birligi;

- Ta'limning tizimli va izchil bo'lishi;
- Ta'limda nazariyaning amaliyot bilan bog'liq bo'lishini ta'minlash;
- Ta'limda ongliklik, faollik va mustaqillikka erishish;
- Ta'lim jarayonining ko'rsatmali va ko'rgazmali bo'lishi;
- Bilimlarni puxta va tizimli o'zlashtirib olish;
- Ta'lim jarayonida shaxsiy xususiyatlarni hisobga olishni izoxlab bering.

6-topshiriq

“Kasbiy pedagogika” fanining asosiy tamoyillari bu...?

7-topshiriq

Atrof-muhitni tashkil etish tamoyili haqida tushuncha bering!

Kompyuterlashtirilgan pedagogik jarayon tamoyili, haqida tushuncha bering!

13-amaliy mashg'ulot: Kasbiy ta'limda qo'llaniladigan metodlar, shakllar va vositalar

Reja:

1. Ilmiy tadqiqot metodlari
2. Tadqiqotlarning tarixiy-taqqoslash metodlari

Tayanch so'z va iboralar: Pedagogik tadqiqot funksiyalari, ilmiy tadqiqot metodlari, tadqiqotlarning tarixiy-takkoslash metodlari, nazariy taqqoslash-solishtirish metodi, kuzatish, suhbat, eksperiment metodlari.

Umumiy savollar:

1. Kasb ta'limining tamoyillari sanab, izohlab bering.
2. Ta'limning ilmiy bo'lish tamoyili nima?
3. Ta'lim va tarbiyaning birligi tamoyili nimalarni o'z ichiga oladi?
4. Ta'limning tizimli va izchil bo'lishi mazmun mohiyati
5. Zamonaviy ta'limning asosiy turlarini ta'riflab bering.
6. “Ta'limning tashkiliy tizimi” tushunchasi mohiyatini tushuntirib bering.
7. Ta'limning individual shakli afzalliklari nimadan iborat?

8. Sinf-dars tizimining afzalliklari nimalardan iborat?
9. Zamonaviy darsga qanday talablar qo'yiladi?

14-mavzu:

Kasbiy ta'limda qo'llaniladigan ilmiy tadqiqot metodlari, shakllari va vositalari (2-soat)

Reja:

3. Nazariy taqqoslash- solishtirish metodi
4. Kuzatish, suhbat, eksperiment metodlari

Tayanch so'z va iboralar: Pedagogik tadqiqot funksiyalari, ilmiy tadqiqot metodlari, tadqiqotlarning tarixiy-takkoslash metodlari, nazariy taqqoslash-solishtirish metodi, kuzatish, suhbat, eksperiment metodlari.

Ekspertlar varag'i usulida berilgan savollarga javob bering!

Ekspert varog'I № 1

1. Kuzatish metodi qanday metod?
2. Kuzatish metodining qanday turlari mavjud?
3. Kuzatish metodiga bo'g'liq hayotiy misollar keltiring

Ekspert varog'I № 2

Ekspert varog'I № 3

7. Suhbat metodi qanday metod?
8. Suhbat metodining qanday turlari mavjud?
9. Suhbat metodiga bo'g'liq hayotiy misollar keltiring

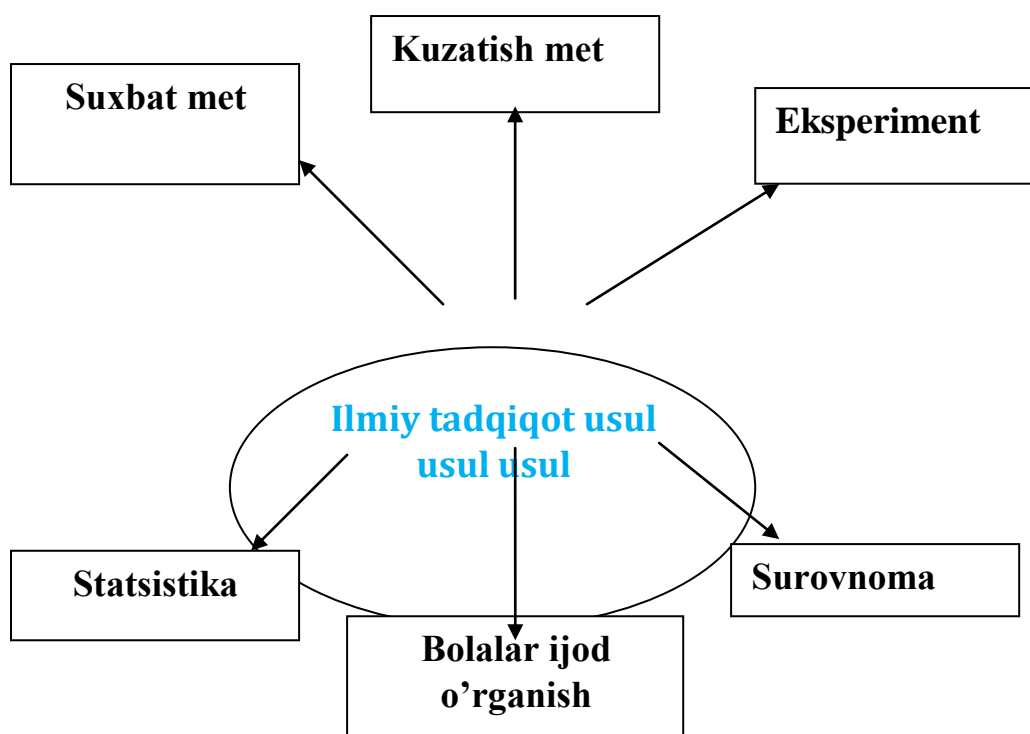
Ekspert varog'I № 4

10. Test – so'rovnoma metodi qanday metod?
11. Test metodining qanday turlari mavjud?
12. Test – so'rovnoma metodiga bo'g'liq hayotiy misollar keltiring

Ekspert varog'I № 5

13. Bolalar ijodini o'rganish metodi qanday metod?
14. Bolalar ijodini o'rganish metodining qanday turlari mavjud?
15. Bolalar ijodini o'rganish metodiga bo'g'liq hayotiy misollar keltiring

5-topshiriq:
Ushbu metodlarning afzallik va kamchilik tomonlarini asoslab bering!

№	Afzalliklari	Kamchiliklari
1		
2		
3		
4		
5		
6		

6-topshiriq:

Kasbiy pedagogikaning ilmiy tadqiqot metodlari quyidagilardan iborat:

- 1. Pedagogik kuzatish metodi.*
- 2. Suhbat usuli (yakka tartibda, guruh bilan)*
- 3. Bolalar ijodini o'rganish usuli.*
- 4. Test usuli*
- 5. Ma'lumotlarni tahlil qilish usuli.*
- 6. Eksperiment-tajriba-sinov usuli.*
- 7. Statistika ma'lumotlarini tahlil qilish usuli.*
- 8. Matematika va kibernetika usuli kabi usullardan kasbiy ta'limni tashkil etish davomida foydalana olishda qanday bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'lish kerak?*

III. Glossary

Termin	O'zbek tilidagi sharhi	Ingliz tilidagi sharhi
3D virtual muhit	Bu onlayn 3D muhit bo'lib, unda foydalanuvchilar o'zaro yoki atrof muhit bilan muloqotga qirishishi uchun personaj yoki avatlarni nazorat qilishadi.	3D virtual world An online 3D environment in which users control a character or avatar to interact with each other and with the surrounding environment.
Akademik amaliyot	oliyta'lim sohasidagi akademik xodimlar (kadrlar)ning jamoaviy ma'sulyatlari, aynan (xususan) fan, maxsus tadqiqot/stipendiya fani, akademik boshqaruv faoliyatlarini ta'lim berish, o'qitish (o'rgatish) va umumlashtirish (axborot berish) uchun va, ba'zilar uchun, xizmat talablari uchun ma'sulyatlarini aks ettirish (ifodalash) uchun ishlatiladigan atama.	Academic practice A term used to describe the collective responsibilities of academic staff in higher education, namely those for teaching, learning and communicating the subject, discipline-specific research/scholarship, academic management activities and, for some, service requirements.
Yo'l ochib (imkoniyat) beruvchi kurs	noan'anaviy shaxslar, odatda keksalar, talabalar, uchun oliy ta'limga yo'l ochib beruvchi kvalifikatsiya	Access course A qualification for non-traditional, usually mature, students, as a route into higher education.
Akkreditatsiya	talab etiladigan (zaruriy) standartlarga javob beradi(gan) deb sertifikatlashtirilgan (masalan, akkreditatsiyadan o'tgan dastur muayyan standartlar yoki mezonlarga javob beruvchi sifatida tashqi (vakolatli) organ tomonidan tasdiqlangan dasturdir.	Accreditation Certified as meeting required standards (e.g. an accredited programme is one that has been approved by an external body as meeting certain standards or criteria). Achieving approach to learning See strategic approach.
Erishish (yoki yutuq) motivatsiyasi	vazifa(masala) da o'zib ketish xoxishi (masalan, vazifa(masala) qiziqish uyg'otmagan hollarda ham oliy darajalar, yuqori natijalarni qo'lga kiritish) (shuningdek tashqi motivatsiya va ichki motivatsiyaga ham qarang).	Achievement motivation A desire to succeed at a task (e.g. obtaining high grades, even when the task does not inspire interest) (see also extrinsic motivation, intrinsic motivation).
Tashqi	darajalarni qo'lga kiritgan,	Extrinsic motivation Typifies

motivatsiya	tashqi mukofotlar bilan taqdirlangan talabalarga aloqador bo'lib, u(talaba)larning o'zgaralar tomonidan ma'qullanishi yoki ma'qullanmasligini bildiradi. (shuningdek erishish (yoki yutuq) motivatsiyasi va ichki motivatsiyaga ham qarang	students who are concerned with the grades they achieve, external rewards, and whether they will gain approval from others (see also achievement motivation, intrinsic motivation).
Ichki motivatsiya	muammolar, murakkab vazifa va masalalarni hal qilishni xush ko'radigan, fanni o'zlashtirishni ho'xlaydigan, qiziquvchan va o'rganishni ho'xlaydigan talabalarni bildiradi. (shuningdek erishish (yoki yutuq) motivatsiyasi va tashqi motivatsiyaga ham qarang).	Intrinsic motivation Typifies students who enjoy a challenge, want to master a subject, are curious and want to learn (see also achievement motivation, extrinsic motivation).
Ta'limga muayyan maqsadga erishish jihatidan yondashish	Strategik yondashuvga qarang	Achieving approach to learning. See strategic approach.
Ta'limga strategik yondashuv	qo'yilgan vazifa ehtiyojlariga qarab o'z o'qish uslubini moslashtirib oladigan talabalarni bildiradi. Bunda ko'zlangan maqsad vazifaning real maqsadiga nisbatan tashqi hisoblanadi, chunki u ular o'qishda yuqori natijalarni ko'rsatayotganligi uchun emas, balki o'zlari uchun yuqori baholarni olishga yo'naltirilgan. U shuningdek ta'limga muayyan maqsadga erishish jihatidan yondashish nomi bilan ham ma'lum.	Strategic approach to learning Typifies students who adapt their learning style to meet the needs of the set task. Intention is external to the real purpose of the task, as it focuses on achieving high marks for their own sake, not because they indicate high levels of learning. Also known as the achieving approach.
Hatti-harakatni o'rganish	Real loyixalar bilan guruxlar yordamida ta'lim olish xarakati	Action learning An approach to learning involving individuals working on real projects with the support of a group (set) which meets regularly to help members reflect on their experience and to plan next actions.
Hatti-harakatni tadqiq etish	O'z amaliyoti asosida tadqiqotlar o'tkazish	Action research Researching one's own practice in a cyclical

		manner. See Chapter 28, Case study 1.
Faol o'rganish	O'quv jarayonini izchil o'rganish	Active learning A process of engaging with the learning task at both the cognitive and affective level.
Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi	– kadrlar tayyorlash tizimini tubdan isloh qilishdir, ya'ni, Respublikaning demokratik huquqiy davlat va adolatli fuqarolik jamiyat qurish yo'lidan izchil ilgarilab borish; mamlakat iqtisodiyotida tub o'zgarishlarning amalga oshirilishi, respublika iqtisodiyoti, asosan xom ashyo yo'nalishidan raqobat-bardosh mahsulot ishlab chiqarish yo'liga izchil o'tayotganligi, davlat ijti-moiy siyosatida shaxs man-faati va ta'lim ustivorligini qaror toptirish, milliy o'zlikni anglash-ning o'sib borishi, boy milliy madaniy-tarixiy an'analarga va xalqimizning intellektual me-rosiga hurmat uyg'otish, respublikaning jahondigi mavqei va obro'-e'tiborini mustahkamlanib borishigierishish.	National training programm - to make a radical reform of the system of training, the democratic state of the Republic and the steady progress towards the construction of a just civil society; the implementation of fundamental changes in the economy of the country, the national economy, particularly in the direction of raw materials through the path of production of competitive products, the establishment of the rule of the benefit of the state social policy and education, the rich ethnic, cultural and historical tradition and heritage of the attention of the authority and position of respect in the world to go from strength to strength.
Kadrlar tayyorlashning milliy modeli	SHaxs – kadrlar tayyorlash tizimining bosh sub'ekti va ob'ekti ta'lim sohasidagi xizmatlaning iste'molchisi va ularni amalga oshiruvchi. Davlat va jamiyat – ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimining faoliyatini tartibga solish va nazorat qilishni amalga oshiruvchi kadrlar tayyorlash va ularni qabul qilib olishning kafolatlari. Uzluksiz ta'lim – malakali raqobatbardosh kadrlar	National training model - its main components are as follows; Person - The training system subjects and objects in the field of consumers and implementation of their services. The state and society - education and training system regulating the activities to monitor and guarantee the preparation and adoption Continuous education -

	<p>tayyorlashning asosi bo'lib, ta'limning barcha turlarini, davlat ta'lim standartlarini, kadrlar tayyorlash tizimi tuzilmasi va uning faoliyat ko'rsatish muhitini o'z ichiga oladi.</p> <p>Fan – yuqori malakali mutaxassislar tayyorlovchi va ulardan foydalanuvchi, ilg'or pedagogik va axborot texnologiyalarini ishlab chiquvchi</p> <p>Ishlab chiqarish – kadrlarga bo'lgan ehtiyojni, shuningdek, tayyorgarlik sifati va nisbatan qo'yiladigantalablarni belgilovchi asosiy buyurtmachi, kadrlar tayyorlash tizimini moliya va moddiy-texnik jihatidan ta'minlash jarayonining qatnashchisi.</p>	<p>training base of qualified competitive staff, include all types of education, state educational standards, as well as the structure of the system retraining.</p> <p>Science - training and development of highly qualified specialists using modern educational and information technologies.</p> <p>Production- The need for personnel as well as quality of training and basic requirements of the customer in terms of financial, logistical training system participants.</p>
Ta'lim texnologiyalari	<p>- bu o'qituvchi (tarbiyachi)ning o'qitish (tarbiya) vositalari yordamida talaba(talaba)larga muayyan sharoitda ta'sir ko'rsatishi va bu faoliyat mahsuli sifatida ularda oldindan belgilangan shaxs sifatlarini intensiv shakllantirish jarayonidir.</p>	<p>Educational Technology - this trainer, education of students affect their particular circumstances, and it will act as a pre-defined intensive process of formation.</p>
Texnologiya	<p>– yunoncha “tehne”, ya'ni “mahorat”, “san'at” va “logos” – “fan”, degan so'zlardan olingan. Uning yordamida manbalarda sifat o'zgarishlar ro'y beradi. Texnologiya - biror ishda, mahoratda, jarayonda, san'atda qo'llaniladigan yo'llar, uslublar to'plamidir (talqinli lug'at).</p>	<p>Technology - is the Greek word "technical," that is the "master" and "Logos" - "science". Changes as sources. Research, technology, skills and techniques used in the process, a set of methods.</p>
Texnologiyani o'rganish –	<p>axborotlarni o'zlashtirish-da ob'ekt haqidagi umumiy ma'lumotlarni bir tizim-ga keltirib axborotga aylantirib olgandan keyin axborotlar orasidagi o'zaro aloqadorlik qonuniyatlarini ochish</p>	<p>Learning technology - general information about the development of the information object after receiving information brought into the process and interconnection of between informational laws.</p>

	<p>jarayoni. Ana shu qonuniyatlar axborot-lar yig'ish, tizimlash, qayta ishlash va uzatish kabi bosqichlarni bosib o'tishga to'g'ri keladi va ular orqali rejalashti-rilgan natijalarga erishi-ladi. Bu jarayon axborot-larni o'zlashtirishning texnologik bosqichi deyi-ladi.</p> <p>Asosiy tushunchalar: Innovatsiya, xususiy yangi-lik, diagnostika, qolip-lashtirish, o'qituvchning innovatsion faoliyati, aksiologiya, akmiologiya, kreativlik, refleksiya.</p>	<p>Basic concepts: innovation in the private diagnostics, innovation educational activities, axiology, acmiology, creativity, reflection.</p>
Innovatsiya–	<p>yangilanishni, o'zgarishni amalga joriy etish jarayo-ni va faoliyati. (inglizcha <i>innovatsion</i> – kiritilgan yangilik, ixtiro).</p> <p>Ilmiy texnika yutuqlari va ilg'or tajribalarga asoslangan texnika, texno-logiya, boshqaruv va meh-natni tashkil etish kabi sohalardagi yangiliklar, shuningdek, ularning turli sohalari va doiralarida qo'llanishini aks ettiradi</p>	<p>Innovation- Updating. Change in process of activity. Updating on the basis of scientific and technical achievements and advanced experience in the field of engineering, technology, management, news, as well as their different reflection.</p>
Konsepsiya –	<p>maqsadga etishishning xomaki rejasi mazkur sohada mavjud qonuniyatlar bilan asoslab berilgan bosqich konsepsiya yoki ilmiy asoslangan taxmin deyiladi.</p>	<p>Concept - the purpose of drawing up the plan with the current legislation in this area is the concept stage</p>
Ixtiro qilish	<p>- ya'ni yangilik yaratish</p>	<p>Invent - the creation of innovation</p>
Ixtiro	<p>– yangicha g'oya, texnik echim bo'lib, amaliyotda texnika-ning istalgan sohasidagi muayyan muammoni hal qilish imkonini beruvchi ijodiy faoliyat mahsuli.</p>	<p>Invention - new ideas and technical solutions, creative product that allows to solve the specific problem.</p>

IV.ILOVALAR

1.Fan dasturi

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOG'LIQNI SAQLASH VAZIRLIGI

Ro'yxatga olindi:

№ BD 5111000-3.02

2019 yil "1" 08

Sog'liqni saqlash vazirligi

291-00424 875/ys

2019 yil "12"

**KASBIY PEDAGOGIKA
FAN DASTURI**

Bilim sohasi: 500 000 – Sog'liqni saqlash va ijtimoiy ta'minot

Ta'lim sohasi: 510 000 – Sog'liqni saqlash

Ta'lim yo'nalishi: 5510500 – Farmatsiya

5111000 – Kasbiy ta'lim

Toshkent 2019

O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligining 20 10 yil "12" 09 dagi "23" - sonli buyrug'ining 1 -ilovasi bilan fan dasturi ro'yxati tasdiqlangan.

Fan dasturi O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi huzuridagi tibbiyot oliy va o'rta maxsus kasb-xunar ta'lim muassasalari faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi kengashining 20 19 yil "1" 08 dagi "2" - sonli bayonnomasi bilan ma'qullangan.

Fan dasturi Oliy va o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi yo'nalishlari bo'yicha O'quv-uslubiy birlashmalar faoliyatini Muvofiqlashtiruvchi Kengashda ma'qullangan, OO'MTVning 201   yil " "   dagi   -sonli buyrug'i bilan kelishilgan.

Fan dasturi Toshkent Farmatsevtika institutida ishlab chiqildi.

Tuzuvchilar:

P.f.n., Kaldibekova A.S. - Nizomiy nomidagi TDPU
"Umumiy pedagogika" kafedrası professori

Kamalova D.O. - Tosh FarMI "Ijtimoiy fanlar" kafedrası assistenti

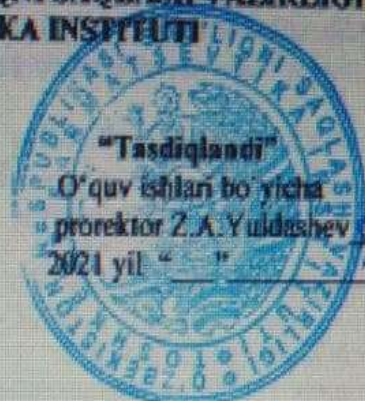
Taqrizchilar:

To'ychieva S.M. - "Tillar" kafedrası mudiri, dotsent

Fan dasturi Toshkent farmatsevtika instituti Kengashida ko'rib chiqilgan va tavsiya qilingan (201 9 yil "12" 08 " dagi "1" -sonli bayonnomasi).

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOG'LIQNI SAQLASH VAZIRLIGI
TOSHKENT FARMATSEVTIKA INSTITUTI**

**KASBIY PEDAGOGIKA
FANINING ISHCHI O'QUV DASTURI**

Ta'lim sohasi: 510000 – Sog'liqni saqlash

110000 – Pedagogika

Ta'lim yo'nalishi: 5111000 – Kasb ta'limi (55105000 – farmatsiya
(farmatsevtika ishi))

Umumiy o'quv soati -88 soat

shu jumladan:

Ma'ruza – 28 soat (8 semestr – 28 soat)

Amaliy mashg'ulot – 28 soat (8 semestr – 28 soat)

Mustaqil ish – 32 soat (8semestr – 32 soat)

Toshkent 2021

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOG'LIQNI SAQLASH VAZIRLIGI
TOSHKENT FARMATSEVTIKA INSTITUTI**

“Tasdiqlandi”

O'quv ishlari bo'yicha
prorektor Z.A.Yuldashev_____

2021 yil “___” _____

**KASBIY PEDAGOGIKA
FANINING ISHCHI O'QUV DASTURI**

Ta'lim sohasi: 510000 – Sog'liqni saqlash

110000 – Pedagogika

Ta'lim yo'nalishi: 5111000 – Kasb ta'limi (55105000 – farmatsiya
(farmatsevtika ishi))

Umumiy o'quv soati -88 soat

shu jumladan:

Ma'ruza – 28 soat (8 semestr – 28 soat)

Amaliy mashg'ulot – 28 soat (8 semestr – 28 soat)

Mustaqil ish – 32 soat (8semestr – 32 soat)

Toshkent 2021

Fanning ishchi o'quv dasturi O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni Saqlash Vazirligi 2019 yil "12" 09 dagi "231"-sonli buyrug'i bilan (buyruqning 1-ilovasi) tasdiqlangan "Kasbiy pedagogika" fani dasturi asosida tayyorlangan.

Ishchi-o'quv dastur Toshkent farmatsevtika instituti Kengashining 2021 yil "29.06" dagi 11-sonli bayoni bilan tasdiqlangan.

Tuzuvchi:

D.O.Kamalova

Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Taqrizchilar:

B.X.Xadjayev -

Nizomiy nomidagi Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti "Umumiy pedagogika" kafedrası
Pedagogika fanlari doktori., professor

G.M.Qurbonova -

Nizomiy nomidagi TDPU "Umumiy pedagogika" kafedrası Pedagogika fanlari nomzodi., dotsenti

Z.O'.Mamatqulov

Sanoat farmatsiyasi fakulteti dekani:
26.06.2021 yil 11-sonli

K.K.Ismailov

Ijtimoiy fanlar kafedrası mudiri:
22.06.2021 yil 13-sonli

1. O'quv fani o'qitilishi bo'yicha uslubiy ko'rsatmalar

“Kasbiy pedagogika” fani talablarni nazariy bilimlar, amaliy ko'nikmalar, pedagogik hodisa va jarayonlarga uslubiy yondashuv hamda ilmiy dunyoqarashini shakllantirish vazifalarini bajaradi.

Fan bo'yicha talabalarning bilim, ko'nikma va malakalariga quyidagi talablar qo'yiladi. **Talaba:**

- O'zbekiston Respublikasida kasb-hunar ta'limi rivojlanish tarixini, «Ta'lim to'g'risida»gi qonun va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»,
- Ta'limning uzluksizligi va davomiyligini ta'minlashni; uzluksiz ta'limning maqsadi, mazmuni, tuzilishi, uzluksiz kasbiy ta'lim tushunchalarini;
- O'rta maxsus kasbiy ta'limni tashkil etish va boshqarish to'g'risidagi asosiy normativ hujjatlarni, o'rta maxsus kasbiy ta'limi tizimida kasbiy ta'limning maqsadi va vazifalarini; o'rta maxsus kasbiy ta'limi tizimida kasblar va mutaxassisliklarning sinflanishini;
- Kasb-hunar kollejlarini bitiruvchi-kichik mutaxassisga qo'yiladigan talablarni;
- “Kasbiy pedagogika”ning tizimlari, tamoyillari, kategoriyalari **haqida tasavvurga ega bo'ladi;**
- o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limni tashkil etish va boshqarish,
- kasb-hunar kollejlarini bitiruvchi-kichik mutaxassisga qo'yiladigan talablarni; --- kasbiy ta'lim mazmunini tanlash va tahlil qilishni **bilishi va ulardan foydalana oladi;**
- ta'limning asosiy shakllari, tamoyillari hamda tarbiya metodlari haqidagi bilimlarni amalda qo'llay olishi; kasb-hunar ta'limi mazmunini belgilovchi me'yoriy hujjatlar bilan ishlay olish **ko'nikmalariga ega bo'ladi;**

Kasbiy pedagogika fanining boshqa fanlar bilan integratsiyasi:

Kasbiy pedagogika fanini mukammal o'zlashtirish uchun talabalar quyidagi fanlardan yetarli bilim, ko'nikma va malakaga ega bo'ladi

- psixologiya;
- pedagogika;
- O'zbekiston tarixi;
- kasbiy ta'lim metodikasi;
- yosh davrlar psixologiyasi;
- Tarbiyaviy ishlar metodikasi;
- ta'lim texnologiyalari;
- falsafa;
- sotsiologiya;
- pedagogik amaliyot.

Ma'ruza mashg'ulotlari

1-Jadval

№	Ma'ruzalar mavzulari	Dars soatlari hajmi
8- semester		
1.	“Kasbiy pedagogika” fan sifatida.	2
2.	Kasbiy ta'lim pedagogikasining shakllanishi va rivojlanishi	2
3.	O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi islohotlari	2
4.	Kasbiy ta'limning dolzarb pedagogik muammolari	2

5.	Kasb-hunar pedagogikasining huquqiy- me`yoriy asoslari	2
6.	O`zbekiston xalq xo`jaligining asosiy tarmoqlari.O`MKHK	2
7.	Professional ta`limni joriy etilishi	2
8.	Ta`limni standartlashtirish.O`rta maxsus kasb-hunar ta`limi mazmuni, maqsad va vazifalari.	2
9.	Kasbiy ta`lim tizimlarining qiyosiy tahlili (chet el tajribasi sifatida).	2
10	O`rta-maxsus kasb-hunar ta`limi bitiruvchilarining ishlab chiqarishga moslashuvi.	2
11	Ta`lim va ishlab chiqarish o`rtasidagi aloqalarni amalga oshirish jarayonlari	2
12	Kasbiy ta`lim pedagogikasining didaktik tamoyillari	2
13	Kasbiy ta`limda qo`llaniladigan metodlar, shakllar va vositalar	4
	Jami:	28

Ma'ruza mashg'ulotlari mul'timedia qurilmalari bilan jihozlangan aulitoriyada akadem. guruhlar oqimi uchun o'tiladi.

2. Amaliy mashg'ulotlari 8-semestr

Darsni olib borish rejasi (xronoharita):

1. O'qituvchining mavzu bo'yicha kirish so'zi - 10 daqiqa;
  2. Talabalarning bilimni og'zaki va yozma, test, interaol usullarda mavzuga tegishli savollar bilan tekshirish -40 daqiqa;
  3. Mavzuni tushuntirish: o'qituvchi talabalarning bergan javoblariga qarab, yo'l qo'yilgan xatoliklarni tuzatib, javoblarni umumlashtiradi - 10daqiqa;
  4. Konspekt daftarlarni tekshirish– 10 daqiqa;
  5. Bajarilgan ishni qabul qilish va baholash- 10daqiqa.
- Jami: 80 daqiqa.

2-Jadval

№	Amaliy mashg'ulot	Dars soatlari hajmi
8- semester		
1.	“Kasbiy pedagogika” fan sifatida.	2
2.	Kasbiy ta`lim pedagogikasining shakllanishi va rivojlanishi	2
3.	O`zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi islohotlari	2
4.	Kasbiy ta`limning dolzarb pedagogik muammolari	2
5.	Kasb-hunar pedagogikasining huquqiy- me`yoriy asoslari	2
6.	O`zbekiston xalq xo`jaligining asosiy tarmoqlari.O`MKHK	2
7.	Professional ta`limni joriy etilishi	2
8.	Ta`limni standartlashtirish.O`rta maxsus kasb-hunar ta`limi mazmuni, maqsad va vazifalari.	2
9.	Kasbiy ta`lim tizimlarining qiyosiy tahlili (chet el tajribasi sifatida).	2
10	O`rta-maxsus kasb-hunar ta`limi bitiruvchilarining ishlab chiqarishga moslashuvi.	2
11	Ta`lim va ishlab chiqarish o`rtasidagi aloqalarni amalga oshirish jarayonlari	2

12	Kasbiy ta'lim pedagogikasining didaktik tamoyillari	2
13	Kasbiy ta'limda qo'llaniladigan metodlar, shakllar va vositalar	4
	Jami:	28

Talabalar tomonidan fan bo'yicha olinadigan amaliy ko'nikmalar

3- Jadval

№	Mavzular nomi	Amaliy ko'nikmalar
8-semestr		
1	“Kasbiy pedagogika” fan sifatida.	Talabalar Kasbiy pedagogika fanining mazmun-mohiyati, maqsadi, vazifasi, pedagogik terminlar definititsiyalarini (mazmuni), kasbiy pedagogik jarayon xususiyatlari va pedagogik tushunchalarni, kasbiy pedagogik jarayon bosqichlarini tashkillashtirishining asosiy vazifalarini, jamiyatdagi kasbiy pedagogik jarayon o'rni, ahamiyati va vazifalarini, fanining fanning dolzarb muamolari va uni bartaraf etish yo'llari hamda Kasbiy ta'lim pedagogikasining falsafiy-metodologik negizlari haqida amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladi.
2	Kasbiy ta'lim pedagogikasining shakllanishi va rivojlanishi	Talabalar insoniyat rivojlanishi tarixining turli davrlarida kasbiy ta'lim masalalari, Evropa olimlarining asarlarida kasbiy ta'limi, O'rta Osiyo hududida kasbiy ta'lim tizimining shakllanish bosqichlari, O'rta Osiyo mutafakkir olimlari kasbiy ta'lim haqidagi fikrlari, O'zbekistonda kasb ta'limini rivojlantirishda xorijiy tajribalardan foydalanish va kasb ta'limining shakllanish bosqichlari yuzasidan amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladi.
3	O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimi islohotlari	Talabalar ta'lim tizimi islohotlarini muvaffaqiyatli amalga oshirish shart- sharoitlari: milliy pedagogik merosga tayanish, yangi maqsad va vazifalarni aniq belgilab olish, bosqichma-bosqich amalga oshirish, tadrijiylik Milliy pedagogik merosga tayanishi hamda «Ta'lim to'g'risida»gi Qonun va Kadrlar tayyorlash Milliy dasturi yuzasidan amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladi.
4	Kasbiy ta'limning dolzarb pedagogik muammolari	Talabalar «Uzluksiz ta'lim» tushunchasi, uzluksiz ta'lim tuzulishi, uzluksiz ta'lim tizimidagi muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari, kasbiy ta'lim rivojlanishining asosiy omillari yuzasidan amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladi.
5	Kasb-hunar	Talabalar kasb-hunar ta'limining huquqiy-

	pedagogikasining huquqiy- me`yoriy asoslari	me`yoriy asoslari, O`zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, "Ta'lim to'grisida"gi qonun va O`zbekiston Respublikasi "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"ning maqsadi vazifalari, Milliy dasturni amalga oshirish bosqichlari yuzasidan amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladi.
6	O`zbekiston xalq xo'jaligining asosiy tarmoqlari. O'MKHT	Talabalar xalq xo'jaligi tarmoqlari, sanoat - qishloq xo'jaligi, kichik korxonalar, kichik biznes, O'MKHT dagi tayyorlov yo'nalishlari, kasblar va ixtisosliklar umumdavlat tasniflagichi, O'MKHT da kichik mutaxassis tayyorlash tizimi yuzasidan amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladi.
7	O`zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy modelining o'ziga xosligi	Talabalar standartlashtirish, ta'lim standarti, O'MKXT ta'lim standarti tushunchalari, standartlashtirishning me`yoriy elementlari, standartlashtirish turlari, O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni (davlat ta'lim standartlari, o'quv rejalari va dasturlari) yuzasidan amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladi.
8	Ta'limni standartlashtirish.O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi mazmuni, maqsad va vazifalari.	Talabalar Kasbiy ta'limga tegishli ilg'or chet el tajribasini o'rganish bo'yicha qiyosiy izlanishlar olib borishning maqsadi va mazmuni, Germaniya, Buyuk Britaniya, Fransiya, AQSH, Italiya va Yaponiya mamlakatlarida kasbiy ta'lim, hamdo'stlik mamlakatlarida kasbiy ta'lim, qiyosiy tahlil natijalari asosida respublikamizda kasbiy ta'limning rivojlanish omillarining o'ziga hosligi yuzasidan amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladi.
9	Kasbiy ta'lim tizimlarining qiyosiy tahlili (chet -el tajribasi sifatida).	Talabalar kasb ta'limining tamoyillari, ta'limda tizimlilik va izchillik, yosh individual xususiyatlarni hisobga olish, ta'limning politexnik xususiyatga ega ekanligi, bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishning mustahkam va puxtaligi yuzasidan amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladi.
10	O'rta maxsus kasb-hunar ta'limi bitiruvchilarning ishlab chiqarishga moslashuvi	Talabalar kasb-hunar ta'limi jarayonlari tahlili va asosiy didaktik tushunchalar, kasbiy ta'limi jarayoning ishtirokchilarining asosiy faoliyatlari yuzasidan amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladi.
11	Ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi aloqalarni amalga oshirish jarayonlari.	Talabalar kasb-hunar ta'limi jarayonlari tahlili va asosiy didaktik tushunchalar, kasbiy ta'limi jarayoning ishtirokchilarining asosiy faoliyatlari yuzasidan amaliy ko'nikmalarga ega bo'ladi.
12	Kasb ta'lim	Talabalar ta'limning uzluksizligi va

	pedagogikasining didaktik tamoyillari	davomiyligini ta'minlashni uzluksiz ta'lim tuzulishi, uzluksiz ta'lim tizimi va turlari, kasbiy ta'lim rivojlanishining asosiy omillari, uzluksiz ta'limi tizimida o'rta maxsus ta'limining o'rni va ahamiyati haqida amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim.
13	Kasbiy ta'limda qo'llaniladigan metodlar, shakllar va vositalar	Talabalar kasb-hunar ta'limini bevosita ishlab chiqarish jarayonlari bilan bog'lash, ta'limini ishlab chiqarish orqali amalga oshirish shakllari turlari, o'rta-maxsus, kasb-hunar ta'limi bitiruvchilar ishlab chiqarish moslashuvchanligi yuzasidan amaliy ko'nikmalarga ega bo'lishi lozim.

5. Mustaqil ta'lim

4-Jadval

№	Mustaqil ta'lim mavzulari	Dars soatlari hajmi
8-semestrda		
1	Kasbiy ta'lim tizimlarining qiyosiy tahlili (chet el tajribasi sifatida).	6
2	Zamonaviy kasbiy pedagogikaning rivojlanishida mamlakat va chet el olimlarining qoshgan hissasi.	6
3	“Ta'lim to'g'risida”gi Qonun, Kadrlar tayyorlash milliy dasturi hamda sohaga oid islohatlarni joriy qilinishi va bugungi kundagi tadbir'i	6
4	Kasb ta'limida innovatsion pedagogik va kommunikatsion texnologiyalar	6
5	Kasb-hunar ta'limi tizimini boshqarish	4
6	Talaba yoshlarda ilmiy faoliyatga doir ko'nikma va malakalarini shakllantirish.	4
Jami:		32

Talabalarga mustaqil ish uchun mavzular taqdim etiladi va ular ushbu mavzu yuzasidan keng qamrovli ishlar olib boradilar, mustaqil ishlarni turli adabiyotlar, chet-el adabiyotlaridan foydalangan holda taqdimot, test, blits savollar, vaziyatli masalalarni tuzish rivojlangan mamlakatlar tajribasiga asoslanga holda qiyosiy tahlil etib topshiriladi.

Jami: 88 soat

6. Pedagogik amaliyoti

Pedagogik amaliyoti ta'lim jarayonida taqdim etilgan nazariy bilimlarni mustahkamlash va talabalarning amaliy ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. “Kasbiy pedagogika” fanidan ishlab chiqarish amaliyoti pedagogik amaliyot sifatida rejalashtirilgan bo'lib, amaliyot bazasi qilib tibbiyot kollejlari belgilangan. Institutda

olgan nazariy bilimlarini pedagogik amaliyot jarayonida mustahkamlash orqali o'quv faoliyatini tashkil etish, amaliy va nazariy mashg'ulotlarda interfaol usullardan foydalanish, ta'lim-tarbiya jarayoni sifatini baholash va nazorat qilish, ma'naviy va ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish kabi kelgusi ish faoliyatiga amaliy ko'nikmalarni shakllantiradi.

t/r	Amaliyot o'tash kunlarining rejasi	Amaliyot o'tiladigan joy
1.	Pedagogik amaliyotga bag'ishlangan konferensiyada ishtirok etish. Amaliyotni o'tash tartibi va rejalar va xavfsizlik qoidalari bilan tanishish. Pedagogik amaliyot oldidan uning maqsadi va vazifasi bilan tanishish.	Toshfarmi Ijtimoiy fanlar kafedrası
2.	Akademik litsey va kasb-xunar kollej ma'muriyati bilan tanishish. Biriktirilgan guruh va guruh rahbari bilan tanishish.	Tibbiyot kolleji
3.	Pedagogik amaliyot davridagi o'quv-tarbiyaviy ishlarni rejalashtirish.	Tibbiyot kolleji
4.	Biriktirilgan guruhda darslarga kirib dars berishini kuzatish.	Tibbiyot kolleji
5.	Fan o'qituvchisining kalendar-tematik rejasi, guruh rahbarining tarbiyaviy ishlar rejasi bilan tanishib chiqish.	Tibbiyot kolleji
6.	Shaxsiy ish rejasini tuzish.	Tibbiyot kolleji
7.	Birinchi darsga tayyorgarlik. Birinchi dars konspektini tuzish va tasdiqlatish.	Tibbiyot kolleji
8.	Dars va unga qo'yiladigan talablar bilan tanishish.	Tibbiyot kolleji
9.	Amaliyotchi-talaba tomonidan sinov darslarini rejalashtirish va o'tkazish.	Tibbiyot kolleji
10.	Birinchi darsni o'tkazish va muhokama qilish.	Tibbiyot kolleji
11.	Keyingi darslarga tayyorgarlik ko'rish va o'tkazish.	Tibbiyot kolleji
12.	Kursdoshlarini darslari va dars tahlillarida ishtirok etish.	Tibbiyot kolleji
13.	Turli tipdagi darslarni o'zigi xos xususiyatlarini o'rganish, o'qituvchi va metodist bilan muxokama qilish.	Tibbiyot kolleji
14.	Ma'naviy-ma'rifiy tadbirni o'tkazishda ishtirok etish, amaliyot tahliliga qatnashish, erishilgan yutuqlar va yo'l qo'yilgan kamchiliklar to'g'risida fikr almashish.	Tibbiyot kolleji
15.	Pedagog, psixolog va metodistlardan olgan topshiriqlarini tugatish.	Tibbiyot kolleji

16	Sinov darslarini yakunlash. Amaliyotchining kundalik daftarini yakunlash.	Tibbiyot kolleji
17	Pedagogik amaliyotga doir barcha xujjatlarni jamlash va hisobot yozish.	Tibbiyot kolleji
18	Hisobot va hujjatlarni pedagogik amaliyot rahbariga topshirish, amaliyot ishlarini baholash .	Tibbiyot kolleji
19	Pedagogik amaliyot yakuniga bag'ishlangan majlisda ishtirok etish.	Tibbiyot kolleji

7. Fan bo'yicha talabalar bilimni baxolash va nazorat qilish mezonlari

Ushbu baholash me'zoni O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2018 yil 9 avgustdagi 19-2018-son buyrug'iga va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi PQ 3775-son "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng kamrovli isloxlarda faol ishtirokini ta'minlash buyicha qushimcha chora-tadbirlar to'grisida'gi qaroriga muvofiq ishlab chiqilgan.

Talabalarning fan bo'yicha o'zlashtirishini baholash semestr (o'quv yili) davomida muntazam ravishda olib boriladi va quyidagi turlar orqali amalga oshiriladi, "O'zbekiston tarixi" fani bo'yicha talabalar bilimni nazorat qilish va baholash tizimi quyidagicha belgilandi:

- joriy nazorat (JN);
- mustaqil ishi (TMI)
- oraliq nazorat (ON);
- yakuniy nazorat (YaN).

"O'zbekiston tarixi" fani bo'yicha talabaning semester davomida o'zlashtirish ko'rsatkichi 5 baho bilan amaliy mashg'ulotning ikkinchi darsidan baholanadi.

Baxolash usullari	Og'zaki surov, yozma so'rov, yozma ishlar
5 baho "a'lo"	- mavzuni to'la o'zlashtira olish, - mavzuga oid tushunchalarni to'la yoritib bera olish, - talaba konspekt yozadi, og'zaki savollarga aniq javob beradi, - mavzu bo'yicha mustaqil mushohada yurita oladi, - mazmunini tushunadi mavzu bo'yicha mustaqil fikrlay oladi.
4 baho "yaxshi"	- talaba konspekt yozadi, - og'zaki va test savollariga javob bera oladi, - tarix fanidan mavzu bo'yicha mustaqil mushohada yurita oladi, - mavzuni tushungan, lekin to'liq taxlil qila olmaydi.
3 baho "qoniqarli"	- talaba konspekt yozadi, - og'zaki savollarga qiynalib javob beradi, - mavzuni yod biladi, lekin mohiyatini yaxshi tushunmaydi.

2 baho “qoniqarsiz”	-oʻtilgan mavzuni bilmaslik, - talaba konspekt yozmaydi, mavzu boʻyicha savollarga javob bera olmaydi, - mohiyatini tushunmaydi.
--------------------------------------	--

TMIning baholash mezonlari

Talabani mustaqil ishi OʻzR Oily va oʻrta maxsus taʼlim vazirligining 21.02.2005 yil 34-sonli buyrugʻi va instituti rektori tomonidan 2005 yil 3 sentyabrda tasdiqlangan “Talaba mustaqil ishini tashkil etish, nazorat qilish va baholash tartibi toʻgʻrisida Nizom” asosida tashkil etiladi.

Talabalarning mustaqil ishi uchun maksimal 5 baho bilan baholanadi:

aʼlo	“5”
Yaxshi	“4”
Qoniqarli	“3”
Qoniqarsiz	“2”

Mustaqil ishlarni baholashda quyidagi mezonlardan foydalaniladi:

No	Baho	Baholash sifatleri
1	“5” aʼlo	1. Referatni oʻz fikrlarini bayon etgan holda, ijodiy yondashib, qoʻlyozma shaklda topshiradi; 2. Mavzu boʻyicha taqdimot yoki Krossvord tayyorlaydi; 3. Mavzu boʻyicha albom va chizmalar topshiradi.
2	“4” yaxshi	1. Referatni oʻz fikrlarini bayon etgan holda, ijodiy yondashib, qoʻlyozma shaklda topshiradi; 2. Mavzu boʻyicha taqdimot yoki Krossvord tayyorlamaydi; 3. Mavzu boʻyicha albom va chizmalar topshiradi.
3	“3”qoniqarli	1. Referatni oʻz fikrlarini bayon etgan holda, ijodiy yondashib, qoʻlyozma shaklda topshiradi; 2. Mavzu boʻyicha taqdimot yoki Krossvord tayyorlamaydi; 3. Mavzu boʻyicha albom va chizmalar topshirmaydi.
4	“2” qoniqarsiz	Belgilangan topshiriqlarni bajarmasa

Yakuniy nazoratni baholash mezonlari

YaN da maksimal 5 baho

Baholash turi	bahoda
aʼlo	5
Yahshi	4
Qoniqarli	3

YaN da talabani bilim, koʻnikma va malakalari fanning umumiy mazmuni doirasida baholanadi. YaN fan boʻyicha oʻquv mashgʻulotlari tugaganidan soʻng oʻtkaziladi. YaN ning maksimal 5 baho.

JN, TMI va ON ga ajratilgan umumiy baholarning har biridan saralash balini toʻplagan talabaga YaN ga ishtirok etishga huquq beriladi.

YaN oʻtkazish shakli –ogʻzaki shakli Ilmiy Kengash qarori bilan belgilanadi.

JN, ON va YaN turlarida fanni oʻzlashtira olmagan yoki uzrli sabablar bilan nazorat turlarida ishtirok eta olmagan talabalarga quidagi tartibda qayta nazoratdan oʻtishga ruxsat beriladi:

- qoldirilgan amaliy mashgʻulot kelgusi darsga qadar guruh oʻqituvchisiga qayta topshirish va maslahat kunida topshiriladi. 3 ta mashgʻulotni qoldirgan talaba fakultet dekani ruxsati bilan qayta topshiradi.
- ON ni 2 hafta muddatda qayta topshirishga ruxsat beriladi;
- akademik qarzidor talabalarga semestr tugaganidan keyin dekan ruxsatnomasi asosida qayta oʻzlashtirish uchun – 2 hafta muddat beriladi. Shu muddat davomida oʻzlashtira olmagan talaba belgilangan tartibda rektorning buyrugʻi bilan talabalar safidan chetlashtiriladi (uchinchi kurs talabalariga oʻquv yili yakunlari boʻyicha amalga oshirish maqsadga muvofiqdir).

6. Asosiy va qoʻshimcha oʻquv adabiyotlar hamda axborot manbaalar

Oʻzbekiston Respublikasi Qonunlari

- 1.Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.- T.: Oʻzbekiston
- 2.Oʻzbekiston Respublikasining «Taʼlim toʻgʻrisida»gi Qonuni. T. «Sharq» 2001. Oliy taʼlim meʼyoriy xujjatlari.
- 3.Kadrlar tayyorlash milliy dasturi. T. «Sharq» 2001. Oliy taʼlim meʼyoriy xujjatlari.

Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti asarlari

- 1.Shavkat Mirziyoev “Erkin va farovon, demokratik Oʻzbekiston davlatini birkalikda barpo etamiz.” Toshkent “Oʻzbekiston” 2016 yil. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimga bagʻishlangan Oliy Majlis palatalarining qoʻshma majlisidagi nutqi
- 2.Shavkat Mirziyoev “Qonun ustivorligi va inson manfaatlarini Taʼminlash yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi” 2016 yil 7 dekabr Toshkent, “Oʻzbekiston” 2017 yil.Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilganining 24 yilligiga bagʻishlangan tantanali marosimdagi maʼruza, 2016 yil 7 dekabr.
3. Shavkat Mirziyoev “Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga koʻramiz” Toshkent “Oʻzbekiston” 2017 y. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2016 yil 1 noyabrdan 24 noyabrga qadar Qoraqalpogʻiston Respublikasi, viloyatlar va Toshkent shahri saylovchilari uchrashuvlarida soʻzlagan nutqlari toʻplami.

Asosiy adabiyotlar

Darsliklar vaoʻquv qoʻllanmalar

- 1.Sayfullayev B., Isakulova N., Kasbiy pedagogika. Darslik.-T.: 2014y. 225 bet
- 2.Avazboev.A.I., Ismadiyarov.Ya.U.Kasbiy pedagogika. Oʻquv qoʻllanma. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti,2014y. 284 bet
3. O.A.Qoʻysinov, va boshq. Kasbiy pedagogika fanidan laborator ishini tashkil etish boʻyicha. Metodik qoʻllanma. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2013y. 88 bet
4. R.A.Movlonova va boshq., Umumiy pedagogika. Darslik. –T.:“Fan va texnologiya” nashriyoti, 2018y. 529 bet
5. Tolipov O 'tkir, Ro'ziyeva Dilnoz. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat (O'quv qo'llanma) -Toshkent: "INNOVATSIYA-ZIYO", 2019, 276 b.
6. B.X.Xodjaev Pedagogika nazariyasi va amaliyoti Toshkent, “Sano-standart” nashriyoti, 2017 Darslik

- 7.Sh.S.Shodmonova, va boshqalar Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik. - T.: "Fan va texnologiya", 2019, 296 bet.
8. Omonov X.T, Xo'jaev N.X, O'quv qo'llanma.. "Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat". T.,2009 yil.
- 9.M.X.Toxtaxodjayeva, S Nishonova, J. Hasanboyev. "Pedagogika" .T.; 2010yil. Darslik
10. A.Xoliqov. Pedagogik mahorat. "Iqtisod-moliya" T.2011yil.
- 11.Ismailova Z.K. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. Darslik. T.: "Fan" 2003 y.
- 12.Fayzullaeva N., Shodmonova Sh. Tarbiyaviy ishlar metodikasi. O'quv qo'llanma. -T.: TDIU, 2008. -18 bet.

3.Talabalar bilimini baholash

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI SOG'LIQNI SAQLASH VAZIRLIGI
TOSHKENT FARMATSEVTIKA INSTITUTI
IJTIMOIY FANLAR KAFEDRASI**

**Ijtimoiy fanlar kafedrasida o'qitiladigan fanlar bo'yicha talabalar
bilimini nazorat qilish va baholash mezonlari**

Toshkent - 2021

O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi tomonidan 2018 yil 5 dekabrda "Oliy ta'lim muassasalarida talabalar bilimni nazorat qilish va baholashning reyting tizimi to'g'risidagi nizom" asosida ishlab chiqilgan.

I. Nazorat turlari va uni amalga oshirish tartibi

1. Nazorat turlari, uni o'tkazish tartibi va mezonlari kafedra mudiri tavsiyasi bilan oliy ta'lim muassasasining (fakultet) o'quv-uslubiy kengashida muhokama qilinadi va tasdiqlanadi hamda har bir fanning ishchi o'quv dasturida mashg'ulot turlari bilan birgalikda ko'rsatiladi.

2. Reyting nazorati jadvallari, nazorat turi, shakli, soni hamda har bir nazoratga ajratilgan maksimal ball, shuningdek joriy va oraliq nazoratlarning saralash ballari haqidagi ma'lumotlar fan bo'yicha birinchi mashg'ulotda talabalarga e'lon qilinadi.

3. Talabalarining bilim saviyasi va o'zlashtirish darajasining Davlat ta'lim standartlariga muvofiqligini ta'minlash uchun quyidagi nazorat turlarini o'tkazish nazarda tutiladi:

joriy nazorat — talabaning fan mavzulari bo'yicha bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Joriy nazorat fanning xususiyatidan kelib chiqqan holda, seminar, laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarida og'zaki so'rov, test o'tkazish, suhbat, nazorat ishi, kollokvium, uy vazifalarini tekshirish va shu kabi boshqa shakllarda o'tkazilishi mumkin;

oraliq nazorat — semestr davomida o'quv dasturining tegishli (fanning bir necha mavzularini o'z ichiga olgan) bo'limi tugallangandan keyin talabaning bilim va amaliy ko'nikma darajasini aniqlash va baholash usuli. Oraliq nazoratining soni (bir semestrda ikki martadan ko'p o'tkazilmasligi lozim) va shakli (yozma, og'zaki, test va hokazo) o'quv faniga ajratilgan umumiy soatlar hajmidan kelib chiqqan holda belgilanadi;

yakuniy nazorat — semestr yakunida muayyan fan bo'yicha nazariy bilim va amaliy ko'nikmalarni talabalar tomonidan o'zlashtirish darajasini baholash usuli. Yakuniy nazorat asosan tayanch tushuncha va iboralarga asoslangan «Yozma ish» shaklida o'tkaziladi.

Ta'lim yo'nalishi va mutaxassisliklari ayrim fanlarining xususiyatlaridan kelib chiqqan holda fakultet Ilmiy kengashi yoki institut kengashi qarori asosida ko'pi bilan 40% fanlardan yakuniy nazoratlar boshqa shakllarda (og'zaki, test va hokazo) o'tkazilishi mumkin.

4. Nazorat turlarini o'tkazishda xolislikni ta'minlash maqsadida talabalar to'g'risidagi ma'lumotlar ularning nazorat ishlariga oliy ta'lim muassasasi tomonidan identifikatsiya kodi berish orqali shifrlanadi.

5. Oraliq nazoratni o'tkazish jarayoni kafedra mudiri tomonidan tuzilgan komissiya ishtirokida davriy ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartiblari buzilgan hollarda, oraliq nazorat natijalari bekor qilinadi hamda oraliq nazorat qayta o'tkaziladi.

6. Institut rektorining buyrug'i bilan ichki nazorat va monitoring bo'limi yoki o'quv-uslubiy bo'lim rahbarligida tuzilgan komissiya ishtirokida yakuniy nazoratni o'tkazish jarayoni davriy ravishda o'rganib boriladi va uni o'tkazish tartiblari

buzilgan hollarda, yakuniy nazorat natijalari bekor qilinadi hamda yakuniy nazorat qayta o'tkaziladi.

Talabalar bilimini baholash qilish JN, ON va YaN turlarini o'tkazish orqali 5 baholik tizimda amalga oshiriladi. Ushbu baholash me'zoni O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirining 2018 yil 9 avgustdagi 19-2018-son buyrug'iga va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi PQ 3775-son "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng kamrovli isloxlarda faol ishtirokini ta'minlash buyicha qushimcha chora-tadbirlar to'grisida"gi qaroriga muvofiq ishlab chiqilgan.

Talabalarning fan bo'yicha o'zlashtirishini baholash semestr (o'quv yili) davomida muntazam ravishda olib boriladi va quyidagi turlar orqali amalga oshiriladi, "Kasbiy pedagogika" fani bo'yicha talabalar bilimini nazorat qilish va baholash tizimi quyidagicha belgilandi:

- joriy nazorat (JN);
- mustaqil ishi (TMI)
- oraliq nazorat (ON);
- yakuniy nazorat (YaN).

"O'zbekiston tarixi" fani bo'yicha talabaning semester davomida o'zlashtirish ko'rsatkichi 5 baho bilan amaliy mashg'ulotning ikkinchi darsidan baholanadi.

Baxolash usullari	Og'zaki so'rov, yozma so'rov, test, yozma ishlar
5 baho "a'lo"	<ul style="list-style-type: none"> - mavzuni to'la o'zlashtira olish, - mavzuga oid tushunchalarni to'la yoritib bera olish, - talaba konspekt yozadi, og'zaki savollarga aniq javob beradi, - mavzu bo'yicha mustaqil mushohada yurita oladi, - mazmunini tushunadi mavzu bo'yicha mustaqil fikrlay oladi.
4 baho "yaxshi"	<ul style="list-style-type: none"> - talaba konspekt yozadi, - og'zaki va test savollariga javob bera oladi, - tarix fanidan mavzu bo'yicha mustaqil mushohada yurita oladi, - mavzuni tushungan, lekin to'liq taxlil qila olmaydi.
3 baho "qoniqarli"	<ul style="list-style-type: none"> - talaba konspekt yozadi, - og'zaki savollarga qiynalib javob beradi, - mavzuni yod biladi, lekin mohiyatini yaxshi tushunmaydi.
2 baho "qoniqarsiz"	<ul style="list-style-type: none"> - o'tilgan mavzuni bilmaslik, - talaba konspekt yozmaydi, mavzu bo'yicha savollarga javob bera olmaydi, - mohiyatini tushunmaydi.

TMI ni baholash mezonlari

Talabaning mustaqil ishi O'zR Oily va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 21.02.2005 yil 34-sonli buyrug'i va instituti rektori tomonidan 2005 yil 3

sentyabrda tasdiqlangan “Talaba mustaqil ishini tashkil etish, nazorat qilish va baholash tartibi to’g’risida Nizom” asosida tashkil etiladi.

Talabalarning mustaqil ishi uchun maksimal 5 baho bilan baholanadi:

a'lo	“5”
Yaxshi	“4”
Qoniqarli	“3”
Qoniqarsiz	“2”

Mustaqil ishlarni baholashda quyidagi mezonlardan foydalaniladi:

№	Baho	Baholash sifatleri
1	“5” a'lo	1. Referatni o'z fikrlarini bayon etgan holda, ijodiy yondashib, qo'lyozma shaklda topshiradi; 2. Mavzu bo'yicha taqdimot yoki Krossvord tayyorlaydi; 3. Mavzu bo'yicha albom va chizmalar topshiradi.
2	“4” yaxshi	1. Referatni o'z fikrlarini bayon etgan holda, ijodiy yondashib, qo'lyozma shaklda topshiradi; 2. Mavzu bo'yicha taqdimot yoki Krossvord tayyorlamaydi; 3. Mavzu bo'yicha albom va chizmalar topshiradi.
3	“3”qoniqarli	1. Referatni o'z fikrlarini bayon etgan holda, ijodiy yondashib, qo'lyozma shaklda topshiradi; 2. Mavzu bo'yicha taqdimot yoki Krossvord tayyorlamaydi; 3. Mavzu bo'yicha albom va chizmalar topshirmaydi.
4	“2” qoniqarsiz	Belgilangan topshiriqlarni bajarmasa

YaN da maksimal 5 baho

Baholash turi	bahoda
a'lo	5
Yahshi	4
Qoniqarli	3

YaN da talabaniing bilim, ko'nikma va malakalari fanning umumiy mazmuni doirasida baholanadi. YaN fan bo'yicha o'quv mashg'ulotlari tugaganidan so'ng o'tkaziladi. YaN ning maksimal 5 baho.

JN, TMI va ON ga ajratilgan umumiy baholarning har biridan saralash balini to'plagan talabaga YaN ga ishtirok etishga huquq beriladi.

YaN o'tkazish shakli –og'zaki shakli Ilmiy Kengash qarori bilan belgilanadi.

JN, ON va YaN turlarida fanni o'zlashtira olmagan yoki uzrli sabablar bilan nazorat turlarida ishtirok eta olmagan talabalarga quidagi tartibda qayta nazoratdan o'tishga ruxsat beriladi:

- qoldirilgan amaliy mashg'ulot kelgusi darsga qadar guruh o'qituvchisiga qayta topshirish va maslahat kunida topshiriladi. 3 ta mashg'ulotni qoldirgan talaba fakultet dekani ruxsati bilan qayta topshiradi.

- ON ni 2 hafta muddatda qayta topshirishga ruxsat beriladi;
- akademik qarzidor talabalarga semestr tugaganidan keyin dekan ruxsatnomasi asosida qayta o`zlashtirish uchun – 2 hafta muddat beriladi. Shu muddat davomida o`zlashtira olmagan talaba belgilangan tartibda rektorning buyrug`i bilan talabalar safidan chetlashtiriladi (uchinchi kurs talabalariga o`quv yili yakunlari bo`yicha amalga oshirish maqsadga muvofiqdir).

JN barcha baholari yig`indisiga mustaqil ta`lim bahosi qo`shiladi va darslar soni+mustaqil ta`lim yig`indisiga bo`linadi va qiymatlar zarur hollarda yaxlitlanadi:

JN (baholar yig`indisi) + TMI (baho): $(17* + 1** = 21) = 4,7$ yaxlitlanadi - 5

JN (baholar yig`indisi) + TMI(baho): $(17* + 1** = 21) = 4,4$ yaxlitlanadi - 4

* - dars soni; ** - mustaqil ta`lim.

Talabalarga semester davomida 1 marta ON o`tkaziladi.

Talabaning tugallangan fan bo`yicha o`zlashtirish ko`rsatkichini aniqlash uchun JN, ON va YaNlarning o`rtacha arifmetik qiymatlari yig`indisini 3 ga bo`linadi va qiymatlar zarur hollarda yaxlitlanadi:

$5 (JN) + 5 (ON) + 4 (YaN) = 14:3 = 4.6$ yaxlitlanadi - 5

$4 (JN) + 3 (ON) + 3 (YaN) = 11:3 = 3.3$ yaxlitlanadi - 3

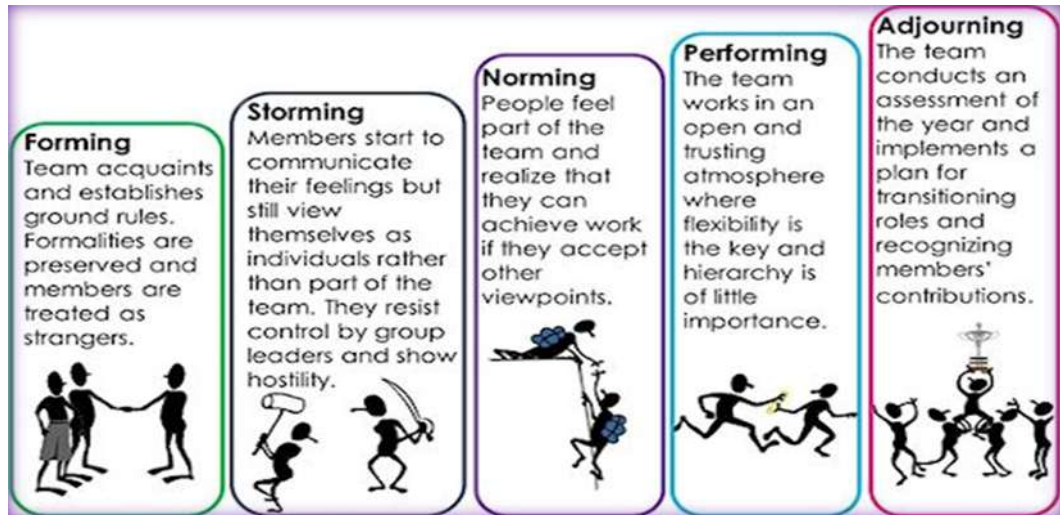
Talabaning tugallangan fan bo`yicha nazorat natijalarining o`rtacha arifmetik qiymati $((JN+YaN):2)$ “baholash qaydnomasi”da (8-shakl) YaN ustuniga qayd etiladi va talabalarga stipendiya tayinlashda asos bo`ladi.

Kafedra mudiri

dotsent K.K.Ismailov

TARQATMA MATERIALLAR

4.Tarqatma materiallar (Jurnal maqolalari)

Forming	Storming	Norming	Performing	Adjourning
CHARACTERISTICS <ul style="list-style-type: none"> •Questioning •Socializing •Displaying eagerness •Focusing on group identity & purpose •Sticking to safe topics 	CHARACTERISTICS <ul style="list-style-type: none"> •Resistance •Lack of participation •Conflict •Competition •High emotions •Moving toward group norms 	CHARACTERISTICS <ul style="list-style-type: none"> •Reconciliation •Relief, lowered anxiety •Members are engaged & supportive •Developing cohesion 	CHARACTERISTICS <ul style="list-style-type: none"> •Demonstrations of interdependence •Healthy system •Ability as a team to effectively produce •Balance of task and process orientation 	CHARACTERISTICS <ul style="list-style-type: none"> •Shift from task to process •Sadness •Recognition of team & individual efforts
STRATEGIES <ul style="list-style-type: none"> •Take 'lead', individual contacts •Clear expectations & consistent instructions •Quick response 	STRATEGIES <ul style="list-style-type: none"> •Normalize •Encourage leadership 	STRATEGIES <ul style="list-style-type: none"> •Recognize individual & group efforts •Provide learning opportunities and feedback •Monitor 'energy' in the group 	STRATEGIES <ul style="list-style-type: none"> •Celebrate •"Guide from the side", minimal intervention •Encourage group decision-making & problem solving •Provide opportunities to share learning across teams 	STRATEGIES <ul style="list-style-type: none"> •Acknowledge change •Provide opportunity for summative team evaluations •Provide opportunity for acknowledgements

Team Formation/Development

Key Factors

139

10 Common Classroom Problems

1. Students become overly dependent on the teacher.

Many times, students will automatically look to the teacher for correct answers instead of trying themselves. If the teacher obliges them with the answer each time, it can become a detrimental problem. Instead, focus on giving positive encouragement. This will help to make students more comfortable and more willing to answer (even if incorrectly).

2. Persistent use of first-language

When teaching English as a foreign language, this is possibly the most common problem. As an ESL teacher, it's important to encourage students to use English, and only English. However, if students begin conversing in their first language, move closer. Ask them direct questions like "do you have a question?" Another idea is to establish a set of class rules and develop a penalty system for when they use their first language. For example: if someone is caught using their first-language three times, have them recite a poem in front of the class (in English). Remember, for the 1-2 hours they are in English class, it must be English only.

3. Student is defiant, rowdy, or distracting of others.

This will happen, no matter what, in every classroom. If the entire class is acting up, it may be the fault of the teacher, i.e. boring material or poor classroom management. If it is one particular student, you should react swiftly to show dominance. In order to resolve the issue, an ESL teacher must be strict and institute discipline if needed. If it continues to happen, further disciplinary action through the school's director could be pursued.

4. Students "hijack lesson"—The lesson doesn't go where you want it to.

When teaching English as a foreign language, you can always count on students hijacking a lesson. To some extent, this can be a good thing. It shows that students interest, and as long as they are participating and conversing in English, it is a productive experience. However, if the lesson strays too far off topic, in a direction you don't want it to go, it's important to correct the problem by diverting the conversation.

139

5. Personalities clash.

Not everyone in an ESL classroom will become the best of friends. If drama arises between certain students, the easiest solution is to separate them from one another. If the tension persists, switching a student to another classroom may be your only option.

6. Students unclear what to do, or do the wrong thing.

This happens far too often when teaching English as a foreign language. The fact is, it's often the fault of the teacher. If your instructions to an assignment yield looks of confusion and soft whispers among students, don't worry: there is a solution. In order to avoid this problem, it's important to make sure your instruction are clear. Use gestures, mime, and short concise sentences. Speak clear and strong. Most importantly, use models and examples of the activity. You can use pictures, miming, gestures etc. to model the entire activity exactly how you want the students to do it.

7. Students are bored, inattentive, or unmotivated.

Many times, it is the teacher's fault that class is boring. Fortunately, with proper planning, this problem can be solved. Choose a juicy theme to the lesson; one that the students can relate to and one you know they will enjoy. This will automatically give them some motivation and interest. Get to know your pupils and identify their interests and needs, then design your course accordingly.

8. Strong student dominance

As an ESL teacher, you will encounter learners with different capabilities and language skills. While it is good to have some students who excel in the classroom, it is important that they don't take away from others. If certain students begin to constantly "steal the show," take care. Focus on calling on weaker

138

9. Students are unprepared.

The last thing you want as an ESL teacher is for learners to drop out simply because they felt lost and/or unprepared. Concentrate on a more shared learning experience. Make sure students are all on the same page before moving onto a new topic by concept checking multiple times, and encouraging individual participation.

10. Tardiness

Even I have a hard time arriving places on time. But the truth is, tardiness is not only rude; it can be distracting and disruptive to other students. If tardiness becomes a problem for members of your class, make sure they are disciplined. Set rules about tardiness and penalties for breaking them.

The Goal of Teaching

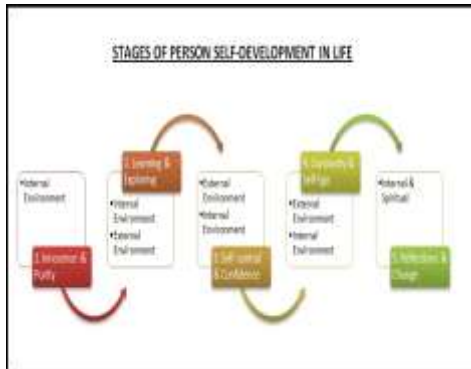
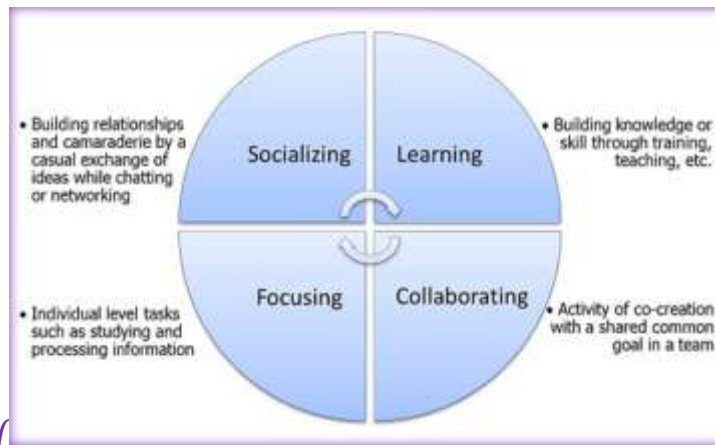
Staying awake and interested in class can be difficult. But what's even more difficult is being responsible for keeping students awake and interested. This is the job of an ESL teacher first and foremost. In order to be a great ESL teacher, one must not only teach, but inspire and empower. The goal is to excite the students about learning, speaking, reading, writing, and comprehending English. Keep the advice in this article as a tool to be used often, and you will be one step closer to that goal.

© Original Artist
Reproduction rights obtainable from
www.CartoonStock.com

"My fortune says, 'You will be successful in getting students to control their behavior, if you first control your own behavior.'"

Testlar

1. Kasbiy ta'lim texnologiyasi deganda nimani tushunasiz ?
  - a. o'qitish va o'qish jarayonini ishlab chiqish, amalga oshirish va baholashning tizimli usuli
  - b. olamning zaruriy xususiyatlari haqidagi axborotlar majmui
  - c. amaliy ish harakati usullarini shakllantirish qonuniyatlari.
  - d. bilish jarayonini tartibli ravishda amalga oshirish
2. Darsga qo'yiladigan tarbiyaviy talabni aniqlang.
  - a. dars tuzilmasini ijodiy yondashgan holda shakllantirish
  - b. murakkablashib boruvchi mashqlar yig'indisini ishlab chiqish
  - c. tahsil oluvchilarni umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiyalash
  - d. darsni ilmiy metodik asosda tashkil etish
3. Kasb ta'limida zamonaviy darslarga qo'yiladigan didaktik talabni aniqlang.
  - a. darsni ilmiy metodik asosda tashkil etish
  - b. talabalarda tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlarni uyg'unlashtirish
  - c. murakkablashib boruvchi mashqlar tizimini ishlab chiqish
  - d. turli xil ko'rsatmali o'quv hujjatlardan foydalanish
4. O'qitish jarayonining shakllari, usullari, tamoyillari, mazmuni pedagogikaning qaysi qismida o'rganiladi ?
  - a. Didaktika
  - b. Metodika
  - c. Kasbiy pedagogika
  - d. Pedagogika
5. Qaysi tamoyil talabalarga o'rganish uchun ilmiy jihatdan asoslangan, amalda sinab ko'rilgan ma'lumotlar berilishini talab etadi?
  - a. faollik tamoyili
  - b. didaktik reduksiya tamoyili
  - c. o'qitishning tarbiyalovchi tamoyili
  - d. ilmiylik tamoyili
6. Modul iborasiga qaysi variantda to'g'ri ta'rif keltirilgan?
  - a. dasturlashtirilgan o'quv materialining o'qituvchi yordamida boshqariladigan o'zlashtirish
  - b. o'quv materialining mantiqan tugallangan birligi
  - c. talabalarning o'z-o'zini nazorat qilishlari bajariladigan jarayon
  - d. o'quv materialini qadamlab beruvchi texnologik jarayon
7. «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunning asosiy maqsadini aniqlang
  - a. o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish
  - b. ta'lim tizimini tubdan isloh qilish
  - c. barkamol avlodni shakllantirish
  - d. milliy kadrlarni tayyorlash

8. Didaktik vazifaga ko‘ra dars tipini aniqlang
  - a. amaliy mashg‘ulot
  - b. umumlashtiruvchi takrorlash darsi
  - c. nazariy mashg‘ulot
  - d. guruhli darslar
9. Muammoli o‘qitish texnologiyasi bosqichlari ni belgilang
  - a. muammoli vaziyat, o‘quv muammosi
  - b. o‘quv muammosini yechish uchun izlanish, muammoning yechilishi o‘quv muammosi, o‘quv muammosini yechish, muammoning yechilishi
  - c. muammoli vaziyat, muammoli savol, muammoli vazifa
  - d. muammo yechimi muammoli holat, o‘quv muammosi, muammoni yechilish
10. O‘zbekistonda ta‘lim to‘g‘risida qonun qachon qabul qilindi va u nechta moddadan iborat?
  - a. 1994 yil, 40 moddadan
  - b. 1997 yil, 34 moddadan
  - c. 1995 yil, 35 moddadan
  - d. 1993 yil, 43 moddadan
11. Mustaqil ishlarning turlarini aniqlang.
  - a. variativ, evristik, ilmiy, tadqiqotli
  - b. namunalar bo‘yicha mustaqil ishlar, rekonstruktivvariativ, evristik, ijodiy tadqiqot
  - c. namunali, ijodiy, izlanuvchan
  - d. hamma javob to‘g‘ri
12. Didaktik maqsadiga (yo‘nalganligiga) ko‘ra leksiyalar turini aniqlang.
  - a. kirish, tematik, umumiyakuniy
  - b. dogmatik, umumiyakuniy, suhbat
  - c. dialogik, muammoli, tematik
  - d. namunali, ijodiy, izlanuvchan
13. Berilgan variantlardan rivojlantiruvchi talabni aniqlang?
  - a. darsni ilmiy metodik asosda tashkil etish
  - b. har bir darsning ta‘limiy vazifasini aniq belgilab olish
  - c. dars tuzilmasini ijodiy yondashgan holda shakllantirish
  - d. o‘quv mashg‘ulotlarini odimlash darajasida o‘tkazish
14. Baholashning ta‘limiy ahamiyati nimadan iborat?
  - a. o‘quv materialining o‘zlashtirilganligi haqida ta‘lim beruvchi ham ta‘lim oluvchi ham muayyan ma‘lumotga ega bo‘ladi
  - b. olingan bilim va ma‘lumotlarni qabul qilishi
  - c. talabalarning amaliy ko‘nikmalarini nazorat qilish imkoniyati yaratiladi
  - d. talabalarning xulqatvorini nazorat qilish imkoniyati yaratiladi
15. Kasbiy faoliyat mazmunining asosi nima?
  - a. malakali talablar, o‘lchovlar, mezon, maqsad, vazifa

- b. ishlab chiqarish ta'limi.
  - c. bilim va ko'nikmalar.
  - d. ijodiy yaratuvchanlik.
16. Qaysi variantda ta'lim iborasiga to'g'ri ta'rif berilgan?
- a. bilim berish, malaka va ko'nikma hosil qilish jarayoni, kishini hayotga, mehnatga tayyorlashning asosiy vositasi
  - b. insonlarning o'rganish qobiliyati
  - c. olamning zarur xususiyatlarini haqidagi axborotlar majmui
  - d. amaliy ish harakati usullarini shakllantirish qonuniyatlari
17. Quyidagi tushunchalarning soddadan murakkabga tomon to'g'ri joylashish tartibini ko'rsating
- a. Usul → metod → metodika → metodologiya → texnologiya
  - b. Texnologiya → metodologiya → usul → metod → metodika
  - c. Metod → metodika → usul → metodologiya → texnologiya
  - d. Metodika → metodologiya → metod → texnologiya → usul
18. Savol-javob usuli keltirilgan qaysi ta'lim metodida ko'proq qo'llaniladi?
- a. Hikoya
  - b. Ma'ruza
  - c. Seminar
  - d. Suhbat
19. Kasbhunar ta'limi jarayonida ta'lim metodlarini tanlash nimalarga bog'liq?
- a. o'quv xonasining jihozlanishiga
  - b. o'quv material va uy vazifalarining xarakteriga bog'liq
  - c. dars mavzusiga
  - d. o'qituvchi bilimiga
20. Kasbhunar kollejlari o'quv rejasi kim tomonidan tasdiqlanadi?
- a. maktab direktori tomonidan
  - b. Respublika oliy va qisqa muddatli maxsus ta'lim Vazirligi tomonidan
  - c. avgust kengashi yig'ilishida o'qituvchilar tomonidan
  - d. o'quv ishlari bo'yicha direktor muovini;

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI

I. O`zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari:

1. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – T., 2017. – 157b
2. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustunvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – T., 2017. – 22b
3. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O`zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – T., 2017. – 14b.
4. Mirziyoyev Sh.M. Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib intizom va shaxsiy javobgarlik- har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo`lishi kerak. – T., O`zbekiston. 2017. – 102 b.
5. O`zbekiston Respublika prezidenti farmoni. O`zbekiston respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida // Ma'rifat. – T., 2017. – 8-fevral. – 11 -son (8972).
6. Mirziyoyev SH.M. Ilm-fan yutuqlari — taraqqiyotning muhim omili. O`zbekiston yangi yil arafasida: 2016 yil 30 dekabr kuni mamlakatimizning etakchi ilm-fan namoyandalari bilan uchrashuv // O`ZA. – T., 2016

II. O`zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidentining asarlari:

7. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – T., 2008.
8. Karimov I.A. “Barkamol avlod O`zbekiston taraqqiyotining poydevori // Sharq nashriyoti. – T., 1998. – B. 37.
9. Karimov I.A. Buyuk kelajagimizning xukukuvi kafolati. – T.: SHarq nashriyot-matbaa konserni Bosh taxririya, 1993. - 27-28-6. Barkamol avlod orzusi // Nashr uchun mas'ul: T. Risqiev. Tuzuvchilar: SH. Qurbonov, X-Saidov, R. Axdiddinov. – Toshkent: “SHark” NMK Bosh taxririya, 1999. - 182 b.
10. Karimov I.A. O`zbekiston XXI asrga intilmokda. - Toshkent: “O`zbekiston”, 1999. - 73 b. Arxangelskiy S.I. Uchebnyy protsess v vysshey shkole i ego zakonomernye osnovy. — M.: Vysshaya shkola, 1980. - 367 s.

III. O`zbekiston Respublikasi Davlat Qonunlari:

11. O`zbekiston Respublikasining Konsitutsiyasi. – T.: O`zbekiston, 2009. – 40 b.
12. O`zbekiston Respublikasining “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni // “Barkamol avlod” – O`zbekiston taraqqiyotining poydevori”. – Sharq, 1997. – B. 20-29.
13. O`zbekiston Respublikasining “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” // “Barkamol avlod” – O`zbekiston taraqqiyotining poydevori”. – Sharq, 1997. – B. 31-61.
14. O`zbekiston Respublikasida umumiy o'rta ta'limni tashkil etish to'g'risida: O`zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori, 1998 yil, 13may // Ta'lim taraqqiyoti. – 1998. – N1. 77-81b.

IV. Asosiy adabiyotlar

- 1.Y. A.Komenskiy. “Buyuk didaktika”. M.Ochilov, S. Rajabov tarjimasi T.:1985
- 2.Alex Moore Teaching and Learning: Pedagogy, Curriculum and Culture USA, 2012
Routledge Angliyskiy Textbook
- 3.Hashimov K., Nishonova S. Pedagogika tarixi T.: O‘qituvchi, 2006 Darslik
4. M.X.Toxtaxodjayevaning umumiy tahriri ostida. Pedagogika (Bakalavriat yo‘nalishi uchun darslik) - Toshkent: “O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati” nashriyoti, 2010. – 400 b.
- 5.Sayfullayev B., Isakulova N., Kasbiy pedagogika. Darslik.-T.: 2014y. 225 bet
- 6.Avazboev.A.I., Ismadiyarov.Ya.U.Kasbiy pedagogika. O‘quv qo‘llanma. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti,2014y. 284 bet
7. O.A.Qo‘ysinov, va boshq. Kasbiy pedagogika fanidan labarator ishini tashkil etish bo‘yicha. Metodik qo‘llanma. – T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2013y. 88 bet
8. R.A.Movlonova va boshq., Umumiy pedagogika. Darslik. –T.:“Fan va texnologiya” nashriyoti, 2018y. 529 bet
9. Tolipov O 'tkir, Ro'ziyeva Dilnoz. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat (O'quv qo'llanma) -Toshkent: “INNOVATSIYA-ZIYO”, 2019, 276 b.
10. B.X.Xodjaev Pedagogika nazariyasi va amaliyoti Toshkent, “Sano-standart” nashriyoti, 2017 Darslik.Sh.S.Shodmonova, va boshqalar Umumiy pedagogika nazariyasi va amalivoti. Darslik. - T.: “Fan va texnologiya” , 2019, 296 bet.
11. Omonov X.T, Xo‘jaev N.X, O‘quv qo‘llanma.. “Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat”. T.,2009 yil.
- 12.M.X.Toxtaxodjayeva, S Nishonova, J. Hasanboyev. “Pedagogika” .T.; 2010yil. Darslik
13. A.Xoliqov. Pedagogik mahorat. “Iqtisod-moliya” T.2011yil.

V.Qo‘shimcha adabiyotlar.

1. Ma’naviyat yulduzlari (Markaziy Osiyolik mashhur siymolar, allomalar, adiblar). - T.: A.Qodiriy nomidagi Xalq merosi nashriyoti, 1999.
2. Ismoilova Z. Pedagogikadan amaliy mashg‘ulotlar. – T.: Fan, 2001.
3. Piskunov A.I., Istoriya pedagogiki i obrazovaniya. M.: TS«Sfera», 2001.
4. Bolalarni tarbiyalash va sog‘lomlashtirish ishlarida pedagogik texnologiya.- Toshkent. 2002.
- 5.Pedagogikadan amaliy mashqlar va masalalar /O‘quv qo‘llanma. O‘. Asqarova. – Toshkent, Istiqlol, 2005.
5. Xasanboev J, To‘rakulov X., Xaydarov M., Hasanboeva O. Pedagogika fanidan izohli lug‘at. – T.: Fan va texnologiya, 2008.
6. Djuraev R.X. va boshq. Pedagogik atamalar lug‘ati. –Toshkent, Fan, 2008.
7. BOSHQALARDAN FARQLI BOLA: PARVARISHLASH VA RIVOJLANTIRISH. SHUBINA A.B. TOSHKENT. 2009.
8. Niyozov G‘., Axmedova M. Pedagogika tarixidan seminar mashg‘ulotlari. – T.: NOSHIR, 2011.

9. Kaldibekova A.S. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyotidan laboratoriya mashg'ulotlari. – T.: “Fan va texnologiya” nashriyoti, 2013.
10. Pedagogik entsiklopediya. I va II jild. “O‘zbekiston milliy entsiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. -Toshkent, 2012.
11. Nogiron bolalarni tarbiyalashda oila va maxsus muassasa hamkorligini ta'minlashning ilmiy-pedagogik asoslari. L.Sh.Nurmuhammedova.-toshkent. 2014.
12. Maxsus pedagogika. Toshkent.: “fan va texnologiyalar” 2014.
13. Xalq pedagogikasi. O‘quv qo‘llanma. M.Mutalipova. –Toshkent, 2015.
- 14..Nutq madaniyati / Rasulov R., Mo‘ydinov Q. T.: 2004-yil

VI.Elektron ta'lim resurslari.

- 1.www.tdpu.uz
2. www.pedagog.uz
3. www.edu.uz
4. www.ziyo.edu.uz
5. www.gov.uz
6. www.ziynet.uz
7. www.istedod.uz